

Erdélyi Toll

• IRODALMI ÉS MŰVELŐDÉSI FOLYÓIRAT •

• Megjelenik negyedévente Székelyudvarhelyen •

• II. évfolyam • 2010 • 3. szám •

TARTALOM

ÍRÓK A SZÜLŐFÖLDÖN

- „Megvívjuk mi a magunk harcát”. Válogatott levelek a Tamási-hagyatékából (I.)3
Beke Sándor: Elégia a Hargitához 19

IRODALOMTÖRTÉNET

- Pomogáts Béla: Az önismeret műhelyei I. 25

ANYANYELVÜNK ÉPSÉGÉÉRT

- Málnási Ferenc: Erdélyi anyanyelvoktatás — irodalmunk tükrében II. 45

JÓKAI MÓR EMLÉKEZETE

- Málnási Ferenc: A legnagyobb mesemondó..... 83

SORS ÉS PÁLYA

- „Budapesti irodalomtörténész vagyok” (Nagy Pál beszélgetése Pomogáts Bélával) 85

MÚZSA ÉS LANT

- Jancsik Pál versei 92
Eszteró István: A kór falára 97
Csire Gabriella: Mondák és históriák a török időkből 103
P. Buzogány Árpád versei 119
Pongrácz P. Mária: Kocsmaúr 123
Csávossy György versei 127
Főcze Kornélia versei 129
P. Buzogány Árpád: Görbe Pityu szerencsétlensége 131
P. Buzogány Árpád: De hol van a hold? 133
Botár Emőke versei 137
Kinde Annamária versei 138
Nagy Irén: A játék 142
Baricz Lajos verse 145
Ráduly János haikui 146
Nagy Irén versei 149
Józsa Attila versei 151

HÍRES MAGYAR MÚZSÁK

- Brauch Magda: Laborfalvi Róza — Jókai Mór igazi mûzsája 152

ÍRÓI HAGYATÉK

Nagy Olga: Önkorrekció története 154

ÉLŐ NÉPHAGYOMÁNYOK

Ráduly János: Bolyai-vonatkozások népi elbeszélésekben 159

SZÉKELY ÚTKERESŐ DOKUMENTUMOK

A Székely Útkereső levelesládájából II. 174

HIT ÉS ÜZENET

Csávossy György, Beke Sándor, Főcze Kornélia versei 196

KÖNYVEINK VILÁGA

Brauch Magda: Az Erdélyi Gondolat Könyvkiadó gyermekirodalmi kötetei 198

Málnási Ferenc: Beszélgetések a barátságról 227

ERDÉLYI TOLL — GYERMEKEKNEK

Kozma Mária: Marcika-mesék 1. 230

Jancsik Pál gyermekversei 235

Csire Gabriella: Árgirus királyfi és az aranyalmák 240

P. Buzogány Árpád gyermekversei 249

Botár Emőke gyermekversei 252

Erdélyi Toll

• Alapította: Beke Sándor • Alapítási év: 2009 •

◆ Kiadja a Erdélyi Gondolat Lap- és Könyvkiadó ◆

◆ Főszerkesztő: **BEKE SÁNDOR** ◆

◆ Szerkesztők: **BRAUCH MAGDA, CSIRE GABRIELLA** ◆

◆ Olvasószerkesztő: **P. BUZOGÁNY ÁRPÁD** ◆

◆ Grafikai kivitelezés: **Beke Sándor-Olivér** ◆ Gazdasági vezető: **Beke Klára** ◆

◆ Szerkesztőség: Székelyudvarhely, Tamási Áron utca 87. Tel./fax: 0266-212703 ◆

◆ Postacím: 535600 Odorheiu Secuiesc, c. p. 40, jud. Harghita, RO. ◆

◆ Honlap: www.erdelyigondolat.ro ◆ E-mail: egondolat@yahoo.com; egk@freemail.hu ◆

◆ Fényszedés: Erdélyi Gondolat Lap- és Könyvkiadó ◆ Nyomda: Erdélyi Gondolat ◆

◆ A folyóirat megrendelhető a szerkesztőség telefonszámán vagy e-mailen:

egondolat@yahoo.com; egk@freemail.hu ◆

◆ Előfizetési díj: belföldieknek egy évre 60 lej, külföldieknek egy évre: 15 EUR ◆

◆ Folyóiratunk megvásárolható az alábbi könyvesboltokban: Tulipán (*Arad*),

Karton Pack (*Bánffyújnyad*), Corvina Könyvesház, Pallas Akadémia (*Csíksszereda*),

Littera (*Gyergyószentmiklós*), Gyopár (*Kézdivásárhely*), Bagoly, Gaudeamus,

Röser Antikvárium (*Kolozsvár*), Aranka György — Mentor, Bibliofil (*Marosvásárhely*),

Decor Ex Libris (*Nagyenyed*), Litera (*Nagyvárad*), Corvina Könyvesház (*Sepsiszentgyörgy*),

Zalanta-Pallas (*Szálonta*), Csipike (*Székelykeresztúr*), Ábel, Árnika, Bagolyvár,

Corvina Könyvesház (*Székelyudvarhely*), Libris (*Temesvár*), Tulipán (*Zilah*) ◆

◆ A címlap illusztrációját Péter Katalin készítette ◆ Borítóterv: Beke Sándor-Olivér ◆

◆ Revistă editată de Editura Erdélyi Gondolat din Odorheiu Secuiesc ◆

◆ ISSN 2066 - 8929 ◆

„Megvívjuk mi a magunk harcát”

— Válogatott levelek a Tamási-hagyatékából —

I.

Közzéteszi: Nagy Pál

Tamási Áronnak a budapesti Petőfi Irodalmi Múzeumban őrzött hagyatéka gazdag dokumentum-anyagot tartalmaz, egyebek között forrásértékű levelek sokaságát is. Idők során több leveleskönyv látott napvilágot az általa írt — vagy neki címzett — levelekből, s az irodalmi folyóiratokban, kiadványokban is gyakran jelentek meg ilyen közlések. Például: az Erdélyi Gondolat Könyvkiadó adta ki 2006-ban a Kedves otthoniak című kötetet, ami a farkaslaki családdal való levelezés java részét tárta nyilvánosság elé; 2008-ban látott napvilágot Budapesten, a Palatinus Kiadó gondozásában, Tamási Áronnak a pályatárs magyar írókkal való levelezéséből egy bő válogatás — Ölelő szeretettel címmel. De már annak idején (1979 és 2002 között) Szabó Zsolt a Kritérionnál megjelentette a négykötetes Benedek Elek leveleskönyvben a Tamási által Benedek Elekhez írott levelek tömegét, Cseke Péter pedig a Tamási Áron—Jancsó Béla levelezésből nyújtott bő válogatást különböző kiadványokban. Napvilágot láttak a székegyházi Haász Rezső Múzeumban őrzött, Tompa Lászlóhoz írott Tamási-levelek is. (Sajnos, sok Tamási-levél lappang még különböző könyvtárakban, Erdélyben és Magyarországon, múzeumokban, magánosoknál; ezeknek a felkutatása, egybegyűjtése, kiadása mellőzhetetlen irodalomtörténeti feladatunk...)

Az itt következő válogatás Tamási Áronnak az erdélyi magyar írókkal való levelezéséből nyújt ízelítőt azok számára, akik érdeklődéssel fogadják az Ábel, az Énekes madár, a Szülőföldem, a Bölcső és Bagoly — és megannyi más remek — szerzőjének írásos megnyilatkozásait, mindazt, ami megvilágosító vallomás az elmúlt időről.

*

1

Tamási Áron — Benedek Eleknek

New York, 923. aug. 11.

Nagyon szeretett Elek bácsi,
egy hét óta ezen nagyközségben tátogatom a számat. Mert van itten látni- s hallanivaló, s minden kerek ezen a világon.

Hanem az utam hasonló volt a purgatóriumban szenvedő lelkek állapotához, kik három hétig mindenfajta istenverése között örökösen csak a fényességet várják. Július 10-én repültem ki Kolozsvárról, s Bukarest—Csernovitz—Varsó—Danzig—Koppenhága, Északi-tenger—Óceán—Halifaxon át aug. 2-án szállottam erre a nagy állatnagy tojásra. Közben annyit láttam s tapasztaltam, hogy egy falut meg tudnék vele tőteni. Megállapítottam ismét s végérvényesen, hogy a hunok nem valának vízi népek, hanem mező- s erdőjárók örökké, mert az én természetem eddig sem akarta a rengeteg vizeken való menegetést bevenni. Egy kerek hétig, mint az élettől búcsúzó madár az ágon, úgy feküdtem betegen az ágyban, s semmit sem tudtam egy fej hagymán kívül az égvilágon semmit enni. Egy hét múlva aztán úgy támolyogtam, mint a gyermekágyas asszony.

Utazótársaimnak 90%-a muszka s lengyel-zsidó volt, s életemnek csillagos napjaiban annyi mocskos, hitvány embert nem láttam, mint itt.

Hol vihar, hol köd, de olyan köd, mintha a világ minden férfja egyszerre ránk eresztette volna pipájából a füstöt, s olyan vihar, Istenem, hogy a hajó orra mindjárt-mindjárt mutatta nekünk az utat a mennyek országa felé. Mondtam is, mikor leszállottam:

— No, hogy sijedjen el, mikor senki sincs rajta!

Hanem aztán bátyámék az ölükbe vettek, s szeretettel, szóval s minden jóval jól tartottak. Már erősödöm, hál' Istennek.

Olyan világ van itt, mintha az otthoni egészen másik oldalára fordult volna. Más világ, jó világ, s mégis úgy vagyok vele, mint a fontoskodó fiatal házas, aki nemigen mer még közel menni a feleségéhez. Itt semmi más nincs a földkerekségén, csak *munka és jóélet*. Aki dolgozik, biza, lejár a napja hamarosan. Angol nyelv nélkül hivatalban s más jobb helyre sem mehet az ember. Az átmeneti idő túlságosan jó iskola. Valami gyárban már kínáltak nekem állást havi 98 dollárért, ami otthon 20000 lej körül áll. Kilincset kell fényesíteni, vagy karikát gurítani, vagy mi.

Itt, mihelyt irodalomhoz fognék, el lennék veszve. Figyelem magamat, s lesem a szívem dobbanását, hadd lám. Hátha még olyan praktikus ember lesz belőlem, megjeded önmagamtól.

Egyébként ide még idő telte előtt nem akarok nyúlni. Kíváncsian várom az erdélyi irodalmi változásokat s haladásokat. Mikor tíz év múlva visszamegyek, az Elek bácsi szárnya alatt sok híres embert akarok látni.

Erősen hiszem, hogy a drága Elek jókedvét, erejét s egészségét egyhuzamba a viszontlátásig megtartja az Isten.

Fiúi szeretettel s ragaszkodással köszöntöm kedves jó Elek bácsit, s mindazokat, kiket szeret

Tamási Áron

2

Tamási Áron — Jancsó Bélának

New York, 1924. január 15.

Drága lelkem-testvérem,

Jót tévedtem, ebadta. Mert írtad a jó minap, hogy október vége felé Münchenbe mész. Rá nemsokára nagy zúgolódás támadt Némethonban, s én már azt hittem: Te már ott veted a kézigránátot. Sokáig nézegettem azon irányba, hova München esésit gondoltam, de levél csak nem jött, pedig vártam bolondul. S ennek a játéka az volt, hogy Te otthon maradtál, s engem hagytál a tévelygésben. Erre azt mondaná egy vén székel:

— Ne űzd az eszed, legénke.

Hanem várj, most az egyszer kézhez csíplek. Egyik-másik írásod után oda igazodtam, hogy Te Kolozsvárt vagy. Így az októberi leveledre a válaszomat s egyéb írivalóimat, íme halljad:

Előbb azt, ami nekem a legfontosabb, s ami éppen csak a kettőnk dolga. — Az említett októberi leveledben örvendetesen olvastam a Te belső forradalmadról. Igaz, hogy csak néhány lángoló szót írtál erről, de nekem éppen értelmesen elég. Tudom mi ez, s azért tudom másoknál is jobban, mert ezt a forradalmat magam is élem egy fél esztendő óta. S azután még azért is, mert kezdettől fogva éreztem, hogy Téged mindig meg kell értenem, mert olyan legény vagy, akit meg is tudok érteni. Nem vizsgálódások után, s nem lélekbúvárkodással, mert ezt élő ismerőseimmel szemben soha sem szoktam alkalmazásba venni. Hanem megértelek a rokonságunk miatt, s legyen ez a rokonságunk tűz, meg nem látott fájdalom vagy könnyörtelen harcra születés, de erős, mint a vér vágya, szép, mint a titokban élés, és jó, mindenek felett jó. Ezért köszöntelek és öllelek, mint egy olyan embert, akiben testvérem van.

Már csak arra adj magyarázatot, hogy minő okból nem írtál nekem. Mert ha azért nem írtál, hogy szükségtelennek érezted, akkor rendben is van a dolog. Vagy vártad az én válaszomat? Tudod, hogy én nem vagyok boszorkány, aki mindent tudnék s mindent megcsinálhatnék, mert bizon, ha boszorkány volnék, akkor nem sok ügyes leány maradt volna Kolozsváron, kiket a lidércnyomás alól megkíméltem volna. De ezt soha meg ne mondd Balázs Ferinek, mert örök időkre kitagad az unitárius egyházból.

Jó tetted, hogy a Tizenegyek estélyét elhalasztottad. Húsvét körül mindenestre inkább jár az idő a fiatalságnak, de én azt mondom, hogy a tavaszon is csak azon esetben tartsátok meg, ha anyagi haszon is jár utána. Egyébként nem sok értelme van annak, hogy komédiázzunk.

Tudod jól, hogy az Antológiára nézve nem vagyok Veled egy nézetten. A komoly irodalom szempontjából csak az egyenkénti kiállítás a fontos és a döntő, mert Antológia esetében a kritika újra megtévelyedik, s nem beszél kielégítően az írókról, hanem az ifjúságot pökdösi, s szétugrasztani akar. Ámde, úgy lesz, ahogy Ti csináljátok. Az én szempontomból még az jön számításba, hogy Antológiákkal teljesen szétforgácsoljuk

magunkat, s egyedüli jutalmunk esetleg az, hogy egyikünket-másikunkat kihajigálnak a könyvből — s az azért a legszomorúbb, mert egyenkint még ki sem töltöttük a boszszúnkat az erdélyi irodalmon. Tudod, lelkem, a székely legény is csak akkor megy szívesen a temlecbe, ha már erejét valaki megszínlette. S még egy: amit az ember beléereszt az Antológiába, azt már vagy nem teszi belé a saját könyvébe, vagy ördögöt űz, amíg odateszi. Ilyenformán aztán az a helyzet áll elő, mint amikor piculánként veszik el az ember pénzét, vagy apránként gyalulják le a szívét. — Egyéb véleményemet is megírtam Sándor testvérünknek a minapjában, lásd a régiségek között.

Jaj egyetlenem, nehogy attól egyet kifejejtek: a sorozás a legveszedelmesebb dolog. Tegyetek három ókularét, amikor valakit be akartok venni a nyájba. Nehogy osztán valakit, példának okáért engem, emiatt elveszítsetek. Mert a hölgyekbéli ízléseket nem bánom, de a férfiak iránti ízlésekben fene kényesek legyetek. Én mindjárt itt papiroshoz szegezem, hogy bolondokkal csak akkor állok össze, ha tehetségesek is — mint például Mihály László, aki igaz, hogy a versíráson túl már nem pisilik szembe a széllal, de a verset legalább még tudja írni. Evégből Fazakas Bertalant más nyájba ajánlom.

A „Székely irodalmadat” olvastam az Ellenzékben. Amit írtál, jól megírtad, de hozzászólásaim volnának jócskán. Hanem mivel ezen kérdésben mérges vagyok, most nem szólok semmit. Majd eljön az ideje, mint a leánykánál a nemi érettség nagy korszaka. Egyelőre s kételőre is a begyembe vettem a hozzátartozókkal együtt, s ott meg is tartom.

Kacsó Sándornak mondd meg a következőket: szívemből örvendek a történelmi csatanyerésnek. (Az 1000 lajit megittátok-é?) A novelláját nagyon szeretném elolvasni. Olvastam: „Megnőtt közöttünk a hely”, de azt az egyet mondja meg nekem, hogy mi gátolja abban, hogy nem így írta a címet: Megnőtt a hely közöttünk. Aztán még ezeket mondd meg neki szeretettel: „férfiúi lépések”, „feléje fordult a maga házának”, „egy kicsinyég”, „győzött elbámulásán a méreg”, „keményebbre szedegette mérge gyeplőit”, „ötölt-hatolt”, „lépésekkel zavarta ki magából az elkeseredést”, „Bámult az életbe nagy, zavaros mindegy szemekkel”. Ezek után pedig arra kérem őt, hogy a kérdezett székely ügyben írjon nekem.

No testvér, most már csak az van hátra, hogy Te is írdál minél hamarabb.

Ölelem mindegyik éfilegén barátomat, s Téged külön is köszöntelek Rád találó szeretettel

Áron

3

Tamási Áron — Benedek Eleknek

Kolozsvár, 1926. június 2.

Kedves, jó Bátyám,

újra Kolozsváron ülök s néhány napos pihenésen immár túl lévén, nyugodtan írhatom meg a levelemet kedves Bátyámnak. Erre a levélre folyton késültem, amióta hallottam a végtelenül elszomorító balesetet, melyből csak a minket s a mi értékeinket védő Gondviselés mentette meg édes Bátyánkat is.

Nagyon, nagyon szerettem volna mingyárt személyszerint látni, hogy szerencsés épülésének örvendjek és szeretettel megköszönjem azt a sok jóindulatot és bensőséges megértést, melynek a könyvemről írott kritikában is olyan meghatóan tanújelét adta. Annál értékesebb ez az én számomra, mert az összes kritikák között az egyetlen volt a Bátyámé, mely a lelkem igazi hangját meg tudta látni.

Nagyjában kialakult világnézettel tértem vissza s azt gondolom, hogy messziről inkább megláttam az utat, amelyen immár itt maradván Erdélyben, dolgoznom kell. Természetesen nagyon merésznek látszik ez a kijelentés, akárki részéről is történik máma Erdélyben, mert hazajőve olyan ellanyhulást és lemondást látok minden oldalról, amilyen még sohasem volt különszakadásunk óta. Értékes embereink nagyrésze, értem főleg a művészeket, igen hamar beléunt az erőfeszítésekbe s még a reménytelenségen is túl ül immár. Annyit bizonyára látok, hogy akik maradtak és maradni fognak, akik a válság hídján átviszik az erdélyi népet, csak azon kevesek lesznek, akik elég erősek és elszántak arra, hogy az erdélyi művész mártír sorsát végig betöltsék.

Most, hazaérkezésem után, mozdulatok és lépések is történtek az Erdélyi Irodalmi Társaság megelevenítésére, aminek csekély tehetőségem szerint egyik akadálya vagyok. Abban nyilvánulna ez meg, hogy a jövőendő tagválasztó és tisztújító gyűlésen Makkai Sándort választanák az Irodalmi Társaság elnökévé s még egy igazán művész és aktív embert bevinnének a tisztikarba, valószínűleg Szentimreireit. Természetesen még nem tudható, hogy mennyiben fog ez teljes eredményre vezetni, de az indulás meglehetősen biztató. A következők tudnak a dologról: Szentimrei, Jancsó Béla, Walter Gyula és Kuncz Aladár, aki az ügy számára megnyerte már Kovács Dezsőt és György Lajost. Csak így a ragaszkodás és bizalom erejénél fogva írom meg ezeket, mert gondolom, hogy örvendeni fog kedves Bátyám is a tervnek s arra a kellemes meglepetésre is gondolunk, hogy bejön majd a gyűlésre, amennyiben egészségi állapota a legkisebb veszélyeztetés nélkül megengedi. Valószínűleg jövő szombathoz egy hétre lesz ez a gyűlés.

Néhányszor voltam már fent az Ellenzéknél, s megismerhettem Kuncz Aladárt, s végtelenül jól esett, hogy szeretettel és melegséggel fogadott.

Elhelyezkedésemről még semmit nem írhatok. Még eddig sem újságnál, sem banknál nincsenek biztos kilátásaim.

Tervünk szerint különben ennek a hónapnak a vége felé megtartjuk az esküvőt s talán csak azután veszek foglalkozást magamnak valahol.

Hazautazásom Párizs—Bázel—Zürich—Bécs—Budapest útvonalon esett, s három esztendei amerikai tapasztalataimhoz sok értékeset adott.

Kedves Bátyám, bocsásson meg, hogy felkerestem levelemmel s elmondtam egyetmást, de igen jól esett őszinte ragaszkodásomnak és szeretetemnek legalább ezt a csekély jelét mutatnom.

Szívemből kívánok teljes felépülést, örömben való viszontlátást és vagyok kedves Bátyámnak

odaadó híve:

Tamási Áron

4

Tamási Áron — Áprily Lajos

Idecsfürdő, 1926. augusztus 5.

Kedves Áprily úr,

Világtól elzárt helyünkön sokat gondolkodom arra, hogy a Helikon terveinek életbe ültetése megkezdődött-e, s egyáltalán mik történtek azóta, itt még újságot se kapunk, néha berándulok Régenbe, s ott olvasok egy-egy kicsit.

Ellenben a nyugalomra és illúziógyűjtésre nagyon jó hely ez a sósfürdő. A Maros, nagy mezők és erdős hegyek csupa erő és egészség. Szeptemberig nem is válunk meg tőlük.

Regényemet írogatom. Ennek előtte arra gondoltam, hogy öt hét alatt megírom itt az egészet, de újabb számbavevés után alighanem csak a fele lesz szeptemberig készen, bár hevületben nincs hiba. Kós Károllyal beszéltem volt kiadás ügyében, s Ligetinek is említettem volt, hogy karácsonyra szeretném, de nemigen láttam, hogy ezen időpontra éppen az enyém kellene. Ebben különben még tárgyalni szeretnék hazaérkezésem után.

Ha időközben levél érkezett volna nevemre az Ellenzékhez, kérem szépen ott tartani, míg jelentkezem érte.

Kedves Lajos Bátyám, arra akarom még kérni, hogy a megindítandó szépirodalmi lap vagy a Szépmíves Céh kiépítése folytán ha szükség lesz egy fizetett emberre, ki adminisztratív vagy más munkát végez, akkor hasson oda, hogy számítás essék reám, mert úgy a magam, mint az irodalom érdekében szükséges volna egy pénzbeli munka. Szívességét köszönöm, s őszinte hálám érte. (Szükség esetén átmeneti időre az írógépemet is szívesen felajánlom a Szépmíves Céhnek.)

Remélem, egészség dolgában teljesen jól van már.

Feleségem üdvözetét küldi. Én pedig szeretettel s őszinte ragaszkodással köszöntöm:

Tamási Áron

5

Tamási Áron — Molter Károlynak

Kolozsvár, 1926. szeptember 1.

Kedves Károly,

Hajnali három óra felé megérkeztünk. Az újságok között várt reám a jelenlévő Erdélyi Irodalmi Szemle is. Átfutva látom, hogy a *Te Özggyországodról* is van egy komoly és erős mértékű kritika, s mivel úgylis akartam néhány sort írni Neked, egyjást meneszttem a Szemlére is.

Néhány idevaló céhbellel beszéltem a nap folyamán. Csak futtában természetesen, mert őszi idő lévén, ilyenkor türelmetlen az íróember. Kuncz felszólított, hogy adjak novellát a Helikon Almanach s az Újságíró Almanach részére.

Állítólag a jövő hónapban kell. Azért írom meg, hogy ami nekem egyet, az Neked s nektek vásárhelyieknek százat jelent.

Kós Károly bent volt. Látszólag a politika nem izgatja most, annál jobban örvend s örvendeztet minket is, amint közli, hogy Bánffy visszatért Pestről, s ott a Szépmíves Céh részére már nyomdát vásárolt saját pénzén, hogy éltesse sokáig az Isten. Egy s félmillió között ingadozik az összeg. Már nemcsak az irodalmat, hanem a nyomdákat is lehozzák az erdélyiek Pestről. Egyébként a tegnap városunkban is felfedezett Kós két eladó nyomdát, melyeket szakértőkkel megnézett, s állítólag most azt veszik meg, valamelyiket helyiséggel együtt, s visszamondják a pestit. Különben szeptember 8-ikára mondta a céhbeliek gyűlését, melyen a lapról s minden egyebekről határozatok hozatnak majd, s felállítanak egy központi irodát is. Valószínű, hogy itt szükség lesz egy emberre, ki főleg adminisztratív munkákat végezzen, s kíváncsós, hogy ez közülünk való legyen. Őt és Áprilyt már kértem, hogy amennyiben csakugyan szóba jő, úgy gondoljanak reám, tekintettel keresetlenségemre s tisztos (bolond) kereskedelmi múltamra. Erre téged is kérlek.

Az Újságnál a cirkuszi játékokból kifolyólag bevezették a cenzúrát, mely ugyan a szerkesztőség tiltakozása után csak kilesett pillanatokban folyik. Várják haza Paál Árpádot, hogy a kiegyezés létrejöjjön.

Áprily Lajosnak a Minervánál egy könyve jelenik meg a napokban. Kacsó szabadságon van, s aztán a tél folyamán három hónapra Párizsba megy az alamizsnát elkölteni.

A vásárhelyi nagyon kedves napomat emlékeim közé teszem, s a Te szíved melegségét különösképpen köszönöm, s köszöni a feleségem is.

Odaadással és szeretettel köszöntelek, s kedves Feleségednek kézcsókomat küldöm:

Áron

Ui. A megismert uraknak is add át üdvözlétemet, s Csergőt, kérlek, nyugtasd meg, mondván, hogy a nekem mondott úgy a legnagyobb nyugalommal rendben van.

6

Tamási Áron — Tompa Lászlónak

Kolozsvár, 1928. június 25.

Kedves Laci,

Nagyon hálás és nagy szeretettel gondolok vissza Reátok. Három napja vagyok itthon, s már az utazás és a mulatozás fáradalmait igen ügyesen kipihentem, s megint használható ember vagyok.

Hétfőn reggel jöttem be Udvarhelyre, s természetesen, hogy a közjegyzőnél lévő ügyem még elintézetlen volt. Ilyenformán ezzel telt el az időm nagy része. A végrendet körül valami komplikációk is támadtak, s írással és annak hazaküldésével még azt is el kellett intéznem.

Így történt aztán, hogy nem tudtam újból elmenni Hozzátok. Kérlek azonban, hogy ezért reám ne haragudjatok, mert hiszen fiatalok vagyunk még, és ad Isten sok alkalmat, hogy őszinte szeretetem felől véglegesen meggyőzzek.

Jenőék már két nap óta Sztánán vannak. A székely tömörülés ügyében már nem is beszélhettem vele, de az illetékesek már tudnak itt róla. A beszélgetés folyamán az a módosítás merült fel, hogy irodalmi társaság helyett inkább Székely Közművelődési Egyesület alakítása volna szükségesebb annak a célnak érdekében is, amelyről ott beszéltünk, s amelynek itt is nagyon megörvendettek.

Most, a jövő szombaton lesz a székelyek összejövedele, s azon bővebb tárgyalás alá kerül az ügy, s természetesen mindenről írni fogok Neked.

Nem győztük eleget beszélni, hogy mennyire jól éreztük magunkat Udvarhelyen. A feleségem is nagyon szeretne látni Titeket, és azt üzeni ő is velem együtt, hogy siessetek, és jertek fel Kolozsvárra, s legyetek nálunk.

Bizonyosra veszem, hogy az idéni helikoni összejövedelre eljössz, s akkor még komoly irodalmi dolgokról is beszélgetünk. Igen érdekes tüneteket látok mindenfelé, ahol ifjú magyar írók vannak és dolgoznak. Most egy Ady-ünnepséget rendeztek a pesti fiatalok, főleg egyetemi hallgatók, s ebből az alkalomból egy röpiratot adtak ki mintegy tizenöt igen figyelemre méltó írással. Ebből kitűnik, hogy ők is pontosan azt akarják, amit mi, nagyon kevesen, de nagyon, Erdélyben.

Ne búsulj, győzni fogunk, ez már bizonyos!

Kedves Feleségednek a leghálásabban csókolom a kezét. Tégedet őszinte ragaszkodással és szeretettel ölellek:

Tamási Áron

7

Tamási Áron — Benedek Eleknek

Kolozsvár, 929. márc. 8.

Drága jó Elek bácsi,

a dolog onnan úgy néz ki, hogy minket mulasztások terhelnek, azonban sok mindent csináltunk mi, aminek eredményei még talán ismeretlenek. A hírlapi működés kiosztatott, s mihelyt felérkezünk, rögtön intenzíven hozzákezdünk. Itthon pedig már megtörtént, amit szükségesnek láttunk. A banda együtt van, s ki-ki várja az indulást. Nem lehet egykönnyen vázolni, hogy útlevelünkkel mennyi minden baj volt a mostani törvényes világban. Reám például 5000 lej adót róttak ki ebből az alkalomból, azonban mai napig nem fizettem meg, de kénytelen leszek az esztendő folyamán számításaim közé felvenni.

Az volt a tervünk, hogy a szabadjegyek készen vannak, csak le kell küldeni. Erre úgy határoztunk, hogy meg fogjuk várni, illetőleg legkésőbb kedd délig várunk, mert csak a mi első csoportunk számára 2500 lejt jelent legalább. Lehetséges azonban, hogy én már vasárnap vagy hétfőn elmegyek elől, hogy Elek bácsinak segítsége legyen. Halljuk és látjuk, hogy micsoda fürgeséggel s eredménnyel

dolgozik Elek bácsi, hát mi ehhez mérhető munkásságot igaz felmutatni nem tudunk, de pótolni fogjuk.

Csak apró-cseprő újságok vannak, miket el fogunk beszélni. A csatolt levelet ezzel egy időben *Szűts Ernőnek*, a rádió igazgatójának küldöttem. Elek bácsiék hogy vannak? Hallottam, hogy Lolli pártomat fogta, de hála az lesz is. Gergely Pali valami olyan dolgot beszélt, hogy Elek bácsiék Erzsikét s engemet odavárnak. Én nem tudom, hogy miképpen lehet az, hogy még Pesten is megnyomorítsuk. De közös megegyezéssel mindenesetre úgy lesz, ahogy Elek bácsiék akarják. Érkezésünket tudatni fogjuk.

Addig is szeretetteljes sok kézcsókot a hölgyeknek a megkezdett úton, a magyar nemzet nagy dicsőségére.

Kezét csókolja

Áron

Ui. A Rádió igazgatójának küldött levélmásolat elromlott, csak a műsort szakítottam ki s mellékelem.

8

Tamási Áron — Kuncz Aladárnak

Kolozsvár, 931. június 4.

Drága Dadikám!

Hetek óta, elmeneteled óta, folyton készülök megírni Neked ezt a levelet. Aztán, ha egyedül voltam, elgondoltam úgy és annyi melegséggel, ahogy férfiember azt levélben leírni szinte nem is tudja. Ha pedig együtt voltunk, a mi asztaltársaságunk, folyton beszélünk Rólad, és azt hisszük, hogy Te ezt mind megérzed. Ha néha megírsz közülünk valamelyiknek egy lapot vagy levelet: az kézről kézre jár, és nagy az öröm. Irigyeljük, aki felmehet Hozzád, és örömet szerezhet Neked azzal, hogy Erdélyről híreket és ragaszkodást visz.

Nagyon hiányzol itt mindenkinek, ismerősöknek és nem-ismerősöknek egyaránt; különösen amióta megjelent a regényed. Mind személyesen, meleg kézfogással, csillogó szemmel szeretnének gratulálni Neked. Remélhetőleg már nem sokáig kell várnunk Rád: hazajössz, és együtt fogunk nagy sikerednek örülni. Itt aztán, a jó erdélyi levegő s földön megerősödöl ismét, s ősszel új lendülettel állsz neki egy második könyvnek és az Erdélyi Helikonnak. Van egy nagyszerű novellatémám, s azt arra a számra tartom, amit ismét Te fogsz csinálni, s olyan novellát fogok írni belőle Neked, amilyent még a Nyugatban se írtál. Közben itt most a legnagyobb újság és öröm a Te könyved, melyről mindenki (még az írók is!) a legnagyobb elismeréssel beszélnek. Ezt egyébként biztosan már sokan megmondták és megírták Neked, közöttük Hunyady Sándorka is, ki mindnyájunk ölelését és szeretetét vitte Hozzád.

Hát, édes Dadikám, nagyon várunk haza: mi is, az erdélyi irodalom is. Örömnappal lesz, amelyen ismét itt fogunk látni.

Mindennapos Rád gondolással sok jót, teljes felépülést és minél hamarabb való viszontlátást kívánok, s meleg szeretettel ölellek:

Tamási Áron

9

Tamási Áron — Méliusz Józsefnek

Kolozsvárt, 1931. június 4.

Kedves Józsi!

Második kedves leveledet végre nem akarom válasz nélkül hagyni, mert az elsőre akartam írni. Azonban, tudod, lusta természetű ember vagyok s amíg le is írom a választ, addig százszor is elküldöm gondolatban. Tehát megkaptam az első olyan nagyon „hosszú” leveledet is. Olvastuk, hogy nagyon jól mulatsz s várjuk, hogy vége legyen a mulatós évszaknak.

A két könyvet, miről korábban írtál, tényleg nem küldtem el, de talán jól is tettem, mert alig értem volna be a gazdáit velük.

Fent jártam a Helikonnál és a könyvet, a Fekete kolostort, elküldtettem Édesapádnak. Előtte kiírták a leveledből a címet s eddig talán ott is van a könyv. Majd ősszel ki fogod fizetni.

A versed későn érkezett a júniusi Helikon számára, de majd megpróbálom vagy ott a következő számban, vagy a Pásztortűzben elhelyezni. Teljes sikerrel azonban nem bíztatlak, mert sokmindenféle szempont jön elő, ha ilyen dolgokról van szó.

Nagy langyos köd van itthon. Semmi elevenség, vagy lendület. Akiben pedig van, az veszedelmesen magéra marad. Semmi jelentős dolog nem történt mostanában. Egyedül a könyvem megjelenése és az a megrökönyödés, amit előidézett. Vagy inkább megbotránkozásnak lehetne nevezni. Általában, különösen ami a hivatalos erdélyi irodalmat illeti, a könyv nem tetszik. Különösen hangja és világnézete. Részleteit veszik ki és azokkal igyekeznek menteni az egészet. Krenner írt a Pásztortűzben egy mamut-ismertetést, Molter az Ellenzékben, Berde Mária a Helikon mostani (jövő) számában. Élénken és sokat tárgyalják, miközben én már a következő regényen járatom az eszemet, ha éppen gondolkozni akarok.

Cimboráid készülnek az antológiára. Úgy látszik, hogy mégis meg fog valahogy jelenni, csak az nem bizonyos még, hogy a nyáron-e, vagy az ősszel. De a terjedelmét lezállították s így többen kiestek. Te, úgy hallom, még mindig benne vagy.

Gyenge vállalkozásnak tartom az egészet, különösen szellemi szempontból. A tehetség nem nagyon dühöng a fiatalokban. Azt hiszem, hogy jó volna itthon lenned a jövő évadban és valamit csakugyan csinálni. Odaértek már a dolgok, hogy muszáj mindenkit kikerülni, ha egyáltalában fontos itt valakinek a jövőendő.

Dsidának felmondtak a Pásztortűznél s ugyancsak fel Nyirőnek is a Keletinél. Amennyit rontással lehet fejleszteni, annyit mégis fejlődnek a dolgok.

Ezzel a levéllel egyidőben az Ungarisches Institutnak is küldök egy könyvet, s a Te számodra csatolok egy előfizetési lapot. Ha kell valakinek a könyv, írja alá. Márkában nem tudom, mennyi.

Június 27-ikére lemegyek Temesvárra valami gyűlésre. Sohasem jártam még ott s örömmel megyek. Vajjon nem kerülsz-e vissza addig?

Erzsike melegen üdvözlöl s nagyon szeretné, ha itt láthatna nemsokára. Én ugyancsak.

Sok jól kívánok, nagyon barátságos üdvözzellett:

Áron

10

Tamási Áron — Reményik Sándornak

Farkaslaka, 934. V. 17.

Édes Barátom,

Nagyon kedves és megtisztelő leveledre jobb választ szerettem volna írni. A jobb válasz azonban Istennél van, ki már 6 hete görcsös fejfájással próbál méltóvá tenni arra, hogy megérdemeljem az olyan jóbarátot, amilyen Te vagy. Utóbbi időben az orvos el is tiltott minden szellemi munkától. Attól ugyan még írhatnék a Pásztortűznek, de nem tudok semmi jót művelni most, mert amint kiderült, mégsem csak szívvel ír az ember, hanem fejjel is.

Kedves Károlynak két levelére nem válaszoltam. Bocsásson meg érte. Ígérem azonban, hogy mihelyt jobban leszek, első lesz a Pásztortűz. Te pedig beteg sem vagy hozzám képest, de ne is légy! Én is rendbejövök majd s Kolozsváron megbirkózunk, de egyik sem fogja levetni a másikat.

Szeretettel öllelek s a barátainkat is!

Áron

11

Tamási Áron — Molter Károlynak

Budapest, 1934. október 26.

Édes Károly Barátom,

Néhány nappal ezelőtt kaptam meg kedves és Ábeles leveledet, ma pedig a másikat, amelyben a Kemény Zsigmond Társaság november 11-i irodalmi estéjére csábítasz engem. Elhíheted, hogy nagy csábítás nem kéne nekem, sem a honorárium kérésén nem akadnék fel egy pillanatra sem, de a regénnyel nagy bajba vagyok, és a sietős munka miatt még Debrecenbe is alig mehetnék, nemhogy Vásárhelyre. Az újságban való közlés a nyakamon van, de ott van a könyv is, melynek december elején meg kéne jelennie.

Mai leveled nélkül is készültem írni neked, s éppen a meghívással kapcsolatos ügyben. Ugyanis mintegy másfél esztendővel ezelőtt Tabéry Géza arra kért, hogy a nagyváradi klubban nem tartanék-e egy hosszabb előadást, melynek tárgya a székely népi irodalom. Félig-meddig megígértem neki a dolgot, s időközben a

kérdésen is törtem a fejem. Most az a tervem, hogy a regény befejezése után nekilátok, s előadásom anyagát összehordom. Szeretnék ennek az előadásnak erős szellemtörténeti és szociális alapot építeni, természetesen csak erdélyi vonatkozásban, de ott már nem kizárólag magyar népit, hanem népit és emberit. Erre építem aztán mindazt, amit a háború utáni „székely” irodalomról és annak lehetőségeiről szeretnék elmondani. Előadásom körülbelül másfél óra lenne, s így műsorba nehezen illeszthető belé. Azt gondolom azonban, hogy valamilyen formát mégis lehet majd találni arra, hogy Vásárhelyen is tudjam ezt elmondani.

Úgy gondolom, decemberben.

Egyébként nagyon remete módjára élek, és sokat kínlódom a regényemmel, mert nehezen tudok foglalkozni, és a humor is gyengén szolgál. Kezdek rájönni, hogy milyen nehéz mesterséget választottam.

A Tanú átalakult a 30-40 évesek folyóiratává, s az első szám meg is jelent. Nem hátborzongató, de most nincs jobb. Németh Laci bekerült a Rádióhoz mint irodalmi tanácsadó, s talán vesszük is valami hasznát.

S ha már ilyen nagy híradásban vagyok, azt a lehetőségemet is szeretném közölni Veled, hogy huzamosabb időt töltenék majd Vásárhelyen. Rokonszenves város volt nekem mindig, s mivel most már nincsen hazám sehol, talán nem volna rossz egy ideig ott meghúzódní.

Alkalomadtán majd írd meg, hogy jelzett előadásomat miképpen lehetne ott nyélbe ütni. Még egy hónapig bizonyosan itt maradok.

Köszönöm a Társaságnak és neked a szíves meghívást, és szeretettel öllelek:

Tamási Áron

12

Tamási Áron — Kacsó Sándornak

Kolozsvárt, 937. IX. 24.

Sándorkám,

Megkaptam előadásod szövegét, figyelmesen elolvastam. Boldogan látom: ezt is nagyon komolyan vetted. Előadásod bátor és határozott. Tekintve, hogy kérte is hozzászólásomat, a következőkben teszem meg:

1. Minden körülmények között kerülj ki a „revízió” szót. Erre, ahogy Te leszámolsz véle, még *nem* érett meg a közhangulat. Az erdélyi magyarság ezt *nem* is *tudja* még elviselni. Azonkívül közöttünk olyan pánikot idézne elő, melyet nem akarsz. Még maradjon mindenkinek ki nem mondott ügye. Természetesen: szükséges és kell hangsúlyozni, hogy itt véglegesen akarunk berendezkedni, hiszen ez a mi földünk is.

2. Igaz: a világ legmegbízhatóbb kisebbsége voltunk eddig s kívánunk is lenni; s igaz: felajánljuk mindazt, amit Te írsz, de annak árát fejtenéd ki jobban. (Egyenlő jogú állampolgárság — mikben —, anyanyelv az iskolákban s ahol többségben

vagyunk, törvény előtt is. Erdély háromnyelvű.) Az állami totalitás hajszolása belőlünk mártírokat csinálhat.

3. Helyes: dunai békénk előharcosai leszünk, ezzel román—magyar érdekeket szolgálunk, tehát ilyen harcunkban messzemenő mértékben támogassanak, mert éltető nép nélkül nem lehet ilyen harcot vívni.

4. Mondataidat egy kicsit bontsd fel (néhol), hogy súlyosabban essenek. A határozati javaslatot csináld meg, de ne fűzd az előadásodhoz. (Viták utánra készen álljon.)

Irodalmi estélyre így készülj ha a Kollégiumban lesz, politikát nem lehet. Mindenképpen a Találkozóról kéne beszélni. — Előadásod itteni példánya másolat, így gondolom, csak magammal viszem. Ügyvezetés dolgában, ha kell, Asztalos van.

Öllelek:

Áron

13

Tamási Áron — Szabédi Lászlónak

(Dátum nélkül)

Kedves Barátom,

a Vásárhelyi Találkozót irodalmi estéllyel zárjuk, melyen szerepelned kell. Legjobb volna *versekkel*, de ha ragaszkodol hozzá: rövid prózával.

Kissé rosszul esett nekem, hogy távol tartottad magad az ügytől. Vásárhelyen annál jobban részt kell venned a vitákban. Ti vagytok az őrei annak, amit csináltunk.

Irodalmi estély ügyében egyenesen Molterhez fordulj. (Str. Regele Carol 6.)

Szeretettel ölel

Tamási Áron

Jegyzetek

1. Tamási Áron — Benedek Eleknek. New York, 1923. aug. 11.

Mikor tíz év múlva visszamegyek — Tamási Áron eredetileg tíz esztendőre tervezte amerikai tartózkodását, amiből végül is három év lett: 1926 júniusában hazatért Erdélybe.

2. Tamási Áron — Jancsó Bélának. New York, 1924. január 15.

nagy zúgolódás támadt Némethonban — 1923. január 8-9-én volt Münchenben Hitler puccskísérlete; erre céloz itt Tamási.

Egyéb véleményemet megírtam Sándor testvéreinknek — Kacsó Sándornak.

„*Székekely irodalmadat*” olvastam — Jancsó Bélának az *Erdélyi irodalom* — *székekely irodalom* című tanulmánya a kolozsvári *Ellenzék* 1923. december 23-i számában jelent meg.

szívemből örvendek a történelmi csatanyerésnek — Kacsó Sándor díjat nyert a *Keleti Újság* novellapályázatán.

3. Tamási Áron — Benedek Eleknek. Kolozsvár, 1926. június 2.

Lépések és történetek az Erdélyi Irodalmi Társaság megelevenítésére — A Bartha Miklós és Petelei István kezdeményezésére, gróf Kuún Géza elnökletével 1888-ban megalakult Társaság Kolozsváron a konzervatív szemléletű írók egyesülete volt, és csak a következő évszázad húszas éveitől kezdve engedett merev akadémizmusából; ezt a törekvést támogatták Tamásiék is.

Walter Gyula: (1892–1935) költő, szerkesztő.

Kovács Dezső: (1866–1935) író, kritikus, szerkesztő.

Ellenzék — Kolozsvárt megjelenő napilap, minek irodalmi melléklete jelentős szerepet töltött be az erdélyi magyar irodalmi élet alakításában. 1923-tól Kuncz Aladár, majd Áprily Lajos szerkesztette az újság vasárnapi mellékletét.

4. Tamási Áron — Áprily Lajosnak. Idecsfürdő, 1926. augusztus 5.

Néha berándulunk Régenbe — Házasságkötésük után Tamási feleségével, Holitzer Erzsébettel a Szászrégen közelében lévő fürdőhelyen nyaralt. (Feleségének rokonai Régenben éltek.)

Regényemet írogatom — Ez a regény: a *Szűzmáriás királyfi*.

Kós Károllyal beszéltem volt a kiadás ügyében — Az 1924-ben létesült Erdélyi Szépmíves Céh kiadónak volt az igazgatója Kós Károly.

Ligetinek is említettem — Ligeti Ernő (1891–1945), író, szerkesztő, publicista; az Erdélyi Szépmíves Céh egyik alapítója volt.

5. Tamási Áron — Molter Károlynak. Kolozsvár, 1926. szeptember 1.

Molter Károly *Özvegyország* című regényéről Kovács László írt kritikát az Erdélyi Irodalmi Szemlébe (1926. 2. sz.).

Helikon Almanach — A *Helikon* íróinak első közös jelentkezése volt az *Erdélyi Helikon anthológiája* (1927), amit Áprily Lajos szerkesztett. Ebben Tamási az *Ördögváltozás Csikában* című novellájával szerepelt.

Újságíró Almanach — A Kós Károly által tervezett évkönyv végül is Kuncz Aladár szerkesztésében jelent meg Kolozsvárt.

Bánffy visszatért Pestről — Gróf Bánffy Miklós Erdélybe való visszatérése után 1926. július 6-án tette le a román állampolgársági esküt a bukaresti koronatanács előtt. Állampolgárságot azzal a megszorítással kapott, hogy legalább 10 évig nem politizál — amit be is tartott egészen 1939-ig.

felállítanának egy központi irodát is — Tamási többeket megkért, hogy ezzel kapcsolatban gondoljanak rá mint alkalmazottra. Végül is soha nem volt az Erdélyi Szépmíves Céh fizetett alkalmazottja.

Áprily Lajosnak a Minervánál egy könyve jelenik meg — 1926-ban Áprilynak két könyve jelent meg Kolozsvárt: a berlini Ludwig Voggenreiter Verlag impresszumával kiadott s a Minervánál nyomtatott *Rasmussen hajója*, és az Erdélyi Szépmíves Céh-nél kiadott *Vers vagy te is*.

Kacsó... Párizsba megy — Az első helikoni találkozón a Kemény János és felesége által felajánlott harmincezer lejes díjat Kacsó Sándornak ítélték oda — párizsi tanulmányútra.

Csergőt, kérlek, nyugtasd meg — Csergő Tamás (1888–1946) író, szerkesztő volt Marosvásárhelyen.

6. Tamási Áron — Tompa Lászlónak. Kolozsvár, 1928. június 25.

Jenőék már két nap óta Sztánán vannak — Szentimrei Jenőéknek Sztánán volt házuk, Kós Károly villája közelében.

az idéni helikoni összejövetelre — A harmadik találkozót 1928. július 5-7. között tartották Marosvécsen.

a pesti fiatalok... egy röpiratot adtak ki — Az *Ifjú szívekben* című röpirat a magyar fiatalság hitvallása volt Ady költésze mellett.

7. Tamási Áron — Benedek Eleknek. Kolozsvár, 1929. márc. 8.

sok mindent csinálunk mi — A székely írók magyarországi látogatásának előkészületeiről van szó ezúttal. A budapesti fellépésről Benedek Marcell írt beszámolót a *Brassói Lapok* március 22-i számában, említvén, hogy az estélyen jelen volt például Móricz Zsigmond, Babits Mihály, Kosztolányi Dezső is, de „a hivatalos irodalom képviselői, az irodalmi társaságok kényelmes és méltóságos tagjai, a Budapesten élő díszszékelyek kivétel nélkül a távollétükkel tüntettek”.

Loli — Benedek Flóra.

Gergely Pál — (1902–1982), irodalom- és művelődéstörténész, a budapesti *Híd* szerkesztője, Tamási Áron közeli barátja volt.

8. Tamási Áron — Kuncz Aladárnak. Kolozsvár, 1931. június 4.

Drága Dadikám — Kuncz Aladárt barátai nevezték Dadinak.

Irigyeljük, aki felmehet Hozzád — Kuncz súlyos beteg volt már, amikor regénye, a *Fekete kolostor* megjelent s műve fogadtatásának első jelei, a méltatások napvilágot láttak a lapokban. Íróbarátai a budapesti betegágyban fekvő szerzőnek beszámoltak a regény nagy sikeréről.

9. Tamási Áron — Méliusz Józsefnek. Kolozsvárt, 1931. június 4.

a Fekete kolostor elküldtem Édesapádnak — Kuncz Aladár regénye 1931-ben jelent meg első ízben az Erdélyi Szépmíves Céh kiadásában.

versed — Méliusznak a *Nem haltál meg* című verse az *Erdélyi Helikon* 1931. júliusi számában jelent meg.

a könyvem megjelenése — a *Czimeresekről* van szó.

Krenner írt a Pásztortűzben — 1931. 11. sz.

Molter az Ellenzékben — 1931. 127. sz.

a következő regényem — *Ábel a rengetegben*.

10. Tamási Áron — Reményik Sándornak. Farkaslaka, 934. V. 17.

Kedves Károlynak — Császár Károly (1887–1966) a *Pásztortűz* főszerkesztője volt ekkoriban.

11. Tamási Áron — Molter Károlynak. Budapest, 1934. október 26.

a Kemény Zsigmond Társaság irodalmi estje — Az 1934 őszén Marosvásárhelyen megtartott irodalmi esten, melyre Molter hívta, Tamási végül is nem volt jelen.

a regénnyel nagy bajban vagyok — Ekkor írta Tamási az *Ábel Amerikában*-t, ami folytatásokban jelent meg a *Brassói Lapokban*.

tartanék egy hosszabb előadást — Tamásinak a székely irodalomról tervezett előadására soha nem került sor.

a Tanú átalakul — Németh László egyszemélyes folyóiratáról van szó.

most már nincsen hazám sehol — Ezek a szavak minden valószínűség szerint Tamási Áronnak az első feleségétől való válása időszakának zaklatott lelkiállapotát érzékeltetik.

12. Tamási Áron — Kacsó Sándornak. Kolozsvár, 937. IX. 24.

megkaptam előadásod szövegét — Kacsó a Vásárhelyi Találkozón megtartandó előadásának szövegét küldte el Tamásinak.

Asztalos — Asztalos Sándor kolozsvári ügyvéd, jogi szakíró tevékenyen részt vett a Vásárhelyi Találkozó előkészítésében, munkálataiban.

13. Tamási Áron — Szabédi Lászlónak. (Dátum nélkül.)

A keltezés nélküli levél kétségtelenül 1937 őszén, a Vásárhelyi Találkozó szervezésének napjaiban íródott.

(Folytatás a következő számban)

Beke Sándor

Elégia a Hargitához

Hömpölyög, tart lefelé
a völgyben a Küküllő,
mint lassú, áttetsző láva,
szembejön velem
Zete vára alatt,
de a „súgóban” már repül,
s hívogató hangjával köszönt,
mint a havas hírnöke,
mint a szent hegy
örökké daloló tündérleánya.

Mintha itt születtem volna
a fenyves jászlában,
mintha nem is ismernék
más tájat s más világot,
mintha szikár ormodnak
testvére lennék,
gyermeki ámulattal
látogatóban
úgy megyek föl
hozzád vasárnap.

Piros a rét az orbáncfűtől,
„Jézus vére”
mintha folyna,
a szélben libeg, hullámszik
keresztül a dombon.
Olyan a rét, mint egy
hímzett takaró,
amit a természet
sok színes virággal
telerajzolt.

Lám, kiszáradtak
az út menti kerítések.

Porosak,
már lélekbe markolóak
— új színárnyalat ez
a hegyalji palettán.
Testvér, nincs olyan művész
az öreg féltekén,
aki ezt a színt
valaha is kikavarja.

A havasi kaszáló közepén,
a frissen levágott rendek közt,
a mezőn árva szomorúfűzfa
árnyéka andalog.
Mintha megállt
volna az élet:
a fa zöld bőré ágán
két kasza pihen,
s amint megcsillan,
a Nap fényével incselkedik,
huncutkodik, s pisolyog.

Rozsdabarna boglya tövében
pálinkát szürcsölgetnek
a székely legények,
s közben halkán,
halkan dudorásznak,
mintha kerülnék a munkát,
pedig nem,
a nagy melegben
pihennek szegények,
s szundikálnak.

Fennebb
a tavacska fején
oxigén-gyöngyökből
font koszorú;
ezt lásd meg, vendég,
ki erre jársz,
s elcsodálkozol:
piros pettyes
pizstrángok hasán
ezüstfehéren locsogó.

A vegyeserdők lombjai
egy régi, sötét
kunyhót rejtenek,
zsindelyes a fedele,
mint kis,
mézeskalács-háznak.
De hallom, szívszaggatva
hegedülnek ott —
pitvarában
szomorú tücsök
muzsikál bánatában.

Ahogy haladok
fölfelé az úton,
megszorul a szívem,
s az erdő alá nézek:
úgy tűnik,
mintha még
regélnének ott,
mintha a fenyők alatt
egy konyhaszéken ülve
ezelőtt száz évvel
elaludt volna a század —

Az Ivó-patakhoz közel
játékba merült
gyermek futkorásznak.
Az új filegória mellett,
a kirakott tűzhelyen
füst táncol felfelé,
mozgást látok:
szalonnát sütnek
a serény édesanyák
meg a sürgő-forgó leányok.

Menta- s vadcsombor-legelőn
fürge, hosszú lábú szöcskék
pattannak játékosan
a fénysugárban.
Az éktelen melegben
egy őzike fel-felemeli a fejét,
mikor meglát,

de mintha itt se lennék,
a tücskök dalán
álmélkodik tovább —
ez az ő országa.

A híd alatti
alacsony vízesésben,
a korhadó fagyökér körül
virgonc habléányok
születnek a vízsugárban,
s ahogy világra jönnek,
fátyolt öltenek magukra
s a hullámozó felszínen,
gyorsabban, mint az ár,
fehér ruhában
útra kelnek.

Hátranézek:
fehér lovacska üget felém,
patkója kopog a köves úton,
rajta kieresztett ingben
rövid gyeplőszárat fog
kezében egy apró legényke,
látom, büszkén fogja,
s úgy kaptat felfelé,
mintha ezen a vasárnapi napon
a havas alján
a világ kormányát
tartaná a kezében.

A szőrfű között
zavartalan nyugalommal
piros tehenek legelésznek,
közeledtemre mélán
bámulnak az út felé;
míg a tarka borjú
hirtelen megugorja magát,
talán azért, mert szabad,
vagy talán azért,
mert a színes dongóval
kergetőzik élénken.

Fent az égi ringben
a két hegycsúcs között
összeszólalkoztak,
vitába szállnak,
majd egymásnak esnek
a szürke fellegek.
Isten tudja, mi leszen most
a nagy duhajkodásból —
rövid zápor zúdul
a havas fejére.

Mindenki tudja,
a felhők haragja
nem tart sokáig,
a felduzzadt csermely
és patak délutánra lefut
a sűrű bokron s a mély árkokon,
s a remény színeiből
nagy hirtelen
szivárvány-hidat épít az ég
a Hargita fölé —
olyan lesz, mint egy álom.

Az út mellett
fejkendő öregasszony
áll görnyedten, hangtalan,
az ember azt hinné,
bánat sújtotta s görbíti hátát,
holott a buzogó
víz szavát hallgatva
fehér zománcos vedrébe
ivóvizet csorgat
a forráscső alatt.

Három kocsival halad
az úton felfelé,
messziről jöttek,
mert a kocsik ablakából
kíváncsian nézdelődnek.
Vajon mit csodálnak?
A havas tündéri arcát?

Vagy megérintette
őket is a hegy szelleme,
az elbűvölő idegen
vagy a szülőföld varázsa?

Dél van. A faluban
megszólal a harang,
s hangja a tölcser-völgyből
a hegy felé száll,
de messze jutva
a sűrű fenyvesnek ütközik,
míg a fából épült
kicsi templomban
a miatyánkot mondják
kórusban az egymáshoz
tartozó emberek.

Közel a házhoz a vörös,
göndör szőrű kutya
somfordál felém.
Megismert,
hogyne ismerne meg!
Amikor ide jövök,
mindig hozzám szegődik,
hűséges barátom ő,
akinek esténként
a Nagy Göncöl alatt
a kis tornácon ülve
oly sokszor mesélek.

Végre itthon vagyok.
Előttem áll moccanatlan
szent hegyünk,
mint egy égis érző óriás,
a Hargita.
Borzos fenyves-
fejével köszönt,
ahányszor hazajövök.
A szívem elszorul:
mintha mindent
tudna rólam,
s mint tékozló fiút
mindig visszafogad.

Pomogáts Béla

Az önismeret műhelyei

I.

Erdélyi magyar szociográfia

Az erdélyi magyar művelődésben általában az irodalomnak kellett vállalnia a veszélyeztetett nemzeti tudat és identitás fenntartását. Tudományos intézmények híján az íróknak kellett elvégezniük a nemzetiségi művelődés stratégiai feladatait; a történelmi múlt feltárásával, a társadalmi valóság kutatásával és leírásával éppúgy foglalkozniuk kellett, mint a nyelvműveléssel, a népművészet vagy a helyi hagyományok ápolásával. Az irodalmi kultúrának felsőoktatási intézményeket, kutatóközpontokat, tudományos szervezeteket kellett pótolnia, nem egyszer a nemzeti közösség politikai képviselőjét is el kellett látnia. Innen eredt a kisebbségi-nemzetiségi irodalmak szociografikus hajlama: a kisebbségi írónak képzett és szenvedélyes szociográfusnak kellett lennie annak érdekében, hogy feltárhassa az erdélyi magyarság társadalmi és kulturális helyzetét, felvethesse a többségi és kisebbségi nép együttélésének kérdéseit, és javaslatokat tehessen a nemzetiségi értelmiség, illetve szellemi élet tennivalóira. Az erdélyi magyar irodalmat az imént vázolt történelmi szükségszerűség vonzotta a társadalomkutatás feladataihoz. Ez a kutatómunka különben a két világháború között, majd a hatvanas évek közepétől a magyarországi szellemi életben is fontos helyet töltött be, ennek bizonyossága volt a nagy sikereket elért *Magyarország felfedezése* című könyvsorozat. Ennek a sorozatnak a kötetei megújították az ország helyzetének ismeretét, nem egyszer gyakorlati tennivalókat jelölve meg a kormányzat számára.

A szociográfiai kutatásnak nem lévén önálló műhelye, irodalmi folyóiratoknak, íróknak és regényeknek kellett vállalniuk a szociográfus munkáját, és a szép-irodalom keretei között, e kereteket állandóan tágítva kellett időről időre felmérniük az erdélyi magyarság életkörülményeit, társadalmi, gazdasági és művelődési viszonyait. A szociografikus érdeklődésnek nemes erdélyi hagyományai voltak, így Kőváry László és Benkő József, a 19. század erdélyi historikusai maguk is érdeklődtek az erdélyi társadalom tudományos vizsgálata iránt. Orbán Balázs, aki

A Székelyföld leírása című nagyszabású munkájával a magyar szociográfiai munka egyik kezdeményezője volt, „Erdély felfedezésére” szólította fel a tudományos közvéleményt, mégis több évtizednek kellett eltelnie, amíg végre megindultak a módszeres szociográfiai kutatások. Az erdélyi társadalom viszonyainak tudományos igényű feltárására először a Huszadik Század köre vállalkozott. Braun Róbert, a kör neves szociográfusa Lippa (1908), majd Marosvásárhely (1909) társadalmának felmérését végezte el. (Ez utóbbi műve: *Adatok a vidéki munkásság életéhez. Marosvásárhely szervezett munkássága* a magyar munkásszociográfiák között is kezdeményező szerepet kapott.) Végül 1913-ban Maroscsicsér község életének szociografikus feldolgozása révén hozta létre híres könyvét, *A falu lélektanát*. Aradi (Erdélyi) Viktor pedig az erdélyi Mócvidékről írt a nemzetiségi viszonyokat is megvilágító szociográfiai tanulmányokat.

Az 1918 után kibontakozó erdélyi magyar irodalomban kezdetben a baloldali körök és folyóiratok (Dienes László Korunkja és Aradi Viktor szemléi, a Jövő Társadalma, illetve a Huszonegyedik Század) foglalkoztak határozottabban társadalomkutatással. Gaál Gábor, miután átvette a Korunk irányítását, mindenekelőtt az irodalom valóságábrázoló és valóságalkító feladatait hangsúlyozta; már csak ezért is érthető, hogy igen nagy szerepet adott a szociográfiai írásoknak. Ennek következménye volt, hogy a kolozsvári folyóirat rendszeres figyelemmel kísérte a magyarországi szociográfiai irodalom eredményeit, és számos közleménye segítette elő a romániai magyar társadalom kutatását. Az Erdélyi Helikon viszonylag később kezdett érdeklődni a társadalomkutatás iránt, a transzilvánista irányzat képviselőit inkább az erdélyi múlt hősei, eseményei és történelmi tanulságai érdekelték. A múlt felé forduló figyelem a nemzetiségi öntudat és az erdélyi otthonosság kialakítását volt hivatva elősegíteni. Kétségtelen, hogy a Helikon ezzel részben lemondott a kortársi valóság mélyebb vizsgálatáról, átfogóbb ábrázolásáról, ennek ellenére, főként a harmincas években több, szociográfiai érdeklődésről tanúskodó írás jelent meg a folyóiratban, például Szemlér Ferenc és Tamási Áron írásai.

Az erdélyi szociográfiai munka teljesebb kibontakozása tulajdonképpen a „második” erdélyi nemzedéknek volt köszönhető, azoknak a húszas évek derekán és még inkább a harmincas években fellépő íróknak, akik a „népi értelmiség” képviselőiként vállaltak feladatokat a kisebbségi magyarság társadalmi és kulturális viszonyainak vizsgálatában vagy éppen a magyar—román együttélés tapasztalatainak és problémáinak rögzítésében. Az Erdélyi Fiatalok és a Hitel című folyóiratok körül gyülekező fiatalabb írónemzedék módszeresen látott hozzá a társadalomkutatáshoz, okulva annak a tudományos módszernek az eredményein is, amelyet a neves bukaresti szociológustól: Dimitrie Gustitól tanult. Ennek a tényfeltáró és elemző munkának számos (mára klasszikusnak számító) eredménye volt, így korábban Balázs Ferenc, Böződi György és Tamási Áron, később Jancsó Béla, Mikó Imre, Demeter Béla és Venczel József munkásságában — tevékenységük a magyarországi népi mozgalom szociográfiai érdeklődésére is hatott, és midőn a hetvenes években az erdélyi magyar szociológiai érdeklődés és irodalom ismét virágzásnak indult, fel lehetett ele-

veníteni, igénybe lehetett venni az elődök tanításait. (A két világháború közötti erdélyi magyar szociográfiai kutatások eredményeit a jelen munka első kötetének *Szociográfia és valóságirodalom* című fejezetében foglaltam össze.)

A második világháború után kibontakozó erdélyi szociográfiai irodalom gazdag örökségre építhetett. A magyar szellemi élet újjászervezésének időszakában — a negyvenes évek második felében — a kolozsvári Bolyai Tudományegyetem Gazdasági és Társadalompolitikai Intézete vállalta a szociológiai és szociográfiai munkálatok szervezését és irányítását. Egy szakemberekből és főiskolai hallgatókból álló munkaközösség — Kohn Hillel professzor vezetésével — Csík megye elmaradott falvainak kutatásával foglalkozott, majd a román Babeş Tudományegyetem megfelelő munkacsoportjával karöltve a Mócvidék (azaz az Erdélyi-középhegység) településeinek hasonló vizsgálatára vállalkozott. Magyar és román szakemberek közös munkája révén 1958–1959-ben készült el az akkori Kolozs tartomány gazdasági életének monografikus feldolgozása. A szociográfiai munka, a falukutatás ebben az időben mégis nagyrészt a szépirodalom tennivalói közé tartozott, s maga az újjászülető erdélyi irodalom is abban találta meg egyik legfontosabb feladatát, hogy képet adjon a kisebbségi magyarság új helyzetéről, a bekövetkezett nagy társadalmi változásokról: a „valóságábrázolás” és ezzel együtt a „valóságirodalom” természetes módon lett ennek az irodalmi kultúrának a jelszava. Az irodalmi élet a Korunk társadalomkutató és -ábrázoló törekvéseit követte, az erdélyi magyarság életének múltját és jelenét akarta tudományos módszerekkel felderíteni. Elsősorban a történelmi változások, a földreform, az államosítás következményeit, illetve a magyar—román együttélésben bekövetkezett fordulatot, pontosabban a fordulathoz fűződő várakozásokat. Az erdélyi magyarság kisebbségi megpróbáltatásairól ugyanakkor jórészt hallgattak a tudósítások, ezek már sértették volna a hatalom érdekeit.

A napi sajtó, illetve az Utunk című irodalmi hetilap riportok sorában számolt be a gyors társadalmi változásokról, a nemzetiségi közélet mozgalmairól. A háborús évek dél-erdélyi magyarságának súlyos megpróbáltatásaira Méliusz József *Sors és jelkép* című beszámolója tekintett vissza, Kovács György *Békiülő Erdély* című munkája a lassanként magára találó magyarság új életéről adott képet, *A szabadság útján* című riportkönyve pedig a moldvai csángók azóta megszűnt nemzetiségi intézményeinek kialakulását mutatta be. E valóságkutató igény nyomán születtek a háborút követő évek népszerű regényei, Nagy István, Asztalos István, Kovács György, valamint Kurkó Gyárfás művei: valamennyien az erdélyi magyarság átalakuló életéről hoztak beszámolót, ezeknek hitelességét kezdetben még kevésbé korlátozta az irodalompolitika. Utánuk az erdélyi irodalomban hanyatlás következett, a sematizmus rendre lerontotta a művek valóság hitelét és művészi minőségét. Az ötvenes években, nem kis mértékben az akkori irodalompolitika várakozásával szemben, csak néhány értékesebb, szociográfiailag is hiteles írói alkotás született. Így Sütő András elbeszélései és kisregénye, a *Félrejáró Salamon*, valamint Szabó Gyula nagy faluregénye, a *Gondos atyafiság*, amelyet éppen valóságábrázolásának következetessége miatt bírált meg igen erősen a szek-

tariánus irodalompolitika. Valójában a hatvanas évek közepéig kellett várakozni a romániai magyar „valóságirodalom” újabb eredményeire.

Ezeket az eredményeket kétségtelenül az irodalmi riport műfájának növekvő szerepe készítette elő. A „valóságábrázolás” jelszava a riporteri érdeklődés élenkölésével járt együtt, és a politikai vezetés is várta, hogy az írók időről időre beszámolót adjanak a termelő munka eredményeiről. Akárcsak Magyarországon, Romániában is mindennaposak voltak az írók üzemekben, gazdaságokban, építkezéseknél tett látogatásai. Ezekről a látogatásokról rendre készültek beszámolók, sokszor a legkiválóbb írástudók, Szemlér Ferenc, Nagy István, Asztalos István, Horváth István, Szabédi László, Sütő András és Papp Ferenc tolla nyomán. Kialakult az író-riporter szerepe és tevékenységi köre, azé a riportere, aki szép-irodalmi eszközökkel, személyes fogalmazásban beszélt a termelés körül szerzett tapasztalatairól. Beke György, Fodor Sándor, Dános Miklós, Marosi Barna és Simon Magda a falusi változásokról, Domokos Géza, Mikó Ervin és Orosz Irén az üzemi életéről és a nagy építkezésekről (pl. a békási vízierőmű vagy a Zsil völgyi iparvidék felépítéséről) készített riportokat, majd felléptek a fiatalabb író-nemzedék képviselői is, közöttük Gálfalvi György, Cseke Péter és Cseke Gábor. A megjelent riportok nagy része egyszerűen termelési beszámolónak bizonyult, természetesen nem beszélhetett azokról az emberi, erkölcsi és kulturális konfliktusokról, amelyeket a diktatórikus társadalom-irányítás okozott, még kevésbé tehetett szóvá az erdélyi magyarság nemzeti sérelmeit. Hiányzott a riportokból a dolgozó ember valóságos helyzetének ábrázolása, hiányoztak a megjelenő új társadalmi és nemzeti konfliktusok. Az ötvenes évek irodalmi riportjai közül kevés maradt eleven, például Asztalos István *Házunk tája*, Simon Magda *Tanyai lelkek* és Szabó Gyula *A szülőföld szimfóniája* című kötetei.

Az irodalmi riport műfaját a hatvanas évek végén beköszöntött kulturális fordulat juttatta igazán érvényre. A riport ekkor vált végre ünnepi beszámolóból a valóság bemutatásának eszközévé, amelynek szociográfiai hitele, sőt módszere van. Mindez nem történhetett volna meg a szociográfiai hagyományok felfedezése és a szociológia tudományos művelése nélkül, mindehhez a két világháború közötti szociográfiai irodalom: részben a Korunk, részben az Erdélyi Fiatalok szellemi örökségének feltárása adhatott biztatást. A romániai tudományos életben, akárcsak Magyarországon a hatvanas évek közepén, elkövetkezett a „szociológia pillanata”, midőn a társadalom igényelte az ország valóságos helyzetének feltérképezését. Tudományos műhelyek és folyóiratok alakultak, újra népszerűvé vált az imént említett Dimitrie Gusti munkássága, és megszerveződött a Társadalmi és Politikai Tudományok Akadémiája, a társadalomtudományi kutatások vezető testülete, amelyet természetesen a bukaresti kormánypolitika kiszolgálójának szántak, mindazonáltal voltak tudományos tekintetben hiteles kezdeményezései is, és esetenként támogatta a kolozsvári vagy marosvásárhelyi kutatásokat.

A román társadalomtudomány fejlődésével párhuzamosan kapott szárnyra a romániai magyar szociológia, elsősorban a Korunk műhelyében, amely ekkoriban

rendszeresen foglalkozott a szociológiai munka elméleti és módszertani kérdéseivel. A folyóirat — Gáll Ernő, Balogh Edgár, Imreh István, Mikó Imre, Sztranyiczki Gábor és mások tollából — számos szociológiai, elsősorban nemzetiség-szociológiai tanulmányt közölt. Gáll Ernő megírta a romániai polgári szociológia történetét (*A romániai polgári szociológia*, 1958) és alapos tanulmányok sorában adott számot a második világháborút megelőző romániai magyar szociográfia különféle áramlatairól. A tudományos alapokon építkező társadalomkutatás egyik legfontosabb eredményét az Imreh István szerkesztésében 1979-ben megjelent *Változó valóság* című tanulmánygyűjtemény jelentette. Ennek a kötetnek az írásai — a többi között Keszy-Harmath Sándor, Vasas Samu, Vetési László, Kósa-Szánthó Vilma, Major Miklós munkái — gazdasági, népesedési és családszociológiai vizsgálatok tükrében mutatták be az átalakuló erdélyi magyar falu életét. A kötet szerkesztője *Előljáróban* címmel vázlatos képet adott az erdélyi szociográfiai munka múltjáról, majd a következőket állapította meg a tanulmánygyűjtemény szerzőiről: „Módszereikben sem egységesek. Tudják ugyan, hogy »a jelenségek értelmezését megelőzi a jelenségek felfedezése«, ez a feltáró munka azonban többféle. Akad közöttük jelenségeket kvantifikáló, statisztikát készítő, egy kis egység minden adatát egybe gyűjtő, s olyan, aki mintavétellel készít reprezentatív statisztikát. Az ankét, a kérdőív is használatos, a tényanyag azonban sokaknak életük része, tudatukba ivódott valóság, s azt sorakoztatják fel a »méréssel« megismert társadalmi valóság mellé. Szerzőink egy része a módszerrel való találkozás friss élményét az olvasóval is meg kívánja osztani, míg mások feltételeznek valamelyes szakmai jártasságot; s van olyan is, aki módszerre nem is gondol, közli azt, amit elmondandónak érez.”¹

A tanulmánysorozat második darabja Egyed Péter szerkesztésében 1984-ben *Városkutatás* alcímmel került az olvasó elé, ebben Tófalvi Zoltán, Keszy-Harmath Sándor, Létay László, Vécsei Károly, Várhegyi Júlia, Vofkori László, Bodó Barna és Molnár H. Lajos írásai kaptak helyet, jelentékeny kutatási eredményekkel lépett fel Pillich László, Vetési László és Vincze Zoltán tanulmánya, amely az 1899 és 1980 közötti időszakban mutatta be a kolozsvári-hóstatí közösség „népesedési és szerkezeti átalakulását”. A kötet előszavában Egyed Péter a következőket állapította meg: „A szakmai és társadalmi beilleszkedés a nemzetiségi városlakó esetében sajátos problémákat is felvet, tekintve, hogy a nyelvi-kulturális beilleszkedés feltételei között zajlik. A családon kívül nem rendelkezik már azokkal a primér kapcsolati rendszerekkel, amelyek nemzetiségi identitását a hagyományok automatizmusának segítségével tartják fenn. Ennél fogva igen fontos szerep hárul a nemzetiségi kulturális intézményekre, iskolákra és a tömegkommunikációs intézményekre, rendezvényekre, amelyek a kulturális identitás fenn tartását szolgálják, másrészt a városi beilleszkedés és élet minőségi követelményeinek és elvárásainak megfelelő korszerű ismeretekkel anyanyelven látják el a nemzetiségi városlakót.” Majd bevezetőjének végén stratégiai jelentőségű megállapításra jutott: „A városkutatás — önismereti diszciplína”.² A kötetet a romániai magyar folyóiratok (az Ifjómunkás, az Utunk, a Korunk, A Hét és a Falvak Dol-

gozó Népe) korábbi szociográfiai írásainak (Barthy Zoltán, illetve Cseke Péter által összeállított) repertóriuma zárta le.

A gyakorlati szociográfia, pontosabban a szociográfiával is jelentkező irodalmi riport az elmélet gazdagodását követte nyomon, először az irodalmi és politikai lapok sorozatszerű kezdeményezéseiben. Az Utunk 1964-ben riportsorozatban mérte fel Románia tartományainak és ezen belül a magyarlakta területeknek az életét, 1965-ben *Hivatal-hívás falun* címmel a vidéki élet vizsgálatát végezte el, 1967-ben *Szülőföld* címmel hirdetett irodalmi riportpályázatot, amely Szabó Gyula, Farkas Árpád, Palocsay Zsigmond, Huszár Sándor, Pusztai János, Cseke Gábor és Kocsis István írásaival az erdélyi magyarság tájainak és városainak életét mutatta be. Ezt a vállalkozást ismételte meg igényesebben és érdekesebben az *Utunk Évkönyv* 1974-es kötete, midőn Kós Károly, Molter Károly, Bartalis István, Kacsó Sándor, Nagy István, Szemlér Ferenc, Horváth Imre, Balogh Edgár, Mikó Imre, Létay Lajos, Sütő András és társaik szülőföldre emlékező, szülőföldről vallomást tevő írásait gyűjtötte össze. Az Utunk mellett a Korunk, az Igaz Szó, a Brassói Lapok, a Megyei Tükör, a Hargita és az Előre irodalmi melléklete is rendszeresen közölt szociográfiai dolgozatokat és riportokat. A Korunk régi hagyományait követve adott teret a faluszociográfiai munkának: 1967-ben pedig a Szilágy megyei Bogdándra küldött ki kutatócsoportot azzal a céllal, hogy Kovács Katona Jenő egy még 1937-ben írott szociográfiai riportjának adatait hasonlítsa össze az időközben bekövetkezett változásokkal.

Külön kell megemlíteni az Ifjúmunkás című hetilapot, amely Gálfalvi György, Matekovis János, Bodó Barna, Tar Károly és mások riportjaiban ismertette rendszeresen az erdélyi magyarság helyzetét. Az Ifjúmunkás szerkesztősége hozta létre a *Tó és nád* című tusnádi szociográfiát, később *A Demeter gyerekek pályaválasztása és más igaz történetek* címmel jelent meg a lap riportereinek írásaiból készült válogatás. A lap sajtótörténeti jelentőségére és a szociográfiai tanulságokkal szolgáló riportok gondozásában betöltött szerepére Cseke Péter hívta fel a figyelmet az erdélyi szociográfiai irodalom eredményeit bemutató összefoglalásában: „Az Ifjúmunkás a romániai magyar lapokat jóval megelőzve vált az 1968-as »liberalizálódás« érzékelőjévé, az újságírói műfajok újjáteremtésének szellemi műhelyévé. A lap szerkesztői a román fővárosban közvetlenebbül tapasztalhatták, hogy Nicolae Ceaușescu hatalmi térnyerésének első szakaszában lazult a cenzúra szorítása, az 1968-as politikai olvadással pedig — átmenetileg — megnőtt a szókimondás lehetősége. Nem akármilyen helyzeti előnyt jelentett az sem, hogy az egyetemről frissen kikerült, szellemi-erkölcsi tisztaságért hadakozó, közéleti elkötelezettségű fiatal tehetségek egész sora talált egymásra a Dali Sándor, majd Cseke Gábor vezette szerkesztőségben. Aradi József, Domokos Eszter, Elekes Ferenc, Fejér László, Gálfalvi György, Hervay Gizella, Kocsis István, Kovács Nemere, Matekovis János, Müller Ferenc és mások. Többségük egyéniségének és íráskészségének kiforrásában meghatározó szerepet játszott a nemzedékszervező kolozsvári Gaál Gábor Kör. A szerkesztői munkával és az újságírói műfajokkal nem

»gyorstalpaló« tanfolyamokon ismerkedtek; a magát mindétig közírónak tekintő Balogh Edgár sajtótudományi kollégiuma már az egyetemen alkalmat kínált szakmai felkészülésükre.”³ Hasonlóképpen vállaltak szerepet a riportműfaj és a szociográfiai munka támogatásában az Igaz Szó és a Megyei Tükör című lapok.

A honismeret és a népismeret ügyét szolgálták azok a csoportos vállalkozások, amelyek az erdélyi magyarság egy-egy vidékének és népcsoportjának helyzetét, hagyományait tárják az olvasó elé (Beke György—Fodor Sándor—Mikó Imre: *Orbán Balázs nyomdokain*, 1969; Beke György—Farkas Árpád—Fodor Sándor—Kovács György: *Bővizű patakok mentén*, 1972; Beke György—Kenéz Ferenc—Marosi Barna: *Csőposta*, 1974, Beke György—Cseke Péter—Marosi Barna: *Emberarcok*, 1976). A Kritérium kiadó módszeresen törekedett az ilyen riporteri munkák támogatására, ennyiben a szociográfiai irodalom egyik kezdeményező műhelye volt. Említésre érdemes az 1969-ben a Szilágy megyei Csákigorbón megindult tudományos falufelmérés, amely a nagyobb tudományos készültséggel és apparátussal végzendő szociológiai munkálatok megindításának fontosságára figyelmeztetett. Hasonló módon vállaltak szervező szerepet a Korunk, az Utunk és az Igaz Szó című folyóiratok. Az utóbbinál Gálfalvi Györgynek volt kezdeményező szerepe, aki 1969-ben helyezkedett el a marosvásárhelyi folyóirat szerkesztőségében, munkájában Herédi Gusztáv (aki már korábban is utat nyitott a társadalmi változások reportszerű bemutatása előtt), majd több szociográfiai jellegű írás szerzőjeként Beke György, Farkas Árpád és mások támogatták. Cseke Péter imént idézett könyvében könyvészeti áttekintést adott a folyóirat szociográfiai jellegű irodalmi riportjairól az 1969–1979-es évfolyamokban: eszerint ebben az évtizedben ötvennégy olyan írás látott napvilágot, amely mintegy látletet adott az erdélyi magyar társadalom, mindenekelőtt a magyar falvak és ipari munkatelepek viszonyairól. Ugyancsak Cseke Péter állapította meg, hogy az Igaz Szó inkább a szociográfiai riportoknak, a Korunk „a szociológiai felméréseknek nyújtott nagyobb teret”, az Utunknak pedig „megmaradt a sallangjaitól megtisztított (?) irodalmi riport.”⁴ A három folyóirat között bizonyos munkamegosztás alakult ki, ugyanakkor mindhárom arra törekedett, hogy hiteles írásokkal szolgálja az erdélyi magyarság önismeretét — ami nem volt éppen könnyű feladat, minthogy a politikai vezetés inkább a kedvezőtlen valóság meghamisítására, mintsem kendőzetlen feltárására ösztönözte a társadalomkutatást.

A riporteri munkát elsőnek mindig az anyagismeret minősíti: a felfedezett és bemutatott életdarab, az összegyűjtött tények és adalékok mennyisége, fontossága. Ebben a tekintetben Beke György riporteri tevékenysége volt példamutató: ismerte a tájat, a nemzetiségi intézményeket, könnyen alakított ki bensőséges emberi kapcsolatokat, szóra tudta bírni azokat, akikkel találkozott, a jelen mögöttes terébe mindig odarajzolta a múltat is (erdélyi író talán nem is szólhatna úgy a kortársi valóságról, hogy ne érintené a történelmet). Mellette számos író-riporter és szociográfus fáradozott a nemzetiségi önismeret kialakításán. Balogh Edgár *Vargyasi változások* című könyve egy Kovászna megyei kis székely falu életének

korszakos átalakulásáról adott képet. Benkő Samu *Murokországa* az Alsó-Nyárád mentéről kínált érdekes művelődéstörténeti riportot. Kovács András *Vallomások a székely szombatosok perében* című munkája az unitárius egyházból kivált „zsidózó” székelyek múltját dolgozta fel. Meg kell említenünk Marosi Barna (*Megbolygatott világ*), Mikó Ervin (*Térben és időben*), Látó Anna (*Honvágyam hiteles története*) és Kassay Miklós (*Idegenbe reggel érkezni*), továbbá a fiatalabb nemzedékekhez tartozó Tar Károly (*Hazai utakon*), Gálfalvi György (*Szüllőföldön, világszállón*), Cseke Péter (*Víznyugtatól vízkeletig: Látóhegyi töprengések, Hazatérő szavak*), Tófalvi Zoltán (*Pogány fohászok faluja*), Lőrincz György (*Amíg csak él az ember*) és Molnár H. Lajos (*És akkor átmentem a tűzön*) irodalmi riportjait, vagy éppen Csép Sándor televíziós riportját, amely a kalotaszegi népesség folyamatos csökkenésének szociológiai és lélektani hátterét mutatta be (*Egyetlenem*). A fiatalabb írónemzedék (a Forrás-nemzedékek) szociográfiai érdeklődése és irodalmi riportjai (amelyekről az előbb szó esett) helyreállították a korábbi szociográfiai érdeklődés és irodalom folytonosságát, az erdélyi magyar társadalom élete — a hatvanas és hetvenes években — ezekből a szociográfiai írásokból igen hitelesen ismerhető meg.

A „valóságirodalom” új felvirágzását az irodalmi riport gazdagodása és népszerűsége készítette elő. A hatvanas évek végének erdélyi magyar prózája ugyanis éppen a nemzetiségi élet valóságának az ábrázolásában érte el legjobb eredményeit. Klasszikus könyvek is születtek a „valóságirodalom” nyomán. Így Horváth István (ahogy Cseke Péter nevezte) „rendhagyó írói falurajza”: a *Magyarórádi toronyalja*, amely az erdélyi folklórkutatások mellett a szociográfiai irodalom számára is új ismereteket kínált, vagy Sütő András (több alkalommal is említett) *Anyám könnyű álmot ígér* című klasszikus alkotása, amely a szórványban élő magyarok életének ábrázolása mellett számos szociográfiai tanulsággal is szolgált. A szociografikus-riportszerű irodalmat és azzal a nemzetiségi tudat fejlődését gazdagították Sütő rövidebb írásai is, a *Rigó és apostol*, valamint az *Istenek és falovacskák* című kötetben. A „valóságirodalom” sikerét és fontosságát bizonyították Méliusz József (*Város a ködben*), Szemlér Ferenc (*Udvarhelyi Odüsszeia*), Szabó Gyula (*Szelemünk havában*), Deák Tamás (*Egy agglegény emlékezései*), Papp Ferenc (*A részeg vadőr*), Beke György (*Bűnben társtalannul*), Fodor Sándor (*Büdösgödör*), Székely János (*Soó Péter bánata*) és Huszár Sándor (*Esős délutánok a tarka ökörben*) művei.

A szociográfiai munka és az irodalmi riportázs új fogalmat állított az erdélyi magyar művelődés fókuszába: a nemzetiségi önismeret, Beke György találó kifejezésével élve, a „magunk keresése” fogalmát. A nemzetiségi művelődésnek ki kellett fejeznie és ki kellett alakítania a kisebbségi közösség sajátos tudatát, amely az anyanyelvűből és a népi-nemzetiségi hagyományokból táplálkozik, ugyanakkor messzemenően figyelembe veszi a magyar–román együttélés tapasztalatait. *Társadalomtudomány és önismeret* című — a Korunk 1969-es évfolyamában megjelent — tanulmányában Gáll Ernő a következőkben határozza meg a nemzetiségi önismeret szerepét: „valamely etnikai közösség (például nemzetiség) ismerve között elsőrendű szerepet játszik a szubjektív mozzanat: az együvértartozás tudata, a

nemzetiségi lét megőrzésének és fejlesztésének, a nemzetiségi tudat kialakításának akarata. E szubjektív tényező elidegeníthetetlen eleme a testvéri román néppel való évszázados együttélés tényének és mai következményeinek tudatosítása. Ehhez pedig tudományos önismeretre, a múlt s jelen elfogulatlan vizsgálatára van szükség. Csak tárgyilagos önarckép birtokában, e portrét szüntelenül árnyalva és mélyítve láthatunk neki az időszerű nemzetiségi-politikai feladatok kijelöléséhez a társadalmi, kulturális élet különböző területein.”⁵ A szociográfia és az irodalmi riport ennek az önismeretnek: a nemzetiségi tudatnak a kialakításán és a nemzetiségpolitikai feladatok kijelölésén fáradozott.

Az erdélyi magyar szociográfia törekvései azt ígérték, hogy a nemzetiségi közösség életének felmérése, az irodalom és a szociográfia kapcsolata folyamatos marad. Ezt a folyamatosságot törte meg a nyolcvanas évek elejétől a bukaresti zsarnoki uralom, amely mind erőszakosabb eszközökkel kívánta felmorzsolni az erdélyi magyarság identitástudatát és felszámolni kultúráját. A diktatórikus erőszak érvényesülését nemcsak a magyar iskolarendszer leépítése és számos kulturális intézmény (folyóiratok, színházak, egyesületek) megszüntetése jelezte, hanem az irodalmi alkotó tevékenység ellehetetlenülése is, továbbá azoknak a törekvéseknek az elfojtása, amelyek hiteles képet adtak az erdélyi magyar társadalom belső viszonyairól és a román—magyar együttélés konfliktusairól. A „valóságirodalom” és az írói szociográfia lehetőségei nagyrészt megszűntek, azok a művek, például Beke György munkái, amelyek a valóságnak megfelelő képet kívántak festeni az erdélyi magyarság életéről, ezek után (egészen az 1989 végi változásokig) elsősorban budapesti kiadóknál jelenhettek meg.

Az irodalmi riport műfajának néhány tevékeny és eredményes képviselőjére külön is fel kell hívnom a figyelmet: az ő munkásságuk igen hitelesen tájékoztatta az erdélyi magyar társadalom és művelődés jelenségeiről az olvasót. Mindenekelőtt Beke Györgyre gondolok, róla azonban a következő fejezetben esik szó, mellette Marosi Barna, Gazda József, Mikó Ervin, Tófalvi Zoltán és Bodó Barna munkásságát kell megemlítenem, mindannyian írói erények birtokában beszéltek az erdélyi magyarság köznapi tapasztalatairól, riportjaik, riportkönyveik hozzásegítenek a mögöttünk álló évtizedek kisebbségi életének és gondjainak jobb megértéséhez — ők is a „magunk keresése” oly fontos közösségi tennivalóinak szentelték munkájukat.

Marosi Barna (Marosvásárhely, 1931. szeptember 29.) újságíró, szociográfus, Molter Károly fia, Marosi Ildikó férje. A vásárhelyi református kollégiumban és a kolozsvári egyetemen tanult, 1954-ben szerzett kémia szakos tanári oklevelet. Az Előre szerkesztőségében dolgozott, de miután rokonszenvvel figyelte az ötvenhatos magyar forradalom eseményeit, eltávolították a sajtóból, egy bukaresti vegyi üzemben mint fizikai munkás dolgozott, később a marosvásárhelyi cukorgyár vegyésze, 1968 után az Előre riportere, 1989-ben a Romániai Magyar Szó szerkesztője és publicistája, a kilencvenes években a budapesti Duna Televízió egyik vezetője lett. Újságíróként a szerveződő ipartelepek életéről adott beszámolókat,

1957-ben (Dános Miklóssal együtt) *Két hét a Dunán* címen adott közre riport-könyvet, szerepelt a *Csőposta* (1974) és az *Emberarcok* (1976) című riportgyűjtemények szerzői között, *Megbolygatott világ* (1974), majd *Síjtólégben — rezesbandával, Zsilvölgyi napló* (1979) címmel jelentek meg riportkötetei. Számos írásában szülő-városának hagyományait keltette életre, azokat az évtizedeket, midőn Marosvásárhely modern várossá vált, a *Bernády György városa* (1993) című emlékkönyvben ezt a nemes örökséget idézte fel. Még a *Megbolygatott világ* írásai között adott eleven képet a legendás hírű polgármesterről, akinek tevékenységét nem kevesen bírálták annak idején (a könyv írója ezzel is számot vetett), az utókor azonban elismerte, hogy óriási érdemeket szerzett a város megújulása körül. Marosi Barna a következőkben méltatja ezeket az érdemeket: „Emlékezetesek politikai csatái, amikor fiatal képviselő korában, tiltakozásul a mágnás érdeket szolgáló vasúttelepítés miatt, az ellenzékhez csatlakozik, vagy később, mint a Székelyföld iparügyi kormánybiztosa, megpróbálja korrigálni — persze már hiába — száz esztendő mulasztását. Csalódásai és egy képmutató kor valósággal visszakényszerítik ebbe a vidéki fészekbe, és hogy megmutassa, mire képes, beleveti magát a veszett iramú városépítésbe. Másutt, általános gyakorlat szerint, minden közművesítést kapitalista vállalkozónak, érdekcsoportnak adnak el, kiszolgáltatva azok kényének-kedvének egy-egy várost, súlyos terheket róva a magas illetékekkel a lakosság legszélesebb rétegeire. Bernády semmit nem adott oda senkinek: kommunális, köztulajdonban maradt minden befektetés, megsarcolta az adófizető polgárt, egy kézben tartotta a kezdeményezést, a legracionálisabb irányítást érvényesítve. Olyan gazdája volt ő a városnak, hogy a felelősség vállalásából, lelkiismeretességéből, következetességéből máig tanulhat tőle akárki! Életműve lett az a tegnapi város.”⁶ Írásai jelentek meg a *Hazánk új arca* (1986), a *Tenni és teremteni* (1987) és a *Jövőépítők* (1987) című riportkötetekben. Részt vett az Előre Kiskönyvtár szerkesztésében, *Kapu utca 10* címmel 1965-ben regénye is az olvasók elé került.

Mikó Ervin (Szamosborhíd, 1919. augusztus 28.–1997. augusztus 20.) riportter, szerkesztő Szatmárnémetiben, majd a kolozsvári egyetem jogi karán tanult, az Igazság szerkesztőségében, az Állami Könyvkiadónál, majd 1953-tól kezdve az Utunk szerkesztőségében dolgozott. Szorgalmas tudósítóként járta be az ország nagy építkezéseit, az értelmiségi munkahelyeket, színes tudósításokban számolt be tapasztalatairól. Kötetei *Zsilvölgyi jelentés* (1955), *A névtelen utas* (1958), *Nádország ostroma* (1960), *Havasi neonfény* (1961), *Ma kezdődik a holnap* (1964), *Térben és időben* (1973), *Faggató* (1976), *Koccintások* (1979) címmel kerültek az olvasók elé, interjú-kötetét *Mikó Ervin kérdez* (1983) címmel adta ki. A kilencvenes években a Helikon, a kolozsvári Szabadság és a Kelet-Nyugat közölte írásait.

Gazda József (Kézdivásárhely, 1936. április 8.) tanár, szociográfus, művészettörténész 1958-ban végezte tanulmányait a kolozsvári egyetem magyar szakán, a székelykocsárdi általános iskolában, a nagyenyedi Bethlen Kollégiumban, majd a kovásznai líceumban volt tanár. Sokoldalú munkát végzett, szociográfiai művei mellett művészeti könyveket és útirajzokat is megjelentetett. Szociográfiáit

Így tudom, így mondom (1980), *Megváltó Karácsony* (1990), *Hát én hogyan siratnám — csángók sodró időkhöz* (1993), *Kövek egy siratófalhoz* (Tófalvi Zoltánnal, Stockholm, 1994), *Mindennek mestere — a falusi tudás könyve* (1994), *Jaj, mik történtek, jaj, mik is történtek — a szétszabdalt magyarság XX. századi sorstörténete* (I-II. kötet, 1997), *Az Istennel még magyarul beszélgetünk* (Magyar szórványok a Kárpát-medencében, 2002) címmel adta közre. *Kelet kapui* (1985), *Az idő útjai. Egyiptomi tűnődések* (2002), *Emlékek Ázsiája — őseink földjén* (2003), *Magyarok Amerikája* (2004) címmel útibeszámolóit jelentek meg (Indiától Amerikáig bejárta a világot), *A tűz októbere, 1956 magyar sorsokiban* (2006) című munkájában a magyar forradalom erdélyi hatását és következményeit mutatta be. Több művészeti kismonográfiát is írt (Gyárfai Jenőről, Nagy Imréről, Nagy Albertről), művészeti útirajzait *Tegnap kövek — mai utak* (1977) címmel jelentette meg. Felesége, Gazdáné Orosz Ella kiváló képzőművész és ugyancsak művészeti író volt, az ő munkásságát örökölte meg Orosz József *Gazdáné Orosz Ella* (1994) című műve.

Tófalvi Zoltán (Korond, 1944. március 24.) író, szociográfus, történész a marosvásárhelyi tanárképző főiskolán végezte tanulmányait, Korondon volt középiskolai tanár, Marosvásárhelyen rádióműsor-szerkesztő, Nyárádtőn a művelődési ház igazgatója, majd A Hét és az Erdélyi Napló belső munkatársa, később televíziós szerkesztő. Riportokban és művelődéstörténeti tanulmányokban adott képet mindenképp a Székelyföld társadalmi, gazdasági és kulturális helyzetéről: *Pogány fohászok faluja* (1979), *Kövek egy siratófalhoz* (Stockholm, 1994) és *Gondviselő szem* (1997) címen jelentek meg kötetei, *Ha egyszer egy ember támad* címmel az erdélyi magyar és román tudományos és műszaki élet jeles képviselőivel (például Kisgyörgy Zoltán geológussal, Vofkori László földrajztudóssal) készített interjúit adta közre, *Északi változások* (2000) című kötete skandináv utazását örökölte meg. Kétkötetes *Magyar '56* (1996) című munkájában a budapesti forradalom hatását mutatta be, *1956 erdélyi mártírjai* (2007–2009) című többkötetes munkájában igen alapos kutatásokkal tárta fel az ötvenhatot követő romániai megtorlások dokumentumait. A magyar forradalom leverése után következett romániai megtorlások ugyanolyan kíméletlenek voltak, mint a magyarországiak, erre utal a dokumentum-gyűjtemény előszava: „Az 1956-os magyar forradalomhoz kapcsolódó öt erdélyi, partiumi hazaárulási per azért is különleges helyet foglal az állampolitika »rangjára« emelt retorzió történetében, mert a kötetben tárgyalt, 1956–1959 közötti időszakban a rendkívül hiányos kimutatások szerint is országosan negyvenöt halálos ítéletet hirdettek ki, közülük tizennégyet az említett hazaárulási perekben mondtak ki. A tizennégyből tizenhárom — a kötetben publikált, az olvasóközönség és a történész szakma számára eddig ismeretlen jegyzőkönyvek tanúsága szerint — végre is hajtottak.”⁷⁷ Tófalvi Zoltán nagy szolgálatokat tett a magyar történetírásnak azzal, hogy feltárta ezeknek a megtorlásoknak a dokumentumait.

Bodó Barna (Sepsiszentgyörgy, 1948. július 29.) politológus, szociológus a kolozsvári egyetemen szerzett diplomát, 1972 és 1993 között újságíró volt, 1990–1995-ben az RMDSz politikai alelnöke, majd (több intézményben is) egyetemi

oktató, 1996-tól a Kisebbségi Szórványkutató Központ igazgatója, számos Temesváron rendezett tudományos és közéleti konferencia szervezője. Pályáját irodalmi riportokkal kezdte, 1981-ben adta közre *Feleúton-útfélen*, 1989-ben *Holnap is köszönnek* című riportkönyveit, 1990-ben *Szenvedő Temesvár* című könyvében adott számot a romániai forradalom előzményeiről és eseményeiről. Politikai tanulmányait *Talpalatnyi régiók* (2003) címmel, tudományos munkáit *Regionális politika és területfejlesztés* (2003), *Az identitás egyetemessége* (2005), *Szórvány és nyelvhatár* (2009) címmel jelentette meg. A kisebbségi közösségek szociológiája, a szórványkutatás és a nemzeti identitás elmélete tartozik érdeklődési körébe. A temesvári Szórvány Alap, a Romániai Magyar Politikatudományi Egyesület, a Magyar Regionális Tudományok Társasága és a Magyar Civil Szervezetek Erdélyi Szövetsége elnöke, a budapesti Anyanyelvi Konferencia elnökségének tagja.

Beke György

Az erdélyi magyar irodalomnak mindig voltak olyan „példaemberei”, akik széles körben és igen eredményesen vállalták a nemzeti közösség önismeretének és öntudatának szolgálatát — a mögöttünk maradt évtizedekben (mások mellett) ilyen volt a nagy hatású író, riporter, szociográfus és publicista Beke György. A Háromszék megyei Uzonban született 1927. augusztus 3-án és Budapesten halt meg 2007. január 20-án. Tanulmányait a sepsiszentgyörgyi Székely Mikó Kollégiumban és a kolozsvári egyetem magyar tanári szakán végezte. Írói pályája igen korán indult, tizenhatéves korában jelent meg első írása *Finnek a Székelyföldön* címen az Ifjú Erdély című lapban, ennek állandó munkatársa volt. 1947-ben *Meghalt a mese* címmel jelent meg első elbeszélése. 1945-ben a Népi Egység című lapnál, 1946-ban a Falvak Népe-nél, 1947-től a Romániai Magyar Szónál, illetve az Előré-nél dolgozott, a Művelődés szerkesztőbizottságának tagja volt. Évekig élt Bukarestben, 1973-ban költözött Kolozsvárra A Hét főmunkatársaként.

Igen szorgalmas és találgató riporterként járta be Erdélyt, a moldvai csángó falvakat, emellett a bukaresti magyarság élettörténete is az érdeklődési körébe tartozott. A román főváros magyarságát személyes tapasztalatok nyomán ismerte, ezeket a tapasztalatokat egészítette ki szorgalmas kutatómunkával, így tárta fel a város magyar szórványának, elsősorban a szabadságharc után román földre került emigrációnak a történetét. Ezt örököltette meg Koós Ferenc bukaresti református lelkész *Életem és emlékeim* (1971) című önéletírásának közreadásával, a *Veress Sándor tolla és körzője* (1976) és a *Kossuth-emigráció Bukarestben* (1998) című műveivel. A Regátban letelepedett magyarok másik, sok évszázados múltra visszatekintő népcsoportja a csángó, az ő életüket és történetüket az írónak egész sor munkája örököltette meg, így a *Magunk keresése* (1972) és *Feketeügy* (1974) című köteteiben, majd mintegy összefoglaló ígénnel a *Csángó passio* (1988) című beszámolóban. Ez a könyv a korábbi csángó-riportok mellett *Mai kódex a moldvai*

csángó-magyarokról című zárófejezetében mintegy összefoglalta a moldvai magyarokkal foglalkozó irodalom eredményeit, hivatkozva Petrás Ince János, Godó Elek, Domokos Pál Péter, Lükő Gábor, Faragó József és mások tevékenységére — utalva arra, hogy a kérdésnek szinte könyvtárnyi irodalma van. A csángó népcsoporttal foglalkozó kötet, a maga riporterri eszközeivel egyrészt „enciklopédikus”, másrészt szépirodalmi munka. Ebben a tekintetben igazat adhatunk Beke György életrajzírójának, Somos Bélának, aki a *Csángó passió*-ról a következőket állapította meg: „Remény és kétség, aggodalom és bizakodás vibrál, váltakozik ebben a kötetben is, mint oly sok — csángókról szóló — Beke-riportban és könyvben. A cím pesszimizmust sugall? Lehetséges, s lenne rá ok is. Hogy minél kevesebb legyen az ok, erre szolgál a magunk keresése, a Beke-írások sokasága. S hogy számszerűségében is mekkora a csángó jelentésekkel induló Beke-művek mennyisége, ezt jelezze egy könyvészeti adat: a kilencvenes évek elején készült — a moldvai magyarokról készült írások regisztráló — bibliográfiában Beke György hatvankilenc címszóval szerepel.”⁸

Beke György riporterri munkájában a „gyalogolni jó” munkamódszerét meghirdető Móricz Zsigmond példáját követte, alig volt olyan erdélyi, magyarok által is lakott település, ahol ne végzett volna „terepmunkálatokat”. Ritkán tett előre tervezett utakat, az országjáró kalandozásokat egy-egy alkalmi meghívás, újsághír indította el, a riporter mindig jó ösztönrel fedezte fel a közérdeklődésre számot tartó emberi sorsokat és társadalmi konfliktusokat. Beke György riportjai átfogó és mély valóságismeretre épültek, személyes állásfoglalással jártak együtt, és a beszélgetőtársak egyéniségének, valamint tapasztalatainak életre keltésében nemcsak riporterri, hanem elbeszélői eljárásokkal érték el azt, hogy tudósításai szépirodalmi karaktert kapjanak. Ezek az írói és újságírói erények jelentkeztek imént említett három (a csángó nép helyzetét bemutató) riportkönyve mellett *Tizenkét esztendő. Martonfalvi tudósítás* (1959), *Diótörés* (1964), *Az utolsó Bethlen* (1968), *Vizek törvénye* (1977) és *Meghívó nélkül* (1979) című riportkönyveiben, majd az életművét mintegy „megkoronázó” *Barangolások Erdélyben* című könyvsorozatában (erről a későbbiekben adunk képet). Hasonló írói szándékok érvényesültek másokkal közösen összeállított riportköteteiben (*Orbán Balázs nyomdokain*, 1969; *Csőposta*, 1974; *Emberarcok*, 1977) és azokban a tudósításaiban, amelyekkel szinte hetenként jelentkezett az erdélyi magyar sajtóban.

Megjegyzendő, hogy ezek — az erdélyi, a székelyföldi magyarok és a moldvai csángók életét bemutató — riportok időnként értetlenséggel találkoztak a bukaresti művelődéspolitiká részéről: a riporternek több alkalommal is meg kellett küzdenie azzal, hogy román kritikusai valamiféle „magyar nacionalizmust” próbáltak kiolvasni írásaiból. Velük szemben időnként védekezésre kényszerült, *Magunk keresése* című könyvének végén mintegy az önvédelem jegyében írta a következőket: „a nemzeti, illetve nemzetiségi felelősség nem mond-e ellent a munkásosztály proletár internacionalizmusának? Tehát annak az alapvonalnak, amely minden eddigi osztálytól megkülönbözteti, s amely a munkások harcának világjelentőséget ad. Az

élet már választ adott erre. Mostanában idéztük fel újra azokat a romániai munkásokat, internacionalistákat, akik a Párizsi Kommüntől kezdve a spanyol polgárháborúig minden világjelentőségű forradalmi harcban részt vettek, ragyogó bizonyosságát adva internacionalizmusuknak. De soha nem tagadták meg vagy felejtették el nemzetiségüket, hiszen így lehettek csak nemzetköziek.”⁹ Természetes volt, hogy együttérzéssel figyelte a román emberek életét (nekik is küszködniök kellett a bukaresti diktatúra idején), és igyekezett elősegíteni a magyar—román kulturális kapcsolatokat: a nemzeti megbékélést, a nagyromán nacionalizmust ugyanakkor határozottan elutasította és mindig kiállt az erdélyi magyarság közösségi jogai mellett. Bizonyára nem véletlen, hogy a „magunk keresése”, mint jelszó az erdélyi magyar önismeret és a riporter-szociográfiai munka erkölcsi és művészi „hívó-szava” lett: ennek az erdélyi magyarság önismeretét és önbizalmát szolgáló feladatnak volt igen tevékeny és eredményes képviselője Beke György.

Valójában a „gyalogolni jó” riporter hitvallása és a „magunk keresése” írói feladatvállalása nyomán születtek Beke György regényei — ezek a regények a „valóságirodalom” Erdélyben igen népszerű írói stratégiáját követték, az erdélyi társadalom, a magyar nemzetiség életéről beszéltek, a közösség megbízásából a közösség számára sűrítették epikus formába az író sokirányú tapasztalatát, országjáró útjainak tanulságait, közérdekű felismeréseit. Beke nemcsak az utakon, nemcsak a távoli falvakban, fakitermelő telepeken és pásztorszállásokon érezte otthon magát, hanem az emberi lelkekben is, ismerte a gondokat, a vágyakat és az indulatokat. Minden erejével azon dolgozott, hogy regényeivel a megoldás felé terelje népének gondjait, felhívja a figyelmet a gyógyításra váró sérelmekre, például az „ingázó” munkások nehéz helyzetére, munkakörülményeikre, hogy oldozgassa a lelkek feszültségét, azokat a görcsöket, amelyekkel a kíméletlen történelem kínozza, gyötörtette a népet, amelyhez ő is tartozott. Valódi társadalmi és emberi konfliktusokat mutatott be *Hullámgyűrű* (1965), *Vándorvillám* (1968) és *Bűnben társtalanul* (1969) című korai regényeiben. Az első a gyermekkor költői legendáit és a felnőtté válás vívódásait mutatta be, a történetnek itt nem volt tragikus kifejlése, annál inkább a másik két regényben. Ezeknek a hősei hajótörést szenvedett emberek, a második regény a székely virtuskodás, a harmadik az emberi jellem gyengeségének tragikus következményeivel vetett számot. A kórossá vált emberi személyiség találó ábrázolását a falusi társadalom kritikai ábrázolása egészíti ki, amely maga is önzéstől és erőszaktól szenved — Beke György székely faluja messze esik Tamási Áron vagy Nyíró József költői színekben gazdag, szinte idillikus faluképétől.

A korai regények a gyorsan változó — nem egyszer szociális és erkölcsi válsággal küszködő — székely társadalom lelki zavarait mutatták be, hasonló tapasztalatokkal, a kulturális elmaradottság tapasztalataival vívódtak a későbbi regények. Az *Éjszakai biciklisták* (1968, átdolgozott formában 1975) című regény a kicsiny háromszéki falvakból a távoli nagyvárosba járó munkások küzdelmes életét ábrázolta: az „ingázókét”, akik hajnalonta vagy éjszaka kerékpáron, vasúton teszik meg a munkába vezető hosszú utat. Az író hősei kitartóan dolgoznak,

vinni szeretnék valamire, ugyanaz a szívós és konok küzdőszellem vezérli őket, mint Tamási Áron Ábelét. Ugyancsak az erdélyi magyarság, nem egyszer a csángó-magyarok súlyos közösségi gondjainak írói felvállalása és a köznapi valóság hiteles bemutatásának igénye hatotta át az *Istók Péter három napja* (1977), a *Fölöttük a havasok* (1980), *A Haynal ház kapuja* (1981) és az *Arccal az életnek* (1987) című regényeket. Ezekben a regényekben is a riporterként szerzett tapasztalatok hasznosultak, széles székelyföldi társadalomképpel találkozott az olvasó, és az író amennyire csak lehetett, a nehéz történelmi tapasztalatokról is beszélt.

Beke György legnagyobb írói vállalkozása (egyszersmind az új erdélyi magyar irodalom egyik legfontosabb eredménye) az a könyvsorozat volt, amelyben az erdélyi magyarság lakóterületeiről kívánt részletes képet adni az irodalmi riport eszközeivel. Ennek első kötete: a *Szilágysági hepehupa* 1975-ben került az olvasó elé — a cím Ady Endre versére (*Hepehupás vén Szilágyságban*) utalt: „Hepehupás vén Szilágyságban, / Hét szilvafa árnyékában / Szunnyadt lelkem ezer évet”. A kötet címe a hagyományokra mutatott, az író mindazonáltal az érdekelte, hogy a történelmi régió miként boldogul az új korszakban. „Mi is az a Szilágyság? — tette fel a kérdést önmagának. — Földrajzi táj, történelmi fogalom, közigazgatási keret? A mai Szilágyság megye 1968 óta építi a maga egységét, iparát, mezőgazdaságát, kultúráját s talán még előbb a közigazgatását, de a képet nem vetíthetjük, mondjuk, Ady Szilágyság-fogalmára. [...] Nem nagy megye a mai Szilágyság, de sokszínű egység. Érzem, hogy az egészét hiába is próbálnám befogni, túl sok lenne egy krónikáskönyvbe, jobban kirínának a hézagok. Maradok a jellegzetesebb városoknál, faluknál, jelenségeknél, amelyek az összkép benyomását nyújthatják.”¹⁰ Erről a sokszínű egységről kívánt képet adni, csupán néhány metszetet, felkeresvén Kraszna, Zilah, Zsibó, Szilágysomlyó, Szilágycsehi, Kárásztelek és Sarmaság népét, iskoláit, üzemait.

A múltnak történelmi patinája van. A zilahi Kollégium, a Wesselényi-szobor, a régi kereskedő- és iparosházak, az a krasznai épület, amelyben valószínűleg Cserey Farkas hajdanvolt bibliotékája volt, a zsibói Wesselényi kúria, a szilágysomlyói mondák Toldi Miklósról: a táj történelmi örökségének, egyszersmind az erdélyi magyarság hagyományvilágának részei. „Messze ellátni ebből a tornácos toronyból a tovatűnt időkbe is — tűnődik Beke György a krasznai református templom fatornácos tornyából szemlélve a vidéket —, mintha a századok köde itt nem volna olyan sűrű.”¹¹ A riporter szűkre vont szeme ezen a ködön kívánt áthatolni, hogy pontosabban vethessen számot az elsüllyedt történelem örökségével, ápolni való hagyományával. A történelmi múltat, ez az író régi meggyőződése, ismerni és ápolni kell. De nem kevésbé kell ismerni a jelent és gondozni a jövőt — a történelmi táj jövőjét vizsgálják a riportok is. Beke György értett ahhoz, hogy szóra bírja az embereket, kifaggassa őket alkotó munkájuk, akár emésztő gondjaik és készülő terveik felől. Számtalan beszélgetést kezdeményezett és jegyzett fel, belőlük bontakoztatva ki a szilágysági ember köznapi életét. Krasznán egy fiatal gyermekorvossal beszélget a legifjabb generáció egészségéről,

majd egy agrármérnökkel (unokaöccsével különben) a mezőgazdaság tennivalóiról, végül a párttitkárral a várossá növekvő község (valamikor város) életéről, gondjairól. Ugyanígy értett szót a zilahi líceum magyar és román tanáraival, a szilágycsehi könyvesbolt eladóival, a sarmasági lignitbánya munkásaival, vagy éppen Márton Gyulával, a kolozsvári egyetem nyelvészprofesszorával, aki a Szilágyság magyar nyelvjárásával foglalkozott, Gratian C. Marcus nyugalmazott közigazdással, aki Szilágyság megye története után nyomoz. Ezekből a beszélgetésekből világlik ki a táj és népe jövője: a krasznai kiskertek zöldségtermesztése, a mezőgazdasági szövetkezet állattenyésztési tervei, a zilahi üzemek fejlődése vagy a sarmasági lignitbánya növekvő termelése, ezek formálják majd a táj változó arculatát, ezek alakítják népének életkörülményeit.

Természetesen a riporter a magyarság helyezte, gondjai, a román—magyar együttélés köznapinak alakulása iránt is érdeklődött. Erre is Ady példája biztatta, éppen a Szilágyságban, e vegyes nemzetiségű vidéken, amely a partiumi magyarságnak mindig is történelmi otthona volt. „A Szilágyságot — olvassuk — nagy küzdelmek és nagy találkozások földjévé tette a történelem. Ady Endre erről a tájról vitte magával később beérő jakobinus hitét, hogy a magyar, román, szláv bánat — mindegyre egy bánat, közös sors.”¹² Ezért bővítette ki Beke György kutatónyomozó munkájának körét a magyar és a román nép történelmi és kulturális találkozásainak bemutatására. Eminescu és Alecsandri verseinek első magyar fordításával foglalkozik, Laurențiu Branról és Ion Bădescuról ír, akik úttörői voltak a két nép kulturális közeledésének még a századfordulón. Simion Bărnuțiu-t idézi, aki a népek egyenlőségét hirdette az 1848-as forradalom idején: „A jog törvénye nyilvánvalóvá teszi, hogy minden embernek vagy népnek, mint az élőlényeknek mind, joguk van élni ezen a földön... és ez a jog nem illeti meg jobban az egyiket, mint a másikat, egyik népet inkább, mint a másik népet, hanem e tekintetben minden ember és minden nép egyenlő...”¹³ Ezt a történelmi üzenetet, a jog-egyenlőség örökérvényű vallomását is a Szilágyság múltja sugallta, mindez azt a célt is szolgálta, hogy a kisebbségi magyarok bátran támaszkodjanak a jogegyenlőségnek ezekre a hagyományaira. Országjáró útjai során e szép hagyományokat idézte és ébresztette Beke György, számára a tudósítás, a riport nemcsak kedvvel végzett munkát, hanem etikus felelősségvállalást is jelentett.

A szilágysági irodalmi riportsorozat egy nagyszabású írói vállalkozás igénybejelentése volt, Beke György szociográfiai-irodalmi riportjaiból lassanként az erdélyi magyar tájak teljes történelmi, társadalmi és kulturális képe bontakozott ki, olyan írói munka, amellyel csak Orbán Balázs klasszikus székelyföldi „leírása” vethető össze. A riportsorozat második kötete: a *Nyomjelző rokonság* (1978) a Fehér megyei, a *Búvópatakok* (1980) a beszterce-naszódi, a *Boltívek teherbírása* (1983) a máramarosi és szatmári, az *Itt egymásra találunk az emberek* (1984) a bihari vidék és az ott élő magyarság életét örökítette meg. Nem csak a magyar többségű vidékeket, a szórványokat is bemutatta, hiszen Erdélyben a múltó évtizedek (vagy évszázadok) során olyan tájakon, például a Maros mentén is szórványhelyzetbe ke-

rült a magyarság, ahol korábban többséget alkotott. Vonatkozik mindez a Beke György által bemutatott Alsó-Fehér megyei magyarságra is: ez a közösség szinte évszázadok óta kisebbségi sorban él, és ezt a közösséget maga a történelem tanította meg arra, hogy miként óvja saját létét, miként ragaszkodjék történelmi és művelődési hagyományaihoz. Ennek a közösségi fennmaradásnak és nemzetiségi önvédelemnek a szolgálatában állott az a történelmi realizmus, amelyet Beke György is hirdetett. Jól tudta, hogy hiteles történelmi tudatot kell kialakítani, méghozzá abban a meggyőződésben, miszerint a nemzeti és történelmi identitás az emberi szabadság — a személyes szabadság — nélkülözhetetlen feltétele. „Önfeladással — olvassuk — még egyetlen ember, egyetlen közösség sem valósíthatta meg önmagát. A szabadság önmagunk egyéniségének kiteljesedése, miként teljesíthetnők ki azt, amiről önként lemondunk?”¹⁴ Ennek a kiteljesedésnek, egyéni és közösségi önmegvalósításnak legfontosabb műhelye az iskola. Ebből a felismerésből, mondhatnám, bizonyosságból ered Beke György elsőrendű érdeklődése a nemzetiségi iskoláztatás helyzete iránt. Nemcsak Enyeden, hanem Gyulafehérvárott, Csombordon, Torockón, Péterfalván is az iskola dolgai kötötték le érdeklődését. A jövő nemzedék nevelői, a Bethlen Kollégium tudós tanárai vagy a kis falusi iskolák tanítói között érezte otthon magát. A történelmi lét alakulásában is az iskolák sorsát kísérte nyomon: az iskolákat tekintette a megmaradás legfontosabb zálogának és intézményének.

A magyar iskolák sorsa mindig foglalkoztatta, nem egyszer kétségbe ejtette Beke Györgyöt, különösen a nyolcvanas évek második felében, midőn „átstruktúrázásnak” feltüntetett hatalmi erőszakkal nem egy magyar iskolát szüntettek meg a hatóságok. *Régi erdélyi iskolák: barangolás térben és időben* című könyvében (amely 1989-ben már csak Budapesten jelenhetett meg) ezeknek az iskoláknak a gazdag múltját és a veszélyeztetett jelenét mutatta be. A „térben és időben tett barangolás” nem csak személyes emlékeket idézett fel, áttekintést adott az erdélyi magyar oktatás- és iskolaügy történetéről is. Az író igen sok adalékkal bizonyította, hogy a 16. században Erdélyben széles körű magyar iskolahálózat működött, ezekből az iskolákból jöttek létre egy évszázad leforgása alatt a történelmi hírnév magyar kollégiumok, mint amilyen a kolozsvári jezsuiták, majd piaristák gimnáziuma, a református és unitárius kollégium, a nagyenyedi Bethlen Kollégium, a marosvásárhelyi, a szászvárosi, a sepsiszentgyörgyi református vagy a csíkszeredai és székelyudvarhelyi katolikus középiskola. Beke elégikus szomorúsággal búcsúztatja el a megszűnt magyar középiskolákat, így a gyulafehérvári Majláth Főgimnáziumot vagy a szászvárosi Kun Kollégiumot: ezeknek az iskoláknak a végzete is mutatta az erdélyi magyarság hatalmas történelmi veszteségeit. De nemcsak a nagy múltú iskolákról adott képet, hanem például a kolozsvári Bolyai egyetem alapításáról, eredményes munkájáról és felháborító megszüntetéséről is.

Az iskolatörténeti (a veszteségeket is bemutató) összefoglalásnak is tekinthető beszámolót fájdalmas vallomás zárta le: „Árnyakkal barangoltam együtt, főként jó rektor urammal, Csere Jánossal Apácáról. Őt hívtam magammal, mint

annyiszor tesszük, a házsongárdi temető jeltelen sírjából — valamelyik rég felhánt tömegsírból? —, mert szerettem volna összegezésre kérni. Búcsúbeszédre? Elsíratására annak, hogy milyen álmokat dédelgetett valaha, az egész népre kiterjedő anyanyelvű oktatást, mik keltek életre eszményeiből, és mik veszttek el belőlük idők rendjén? Hogy mit is veszítettünk az iskoláinkkal. Jövőnket is? Hitünket? Önbecsülésünket? Nemzeti valónkat? Ahogy elem áll ködből szőtt alakja, nem a megadás búcsúját mondja. Nem illenék a természetéhez. Apáczai Csere Jánoshoz csak az illendő, hogy keressen egy újabb előadótermet a földbe omlott helyébe, ha abból is kiűzik, kopogtasson egy másik ajtón, életében is így tette, és ismétlje mindegyre, örök és erős meggyőződéssel, három évszázad keserű történelmi tapasztalataival is: az iskolák fölöttébb szükséges voltát az egyéni boldogulásban és nemzeti megmaradásban és a mai erdélyi magyaroknál való barbár állapotok okait...”¹⁵

Beke György erdélyi írópályája jó négy évtizeden át köznapi küzdelmek között haladt, munkabírása és kitartása imponáló volt: regények és szociográfiai munkák egymás után kerültek ki a keze alól. Mellettük számos román művet ültetett át magyarra, közöttük a romániai írószövetség elnökének, Zaharia Stancu-nak *Sírató* (1970) című regényét, Emil Gârleanu meséit, Ion Brad, Dinu Săraru elbeszélő műveit, valamint Dinicu Gotescu *Utazásaim leírása 1824–1826* (1978) című klasszikus útleírását, mindemellett két román aforizmagyűjteményt (*A kö bölcessége a keménység*, 1967; *Kagylók tengerzúgással*, 1971) is közreadott. *Tolmács nélkül* (1972), illetve ennek román változataként megjelent *Fără interpret* (1972) című interjúköteteivel a két kultúra ismerkedésében vállalt szolgálatot — mindezek ellenére, főként riporter munkája miatt, amely az erdélyi magyarság önismeretét és önvédelmét kívánta erősíteni, a bukaresti hatóságok mindinkább ellenségesen figyelték tevékenységét. Életrajzírója, Somos Béla idézte fel Gheorghe Botărescu nyugalmazott alezredes feljelentő irományát, amely a belügyi hatóságok figyelmét kívánta felhívni az író megjelenés előtt álló és a feljelentés következtében még a nyomdában megsemmisített *Könyv és társadalom* című művére: „a felvetett kérdések elég alapot nyújtanak ahhoz, hogy számot vethessünk, kivel és mivel is van dolgunk. Kérem tehát az illetékes szerveket, hogy vizsgálják ki és foganatosítsanak intézkedéseket nemcsak Beke ellen, hanem mindazok ellen is, akik negatív, retrográd, antimaterialista elméletekkel hozzájárultak, ilyen vagy olyan módon a kötet összeállításához.”¹⁶

A román titkosszolgálat fokozódó figyelme, elkészült műveinek betiltása miatt fogyott el a levegő az író körül: 1984-ben közlési tilalommal sújtották, 1987-ben kényszernyugdíjba küldték. Művei ekkortájt már csak Magyarországon kerülhettek az olvasó elé — így jutott Beke György arra az elhatározásra, hogy családjával együtt Magyarországra költözik: 1989 karácsonya után, a romániai forradalom napjaiban érkezett Budapestre, az irodalmi élet régi barátként fogadta, természetesen megnyíltak előtte azok a lehetőségek, amelyeket a magyarországi rendszerváltozás idején létrejött új könyvkiadók kínáltak fel. Otthonra talált a magyaror-

szági közéletben, tagja lett a Magyar Írószövetségnek, egy időben elnöke az akkor megalakult Erdélyi Szövetségnek, az ő szerkesztésében jelent meg a szövetség füzetsorozatának néhány kötete. Munkáját széles körű megbecsülés övezte, hetvenötödik születésnapja alkalmából barátai adták közre *A hűség vallomásai* (2002) című ünnepi kötetet. Irodalmi és újságírói díjakat (József Attila-díjat, Tancsics-díjat, Bocskai-díjat) kapott.

Szépirodalmi és publicisztikai tevékenysége is megújult, a Budapesten töltött közel két évtized leforgása során több mint harminc munkája látott napvilágot, közöttük elbeszélő művek (*Világos árnyékában*, 1991, *Egy elcsitíthatatlan magyar republikánus*. Nagy György életregénye, 1998, *Csángók gyóntatója*, 1999, *Csángó történet*, az *Istók Péter három napja* című regény új változata, 2002, *Ádvent a kaszárnnyában*, 2003), személyes, egyszersmind publicisztikai hangvételű naplójegyzetek (*A lándzsás hegye*, 1993), publicisztikai válogatások (*Magyar gondok Erdélyben*, 1990, *A nyitrai gróf feláldozása*, 1995, *Védekező anyanyelv*, 1997, *Gyulafehérvár árnyékában*, 2002, *Megrokkant élet*, 2002), riportkönyvek (*Hadi utak Erdélyben*, 1994, *Peremvidékek magyarsága*, 1995, *Négy nap dörgött az ágyú*, 1999), történelmi tanulmányok (*Atlantisz barangoz. A magyarság sorsa Erdélyben 1918–1992*, 1993, *Népek nagy romlása román uralom alatt*, 1994, *Magyar áfium*, 1995, *Iskolák szabadságharca*, 1996, *Kossuth-emigráció Bukarestben*, 1998), irodalomtörténeti és kritikai írások (*Makacs realizmus*, 2003), interjúkötetek (*Egyetlen út: az önrendelkezés*, 1993, *Védekező anyanyelv*, 1997), filmforgatókönyvek (*Erdély egymásra szakadt századai*, 1990, *Erdélyi barangok*, 1992), és még egy sor kötet — valamennyi az erdélyi magyarság történelmi sorsával és jelen idejű tapasztalataival foglalkozott.

A magyarországi környezetben töltött közel két évtized megújuló munkakedvet és általános megbecsülést hozott Beke György számára, közben több alkalommal szülőföldjére is visszatért, érezhette az erdélyi magyarság szeretetét. Legnagyobb írói vállalkozását is Budapesten hozta tető alá: a *Barangolások Erdélyben* című riportsorozat nyolc kötetét (ennek befejezését 1984 után a bukaresti cenzúra megakadályozta), az új könyvsorozat némileg átdolgozva magába foglalta a korábban közre adott köteteket is. A sorozat részei a következők: *Szigetlakók* (1996), *Boltívek teherbírása* (1998), *Az Értől a Kölesérig* (2000), *Bartók szülőföldjén* (2002), *Déva vára alatt* (2003), *Székegyföld I–III.* (2004) és további két kötet várja kéziratban a kiadók érdeklődését. Ez a nyolckötetes könyvsorozat a jelen mögöttes terébe mindig odarajzolta a múltat is: erdélyi író talán nem is szólhatna úgy a kortársi valóságról, hogy ne érintené a történelmet. A múlt örökségének az erdélyi magyarság számára mindig időszerű tanulsága van, jelen feladatait a történelmi „iskolázottság” és az így szerzett politikai józanság segít megoldani. Beke szüntelenül az erdélyi történelem nyomaira bukkant, nagy történelmi egyéniségek — Bethlen Gábor, Apáczai, Kőrösi Csoma, Tótfalusi Kis Miklós — éltető példáját idézte fel, a viharos erdélyi történelem tanulságát fejtette ki. Ennek a jelenbe és múltba hatoló vizsgálatnak a fényében mutatta be az „erdélyi együttélés” haladó tradícióját is, s figyelmeztetett arra, hogy Erdély három népének — ma-

gyaroknak, románoknak és németeknek — közös erővel kell megoldaniuk a közös gondokat. Mindez bizonyos optimizmust sugallt, legalábbis addig, amíg az írónak nem kellett közvetlenül szembesülnie a bukaresti stratégia igazi szándékával. A riporter bizakodást az is megalapozta, hogy Beke Györgynek mindig sikerült „igaz emberekre” találnia, legyenek ezek magyarok vagy románok. Vekerdi László annak idején helyesen állapította meg a következőket: Beke György „barangolásaiban voltaképpen mindenütt a »minőséget« keresi; azt a minőségi többletet, ami szebbé, jobbá, értelmesebbé vagy legalább elviselhetővé teszi az életet. Az egyén életét a közösségében, a kicsiben s a nagyban, mert ember csak ezekben a kapcsolatokban létezhet. S bizakodás és lemondás belőlük támadó dinamikájába csak a minőség lehelhet jövőt élesztő reményt.”¹⁷

Jegyzetek

1. Változó valóság. Bukarest, 1979. 14-15.
2. Változó valóság — 1984. Városkutatás. Bukarest, 1984. 8-9.
3. A magyar szociográfia erdélyi műhelyei. Budapest, 2008. 141-142.
4. U. o. 152-154.
5. Korunk 1969. II. köt. 1006-1009. V. ö. Balázs Sándor—Bodor András: A társadalomtudományi gondolkodás a népi hatalom évtizedeiben. In: A romániai magyar nemzetiség. Bukarest, 1981. 256-285.
6. Megbolygatott világ. Bukarest, 1974. 44.
7. 1956 erdélyi mártírjai. I. köt. Marosvásárhely, 2007. 7.
8. Magunk keresése. Beke György pályaképe 2000-ig. Miskolc—Szolnok, 2002. 119. Az említett bibliográfia: Halász Péter: A moldvai magyarság bibliográfiája. Budapest, 1995.
9. Magunk keresése. Bukarest, 1972. 117.
10. Szilágysági hepehupa. Bukarest, 1975. 141.
11. U. o. 18.
12. U. o. 101.
13. U. o. 104.
14. Nyomjelző rokonság. Bukarest, 1978. 151.
15. Régi erdélyi skólák: barangolás térben és időben. Budapest, 1989. 395.
16. Idézi Somos Béla i. m. 210.
17. Nyelv és lélek ereje. Jelenkor 1979. 3. sz. 269-272.

Málnási Ferenc

Erdélyi anyanyelvoktatás — irodalmunk tükrében II.

Anyanyelvoktatásunk korszakolása

„Ki láthatna el a bölcsőig, amely létünk hajnalán a nyelvünket ringatta? Ki mondhatná el, hogy látta őt pólyás korában, ajkán az első szavak gyöngygyöngyögetésével? Már Balassi Bálintot is sebhelyes katonaként vette karjába. Már vasszögekkel veretett Krisztust siratott, hazának, jobbágnak sorsán kesergett, tatárjárást, török-dúlást átkozott. És nem volt egyetlen pihenő vasárnapja.

Mert Habsburgot átkozott, szabadságharcot harsogott, vereségeket és felnégyeltetést siratott; mindenesünk volt a közönyös ég alatt; hajnaltalan virrasztók piros szemű pesztonkája.

Senki sem láthatta őt a bölcsőben, de csecsemőarcát bárki fölidézheti magának, ha lehajol egy cseppet... Induljatok el az anyanyelv ösvényein, és meglátjátok a bölcsőt, amelyet a Kőrösi Csoma Sándorok hasztalan keltek halálig tartó vándorútra (Sütő András: *Engedjétek hozzám jönni a szavakat*. Kriterion, Bukarest. 1977. fűlszöveg).

„Az emberi nyelv alakulása nemcsak térbelileg, hanem időbelileg sem egységes, nem tagolatlan jelenség. Mivel az emberiség egészének, illetőleg különféle csoportjainak az életkörülményei, kultúrája, gondolkodásmódja az emberi történelem hosszú időtartama alatt: az őseMBERI közösségektől a mai, modern társadalmakig igen sokat változott, az emberi nyelv élete — ha jelentős áttételekkel is — általában tükrözte ezeket a változásokat, s az ősidőktől napjainkig folytonos átmenetekkel különböző időbeli szinteket mutat a valamikor nagyon kezdetleges közlési rendszerektől a mai emberiség nyelvéig” (Benkő Loránd, 1988. 5.).

Magyar anyanyelvünk is, mint a 6000 emberi nyelv egyike ezt az utat járta be.

Tanulmányomban anyanyelvünket történeti forrásként is használom, hiszen a nyelv — anyanyelvünk is — őrzi keletkezésének körülményeit és minden történeti érintkezést, amely valamilyen formában anyanyelvi kommunikációval járt.

Erdélyi/romániai anyanyelvi oktatásunk nem egyszerre pattant ki valahonnan, hanem szerves része az összmagyar anyanyelvoktatásnak, ezért ebbe a folyamatba helyezve vizsgálom kijelölt témámat. Népünk a magyar nyelv születésétől fogva beszéli nyelvünket, a mindennapi élet, a közös tevékenység, az életfenntartás, de a vándorlás során is nyelvvel kommunikáltak egymással, szülők a gyermekeikkel, a gyermekek egymás között, hiszen oktatták, nevelték őket, de a gyermekek nevelődtek is, felnőttek lettek és ők is oktatták, nevelték utódaikat.

Hol kezdődik a magyarság, anyanyelvünk és oktatásának története? Ami megragadható, az az *uráli népek őshazája*. A mai értelemben vett korszakolással, a földtörténeti korok, a növényföldrajzi övezetek, a kő- és fémkorszakok, a régészet, a nyelvészet és más segédtudományok kutatási eredményeinek felhasználásával a magyarság előtörténete nem kezdődhetett korábban, mint a neolitikumban, Krisztus előtt VII–VI. évezredben, helyileg Euráziának azon részén, ahol az uráli nyelvközösség keretében az indoeurópai alapnyelv felbomlott a Krisztus előtti V–IV. évezredben. Az uráli népek szétválása, az uráli őshaza felbomlása — Krisztus előtt 4000 körül — eredményezte a finnugorok kiválását is az uráli közösségből. Következett egy ősiráni kor, ennek keretében Krisztus előtt 2000 körül az ugorok kiváltak a finnugorok közül, s így a Krisztus előtti VIII–V. évszázadban kezdődhetett meg a magyarság önálló élete, kezdődhetett meg az ősmagyar nyelv korai szakasza (Róna-Tas András, 1997. 32 és 246.).

A nyelvtörténeti áttekintés is hasonló:

Az uráli kor: Krisztus előtt 4000-ig, az uráli alapnyelv, szóbeli nyelvhasználat, nyelvjárások, halász-vadász közösség szókincse.

A finnugor kor: Krisztus előtt 3000-ig, újabb alapnyelv, szóbeli nyelvhasználat, nyelvjárások, ragok, képzők gazdagsága, az igenevek nagy szerepe.

Az ugor kor: Krisztus előtt 500-ig, újabb alapnyelv, szóbeli nyelvhasználat.

Az ősmagyar kor: Krisztus után a X. századig, önálló nyelv a nyelvjárásokból, szóbeli és rovásírásos nyelvhasználat, félnomád gazdagság, fejlett kultúra török hatással.

Az őmagyar kor: 1000–1526 között, a nyelvjárások együttélése, szóbeli és írásos nyelvhasználat, földművelő életmód, latin, szláv jövevényszavak, a szófaji rendszer és az összetett mondatok kiteljesedése, kancelláriai helyesírás.

A középmagyar kor: 1526–1772 között, regionális változatok és nyelvjárások, szóbeli és írásos nyelvhasználat, az ikes igeragozás megbomlása, protestáns és katolikus helyesírás.

Az újmagyar kor: 1772 óta, nemzeti nyelv, 1844-től magyar államnyelv, szóbeli és írásos nyelvhasználat, a nyelvújítással 10000 új szóval gazdagodott nyelvünk, a múlt idő egyszerűsödése, 1832-től akadémiai helyesírás.

korai: 1920-ig, 1920-tól kisebbségi nyelv is a Kárpát-medencében, szóbeli és írásos nyelvhasználat, a tiszta artikulációt a tempó gyorsulása veszélyezteti.

Az uráli, a finnugor és az ugor korszakot a magyar nyelv szemszögéből előmagyar kornak is szokták nevezni.

A szókészlet gyarapodásának az egész nyelvtörténet folyamán fő eszköze a belső szóteremtés (Hangay Zoltán, 2005. 69. és J. András Katalin, 1998. 38.).

Megemlítem, hogy tanulmányom megírásakor felhasználtam Köpeczi Béla (szerk.) *Erdély rövid története*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1993. Időrendi áttekintés című fejezetét: *Erdély az őskortól a magyar honfoglalásig*, *Erdély a középkori magyar államban*, *Az Erdélyi Fejedelemség*, *Erdély a Habsburgok birodalmában*, *Az összbirodalomtól a polgári Magyarországig*, Kitekintés. Erdély útja 1918 után.

A fenti korszakolások alapján a tanulmány témáját az alábbi periódusok alapján tagoltam:

1. Anyanyelvünk oktatása a legrégebb időktől, az uráli kortól a honfoglalásig, 895-ig.
2. Anyanyelvünk oktatása a honfoglalástól, az államalapítástól az önálló magyar állam megszűnéséig — kb. 1000-tól 1526-ig, az anyaország oktatási rendszerébe tagoltan.
3. Anyanyelvoktatás az önálló Erdélyi Fejedelemség idején — 1526–1711 — az erdélyi fejedelmek és egyházak iskolapolitikája keretében.
4. Anyanyelvoktatás a Habsburgok birodalmában (1713–1830), a reformkorban, a forradalom- és szabadságharcban (1830–1849), a Habsburg önkényuralom idején (1849–1867), az anyaországi oktatási rendszerbe tagoltan.
5. Anyanyelvoktatásunk a dualizmus korában, a kiegyezéstől az Osztrák–Magyar Monarchia összeomlásáig (1867–1918), az anyaországi oktatási rendszerbe tagoltan.
6. Anyanyelvoktatásunk 1918-tól napjainkig, a román oktatási rendszerbe tagoltan. (1940–1944 között Észak-Erdély oktatása az anyaországi oktatási rendszerben).

1. Anyanyelvünk oktatása a legrégebb időktől, az uráli kortól a honfoglalásig, 895-ig

Európa, de a világ népei között is alig van olyan, amelyik pontosan azon a helyen, területen alakult ki, amelyen ma is él. Népünk is a keletről nyugat felé áramló pásztornépek sok évszázadán át kitaposott ösvényein indult el, jutott a Kárpát-medencébe. Nyelvünk ősi rétegei s a földben megőrződött tárgyi emlékek szolgáltatnak csupán adatokat a legkorábbi időkről. Írott források csak a honfoglalást közvetlenül megelőző időből állnak rendelkezésünkre. Ősi múltunkat a szívrósan továbbélő szájhagyomány őrizte, mesés elemekkel átszőtt mondák és legendák formájában (Fodor István—Diószegi György (szerk.) 1996. 7.).

Anyanyelvoktatásunk ezért is nagyon változatos képet mutat. Az őshazától a Kárpát-medencéig tartó vándorlás során, de azután is, egy rövid önálló államiság, fejedelemség időszakát leszámítva mindig annak az országnak az oktatási-nevelési rendszerébe kellett beilleszkednie, amelyikhez az adott időben éppen tartozott.

Magyarságunk őshazájáról, a népalakulás jelentős állomásáról azért beszélhetünk, mert egy olyan csoport tagjai voltunk, oly események részesei voltunk, amelyek jelentős változással jártak, *helyváltoztatással, vándorlással*. A *lovasnomád* csoportok, nemzetségek és törzsek életformája a mozgás volt.

Az uráli népek közös őshazája ott volt, ahol a lucfenyő, cirbolyafenyő, jegegyfenyő és vörösfenyő, valamint a szil egy régióban egyszerre volt jelen. E fák nevei ugyanis az összes uráli, illetve finnugor nyelvekben közősek. Ez a terület a Volga és a Káma vidékén, az Urál hegység középső részén lehetett (Róna-Tas András, 1997. 88-89.).

Az uráli őshaza népei között ott voltak a későbbi finnugorok és a szamojédek ősei, de lehettek más népek is. A finnugor népek főleg az Urál nyugati oldalán, nagy területen éltek. Délen és dél-keleten ekkor már az ősiráni népek nyomultak északra, ezt a finnugor nyelvek nagyszámú ősiráni jövevényszavaiból lehet megállapítani.

Őseink ekkori korából, a Kr. e. V–IV. évezredből, az előmagyar korból írásos emlékeink nincsenek, csupán a későbbi nyelvallapotból, s a rokon népek nyelvével való összehasonlításból következtethetünk vissza arra, hogyan beszéltek eleink, hogyan oktatták gyermekeiket, hogyan kommunikáltak velük és egymás között.

Hogyan képzelhetjük el az előmagyar, az ősmagyar nyelvet? Bizonyos, hogy még az uráli együttélés korában elkezdődött a szófajok kialakulása, szétvált a főnév és az ige, néhány igenévszó megmaradt a régiségből: *les, nyom, fagy, vész* stb. s ekkor indult meg, majd a finnugor korban vált erőteljesebbé a melléknevek és a *számnevek kialakulása*. Négy ősi helyhatározó ragunk: *-l, -t, -n, -á/-é* alkalmas volt a háromirányúság kifejezésére, és vált alapjává a későbbi kiterjedt rendszernek. Ősi örökség a feltételes és felszólító mód, valamint a múlt idő megjelölése: *-á/-é* időjel, a közép fok *-b/-bb* jele és a többes szám megkülönböztetése. Több képzőnk is finnugor örökség: *-s, -z, -g, -ó/-ő: tapos, kötöz, csillog, szülő, fonal* (J. András Katalin—Széplaki György, 1998. 39.).

A *les, nyom, fagy* igenévszók jelentését a vadászatra induló apa magyarázhatta fiának, a *fagy* csípését pedig a lány is érzékelhette a havas, zimankós teleken.

Az uráli együttélés öröksége anyanyelvünk agglutináló (ragozó) jellege, a névszói állítmány lehetősége, a jelző helye és ragtalansága, a számnevek, illetve bármely mennyiségjelző utáni egyes szám, a birtoklás kifejezésének az indoeurópai nyelvektől eltérő módja: *bázam, az ő bázá, neki van egy bázá* (a *habeo* ige hiánya). Több finnugor nyelvvel közös jellegzetessége anyanyelvünknek a *hangrend* és *illeszkedés*, és az is, hogy a hangsúly a szavak első szótagjára esik (J. András Katalin—Széplaki György, 1998. 39.).

A finnugor alapnyelvekben kb. 25000 szó lehetett, ebből kb. 2500 tőszó. A mai magyar nyelvben is megőriztünk kb. 1200 olyan uráli, finnugor eredetű tőszót, amelyeknek kiterjedt szócsaládja alakult ki. Ezért lehetséges, hogy egyes mai szövegeinkben is 60-70%-os a finnugor eredetű, illetve a belőlük alakult belső keletkezésű szavak aránya.

A finnugor nyelvcsalád ugor ágát a *magyar*, a *vogul* (önelnevezésük: *manysi*, *man-s*) és az *osztják* (önelnevezésük: *hanti*) alkotja.

Beszéljünk életükről, munkájukról, a fiatalok neveléséről, oktatásáról azokkal a szavakkal, amelyeket ősi, eredeti alakjukban ismertek, használtak a halászó, vadászó, gyűjtögető eleink. Hogyan éltek a finnugor őshaza népei a Kr. előtti évezredekben? Miként közölték kívánságaikat, kéréseiket, érzéseiket, örömeiket, bánatukat, s általában közös tevékenységük, életük során milyen szavakkal kommunikáltak?

Dombos-hegyes tájon *laktak*, ahol sokféle *fa* volt: *bárs*, *fűz*, *nyír*(fa), *nyárfa*, *szil*(fa) s *fenyő* is. A fa *rügye* számukra is a *tavas*, a *levél* lehullása az *ősz* megérkezését jelezték. Télen, mikor *jég* fődte a *tó vizét*, *íjjal*, *nyíllal*, *nyúlra*, *nyuszt*ra, *ravasz*ra ('róka') vadásztak. *Halat* fogtak, a fák odvában *mézet* leltek, *eper* nőtt a *fű* között. Ezt a fiúk is szívesen keresték.

A házban együtt élt a *had*: az *apa*, a *férj*, a *nő*, *anya*, *fiú* és *lány*, de a *vő* és a *meny* is. *Ajtó* és *küszöb* volt a házban. A *férfiak* fából, *kőből*, tetemből ('csont'), *fúrtak*, *vés*ték, *köszörülték* szerszámaikat, fegyvereiket, mintákat *róttak*. A *nők* *tűvel* ruhát *varrtak* — valószínűleg *bőrből*, *mostak*, *fontak* és *szőttek* is. A lányok bizonyára segítettek édesanyjuknak. Ruhájuknak *ujja* volt, *öv*, *szőj*, *csomó* tartotta össze.

Az ételt *fazékban* *főzték*, *levest* készítettek, vagy nyílt *tűzön* *sütötték* a húst. A *kenyér* talán *kölesből* készült kásaféle volt.

Amit önmagukról tudtak, arra a testrésznevekből következtethetünk: *fej*, *homlok*, *szem*, *fül*, *száj*, *ajak*, *nyelv*, *íny*, *fog*, *torok*, *áll*, *mell*, *ujj*, *szív*, *epe*, *máj*, *bőr* stb. A kisgyermek talán a mai mondókákhoz hasonló kis versikékkel ismerték meg mindezeket a szavakat, tapsikoltak, mutogatták testrészeiket, biztos nekik is fájt a torkuk, megvágták az ujjukat, megsértették a bőrüket...

Eleink ismerték, és bizonyára gyermekeiknek is megtanították az egyszerű számokat: *egy*, *kettő*, *három*, *négy*, *öt*, *hat*, *bét*, *-ven/-van 'tíz'* (*negyven*, *batvan*), *hús*, *száz*, *fél*, *első* stb.

Az emberi kapcsolatokról, érzéseikről, gondolkodásukról is tájékoztat néhány szó, mert amit *láttak*, *hallottak*, bizonyára *elmondták* egymásnak és gyermekeiknek is. Az *ifjú* tisztelte a *vén*, az *agg* rokonait, akiktől megtanulta, melyik *meggy kemény*, *keserű*, miért *meleg*, *könnyű* az elejtett *fogoly*, miért *lág*y a *kígyó* teste...

Nagyon fontos, hogy elemi jelenségek, cselekvések, érzékelések jelölésére szinte rengeteg szót ismertek, s ezeket, bizonyára, megtanították fiaiknak, lányaiknak: *él*, *hal*, *alszik*, *áll*, *halad*, *lát*, *ered*, *fél*, *fejt*, *folyik*, *hasad*, *kér*, *kúszik*, *lep*, *mar*, *olvas*, *reped*, *repiül*, *sápad*, *segít*, *szeg*, *tapad*, *tipor*, *tép*, *viszik*, *vezet*, *visz*, *véd*, *von* stb.

S talán a legfontosabb, hogy *magyar* névvel, szóval nevezték meg magukat: *Mi* (*én*, *te*, *ő*) *magyarok* vagyunk (Takács Etel, 1996. 107. és J. András Katalin—Széplaki György, 1998. 151.).

A magyar, a manysi és hanti családok háziállata volt a *ló*, a *nyeregbe* — valószínű — bátran pattant bármely fiú, de lány is, s ha már lovon ült, használta a (kötő)féket és a *kenyelt*. Az édesapa megmagyarázta (oktatta fiát, lányát), hogy ez a *ló másodfű* *ló*. S ha a lovagolás során valami baleset érte őket, a *táltos révülése* közben megpróbálta meggyógyítani őket. A fiatal lányok *ostorral* vigyáztak a *tebénre*, ju-

talmul tejet kaptak, miután a tehént megfejték (Sipos szerk.: 2000. 52. és Róna-Tas András, 1997. 89.).

Kr. e. a VIII. században, a Volga-Káma vidékén élő magyarság két csoportja, a *mancsák* (*manys*) és az *erek* szorosabb kapcsolatba léptek. Az *er* népcsoport bizonyosan szintén ugor nyelvet beszélt, talán egy olyan ugor nyelvjárást, amely legközelebb állt a magyarhoz. A magyarság kialakulását (a *mancs* népcsoport létrejöttét) a Volga és az Urál közötti területen nagyjából a Kr. e. VIII–V. évszázadra tehetjük, így a magyarság önálló élete s az ősmagyar nyelv korai szakasza kezdődött el (Róna-Tas András, 1979. 246.).

Csak érdekességként: az ugor közösség kialakulása nagyjából a Babiloni Birodalom kora, akkor már virágzott a krétai kultúra, akkorra esik a kínai civilizáció kezdete: a Sárga-folyó vidékén a legendás Huang-ti császár uralkodott. A magyarság önállósá válása nagyjából a Római Köztársaság megalakulásával (Kr. e. 504), az athéni demokrácia születésével, Kleiszthenész alkotmányával (Kr. e. 507) és Aiszkhülosz drámáival egyidős. Ebben az időben élt a kínai Kung-Fu, ismertebb, európai nevén Konfucius (Róna-Tas András, 1997. 33.).

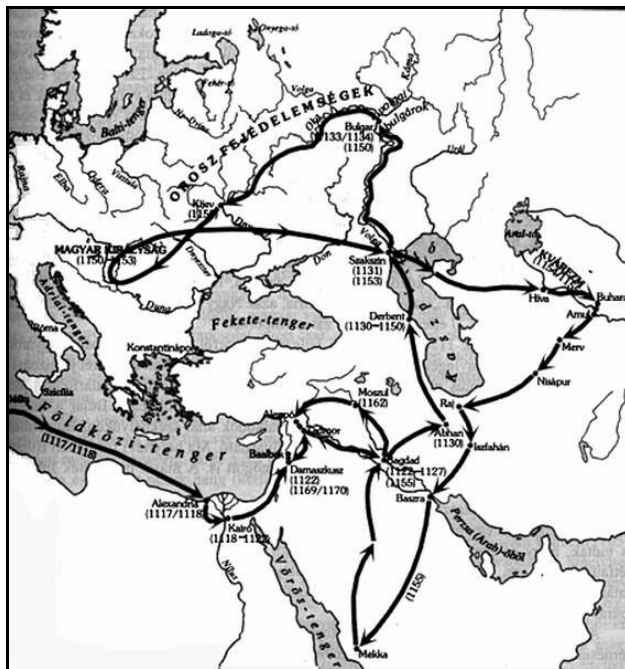
A magyar elnevezés eredeztetése: Róna-Tas András (1997. 275.) szerint nincs szükség sok feltevésre. A *Megyer* (korabeli kiejtése: *medzser*) törzsnév azonos a magyar népnévvel, a *madzser* török kiejtésű változata. A hétmagyar törzsszövetség vezértörzse a Megyer volt, nyelvi formája *Madzser*, „törökös” változata *Medzser* lehetett. Ez volt Árpád törzse, ez a törzs vezette a honfoglalást.

A perzsák történetírója, Rasíd ud-Dín 1311-ben befejezett művében is a *madzser* népvét használja. A XV. századtól kezdve több forrás is ezt a népvét említi. Léteznek a magyar népnévből keletkezett helynevek, az oszmán hódítás idején elhurcolt magyarok által lakott falvak, pl. Egyiptomban és Törökországban is. Még később a *die Magyaren*, *the Magyars*, *les magyar*, *maghiar* stb. nevekkal neveztek/neveznek meg bennünket.

A *magyar* népnév összetett szó. Az előtag, a *magy-*, visszamehet a *mancs* alakra (Róna-Tas András, 1997. 234.), amely elnevezés megtalálható legközelebbi nyelv-rokonainknál is, a vogulok mai elnevezése: *manys*, ami ugyanígy egy **mancsa* alakra megy vissza. A szó indoeurópai jövevényszó, amelynek alapszava a **manu* ’ember’ jelentésű. Az összetett szó utótagja, az *er* elem szintén ’ember’ jelentésű. Ez finnugor szó, amely az *ember* és *férj* szavainkban is rejtőzik (Róna-Tas András, 1997. 235.). Mikortól hívták így a magyarok magukat? Biztosan csak azt tudjuk, hogy már a VIII. század előtt is ez volt népünk önelnevezése. A kialakulás: *manysa* > *madzs* + *er* > *madzser* (> *medzser* > *Megyer*) > *magyer* > *magyar* (Róna-Tas András, 1997. 240.).

A magyarokat több forrás *baskim*ak nevezi. Ibn Fadlán a 921–922 közötti útját tartalmazó leírásában a *basgird* népről beszél, akik az Urál, Szamara, Kinel és Szok folyók mentén élnek. Nem említi, hogy valamilyen különös, a többi töröktől eltérő nyelvet beszéltek volna (Róna-Tas András, 1997. 185.).

A kulcsot ahhoz, hogy megértsük, kik és miért hívták baskiroknak a magyarokat, Abu Hámid al-Garnátinál találjuk meg, aki Granadában született, Alexandriában tanult, Bagdadban is élt, majd a Volga torkolatánál levő Szakszinba költözött. Utazásairól a mellékelt térkép ad pontos képet (Róna Tas-András: *A bonfoglaló magyar nép*. Balassi Kiadó, Budapest, 1997, 225. 62. á.).

Abu Hámid al-Garnáti útja (1131–1153)

Al-Balhi, a 934-ben meghalt arab utazó részletes földrajzi munkájában beszámol arról, hogy Bulgar városában *madzsger*ek is laknak. A későbbi ásatások nyomán a városban középületek, fürdők, mecsetek és medreszek (mohamedán iskolák) alapfalai kerültek felszínre. Az itt lakó baskirok, madzsger

gyermekai közül hányan jártak ebbe a mohamedán iskolába? Ki volt a tanítójuk, és milyen nyelven oktatta őket? (Fodor István—Diószegi György, 1996. 42.)

Magyarországra érkezését így írja le: „Azután megérkeztem Ungurijába, ahol egy basgird nevű nép lakik”. A magyar királyt basgird királynak hívja, akit *králi*-nak neveznek.

Más források is említik népünket: a bizánci uralkodó, Bölcs Leó 904-ben írt munkája *turkoi* névvel nevezi meg a magyarokat. Ugyanígy udvari költője, Areszthasz dicshimnuszában azt a nevet használja, s Philotheosz 899-ben a császári testőrök között említi türk névvel a magyarokat (Róna-Tas András, 1997. 56.). Az arab Ibn Ruszta 930 táján írt munkájában a *madzsgarokat* a türkök egyik fajtájaként mutatja be. Főnökük a *künde* (vagy *kende*, az első magánhangzó nincs kiírva), aki királyként uralkodik fölöttük, *dzsilán* vagy *dzsulán*nak hívják. A perzsául

író afganisztáni Gardézi 1050 és 1053 között azt írta, hogy amit a *dzsila* parancsol, a madzsgarok azt teszik (Róna-Tas András, 1997. 227.).

A spanyolországi Ibn Hajján 1075 körül (Róna-Tas András, 1997. 213.) *at-türk* névvel, a honfoglalással egyidejű források *ungar*, *hungar* névvel jelölik a magyarokat. A latin források pedig az *ungarus*, *hungarus*, illetve *ungri*, *hungri* alakot használják.

A bolgár egyház megalapításáról szól egy hosszabb görög nyelvű írás (XII. sz.?), ezt fordították le ószlávra a XIV. században, s itt is szerepel a magyarok önelnevezéseként a *magere*. E forrás szerint két magyar vezér Konstantinápolyba ment megkeresztelkedni. Egyesek szerint ezek Termecsü és Bulcsú voltak (Róna-Tas András, 1997. 62.).

A népnév, az elnevezések után térjünk vissza a magyarság vándorlására. Az önállósult magyarság a Volga és az Urál-hegység déli részén, az Urál folyó vidékén, illetve attól kissé keletebbre, fokozatosan áttért a nomád életformára. Egyesek irtásos földműveléssel, állattenyésztéssel, lovas vadászattal foglalkoztak, mások az ott élő iráni, majd török csoportok hadjárataiban bekapcsolódtak a sztyepp életébe. A sztyepp urai ekkor még az irániak voltak. A bronzkorban vagyunk, ennek a kornak egyik fontos harci és munkaeszköze volt a balta, ennek sémi elnevezése a p - l - k gyökből képzett és 'hasítani' jelentésű igéből képzett főnév, vagyis ami hasít, amivel hasítanak. A szó **peleku* formában (Homérosznál *peleküs* alak) átkerült a törökbe *palta* formában s a magyarban *balta* lett (Róna-Tas András, 1997. 158.). Vajon melyik magyar fiú fogta kezébe először ezt az eszközt, és mondta ki a jövevényt? Ki tanította meg a szóra?

De sorolhatjuk még az iráni *médeket*, a Kazah sztyeppen élő *alánokat*, aztán a *bsziungunkat* és a *hunokat*, a régi török népek közül az *ogurokat*, az *avarokat*, a *türköket* (a *dzsébu*, *dzsévu* alak található Géza fejedelmünk nevében is: *Dzsencsa*, *Dzsenvicsa*), a *bolgárokat*. Bíborbanszületett azt írja, hogy a bolgárok korábban *onogundurnak* nevezték magukat. Lásd a bolgárok magyar *nandur*, majd *nádor* nevét (Róna-Tas András, 1997. 179.), a *kazárokat*, a *besenyőket*, a *szlávokat* (Róna-Tas András, 1997. 156-198.). Élő példa, hogy ha akkor értekezni tudtunk ennyi fajta néppel, akkor ma is érvényes a két- és a többnyelvűség kívánalma.

670 körül a kazárok magyar segítséggel (kik lehettek ezek a fiatal harcosok?) legyőzték az *onogundur-bulgárokat* és birodalmat alapítottak. Ez a kor volt a ma ismert első (még nem önálló) államiség a magyar nyelv életében (Sipos szerk. 2000. 145.).

A VII. század végétől 895-ig a magyarság *Etelközben* (*Atelküüzüj*, *Etel kai Konzon*) élt. Bíborbanszületett Konsztantinosz *A birodalom kormányzása* című műve közli pontosan: a Dnyeper, a Bug, a Dnyeszter, a Prut és a Szeret folyók közti vidék Etelköz.

Regino, prümi apát *Világkrónikájában* a 889. évnél foglalta össze azt, amit a honfoglaló magyarokról tudott: „Lovaikon szoktak járni, álldogálni és beszélgetni. Gyermekeiket és szolgálkat nagy szorgalommal tanítják nyilazni. Természetük döllyfös, lázadozó, csalárd és szemtelen, hiszen ugyanezt a vadságot nevelik bele az asszonyokba, mint a férfiakba. Mindig hajlamosak idegenek ellen vagy otthoni

felkelésre, természettől fogva hallgatók, s kisebbek a cselekvésre, mint a beszédre” (Róna-Tas András, 1997. 59. és Glatz Ferenc szerk. 1989. 17.).

A honfoglalás előtti *alán* jövevényszavaink még az Azovi-tenger partján kerültek be anyanyelvünkbe. Pl. az *asszony* szavunk ’előkelő, fejedelmi hölgy’ jelentésben. Használták később Szűz Mária és Szent Margit jelölésére, az *Asszonynépe*, *Asszonyföldre* és hasonló helyneveinkben a királynői birtoklásra utalt. Valóságmorzsnak veszi Róna-Tas, hogy az *asszony* szavunk az alán-magyar fejedelmi házasságok emléke. Krónikáinkban olvasható, hogy a *Meotisz*, vagyis az Azovi-tenger mocsarai között vadászó *Hunor* és *Magor* elrabolták Dula alán fejedelem lányait.

Etelközben a magyarság fokozatosan önállósodott, és a korszak második felében már önálló és jelentős hatalommá vált (Róna-Tas András, 1997. 59.).

A vándorlás során az Etelközbe érkező magyar nép a nomád életmód közepette kénytelen a volt állatállomány — vagyona — védelmére bármikor készen lenni. A közösség minden hadra fogható tagja fegyvert hordott, különösen a fiatal legények, s állandóan gyakorolta magát a harcászatban. Ez bizony a mai értelemben vett oktatás, nevelés, tornaóra, tanulmányi kirándulás, országjárás a maga földrajzi, természettudományi, történelmi stb. megfigyeléseivel. S a fiatal lányok is jól lovagoltak, és kitűnően bántak a nyállal.

A nomád életmód mozgékonyabb kereskedelmi kapcsolatokat is feltételez. Az otthon maradt édesanyák nevelték a gyermekeket, a lányokat varrni, főzni tanították, gondoskodtak a napi étleletről, a férfiak vadászattal biztosították a család számára az ételmet, s fiaikat lovagolni, és a nyilazás tudományára tanították. A munkamegosztás a családon kívül is létezhetett: a fazekasok készítették a háztartáshoz szükséges tálat, fazekakat, edényeket, mellettük ott sündöröghetett egy-két fiatal gyerek, aki ellette, eltanulta a mesterség titkait, majd felnőve másnak is átadta, oktatta, tanította gyermekét vagy a szomszédét. Eleink a betegeket saját maguk látták el, sokszor komoly „operációs” eljárással (koponyalékelésről is tudunk!), s a sámán is gyakran próbált segíteni, valamint végezte a vallási szertartásokat. De bizonyára szórakoztak is, táncra perdültek, főleg a fiatalok, és zene mellett „regöléssel” mondták el történeteiket.

A tevékenység, a munka a fennmaradás érdekében tehát az életre-nevelés, oktatás a maga igazi valóságában. Az édesapák, az édesanyák, a nagymamák és Tamási Áron szavával az „ókulárés öregemberek” ügyögni, beszélni tanították gyermekeiket, unokáikat, majd később a ház körüli tevékenységek és más munkák elvégzése közben írástudatlan, de dolgoz, tevékeny, mesterségekhez értő felnőttekké, emberré nevelték őket.

Eleink vándor népek voltak, az őshazában s a vándorlás során megismert növényeket névvel látták el, és gyermekeiket is megtanították, hogy az a túllevélű fa a *fenyő*, az édesanya egy ágat a lány/fiú kezébe is adott, hogy a túllevele megszúrja és gyantája ráragadjon ujjacskájára. A csuvas típusú nyelvet beszélő törökséggel együtt élő ősünk az állattartás, a földművelés új formáival is megismerkedtek, valamint a közélet és a vallás fogalomkincséhez tartozó mintegy 450 szót is elfo-

gadták jövevényszóként. Milyen „feladat, lecke”, mindennapi elfoglaltság várta a honfoglalás előtti gyermekeket/ifjakat? A *komondorral*, a *kuvasszal* vigyázni az *ökörre*, a *borjúra*, a *tinóra*, a *kecskére*, a *kosra*, az *alacs* (tarka tehén) tejéből *írot* (aludttejet) készíteni, a *vályúba* vizet húzni a *barmoknak*, amelyeket az apa, a nagy-apa *bélyeggel* jelölt meg. Ha a *búzát*, *árpát* sarlóval a szülők *learatták*, *szórni* a búza-szemeket, az ocsútól elválasztani a fiatal is tudta, végezte. Biztos kedvenc foglalkozása volt a gyermekeknek *diót* verni, *almát*, *körtét* szedni, *somot*, *kökényt*, *borsót* gyűjteni, esetleg *gyomlálni*... Etelközben már a *bölcs* emberektől *betűt* írni tanult, s ha nem sikerült a rovás, megvágta a kezét, *sírva* fakadt, ha meg *megérdemelte*, megdicsérték. Biztos érdekelte a gyermeket, hogy miért teszik *keporsóba* a nagyapját, s lassan-lassan megismerte a *bűn*, a *bűbáj*, az *erkölcs*, az *eskü*, a *gyűlöl*, az *imád*, a *tolmács* stb. szavak jelentését is.

Mindezek a szavak szókinszünket gyarapították, de nem változtatták meg anyanyelvünk alapvető szerkezetét, nem bontották meg nyelvünk természetes belső fejlődését.

Közös anyanyelvünk a honfoglalás előtti, de az azutáni korban is szláv eredetű szavakkal is gazdagodott. Hogyan tanulta meg ezeket az új szavakat az akkori gyermek? *Pásztorra* szükség volt, ezt ő is elvégezhette, vigyázott a *bárány*-, a *birka*-, a *bivalycsordára*, legeltetés után az *akolba* terelte őket, és akkor is élmény volt a fiúknak, amikor a *kanca patájára patkót* vertek.

A földet is művelni kellett. Ebben a munkában is segítettek a fiatalok. Hogyan? Ahogy tudott, erejével, ügyességével, olyan képességeivel, amelyre szülei, rokonai megtanították. Az *ugart barázdákba* szabdalták, *elboronálták*, *rozst*, *zabot* is vetettek és arattak, vagy a földet *parlagon* hagyták. A *gabonát kalangyákba*, *asztagokba* gyűjtötték, rakták, *cséppel* kiverték a magot, amelyet a *molnár* felöntött a *garatra*, a kész lisztet pedig *szuszekben* őrizték a kenyérsütésig. A Kubán vidékén vagy már a Fekete-tenger partján az öregek és a fiatalok szőlőből *bort* érleltek és *szűrték*.

Az etelközi magyarságról a Dzsajhani hagyomány (Róna-Tas András, 1997. 259.) alapján tudjuk, hogy kupola alakú sátrakban laktak. A családok együtt vándoroltak a sarjadó fűvel és vegetációval, vagyis a téli-nyári szállások között vándoroltak. A téli szállás lent volt a folyóvölgyekben, a nyári szállás fentebb, a hegyekben. A költözéskor, a jurtasátor építésekor, elbontásakor a fiúk és a lányok, de a kisebb gyerekek segítsége is elkelt. *Sátor*, *karó*, *kapu*, *szék*, *bölcső* stb. szavak röpködtek a levegőben, a fiatalok tudata is rögzítette őket. Milyen sátort építettek eleink? Kerek jurta típusút. Ennek a fala rácsszerűen összeerősített falécekből állt, a farács körbe állítható, ezekre tették a tetőrudakat, amelyek fönt a tetőkarikát tartották. Ez a tetőkarika egyben ablak és füstlyuk is volt. A fateretes ajtót a farácsok közé illesztették. Az arab források mind ilyen kupola alakú sátrakat írtak le a madzsaroknál (Róna-Tas András, 1997. 123.).

Mi pedig azt a vélekedést fűzhetjük hozzá a fentiekhez, hogy eleink fiataljai a kör, a négyzet, a párhuzam, a kupola, a keret, a téglalap geometriai formákkal,

fogalmakkal a valóságban ismerkedtek meg, a maguk keze munkája nyomán, a maguk életének, a család védelmére, a hideg elleni védekezés céljából építették, bontották sátraikat. Azt is meg kellett tanulniuk, szokniuk, hogy a jurtasátor belső rendje szigorúan rögzített volt, a térbeosztás kidolgozott volt. A belépőtől jobbra volt a *sátor* bal oldala, ez az oldal a családi, a női oldal, a jobb oldala a férfiaké és az idegeneké. Az ajtóval szemközt volt a tiszteleti hely, itt álltak a kultusztárgyak. A sátor közepén lobogott a tűz, égett a száraz trágya, amelyet összegyűjteni, behozni, a tűzre rakni talán a fiatal lányok, de talán a fiúk dolga volt. A nyerget és a férfiak által használt szerszámokat a sátor jobb oldali falára akasztották (ez volt a fiúk, legények dolga), míg a konyhaeszközöket a sátor bal oldalán helyezték el (ez volt a lányok feladata). A sátorban nemezszőnyegeken aludtak, és bundával takaróztak. A nemezkészítés is az asszonyok, lányok dolga volt, a bundákat meg a férfiak, legények vadászútjuk során szerezték, vagy kereskedőktől vásárolták (Róna-Tas András, 1997. 123-125.).

A fiatalok megtanulhatták a kézműves mesterséget is, elkészítették a fegyvereket és a hadi felszerelést. A legfontosabb fegyver a mintegy 110 cm hosszúságú visszacsapó *íj* volt. Az íj faanyagának rugalmasságát szarvasínból készült kötegekkel, illetve szarulemezekkel, csontlemezekkel erősítették. Egyes részeket bőrral is bevontak. Az íjat tegezben, a nyílat nyíltartó tegezben tartották. A fából előállított nyílak hegye vasból készült. A lándzsák között volt hadi lándzsa és a hadijel felmutatását elősegítő lándzsa, ez utóbbit tűzhatték a sírokra is. Vágófegyverként a szablyát használták, ennek csúcsánál kétélű, enyhén ívelt pengéje kb. 70-90 cm hosszú volt. A harci ruházat inkább bőrből készült, ez alá len vagy kender alsóruhát, vékony bőringet, csizmába gyűrhető nadrágot és térdig érő felsőruhát viseltek. Ennek anyagát is jelölhette a török eredetű bárány szavunk... (Róna-Tas András, 1997. 281-282.)

Őseink között és a vándorlásaik során, őket kísérve ott voltak a kereskedők is. Az ásatások nyomán elkerült pénzürmek talán hadisarcból, zsákmányból, adóztatásból és megváltásként fizetett pénzekből származtak. Távoli kereskedelemre utaló pénzeket, mindenekelőtt arab dirhemeket is találunk közöttük. A fiatalok bizonyára megkedvelték a pénzzel való bánásmódot, megtanulták a kereskedelem fortélyait, és átadták utódaiknak is (Róna-Tas András, 1997. 282.).

Minden bizonnyal már Etelköz előtt is kezdett formálódni a színpompás ötvösművészet. Az Iránban készült ezüstitálakat és -csészéket a levédiai és az etelközi magyar ötvösök is utánozták. Eleinknél, legényeknél és férfiaknál is kiemelkedő szerepű, rangjelző volt az *öv*. Honfoglaló őseink ezüstről öntött veretes övet viseltek, a közrendűeknél ez díszítetlen volt, és vascsattal fogták össze. Az övön volt csat és a szíjvégek, illetve az övre függesztett tárgyak: szablya, nyíltartó, tarsoly. A tarsoly általában ezüstről készült, a zseb funkcióját töltötte be, itt tartották a tűzszerszámot (Róna-Tas András, 1997. 117.).

Bizonyára sok fiatal legény viselte büszkén a díszes övet, édesapjától megtanulta, hogyan viselje és hogyan használja szablyáját, hogyan találja el nyilával a vadat...

És a lányok? A lányok/asszonyok biztosan viseltek fejdíszet, hajdíszeket, mindenekelőtt hajba font díszeket és fülbevalót. Ruhájukat fémcsőngőkkel ékesítették, nyak- és karpereceket viseltek. Középen nyíló, térdig érő ruhájukat gallérdíszek, préselt, felvarrt ruhadíszek és gombok is ékesítették. A leánykéréskor vételárat fizettek, coboly-, hermelin-, mókus-, nyestprémből és brokátból készült, valamint bőrből szabott, varrt ruhákat viseltek.

A nők oktatták a fiatalokat a tárgyak díszítésére is. A honfoglalás kori tárgyak díszítésének fő jellemzője a 3-5 szziromból álló stilizált virág, amit a levelek szélét rovátkolás árnyalt. A levelek, a levelek szárai és az azokat sokszor bonyolult átkötésekkel összekapcsoló indák az egész felületet befedték (Róna-Tas András, 1997. 117.).

A szülők valószínű megtanították lányukat/fiaikat arra is, mit kell tenni a földi élet végén, hogyan helyezték el a téglalap formájú sírgödörbe az elhunytat, arccal kelet felé, háton fekve, kinyújtott testhelyzetben. Szem-, illetve arcfedőt tettek a halottra, ezek vászonra, esetleg bőrre varrt fémdarabok voltak. A harcosokat, a hadban elesett legényeket az elhunyt lovával együtt temették el: a levágott lovat megnyúzták, a bőrét és a fejét, meg a végtagokat helyezték a sírba, a holttest lábához (Róna-Tas András 1997. 118.).

A fiatalok megismerték a temetkezési szokásokat. De vallási kérdésekről beszélgettek-e a szülőkkel, rokonokkal? Milyen lehetett *őseink hitvilága*? A középkori magyar és nem magyar krónikák, valamint más, ránk maradt források egyformán jelzik, hogy a Szent István nevéhez kapcsolt, a kereszténység felvételét jelentő világváltozás előtt a magyarság pogány volt. Több kutató úgy véli, hogy a honfoglalók között is voltak zsidó és a mohamedán vallást követők (kazárok, böszörmények), sőt a keresztény fogalomkörök legrégebbi rétege (isten, ördög, imádság, ünnep, bűn, sőt vasárnap és a könyv szavaink is) honfoglalás előtti megnevezések, ami azt jelenti, hogy egy viszonylag fejlettebb hiedelemvilágot képviselő kereszténységet vett át a magyarság.

Eleink hitvilágának lényege a *sámánizmus*, más néven táltoshit. A történeti forrásokból, valamint a néprajzi gyűjteményekből változatos kép alakul ki: (egy)istenhit (Magyarok Istene), tűzimádat, táltos, boszorkány, regős, sámánizmus, ember alakú/csónak alakú fejfa, kopjafa stb. Régies, sajátos jelenség: *Boldogasszony* (Szűz Mária) neve, laikus imádságok, ráolvasások, bájoló (imádság) szövegek stb. (Sipos szerk., 2000. 200.)

A sztyeppen élő eleink vallásáról írva Ibn Fadlán számol be a baskirok között élő fallosz-kultuszról. Miután leírja, hogy egy pénisz nagyságú fadarabot tisztelnek, elmondja, hogy tolmácsával megkérdezte, hogy ebből a fadarabból miért csináltak istenséget? A baskír válasza: „Mert én is voltam valami hasonlóból jöttem létre, s nem ismerek más teremtet.”

Ki tanította, oktatta ezt a baskírt, hogy így nyilatkozzon, ilyen véleményt fogalmazzon meg? Ki/kik taníthatták a baskírokat arra, amit Ibn Fadlán még elmond? A baskírok 12 istent tisztelnek, ezek a tél, a nyár, az eső, a szél, a fa, az ember, a ló, a víz, a nap, az éjszaka, a halál és a föld istenei. Az az isten, amelyik

az égben van, a legnagyobb közöttük. Az egész központjában az ég istenszerepe áll. Ennek török nevét az oguzoktól Ibn Fadlân idézi is: *tengri*. A honfoglaló magyarságnak *tengriizmus* típusú vallása lehetett (Róna-Tas András, 1997. 127.). A beteg gyermeket eleink a sámánhoz vitték, aki magát transzba tudta helyezni, fő feladata a segítség és a híradás volt, vagy segített a túlvilágra tett útjával és dobolásával, vagy nem. Róna-Tas András úgy véli (1997. 130.), hogy eleink ismerték a sámánizmust, de forrásszerűen nem tudjuk kimutatni, bár a magyar folklórban léteznek visszatükrözései, a régi hiedelemvilágunk maradványai lehetnek.

A hiedelem- és a hitvilág, a vallás jelentkezése általában az *írás megjelenésével* együtt jár, hiszen az Írás az írás révén rögzült. Róna-Tas András (1997. 303.) szerint minden Etelközben történhetett, ma már szinte bizonyos, hogy a *honfoglaló magyar népiünk rovásírással rendelkezett*. A kései avar korban (a VIII. század végén?) a Kárpát-medencében használtak egy rovásírást, amelynek ma már több tucat emlékét ismerjük, és amelynek az ábécéjét a két legfontosabb emlék után *magyszentmiklósi-szarvasi rovásírásnak* nevezzük. De azt is tudjuk, hogy ez az írás a kelet-európai írások családjába tartozik, amelynek egyre több emléke kerül elő a volt Kazár Birodalom területéről. A magyar *ír*, és a *betű* szavaink török eredete talán azt bizonyítja, hogy a *kelet-európai rovásírás türk változatát* vettük át. Ezt egészítették volna ki szláv közvetítésű betűkkel. A hiányzó láncszemeket pedig talán azon téglajegyek között kell keresni, amelyek XI–XII. századi templomaink tégláin találhatók. Honfoglaló magyarságunk akár hozta magával az írást, akár itt vette át a Kárpát-medencében, annyi bizonyos, hogy az államalapítás előtt, a latin ábécé átvétele előtt magyarságunk saját írással rendelkezett. Ezt a latin ábécé elnyomta, de a humanizmus idején, Mátyás királyunk udvarában ismerték és ott népszerű volt. A székely rovásírás közvetlenül kapcsolódik a honfoglaló magyarokhoz (Róna-Tas András, 1997. 338–340.).

720–734 között keletkeztek az *orkeboni feliratok*, türk rovásírással készültek és elmondják: hogyan harcoltak a VII. században a keleti türkök a kínai császár fennhatósága ellen, majd 680-ban felszabadultak a kínai uralom alól. A kőbe vésett feliratok a VI–VIII. századi sztyeppe-i nomád népek — melyek között magyarok is éltek — kultúrájának legbecsesebb írott emlékei. A sémi eredetű rovásírást a nyugati türkök honosították meg Nyugat-Ázsiában is, magyarságunk talán itt ismerte meg ezt az írásmódot, s meg is maradt körükben — székely rovásírásként — a XVI. századig (Glatz Ferenc szerk. 1989. 15–16.).

„Kis forrásból eredő folyó a nyelvünk, táltosok és hittérítők, a Don mellől jött harcos keleti fejedelmek és furulyázó pásztornépek szavaiból keletkezett...” — írta Krúdy Gyula (Magyarország, 1915. okt. 3.) (Grétsy László szerk. 2000. 286.). S ez a furulyázó pásztorfű, aki fába rózta, véste az első betűket, vajon kitől tanulta, és az a valaki, aki tanította, kitől kapta azt a tudást, amit írásnak, még ha csak rovásírásnak nevezünk? A XV. század végén élt Thuróczy krónikájában írta a székelyekről: „...ők még nem felejtették el a szkíta betűket, és ezeket nem tintával vetik papirosra, hanem botokra vésik be ügyesen, rovás módjára.” De mikor és

hol tanulták, kik tanították meg őket rovásírni? A homoródkarácsonyfalvi, 1495 előtti felirat, a székelyderzsi felirat kinek a munkája? Mindeddig tisztázatlan a székely-magyar rovásírás eredete, csak annyi állapítható meg, hogy a betűket rőt-ták, az írás jobbról balfelé haladt, s a magánhangzókat csak ritkán írták ki, leginkább akkor, ha azok hosszú magánhangzót jelöltek.

Ha a honfoglaló magyarság körében nem is volt általános a rovásírás ismerete, mégis történelmi jelentőségű, hogy magyarságunknak írása volt, hiszen „az etnográfusok szerint az írás határvonalat alkot a népek között: a természeti népek az írás megismerésével lépnek át a civilizált népek sorába” (Kéki Béla, 2000. 11.). Hogy is állunk azzal a „barbár, ázsiai horda” jelzős szerkezettel, amelyet előszeretettel emlegetnek nemzeti közösségünkkel kapcsolatban?

Milyen lehetett a rovásírás ábécéje? Milyen betűket tanulhattak meg elődeink gyermekei Etelközben, akiknek sikerült kiszakadni az írástudatlanságból? (Róna-Tas András, 1997. 336-337.)

Az őshazától a kárpát-medencei honfoglalás koráig bizonyára létezett szóbeli költészetünk, művészetünk is, hiszen írásunk már volt. Erről az ősmagyar költészetéről nagyon keveset tudunk, hiszen ennek sem maradtak ránk írásos emlékei, csupán következtetni tudunk a *szájbagyomány* megőrizte mondókákból, találós kérdésekből, gyermekirodalmunkból arra, hogy eleink gyermekeit hogyan oktatták, nevelték, milyen dalokkal, szövegekkel terelgették a szép, a művészi kifejezések megismerése felé, a tárgyi világ nyelvi megismerése felé... Mint napjainkban a gondos édesanya a csecsemőjét babusgatja, beszél hozzá, ismétli a szavakat, beszélni tanítja, majd az óvodában folytatódik a nyelvi világ kibontása, kiszélesítése, hogy az iskola s majd az élet tovább folytassa a megkezdett munkát...

Az ősköltészet fogalma Herder népköltészeti felfogása révén terjedt el a XIX. században nálunk is. Ő a nép költészetét minden későbbi költészet forrásaként nevezte így. Ezt a nézetet vallotta Kölcsey Ferenc, Petőfi Sándor, Arany János és sokan mások.

Arany János *Naív eposzunk* (1858) c. tanulmányában azt a véleményét fejtette ki, hogy egykor nekünk is volt szóbeli hőseposzunk — mint a finn *Kalevala*, az észt *Kalevipoeg* —, ám azt senki sem jegyezte le, s így a kereszténység gyors, erőszakos terjesztése valósággal eltüntette. Anyanyelvünk ősmagyar kori népköltészetéből cserepek, töredékek maradtak ránk, de elképzelhetjük, hogy az őshazában élő, vagy a vándorlás során felcseperedő gyermekek hogyan ismételték a szüleiktől hallott naphívogatót: „Süss fel, nap, / Fényes nap, / Eredj fel az égbe, / Kérd el a kulcsot, / Zárd el a hideget / Ereszd ki a meleget.” Vagy a holdhívogatót: „Jöjj fel, hold, / Fényes hold, / Legyen búza bőven, / Jó bor a pincében, / Csengő pénz a zsebemben, / Jöjj fel, hold”. A mordvin kisleány emlékezett édesanyjára, meleg szavára, amikor elsíratta őt: „Süss fel, süss fel, Napisten-Anyánk, / ragyogd be anyánk ruháját, / támadj, kerekedj, Szél-Anyánk, / szárogasd meg utoljára / anyánk örökös ruháját. / Napisten, jaj, be nem ragyogja, / fúvó szél nem szárogatja”.

Következtetni tudunk ősköltészetünkre a finn Kalevala eposz alapján. A korabeli emberek, eleink már ismerik a vasat, és tisztelettel, csodálattal fordulnak a vas megmunkálójához, a kovács felé. Szoros kapcsolatban élnek a természettel, hisz az mindennapi életük színtere, megélhetésük forrása. Számukra természetes dolog a munka, örömeiket lelik abban, ami szép. Gyönyörködni tudunk az ének szépségében is, s hisznek annak varázserejében. Úgy gondolják, a természet erőinek legyőzéséhez egyaránt latba kell vetniük két kezük kemény munkáját s a szavak varázserejét. Különös tisztelet övezi Väinämöinent, „minden idők énekesét”. „Akkor a vén Väinämöinen / szépen pendíteni kezdi / csukacsontból való kantelését. / Fürge az ujjja, ugrik rajta, / hüvelykujja könnyen pattan... / nincsen ember, nincsen asszony, / sem fonott hajú leányok, / kinek ne indulna könnye, / össze ne szorulna könnye, / össze ne szorulna szíve. / Ifjak sírnak, vének sírnak... / sír a gyermek s a legény is, / meg az apró leányok, / csodálatos csengő hangra.”

Mikor Ilmarinen megépíti a szampót, feleségül kéri a pohjolai asszony lányát: „Akkor Észak ékes leánya / maga a száját szóra nyitja: / Már akkor nálunk jövőre, / jövő nyáron, harmadévre / kakukkmadár kinek szólna... / ha én más vidékre mennék... / El nem hagyom lányságomat, / házi tennivalóimat, / nyáron való gondjaimat: / lesz, ki a bogyt leszedje, / öböl partján örvendezzék, / irtásokon itt lakozzék, / kis erdőben vigadozzék.”

A keresztény hittérítés a pogány magyar hitvilág elemeit nyelvi és egyéb akadályok miatt eleve nem hasznosíthatta. A hazai latin irodalom az új társadalmi berendezkedés fontos propaganda-eszköze lett, mert a régi rendet képviselő pogány népköltészetet alantasnak, ártalmasnak tekintette. Szent Gellért püspök még felháborodott, hogy a magyar urak lantosok és síposok előadásait hallgatva mulatoznak, bár szívesen hallgatta a „magyarok szimfóniáját”. Anonymus (1200 körül) a „regösök csacsogó énekeit meg a parasztok hamis meséit” a tollforgató öntudatával nézte le. Történetíróinknak köszönhetjük, hogy közelebbit tudunk népünk eredetéről, harcairól, a honfoglalásról és a kalandozásokról szóló egykori mondákról és hősi énekekről. A népköltészet sem jellegénél fogva (nem írástudó réteghez kötődött), sem tartalma miatt nem találhatta meg a pergamenhez vezető utat (Sipos szerk. 2000. 202.).

Az utat nem találta meg, de a szóbeli hagyományokban ránk maradt — töredékében. „Énekelek én a múlttól, / Regölök a régiekről. / Énekszómat, rege-szómat / kiskoromban öregek fújták, / regölték, tarisznýamba rejtették, / tarisznýát meg bekötötték, / beletették tamburába, / tamburát az odvas hársba, / hársfa pedig elveszett az erdőn, / hogy megleljed: utat kell találnod...” (*Vogul epikus énektöredék*. Nagy László ford.) Dolgozatom egy másik részében — a népköltészetéről szóló részben — még visszatérek a kérdésre.

2. Anyanyelvoktatásunk a honfoglalás korától, az államalapítástól az önálló magyar állam megszűnéséig (kb. 1000—1526 között) az anyaországi oktatási-iskolai rendszerbe tagoltan

Részben józan előrelátásból, részben kényszer hatására, a besenyők támadása következtében a magyarság a Kárpátok övezte medencébe költözött. Történelmi távlatokban mérve mi is a többi, nyugatra sodródott, keleti eredetű nomád nép (szarmaták, hunok, avarok stb.) évszázadokkal korábban kitaposott útiösvényét jártuk. A hegykoszorú övezte vidék nagyjából hasonló életföldrajzi adottságokkal rendelkezik, mint a kelet-európai ligetes pusztaságok. A magyar vezetők célja: népünket biztonságos szálláshelyre vezetni, ahol megvédelmezhetik magukat a keleti ellenségtől. Az eddigi vándorlás során néprészek szakadtak le a magyarságról, idegen ajkú csoportok olvadtak bele, nyelvünk fejlődése megszakítatlan volt, szókincsünk sok jövevényszóval gyarapodott, a folytonosság egyértelműen kimutatható.

A honfoglalás óta hogyan tudtunk megmaradni, berendezkedni, oktatásunkat is megszervezni és működtetni? A hogyanra talán (Glatz Ferenc szerk. 1979. I–IV.) az alábbi fejtegetések alapján feleletet kapunk:

„A Kárpát-medencében élő népek fiainak nemcsak, sőt nem elsősorban az a sajátosságuk, hogy csehek, németek, magyarok, románok, azaz egy nemzetiség hordozói, hanem hogy napi életüket élő, termelő parasztok, munkások, a közösség életének folyamatosságát biztosító tisztviselők, családneveléssel, -fenntartással elfoglalt anyák, létfenntartó apák, vigalmasságokat, egyéni és közös szomorúságukat megélő családok is. Környezetüket alakító, szorgosan munkálkodó egyedei a táj és ember együttélésének. A Kárpát-medence térségének történelmében egy adott területen élő különböző társadalmi-etikai elemek által létrehozott munkaerőpiacot és munkaszervezetet látunk.

Következtetésünk: a Kárpát-medencébe a 10–11. századtól kezdődően a különböző, külföldről, más államok területéről beáramló elemek elsősorban nem mint egyik vagy másik etnikum képviselői, valamiféle nemzeti szellem terjesztői jöttek, hanem mint az adott kialakuló *munkaerő-igényeknek kielégítői*. A 12. századtól az Erdélybe betelepülő szászokat a bányászat, a területhasznosítás követelményei, vagy éppen határvédelmi feladatai vonzották. Külső nyomás kényszerítette a 12. század közepéig a keleti steppékről beszivárgó nomád, félnomád népeket. A megtelepedett, a földművelésből élő magyaroknak ellentétük támadt a hirtelen beáramló kun törzsekkel, amelyek ugyanúgy, mint a steppén, itt, a konszolidált feudális termelési közösségekben is szabadon akarták hajtani barmait a földön. A földművelés, a magántulajdon ütközött itt össze a nomád állattartó életmóddal és jelenik ez meg, majd etnikai, magyar és kun ellentétként.

Amikor a török kiűzése után az ország egy része lakatlanul, elvadulva, elmo-csarasodva állt, a kor embere számára a legtermészetesebb dolog volt, hogy a Habsburg birodalom másik feléből különböző, német, azaz sváb és frank nép-elemek húzódtak a Kárpát-medencébe. Ezek meghatározott előjogokat, kedvezményeket kaptak. A betelepülők magukkal hozták a maguk termelési kultúrá-ját, állattartó vitéz, katonáskodó vagy más életformáját. A 12. századtól a Kárpá-tonkon túli területekről Erdélybe érkezők sem valamiféle előőrsei a majdani ro-mán állami-területi törekvéseknek a magyar állam területén. Állataikat a hegyek lakatlan lejtőin legeltető, a táj adottságainak hasznosításához »értő«, szívesen lá-tott pásztorok még a magyar királyság határvédői is. A 19. században bekövetke-ző ipar-polgári fellendülés iparilag képzett munkaerőknek százezreit vonzotta a Monarchia más tartományaiból. Az Osztrák-Magyar Monarchiában Salzburgtól Brassóig egyaránt elfogadták ugyanazt a pénzt, szabad volt a közlekedés.

A modern állam kialakítja a maga infrastruktúráját, vasút- és úthálózat épül, megjelenik a tömeges sajtó. A munkaerőknek, az új polgári életformának alapfelté-telivé válik a kötelező oktatás, az iskolázottság. A kulturális szférában a magyar ál-lam megpróbálta a maga nemzeti szupremációját érvényre juttatni. A kor művelt-ségi színvonalán a vasútrenszert, a postát (sőt a hadsereget) nem lehet 5-6 nyelv-en működtetni. A századforduló polgárának magától értetődőnek tűnt, hogyha egységes államszervezetről beszél, akkor ennek egységes államnyelve legyen. Nos, ezen a szinten a magyar állam vezetői valóban nacionalisták voltak... Az állam-nemzet koncepció lehetőséget adott az egyes nem magyar népek kultúrnemzeti lé-tének (anyanyelv, kulturális élet) kiéléséhez. Az állam hivatalaiban a nyelv a ma-gyar, de az állam egyes polgárai szabadon használhatták saját anyanyelvüket, s vall-hatták magukat romának, szlováknak, szerbnek stb...

A 20. századi, polgárosodott államterületen egy új típusú, kevert etnikumú nemzet él. A 20. századi magyar társadalom életkereteibe ötvözte mindazokat a szokás- és viselkedésformákat, amiket a polgári munkakultúra megkövetelt és ki-fejlesztett, és e polgári nemzet magába integrálta mindazokat az etnikumokat, akik teremtvő erejének is köszönhetően a modern Magyarország létrejött.

Glatz Ferenc ebben a koncepcióban vizsgálta az *asszimiláció* kérdését: „A társa-dalmak történetében az önfenntartó, a munkavégző (szociális) tevékenységre he-lyezi a hangsúlyt, s így az asszimilációban etnikai egymáshoz igazodást, kölcsönös-séget lát. A térség magyarságának szokásrendszere is átalakul e nagy folyamatban, gazdagodik, éppen a nem magyar etnikai elemek által közvetített szokáskultúrák révén... E szokásrendek egymáshoz igazodásának eredménye, hogy a 20. század második felére egy etnikai összetételében is új magyar nemzetről beszélhetünk... A történeti Magyarország a magyar szupremációval nem volt 1914 táján megfelelő ál-lamkeret az itt élő nemzetek számára, ugyanúgy nem hozott megoldást az 1918 után létrejött nemzetállamiság sem a térség nemzetei számára. És rossz megoldási kísérletek voltak a területrevíziók 1938–1941 között, valamint az 1945 utáni béke-rendszer is... Ez a mesterséges állami határokkal szétszabdalt államrendszer nem

tudja kihozni azt a teljesítőképességet, ami e térség természeti adottságaiban és a térség lakosságában, társadalmában benne rejlik... A nemzeti nyomorúságot, amit a Habsburg Monarchiáról, illetve az 1918 előtti történeti Magyarországról fogalmaztak meg a nem magyar népek értelmiségei, felváltotta 1918, majd 1945 után a térség szociális nyomorúsága... A kisállamiság történelmi haszna az itt élő társadalmak szempontjából: az ember munkavégző színvonalának emeléséért mit tett ez az államrendszer? A térségben kialakult kisállamok 1918 után az ún. többségi nemzetek anyanyelvi kulturális szintjét és ezzel általános műveltségének szintjét is emelték. Ismeretes lélektani-nyelvészeti megállapítás: mindenki a maga nyelvén képes mélyrehatóan elsajátítani a szakmai ismereteket... Az állam saját magát is károsítja, ha úgy tetszik gazdaságilag is, hogy a kisebbségnek ezt a lehetőséget nem biztosítja” — fejezi be Glatz Ferenc (Glatz szerk., 1989. IV.).

A fentiekhez reménykedve fűzhetjük hozzá: az Európai Unió az állami határokat csak virtuálisnak tekintő rendszere, állampolgársági formái, a munkaerő és a szellemi termékek szabad áramlásának biztosítása elősegíti az itt élő népek egymáshoz csiszolódását is, s talán az anyanyelvoktatás kérdése is előbbre léphet.

Térjünk vissza a honfoglalás korába! A 11–12. század a letelepülés évei, a nomád pásztorkodás mellé a téli szállás körül kibontakozó földművelés lép. A társadalom szükségleteinek kielégítésére pásztorok, földművelők, katonák, de udvari szolgák, lovászok, szakácsok, kutyapecérek, nyergesek, kovácsok, hajósok, erdőőrök, vincellérek, udvarnokok, solymárok, fegyverhordozók, zenészek, udvari bolondok, hírnökök és az egyházi szertartások személyzete, papok, plébánosok, szerzetesek, apácák és szolgák kellettek. A mesterségek titkaiba be kellett avatni őket, megismertetni a fiatalokkal a megismerni valókat, egyfajta oktató-nevelő munkát kellett végezni. Ez természetszerűleg szóbeli lehetett, mert az írástudók száma nagyon alacsony volt, a rovásírást ismerők azonban az írás tudományát is átadhatták/átadták.

A honfoglaló törzsszövetség neve mai kiejtéssel *hétmagyar* volt. A korabeli kiejtés megközelítőleg: *hetumadžser*, esetleg *hetumadžseri* forma lehetett. Talán így ejtették az édesanyák/édesapák, akik gyermekeiket beszélni tanították. Ez a forma Anonymusnál maradt fenn *hetumoger* helyesírással. Az elnevezés a török törzsszövetségek elnevezéseinek sorába illeszkedik, amikor a törzsnév elé egy számnevet illesztettek, mint a tíz ogur (on ogur) esetében (Róna-Tas, 1997. 267.).

A Hétmagyar törzsszövetség vezértörzse a Megyer volt, ennek magyar nyelvi formája *Madžser*, törökös változata *Medžser* lehetett. Ez volt Árpád törzse, és ez a törzs vezette a honfoglalást. A hat másik törzs: *Nyék*, *Kürtmagyar*, *Tarján*, *Jenő*, *Kér*, *Keszi* alkották a második kört. A harmadik körhöz tartozott a kavarok törzse (Róna-Tas, 1997. 275.). A honfoglaló törzsek szövetsége elvileg 7 + 1 törzsből állt, a nyolcadik törzs a *kavaroké*, amely egy fő (arhon) alatt állt, de három altörzsre oszlott. S ehhez jött a negyedik kör, nevezetesen a Kárpát-medencében talált és ott maradt népcsoportok. Valójában tehát tíz törzsről beszélhetünk (Róna-Tas, 1997. 272-275.).

A fenti nyelvi megnevezésekből fakad egy újabb kérdés, a *kétnyelvűség* problémája. A Bíborbanszületett *A biródom kormányzása* szövegében azt írja, hogy „...a kazárok nyelvére is megtanították ezeket a türköket, és mostanáig használják ezt a nyelvet, de tudják a türkök másik nyelvét is”. A magyarok intenzív kapcsolatban álltak a kavarokkal, akiknek csatlakozása a kazár nyelv szerepét növelte, s ahogy Levédinek kazár felesége volt, a kavar törzsfőnek is lehetett magyar felesége. Léteztek tehát magyar és kavar kétnyelvűek. Az édesanyák kazár nyelvre is taníthatták utódaikat. A magyarsággal jött más nyelvű törzsek, az itt talált szlávok, de más népek nyelve mind-mind gazdasági és kulturális örökségünk része, s a hozadék ebben a társulásban? A nyelv, anyanyelvünk, ez tudta a lakoságot a vándorlás során is összefogni, ez tette néppé, nemzetté.

„Magyar államnyelvről elméletileg 1844-ig, gyakorlatilag 1867-ig nem beszélhetünk. A több ezer éves magyar nyelv tehát egészen a múlt század közepéig nem, vagy csak korlátozottan szolgált államnyelvként. Mi volt helyette? — teszi fel a kérdést Balázs Géza (Sipos Lajos szerk., 2000. 145.). „A magyarság és így a magyar nyelv múltja homályba vész, de a nyelvészeti, régészeti, történeti emlékekkel megvilágítható időszakban, vagyis az elmúlt kétezer évben többnyire nyomon követhető. Erre az időszakra szinte végig rányomja bélyegét a *többynyelvűség* és a társadalom megosztottsága.

Az 5. és a 10. század között a magyarok, illetve a magyarok egy része a Kazár Birodalomban élt, egy rétege kereskedelemmel is foglalkozva messze földet bejárt, ez volt a ma ismert első (még ha nem is önálló) államiság a magyar nyelv életében. Ebben az időszakban, ilyen szimbiózisban a magyar és csuvasos török (kazár) érintkezés a kétnyelvűség állapotát jelentette. Nem tudjuk, hogy a magyar nyelvnek ekkor milyen volt a használati köre. A legvalószínűbb azonban az, hogy — mint ez ma is megfigyelhető afrikai „karavánnyelvek” esetében — a magyar nyelv vagy a csuvasos török nyelv, illetve esetleg más nyelv(változat) egyfajta *közvetítő nyelvet* (lingua francát) alkotott. Nyelvcsere jelenségek is lejátszódhattak. A honfoglalásban a magyar törzsek mellett török törzsek is részt vettek. Szükség volt tehát valamilyen kommunikációs közvetítő nyelvre, illetve vagy a magyarok beszéltek törökül is, vagy a törökök magyarul. A „ket-tős honfoglalás” (László Gyula elmélete bizánci és honfoglalás előtti Karoling-oklevelek stb. alapján) szerint ekkor már voltak magyarok (onogurok) a Kárpát-medencében, az első honfoglalás (670) idejéből. Ezek az onogurok e másfajta (korábbi? nem törökös?) magyar nyelvet beszélhettek, mint nyilvánvalóan a *Magna Hungariában* maradt, Julianus barát által 1235-ben megtalált keleti magyarok is.”

Balázs Géza gondolatát folytatva: ha nem lett volna folytonos a magyar nyelv átadása, átörökítése, hogy ne beszéljünk anyanyelvoktatásról, Julianus barát nem beszélhetett volna azzal az asszonnyal magyarul, aki bár elkerült szülőföldjéről, nem felejtette el anyanyelvét.

A többynyelvűséget táplálták a 899–905 közötti kalandozások is, amikor magyar harcosok Európa hadi ösvényein portyáztak. Először még Etelközből, 862-ben avatkoztak be a keleti frank belső háborúba, majd a magyar és kabar egységek Bécs alatt harcolnak a frankok ellen a morva fejedelem szövetségében, majd rendszeresen ismét-

lődnek a hadjáratok, Észak-Itáliában, Karinthiában, Morvaországban, Bajorországban, 906-ban elérték Szászországot, 909-ben Svábföldet (Alemanniát), 910-ben Frankföldet (Francomániát), 911-ben keltek át először a magyar portyázók a Rajna folyón, 915-ben a dán határig hatoltak, 922-ben jutottak el Dél-Itáliába (Apuliába), 926-ban és 937-ben az Atlanti-óceánig nyomultak előre, 942-ben pedig az Ibér-partján kalandoztak, míg 955-ben, az Augsburg melletti Lech-mezőn elszenvedett verességgel lezárult a kalandozások kora, 56 év alatt 38 nyugati akció alatt mi megismertettük a rajtaütéssel párosult ismeretlen harcmodorunkat a nyugatiakkal, mi pedig kapcsolatba kerültünk ki tudja hány fajta nyelvvel. Nem kétséges, hogy nem az egész haderő vett részt ezekben a hadi vállalkozásokban, de az elit és katonai kísérete, meg a közrendű szabadok szervezett csapata hol győzelemmel, hol vereséggel, de zsákmánnyal tért vissza új hazájába, míg nyomukban ének zengett fel Európa templomaiban: „A magyarok nyilaitól ments meg, Uram, minket!”

„Mi vagyunk a rónán járók,
Soha napján meg nem állók
Lég fia, röpke rárók,
messze mezőn szerte szállók.
Huj, huj, huj!
Kőházakkal, vértess haddal,
mit törődünk Napnyugattal?
Zabolátlan akarattal
virradunk mi virradattal.
Huj, huj, huj!”

(Babits Mihály)

A Nyugat megtanulta a magyar *Huj, huj!* kiáltásunkat, esetleg más szavunkat is, lovasaink meg jó néhány frank, germán, szász stb. kifejezéssel lettek gazdagabbak, amelyeket hazatérve esetleg továbbadtak/adhattak utódaiknak. Tudomásunk van arról, hogy a magyarok foglyaik egy részét is megtanították a hadakozásra (pl. lóháton lovagolva, hátrafele fordulva lötték ki nyilaikat), de milyen nyelven? Valamilyen lingua franca, magyar, török, kazár, szláv, frank vagy más nyelven? Mai ismereteink szerint a kalandozó magyarokra vonatkozó legkorábbi híradás a 830-as évek második felének eseményeivel kapcsolatos. Egy görög nyelvű történeti munka beszámol arról, hogy azok a makedónok, akiket még 813-ban Krum bolgár kán telepített le az Al-Duna bal partján, ekkor — a legnagyobb valószínűség szerint 836–838-ban — elhatározták, hogy visszatérnek a bizánci birodalomba. A bolgárok meg akarták ezt akadályozni, és szembeszálltak a makedónokkal. Már éppen megérkeztek a bizánci császár hajói, amikor a bolgárok felkérésére megjelentek a hunok (magyarok). A türkök (magyarok) elsősorban zsákmányra vágytak, s így szóltak a makedónokhoz: „Adjátok nekünk mindazt, amitek van, és menjetek, ahová akartok”. Milyen nyelven beszéltek velük?

A magyarok felkérésre is hadba szálltak. A felkérők tudtak magyarul, a magyarok ismerték a felkérők nyelvét, avagy léteztek már tolmácsok? A felkérők vagy a magyarok részéről? Hol tanulták meg a nyelvet? Kik oktatták őket? 926-ban, a Sankt Gallen-i kolostort megtámadó magyarokról szóló híradásban szó esik egy foglyul ejtett szerzetesről, aki „minthogy jól tudta a nyelvüket, s ezért is tartották meg életben, velük kiabált...” Ki tanította meg magyarul ezt a szerzetest? 958-ban, Bizánc ostrománál egy hatalmas termetű, szinte óriás görög birkózásra hívó szavát megértette-e Botond, vagy esetleg lefordították neki a görög szavait?

A *Bíborbanszületett Konsztantin* (*Konsztantinosz Porphyrogennétosz*) bizánci császárnak a fia okulására írt görög nyelvű műve: *De administrando imperio* (950 k.) több helyen említi a magyarokat, *turkoi* néven. A műben szereplő magyar nevek — törzsnevek, földrajzi nevek — bizonyára magyar adatközlőktől származnak, a Bizáncban megfordult magyar követektől.

Ma is oktatjuk az 1055-ből származó *Tihanyi Alapítólevelet*, melyben a szerző nem tudta megkerülni, hogy a latin szövegben magyar közneveket, szószerveket írjon le, sőt híressé vált egy mondattöredék is: *feberuuaru rea meneh bodu utu rea* (Fehérvárra menő hadútra). Bár nem tanítjuk, de ebbe a sorba tartozik a *Váradi Regestrum*, a váradi káptalan jegyzőkönyve az 1208–1235 közötti évekből, jelentős mennyiségű magyar névanyagával, köztük óvó-személynevekkel: *Nemhisz*, *Mavagy*, *Mavan*, *Nemvalód*. Felnőtteket vagy gyermekeket hívtak így?

A középkori Európában ismertek voltak az ún. királytükörök, ezekben az uralkodók örököseiknek összegezni kívánták tudásukat és tapasztalataikat. I. (Szent) István királyunk, bár jártas volt az írás tudományában, a maga politikai testamentumát bizonyára valamelyik művelt egyházi emberének mondta tollba. A rímes latin prózában írt *De institutione morum ad Emericum ducem* (*Intelmek Imre herceghez*) (1013–1015 között) tónusa meleg, bensőséges, szinte családi beszélgetés — mondhatnánk oktatás, tanítás, nevelés — formájában adja elő: „Hallgasd, fiam, a te atyádnak erkölcsi tanításait, és a te anyádnak el ne hagyj oktatását..., fogadj szót, fiam... gyermek vagy, gazdagságban született kis cselédem, minden gyönyörűségben dédelgetve és nevelve, ... itt az idő, ... itasunk fanyar borral, mely értelmet tanításomra teszi...”

Szent István inti fiát a főemberek és vitézek tiszteletére, az igaz ítélet és a türelem gyakorlására, a kegyességre, az irgalmasságra és a többi erényre. Az általános nevelői tanácsok mellé anyanyelvoktatásunk máig érvényes figyelmeztetését olvashatjuk: „A vendégekben és jövevényekben oly nagy haszon vagyon..., mert miképpen különb-különb részekről és tartományokból jönnek vendégek, azonképpen különb-különb nyelveket és szokásokat..., mert az egynyelvű és egyszokású ország gyenge és romlandó...” (Glatz Ferenc szerk. 1989. 32. és Sipos Lajos szerk. 2000. 145.)

Miért írta István királyunk a fiának latinul az intelmeket? Mert „a latin a középkori Magyarországon gyakorlatilag az államnyelv rangjára emelkedett — fogalmazta meg Balázs Géza (Sipos Lajos szerk., 2000. 145.). A latin volt a politika, a törvénykezés, a tudomány és a középkori egyetemek nyelve (innen a latin nyelv *deák* elnevezése). A latin és a magyar nyelv különleges megoszlást, kétnyelvűségi állapotot teremtett Ma-

gyarországon. A latin nyelv egységesítette az államot, a magyar nyelv pedig a népet. A „közönséges” helyzetben lévő magyar nyelv alaptulajdonságai: kulturális hagyományai, a korábbi többnyelvűségben megedződött szintetizáló hajlama, alkalmazkodni tudása tette lehetővé, hogy az évszázadok során fokról fokra növelje státusát oly módon, hogy közben nyelvi befogadó- és átadó készsége és belülről sugárzó szüntelen megújuló képessége rendkívüli erejű volt. Elgondolkoztató, hogy a magyar népi kultúrához közel álló népek (besenyők, jászok, kunok) elvesztették nyelvüket (de nem veszítették el identitásukat), a magyar nyelv pedig fenn tudott maradni nem államnyelvi helyzetben több ezer éven át” (Balázs Géza, 1996. 9.).

A honfoglalás korában, Géza fejedelem és István király udvarában tarka többnyelvűséggel találkozhatunk — milyen nyelvű lett volna, ha létezett volna szervezett iskolai, anyanyelvi oktatás? Szóbeli anyanyelvi átadás, oktatás, nevelés folyt/létezhetett, mert beszélni, anyanyelven, de más nyelven is, kellett.

A görög és a latin küzdelméből ez utóbbi vált ki a különböző nyelveken beszélők, a kancellária, a hivatalosság, a fontos iratok, a szellemi műveltség közvetítő nyelvén, tehát államnyelvvé, a magyar királyság lingua francá-jává. A latin lett a *patria lingua*, a *hazai nyelv*. S ezzel megkezdődött a magyarországi több mint ezeréves, napjainkig tartó története, beleértve azt is, hogy a szerveződő iskolarendszerünk oktatási nyelve is, egészen 1841-ig, amikor Brassai Sámuel a kolozsvári Unitárius Főgimnáziumban bevezette a magyar oktatási nyelvet, megelőzve az 1844. évi országgyűlési határozat hasonló rendelkezését.

A magyar és a latin nyelv használati köréről kaphatunk képet az alábbi ábrából*:

<i>Nyelv</i>	<i>E</i>	<i>K</i>
Nyelvi helyzet	latin	Magyar, ill. más nemzetiségi nyelv
diplomácia	+	
iskola/kolostor	i	
káptalani, városi	+	
oklevél	+	
krónika	+	
legenda	+	(+ 1372 u.)
prédikáció	+	(+)
irodalom	+	
népköltészet		+
család, falu		+
szóbeli utasítások		+

(Sipos Lajos szerk., 2000. 145.)

Míg a latin emelkedett (E), a magyar nyelv közönséges (K) szituációkban volt használatos; a magyar nyelv használati köre: a falu, a család, a szolgáknak szóló

utasítások, a népköltészet. A főnemesség, a főpapság, a királyi kancellária latinul kormányozta az országot, de bizonyára magyarul is beszélgettek, feljegyzés maradt arról, hogy pl. Hunyadi Mátyás fiatal korában maga fordította magyarra az apjának szóló latin nyelvű leveleket. Magyarul értettek szót egymással. A katolikus egyház és az általa pásztortolt nép között a szertartás nyelve is latin volt, ám a papok a magyar híveknek magyarul is prédikáltak.

Amikor Ausztriában a németiség hatalmas nemzeti eposzát, a *Niebelungliedet* összeírták, nekünk abból a korból egyetlenegy magyar nyelvemlék maradt ránk, a *Halotti Beszéd és Könyörgés*, mely a magyar, de egyben az összes finnugor nyelv eddig ismert első emléke. Ez a koporsó felett, a nyitott sírnál mondandó beszéd sokszor elhangozhatott a korabeli temetéseken. Árpád-kori nyelvünknek hang- és alaktanáról, mondatszerkesztési szabályairól, mondatfajtáiról, kötőszóiról is képet kaphatunk, magyaróráinkon képet adhatunk tanítványainknak is minderről, ízlelgethetjük stílusát, beleérezhetünk eleink akkori fájdalmába: „Látjátok, feleim, mik vagyunk...” Az érzelmekre hatás mellett tanító célzatú, akkor és ott figyelmeztet az élet mulandóságára, amikor és ahol erre az ember leginkább fogékony.

Ugyancsak előszóban mondogathatták vagy énekelhették prédikációk előtt az áhitat felkeltésére az *Ómagyar Mária Siralom* című gyönyörű verset, mely anyanyelvünknek ma is értékes kincse: Világ világa, virágnak virága, keserűen kínszól, vas szegekkel veretel... Ma is empátiát próbálunk tanítványainkban kelteni azzal, hogy egy valóságos anya emberfeletti fájdalmát próbáljuk feléjük közvetíteni e költeménnyel.

Erdélyben született két nyelvemlékünk is: a *Gyulafehérvári Sorok* (1300 k.) és a *Marosvásárhelyi Sorok* (XV. sz. első fele). Mindkettőt csak megemlítjük irodalom-történeti óráinkon.

A honfoglalók latin és magyar kétnyelvűsége kapcsolódik hitükhöz. Forrás nem áll rendelkezésünkre, hogy honfoglaló őseink ismerték-e vagy nem a kereszténységet, s ha ismerték, gyakorolták-e. Már a Kazár Birodalom keretei között is léteztek keresztény csoportok. Tudunk bizánci császárokhoz és kaukázusi fejedelmekhez feleségül ment kazár hercegnőkről, akik megkeresztelkedtek, s kazár udvarban is élhettek bizánci és örmény hercegnők. A magyarság Etelközben több, feljegyzésekben nem említett követséget is küldhetett Bizáncba, s nem tudjuk, hogy nevelkedtek-e a bizánci udvarban magyar fejedelmi ifjak, ahogy pl. *Kuvratról*, a bulgár *kagánról* tudjuk ezt (Róna-Tas, 1997. 287.).

A kereszténységet ismerő, azt elfogadó szülők, talán éppen édesanyák, beszélhettek gyermekeiknek az új hitről, megtaníthatták lányaiknak, fiaiknak, hogy rosszat tenni *bűn*, azt meg kell *gyónni*, *bocsánatot* lehet nyerni. Ha valamelyik családtag elhalálozott, *búcsút* vettek tőle, *gyászolták*, s ezt a *törvényt*, szokást átvették, átadták az utódok az utódaiknak is. A jelzett szavak török eredetűek, hozzájuk csatlakoztak a szláv eredetű szavak, melyeket a görög szertartású szlávoktól vettünk át: *pap* vagy *barát* lehetett egy fiatal, ha a *kereszt* jegyében szeretett volna *szent* életet élni.

Magyar történelmünknek, ezen belül anyanyelvoktatásunknak is sorsfordító eseménye a *Géza fejedelmünk* (945?–997) és fia *Vajka* (I. *Szent István*) (977?–1038) uralkodása, amikor döntő választ elénk került egész magyarságunk, hogy tovább-

lép-e az államszervezés és a keresztény vallás fémjelezte úton, avagy visszatérünk-e őseink törzsi berendezkedéséhez és pogány hitéhez. Géza pogánynak született, Taksony pogány fejedelemnek nevelte, figyelmét Kelet felé fordította, feleséget is a legkeletibb magyar törzs fejének, az erdélyi Gyulának a családjából szerzett a számára — Saroltot. (*Sarolt*, kazár/kabar típusú török név, *Sar* — *aldy* 'Fehérhölgy' (menyét) vagy *Saylty* 'Fehérség'.)

Amikor azonban Géza átvette a névleges hatalmat a magyar törzsek és a tényleges hatalmat saját törzse fölött, határozott lépéssel fordított a politika addigi irányvonalán: Nyugat felé fordult, hittérítőket kért és kapott, német, cseh papokat fogadott be országába, s amikor fiának, Vajk-Istvánnak a bajor hercegi családból szerzett feleséget, Gizellával együtt bajor lovagok is érkeztek Magyarországra. Így a kezdet dicsősége, a mag elhintése az ő nevéhez fűződik. Bár igénybe vette az egyház segítségét, támogatását, maga élete végéig elég gazdagnak érezte magát, hogy a keresztény és pogány isteneknek egyaránt áldozzon.

A pogány *Vajk*, aki a keresztségben kapta az *István* nevet, fegyverrel, másokat házassággal vagy a kereszt erejével kapcsolt magához, illetve családjához s 1030-ra a hajdani magyar törzsszövetség magasabb szinten született újjá, ez egész Kárpát-medencében kiterjedő magyar állam formájában. A király mellett szenátus (tanács) létesült, a tegnap még törzsi területeken vármegyék szerveződtek, a várispánok, a minapi szabadok függésbe kényszerültek. A társadalom fölé növekvő világi és egyházi előkelők szolgáltatásokat és adókat követeltek, illetve hajtottak be. Magyarország mérőföldes lépésekkel haladt előre, hogy felzárkózzék az évszázados előnyt élvező Nyugat-Európához.

Ez az államrend előfeltétele az induló, alakuló anyanyelvoktatásunknak is. Nyugati mintára indul el az oklevéladás, a törvényalkotás, szükség volt minél több *írastudóra*, hogy István állama néhány évtized alatt a latin rítusú keresztény Európa szerves része legyen/lehessen. Írni-olvasni — jó ideig — csak a papok tudtak, akik a kolostori iskolákban sajátították el a tudásukat. *Írásbeliségünk központjai* ekkor a *kolostorok* és a *királyi kancellária* voltak. Ez utóbbiban írták az adományleveleket, itt szövegezték a törvényeket, itt készültek a királyi rendelkezésekről szóló feljegyzések. A kolostorokban „olvasni való”-t, legendákat (*legenda*=olvasandó) írtak.

996-ban, Géza fejedelem támogatásával megkezdték Győr közelében a Szent Mártonról elnevezett magyarországi bencés kolostor építését. Ma kolostor, templom, kollégium és iskola, Kazinczy Ferenc jóvoltából: *Pannonhalma*. Itt született a magyar irodalom első alkotásának tekintett mű, *Mór*, pécsi püspök latin nyelvű legendája Andrásról és Benedekről (1060). Ennek előszavában a szerző „*puer scholasticus*”, azaz iskolás gyermekről tesz említést. Tekinthejtük/tekintsük ezt anyanyelvünk első hivatalos iskolájának? S Mór, bencés szerzetes, apát korában nem taníthatott-e, nem oktathatott-e? Mór szerzetes, apát, az első anyanyelvoktatónk, magyartanárunk-e? Aki bár bizonyára a latin nyelv titkaiba avatta tanítványait, de magyarul kellett magyaráznia!

Valószínű, hogy az Uráltól a Kárpát-medencéig vándorlás időszakában a törzsfők, az előkelők, a vagyonosak gyermekeiket vagy maguk taníthatták, vagy nevelőkre bízta gyermeik szellemi fejlődésének irányítását. Mór, pécsi püspök mellett említhetjük a velencei patrícius családból származó, Bolognában tanult, bencés apátként Magyarországra került *Gellértet*, akit maga I. István bízott meg fia, Imre herceg nevelésével, oktatásával. Őt tekintjük/tekinthetjük az első megbízott, kinevezett tanítónak/tanárnak? 1046-ban Vata pogány magyar lázadói megkövezték, 1083 körül a mártírhalt püspökről legendát írtak. Ebben a püspök a kézimalmát (darálóját) hajtó szolgálynak énekét hallva kérde: „Hallod-e a magyarok szimfóniáját, hogyan hangzik?”

Akitől kérde: *Walter*, szerzetes társa az 1030 körül I. István alapította csanádi püspökségben, ahol káptalani iskola kezdte meg a működését, ennek nyelvi, zenéi tanítója, vezetője volt Walter, akit az első, név szerint ismert pedagógusnak, tanítónak, oktatónak nevezhetünk erdélyi anyanyelvoktatásunk történetében (Köpeczi Béla szerk., 1993. 149. és Nemeskürty István 1983. 18.).

1106 előtt Álmos herceg a meszesi „kapu” erdélyi bejáratánál alapít bencés kolostort, ennek 1288 után az oklevelekben nyoma vész... A Sebes-Körös partján, a váradi Előhegyen (Váradhegyfok) alapította II. István király a Premontreből hívott szerzetesek számára 1120-ban Magyarország (rangban is) első premontrei apátságát. Aradvár mellett a Szent Márton-prépostságnak III. István korában (1162–1172) már állnia kellett... III. Béla 1179-ben a Maros bal partján alapította az egresi ciszterci apátságot a franciaországi Pontignyből áttelepült szerzetesek számára, amely az erdélyi kerci apátság (1202) anyakolostora lesz. Hogy ezekben a kolostorokban működött írástudókat nevelő „iskola”, csak sejthetjük, de több mint bizonyos, ha az írástudók iránti szükségletekre gondolunk...

A honfoglalás utáni idők társadalmának megszervezése maga után hozta azt az intézkedést, hogy a kolostorokban *scriptoriumokat*, *kódexmásoló műhelyeket* állítsanak fel, írástudókat képezzenek a kancellária számára, no meg az ispánságok számára is. A papi-kolostori utánpótlás számára így létesültek *káptalani*, *kolostori iskolák*, hiszen I. István királyunk előírta, hogy minden tíz falu építsen templomot, papról a püspök gondoskodjék... Ez az iskolarendszer később a *városi plébániai iskolákkal bővült*. Magasabb stúdiumokat a domonkos, ferences és Ágostonrendiek iskolái nyújthattak, s a 13. századtól rendszeres, külföldi egyetemre járókról is tudunk. Így alakult ki Erdélyben is, hogy az egyház nyelve a latin lett, viszont a pasztorizáció (a hívek lelki gondozása), ha eredményes akart lenni, csak anyanyelven folyhatott. A 15. századig az írni-olvasni tudás elsősorban latin nyelvű írás-olvasást jelentett, magyarul írni ugyanaz a szűk réteg tudott, amelyik latinul is. A latin nyelv ismerete csak az egyik feltétel volt. A szerzőnek meghatározott szerkesztési szabályokhoz kellett alkalmazkodnia, és bizonyos stílus-követelményeknek megfelelnie. Az írás, a szerkesztés szabályait a középkorban az *ars dictaminis* (a szerkesztés mestersége) című kézikönyvekből, a retorikai oktatás keretében tanulták. A *scribere* ’írni’ igével

csak a könyvmásolókat jelölték, a *dictare* jelentette a szerzői tevékenységet (Sipos Lajos, 2000. 204.).

De honnan kerültek a kolostorokba a papi élet, s az írás iránt érdeklődő fiatalok?

Erdélynek a 12. sz. elejéig egy korábbi eredetű, de sokféle továbbélő szláv lakossága mellé a 10. századtól folyamatosan letelepedő magyar népessége volt (Kniezsa István, 1938. 389. 447.). Hogyan is alakult ki az Erdély név? A régi magyar nyelvben *Igfán erdőnek* (*Egyfán 'szent rengeteg'*) emlegetett Bihar-hegységen (Erdélyi-középhegység) túl fekvő országot a Duna-Tisza menti síkság felől nézve „Erdőn túlinak” nevezték (a 11. századi ősgestában *Erdeelw*=erdő elü), amiképpen a Havasnak nevezett Kárpátokon túli ország volt a *Havaselve*. A latin *Transilvania* 1190–1250 között jelenik meg, ez utóbbiból képzett *Transsilvania* hitelesen 1461 után tűnik fel. Az ezeréves magyar Erdély elnevezés átvétele a románban mindmáig használt *Ardeal*, amit először 1444-ben írtak le egy szláv nyelvű román oklevélben (Köpeczi Béla szerk. 1993. 125.). Ezeket a földrajzi neveket vajon kik ismerték az akkori pap- illetve szerzetes-növendékek közül? Anyanyelvoktatásunk története során szerepeltek-e tankönyveinkben, oktattuk-e tanítványainknak is, megnevezve közös szülőföldünket?

Az 1060-as években írt magyar ősgesta szerint a honfoglalás útvonalleírását elképzelve, a felbolygatott magyar szállások űzött népe a Keleti-Kárpátok valamennyi járható szorosában tömörülve, tolongva menekült a barmaikat és lovaikat pusztító „*sasok*” (ómagyar nyelven: *besék*=*besenyők*) elől az erdőkön és havasokon túl védelmet biztosító Erdélybe (in *Erdelw*), ahol megpihentek, megmaradt nyájaik is erőre kaptak (In: *Erdelw* igitur quieverunt et pecora sua recreaverunt /SRH I. 28./). A magyarok Erdélyben hét földvárat (*septem castra terrea*) építettek, ezért nevezik a németek máig *Simburgnak* (*Siebenbürgen*) (SRH I. 286.). (Ezt a nevet azonban nem sokszor olvashatjuk tankönyveinkben, s a Hamelni legendát sem sok tanulónk ismeri.) Bíborbanszületett Konsztantin „Turkia egész szállásterülete” gyanánt egy olyan területet nevez meg, amelynek legnagyobb folyója a Tisza (*Titza*), belső folyója a Temes (*Timészis*), a „*Tutisz*” (*Béga?*), a Maros (*Morészis*) és a Körös (*Kriszosz*), keleten, a bolgárok felől pedig a Duna (*Isztrosz*) határolja (DAI, 27.).

A magyar törzsek (*Néki, Megeri, Kurtugermatu, Tarián, Jenab, Kari, Kaszi* — DAI 40), azaz *Nyék, Megyer, Kürtgyarmat, Tarián, Jenő, Kér, Kaszi* nevét több tucatnyi falu viseli, e törzsnevek kereken 300, jórészt máig élő falu nevéként vagy nevében a Kárpát-medence valamennyi magyarlakta vidékén megtalálhatók. Melléjük sorolhatjuk a valószínűleg kazár/kabar törzset jelentő *Varsány* és *Tárkány*, illetve az „alán” jelentésű *Berény* faluneveket is (Köpeczi Béla, szerk. 1993. 107.).

A Szent István-i várispáni szervezet várai ezekben az években épültek, több ilyen vár az általános magyarországi gyakorlatnak megfelelően, nevét vagy első ispánjáról, vagy attól a folyótól nyerte, amely mellett épült: Dobuka/Doboka, Turda/Torda, Colus/Kolozs, Hunod/Hunyad, Bihar/Bihar, Urod/Arad, illetve Küküllővár, Krasznavár, Marosvár = utóbb Csanádvár, Temesvár, Krassóvár stb. Ezekből a vá-

rakból és falvakból verbuválódhattak a már említett kolostorok papnövendékei, akik az otthoni, a családi környezetben megtanult magyar vagy más *anyanyelvük* mellé most *másodnyelvként* a latin nyelvet sajátították el, lettek a jövő plébánosai, szerzetesei, a kolostori, káptalani iskolák sokszor névtelen oktatói. Kiknek a gyermekei lehettek? Tudjuk, hogy Biharvár körül a 10. századi központokat ellátó szolgáltató falvak is találhatók — ma is: Csatár — fegyverkovácsok, Ácsi — ácsok, Szántó — földművesek, Vadász — vadászok stb. De más társadalmi rétegek gyermekei közül is kerülhettek iskolába. Miután Erdély betagozódott a magyar királyságba, az állam legfőbb támaszai az ispánok (*comites*) és a várak katonasága (*milites*) voltak, a harcos várjobbágyok (*iobagiones*), akik szilárd épületekben (*domus, edificia*) laktak. A várnép (*cives, castranses*) többsége a szabadok (*liberi*) rétegébe tartozott. A szolgák (*servi, mancipi*), a szegény szabadok (*vulgares aut pauperes*) falvakban (*villae*), földbe süllyesztett alapú házakban (*mansi*) vagy putrikban (*mansinculae*) éltek... A 11–12. századi oklevelek — az erdélyi vonatkozásúak is — a társadalom új vezető rétegeiről tudósítanak: előkelők (*nobiles, proceres, optimates*), *milites*, amelyet már lovagnak is lehet értelmezni. A várnép (*castrenses*) a közszeradok (*liberi*) közé tartozott, de már jól érzékelhetően kétfelé vált: hivatásos katonákra (*castellani, cives castrensis*) és a korábbi jobbágykatonaságra (*iobagiones castri*), amelyik mint korabeli elnevezése is tükrözi (*ministri, ministeriales* = szolgálattevők), a legjobb úton volt affelé, hogy lesüllyedjen az új osztályba, a köznépbe (*plebs, plebeia*), esetleg a szolgaréteg (*servi*) sorába (Köpeczi Béla, szerk. 1993. 131-132). Talán éppen ezeket az első latin szavakat kellett megtanulniuk a kolostori iskolásoknak, bár lehet, hogy a társadalmi származásukat nem emlegették, mindenki Isten szolgája volt...

Erdélyben a korai magyar határőr települést a 12. századtól máig igazolják német/szász helynevek, főleg Erdély ÉK-i és D-i részein, pl. a Bethlen környékiek: Sárvár — Schueret — Sirioara, Vermes — Warmesch — Vermeş, Kékes — Kikesch — Chiochiş, Somkerék — Sinkrugen — Şintereag stb. A Nagy-Küküllő—Maros vonal és az Olt közötti Királyföld szász helynevei között is nagy számú magyar eredetű helynevet találunk: Medgyes — Mediasch — Mediaş, Baromlak — Wurmloch — Vorumloc, Sárpatok — Scharpendorf — Şarpatok, Homorod — Hamruden — Homorod stb. (Kniezsa István, 1938. 389, 447. és Köpeczi Béla 1993. 134.). A fent megnevezett helységeken született ott lakók iskolás korukban tanultak-e arról, hogy szülőfalujuk, -városuk neve honnan származik? Mai tanítványainknak elmondjuk-e, hogy ez és ez a helynév milyen eredetű, vagy talán a helyismereti tankönyveinkben lesz majd benne? (...)

Nagyon fontos tény az is, hogy Erdélynek a 12. század végéig kétféle lakossága volt. Egy korábbi eredetű, de sokfelé továbbélő szláv, és a 10. századtól folyamatos magyar. Az erdélyi németben egészen kis patakok nevét kivéve, a románba pedig kivétel nélkül a 143 szláv és magyar folyónév került át, máig jól felismerhetően. Még román eredetű hegyipataknév sem található a 15. század előtti Erdélyben. Milyen folyóneveket tanulhattak volna meg a korabeli iskolások, ha földrajzot tanultak volna? De a Kraszna, Túr, Lekence, Lozsád, Lóna, Gorbó, Ilosva, Ilva, Szalva,

Rebra, Beszterce, Torockó, Sztrigy, Cserna, Bisztra, Toplica, Kászon, Kovászna, Cibimón, Cód stb. (szláv) vagy az Almás, Lápos, Berekszó, Nádas, Ludas, Kapus, Füzes, Fejérd, Gyékényes, Hodos, Sajó, Fenes, Tekerő, Békány, Kígyós, Magyaros, Székes, Csergőd, Körtvélyes, Szilas, Egres, Feketeügy, Vargyas, Előpatak, Berettyó, Sebes, Méhséd, Kutas, Kölesér, Belényes, Solymos, Hollód stb. (magyar) folyókban, patakokban bizonyára akkor is kellemes volt/lehetett a fürdés, a halászás a szláv és a magyar gyermekeknek is... (Köpeczi Béla szerk., 1993. 134-136.)

De hogy hívták haza ezeket a gyermekeket a játékból, a fürdésből a szülők? Keresztény nevet még kevesen viseltek: Paulus, Martinus, Michael, jóval gyakoribb az egyelemű magyar szolganév: *San* = Csány, *Nesinc* = Nesincs, *Sacan* = Csákány, *Keta* = Kötő stb. A finnugor *di* képzőrag szláv vagy egyéb eredetű nevek mellett: *Zagordi*, *Bedladi* stb. S a szülők neve? Az 1092. évi 24. alátámasztja a sószállítók erdélyi illetőségét. Köztük *először szerepel oklevélben* a Székely megjelölés (*Scicul/Scichul*) legősi formája (Anonymus: *Sicul*). II. Béla (Vak magyar) király 1138-ban kelt oklevelében 25 sószállító nevét találjuk, akik a Maros melléki *Sabtu* = Sajti „sófaluban” éltek, kivétel nélkül egyelemű magyar neveket viselnek, mint *Aianduk* = Ajándék, *Buken* = Bökény, *Forcos* = Farkas, *Gucur* = Gyökér, *Numarek* = Nyomorék, *Wosos* = Vasas és a keresztény neveik is magyarosak: *Iwanus*, *Pedur*, *Michal*, *Niclous*. De szerepel *Kinis*, *Senin*, *Sokol*, *Lesin*, *Ginon* szláv név is, ide számít a szláv keresztény nevű *Wasil* is, vagy keresztény: *Martin*, *Simeon*, *Isaac*. Ismeretlenek, illetve bizonytalan nevűek: *Vir*, *Ogsan* (Köpeczi Béla szerk. 1993. 139.).

Az 1131 után II. Béla (Vak magyar) király által az aradi Szent Márton-prépostságnak adományozott Asszonynepe birtok 1177-ben írásba foglalt határleírása őrizte meg a legrégibb erdélyi határjárás adatait: *Feketefee* = Feketeefe/fő, *Hegesholm(ir)u* = Hegyeshalom, *Acna hege* = Akna hegye, *Ret* = Rét, *Sciluas* = Szilvás, *Thow* = Tó stb. magyar nevek. Hasonlóképpen a szomszédos falvak magyar vagy török eredetű személyneveket viselnek: *Bodon*, *Lapad*, *Heren*, *Tordosi de Vyunar* = az újvári Tordos. De nagy jelentőségű a kerci ciszter apátságnak 1202–1208 között adományozott, az akkor már ott élő fogarasi vlachok földjéből kivett (Terra exempta de Blaccis) birtokának 1223-ból fennmaradt leírása. Ebben az Oltot (Alt) és az ismeretlen eredetű Kerc (Kerch) folyó nevét leszámítva korai magyar, illetve magyar–szláv határnevek fordulnak elő: a mocsaras Égerpatak (*Egvrverpotac*), egy bükkös (*fagos*) nevéként a *nogebik* (*Nagybükk*) és az Árpás folyó (Köpeczi Béla szerk. 1993. 140.).

Az 1150-es években egy előkelő családból származó *Lukács* az első név szerint ismert magyar hallgatója a farnciaországi egyetemnek (Glatz Ferenc szerk. 1989. 37.). 1271-ben pedig egy *Bethlen-fű* neve van bejegyezve a párizsi egyetem tanulói közé (Kós Károly: *Erdély*. 27). Alsófokú tanulmányaikat hol végezhatték? Vala-melyik hazai kolostori iskolában?

III. Béla király (1172–1196) a magyarországi ciszterci monostorok számára ugyanolyan jogokat biztosít, mint amilyeneket a rend francia földön élvez. A

király uralkodása idején létesült ciszterci monostorok zömét francia monostorokból népesítik be. Szintén 1185 körül a Párizsban tanult Adorján budai prépost (1185–1186), majd Katapán (Koppány) egri püspök (1192–1198) kancellár munkássága nyomán kialakult francia és pápai mintára Magyarországon az oklevelezés, a kancellária önálló hivatallá válik s megkezdődik a hivatali írásbeliség, a tömeges oklevelezési gyakorlat. A folyamatot III. Béla (1148–1196) 1181. évi rendelete indítja el, melyben elrendeli: minden előtte elintézett ügyet írásba, oklevélbe kell foglalni (Glatz Ferenc szerk., 1989. 42.). Újabb írástudókra lesz/van szükség, szaporodik az írással foglalkozók száma, hiszen már egy lelkipásztor leírta magának azt a halotti beszédet, amelyet magyarul mond el egyik temetésen, s még pár év, s megszületik Anonymus *Trója históriájának* fordításaként az első magyar lovagregény, az ún. magyar Trója-regény, s feltehetően nem sokkal később készült el a Nagy Sándor életéről szóló regény fordítása, magyar átírása is, amelyet „annyian olvasnak, mint ahányan Jókait élvezik ma is, működése után száz esztendővel” (Nemeskürty István, 1983. 189.).

III. Honorius pápa meghagyja a magyar főpapoknak, hogy a Visegrád melletti görög rítusú szerzeteseket latin szertartásúakra cseréljék. (A magyarországi görög rítusú egyház hamarosan elsorvad.) (Glatz Ferenc, 1989. 45.) Ez is segíti a latin nyelv előretörését az egyházi szertartásokban, de talán az oktatásban is.

Erdélyi vonatkozású hír, hogy II. András (1176 k.–1235) kiadja a II. Géza (1130–1162) által letelepített erdélyi német vendégek (szászok) kiváltságlevelét, az *Andreanumot* (1224), mely szerepet kap a későbbi anyanyelvoktatás történetében is. Ez a dokumentum említi másodsorra a „Silva Blachorum”-ot, a vlachok, oláhok erdejét (Glatz Ferenc szerk. 1989. 45.).

A 13. századi települési mozgalmakról kapunk képet egy Otto Mittelstrasse készítette térképen, amely az alakuló, formálódó iskolahálózatot is befolyásolta, különösen az anyanyelvoktatást. A települések fejlődésével fellép az iskola megnyitásának szükségessége. A másik térkép a görögkeleti román templomok és kolostorok kiépülését ábrázolja. A helykeresés, a letelepedés jobbára szervezeten folyt: kenézek, vajdák vezették a vándorlókat, akik az új földesúrral megegyeztek a helyről és a szolgáltatásokról. Mindezt a későbbi anyanyelvoktatásunk problémáihoz kapcsolva idézem dolgozatomban. A már említett Glatz Ferenc (1989. I–IV.) kifejtette gondolataihoz kapcsolom, mert az új falvak alapításakor mind a király, mind a birtokos érdeke volt a dolgozó népesség növelése. Különösen a tatárjárás után, amikor az egykorú szemtanú, *Rogierius váradi főesperes* szerint Erdélyben elpusztult falvakat, felégetett városokat, hullák tömegeit, erdőkben rejtőzködő, halálfélelemmel eltelt embereket talált. A tatárjárás pusztításait nyelvileg is kimutathatjuk: *a telek* elnevezés — mellyel a magyarok ekkor a valaha lakott, de azóta elpusztult, lakatlan településeket jelölték — talán Erdélyben fordulnak elő a legsűrűbben: *Rigótelke, Vidacs-telke, Paptelke, Tóttelke, Marostelke* stb. (Glatz Ferenc szerk., 1989. 50.).

Szerzetesrendek Erdélyben 1382-ig

De térjünk vissza még a hittérítésre, a kolostorok alapítására. 1227-ben Róbert (?–1239) esztergomi érsek, IX. Gergely (1147–1241?) pápa legátusaként, II. András elsőszülött fia, Béla királyfi támogatásával tömegesen téríti a Kunorszáiban (Havasalföld és Moldva) lakó kunokat. Az érsek *Milkeó* székhellyel (Dél-Moldva) megalapítja a kunországi püspökséget (Glatz Ferenc 1989. 48.). Újabb lehetőség a lelki nevelésre, de az írás-olvasás oktatására is. De a szerzetesek tovább néznek. *Julianus barát* (?–1237 u.) egyik, domonkos rendi szerzetestársa — *Ottó* — nyomán, aki megtalálta a Kaukázustól délre megtelepedett magyarokat, négy társával útnak indul 1235-ben, s a Volga folyótól keletre fekvő Bulgar vagy Biljar környékén ráakadt a keleti magyar közösségre, följegyezte róluk, hogy velük könnyen meg tudta értetni magát. (Őket s velük együtt a Volgai Bolgárországot söpörte el a tatárjárás.)

Visszatérve Erdélybe, az egri, a váradi és a csanádi püspökség határolta erdélyi püspökség területén 1382-ig az alábbi *szerzetesrendek kolostorairól* tudunk: bencések, ciszterciek, karthauziak, rendi hovatartozásuk szerint nem ismert apátságok, monostorok, görög monostorok, premontreiek, premontrei apácák, ágostonos kanonokok, ferencesek, domonkosok, domonkos apácák, karmeliták, pálosok, ágostonos remeték, templomosok, johanniták, szentkirályi keresztesek (stefaniták), antoniták és a Szentlélekről nevezett ispotályos lovagok (Glatz Ferenc szerk. 1989. 41.).

A kolozsmonostori bencés apátság — amelyet I. (Szent) László (1040 k.–1095) királyunk a 11. század végén alapított — az 1231 után a közhiteľ oklevelek kiállításával megbízott, ún. *hitelesbelyek* (*loca credibilia*) egyike volt. Erdélyben ugyanilyen joga a gyulafehérvári káptalannak volt. Ha a fent megnevezett kolostorok közül csak minden harmadik-negyedikben oktattak két-három-négy gyermeket, felkészítve őket a az egyházi szertartásokban való részvételre és aktív közreműködésre, s főleg az írás

megismerésére, elképzelhető, hogy hány tanuló lépett az írástudók táborába. Szükség volt rájuk. A városi és falusi papság a plébániai és a káptalani iskolákban nyerte el kiképzését: Gyulafehérváron, Nagyváradon, Kolozsváron, Nagybányán, Brassóban és Nagyszebenben. De már igen korán falusi iskolák is létesültek, első említésük 1332-ből a Kolozs megyei magyar *Zsuk* falu iskolaépületére (*domus scolaris*) vonatkozik. A 15. században már több faluban is említenek iskolamestert. A falusi iskolákban a tanítás 5 évig tartott: 1. ábécések, 2. deklinisták, 3. coniugisták, 4. grammatisták, 5. syntaxisták. A tanító mind az öt csapatot egyszerre tanította. A kezdők az ábécét tanulták, a másodikosok silabizáltak, azaz a betűket előbb egyenként olvasták s utána olvasták össze a szavakat, a harmadik évben nyelvtani alapfogalmakkal ismerkedtek, a negyedikben el kellett mondják, mit olvastak, az ötödik évben a beszéd- és értelemgyakorlat volt a fő tantárgy. (Osztyárról majd csak Brassai Sámuel, kolozsvári unitárius főgimnáziumi tanár, igazgató munkássága nyomán beszélhetünk.)

Külföldi egyetemi tanulmányokra beiratkozott diákról is van tudomásunk, 1520-ig 2060-an iratkoztak be erdélyiként megnevezett személyek, elsősorban nemesek és városi polgárok, de néha falusiak is (Köpeczi Béla, 1993. 188.). Magyar, vagy magukat a magyar királyság alattvalóinak valló diákok már a 13. század folyamán megjelentek Nyugat-Európa, főleg Olaszország és Franciaország egyetemein. Az első hazai egyetemi kísérletek (Pécs, 1367, Óbuda, 1388, Pozsony, 1467) mellett 1523-ban Bolognában a Collegio Ungarico-Illirico, 1578-ban Rómában a Collegio Ungarico, 1580-ban Collegium Germanicum Hungaricum néven létesült a németek kollégiumával és máig második, az 1365 óta fennálló bécsi egyetemen a Natio Hungarica (Sipos szerk. 2000. 149.). (Az 1467-ben megnyílt pozsonyi Academis Istropolitana első kancellárja Vitéz János esztergomi érsek /1408 k.–1472/, Janus Pannoniensis patrónusa volt.)

1378 *Várad* plébániai iskolájáról tudunk, a plébános maga tanította a gyermekeket, s oda járt a szomszéd Kálna „aprónépe” is. 1405-ben egy *kolozsvári* okmány *Gáspár* iskolamestert és városi jegyző nevét említi, talán ő az első, név szerint ismert erdélyi magyar tanító. 1429-ben a Kovászna megyei *Előpatakon János* tanító talán az első név szerint említett székelyföldi falusi pedagógusunk. 1495-ben *Marosvásárhely* plébániai iskolájában *Germyezekei István* baccalaureus tanított. A 13-14. században a városi plébániai iskolák oktatói között jelentek meg az egyház kötelekein kívül álló, középiskolát végzett, sőt külföldet járt, tudós címet viselő személyek: „rektor”, „ludi-magister”, „mester”, „baccalaureus”, „doctor” (Szabó K. Attila, 2004. 2. 113.).

A katolikus magyar földesuraknak érdekében állt a birtokukra települő románoknak pap beállításával való megtartása. Jellemzően nem is világi, hanem éppen egyházi földesúr, a váradi katolikus püspök adott tudtunkkal elsőként 1349-ben Péter nevű román vajdának engedélyt, hogy Delventer falujában (Nagyvárad mellett) adómentes román papot tartson (presbyterium Olachalem). A szatmári és máramarosi királyi ispánságot viselő Balk és Drag vajdák 1391-ben a konstantinápolyi pátriárkától eszközölték ki a jogot, hogy az általuk alapított körtvélyesi (Peri) kolostor igumenje a Máramaros, Szatmár, Ugocsa, Belső- és Közép-Szolnok

megyei birtokaikon élő görögkeleti román papokat és templomokat fel-szentelje és igazgassa. A Hunyad megyei görögkeleti papok felszentelésében a 14. század végén alapított Priszlop kolostora ugyanazt a jogot élvezte, mint északon a körtvélyesi, s Havaselve érsekétől függött. 13. századi görögkeleti templomok a zeykfalvi és malomvizi, a velük egykorú demsusi bizáncias stílusú. Gótikus építmények a 14. században épült kristyori, ribicei, lupsai görögkeleti templomok — bennük valamilyen formában folyhatott írni-olvasni tanítás... Hol?

Szaporodnak az írástudók munkái is. 1420–1430 között két szerémségi magyar huszita pap, Tamás és Újlaki Bálint, magyarra fordította a Bibliát. A *Huszita Biblia* bár csak részleteiben maradt ránk, különböző kódexekben; felbukkanása különböző helyeken a magyar nyelvű egyházi kultúra fejlődését tanúsíthatja. A magyar nyelvű *Szentírás* anyanyelvoktatásunk számára is nagyon jelentős, hiszen Erdélyben, az egyházi iskolákban a kezdetektől 1948-ig, az iskolák államosításáig tananyag a hittan, s a későbbi református és katolikus teljes Biblia is tankönyv volt. De az állami iskolákban a magyar irodalomolvasás, valamint a magyar irodalom-történet jelentős része is csak a Biblia alapos ismeretével sajátítható el.

A középkori kolostorok belső életébe pillanthatunk bele az 1464-ben írt *Senatorium* című, kedélyes, csevegő stílusú emlékiratban. Szerzője: Leibici Márton (?–1464), a bécsi skót bencés rend tagja, tíz évig a monostor apátja. A második fejezetben egy ifjú és egy öreg párbeszéde nyomán serdülőkori tapasztalatait meséli el: „Öreg: Történt mikor Krakkóban időztem, hogy lelepleztek egy leányt, aki két éven át férfiruhában diákként folytatta tanulmányait, és közel volt a baccalaureatushoz... Amikor megkérdezték tőle, miért rejtett el a nemét, így válaszolt: A tudomány szeretetért.” ... „Öreg: Nissában a diákok szokatlan dolgot műveltek: éjjel-nappal védekeztek a iskolából az egész város támadása ellen. Ifjú: Milyen fegyverek voltak az iskolában? Öreg: Fekete kövek a kályhákból, s amikor ezek elfogytak, tördelni kezdték a falat, míg a boroszlói püspök... békét és egyetértést nem teremtett a polgárok meg az iskolások között.” A hetedik fejezetben az ifjú, látva az öreg betegségét, megjegyzi: „A betegség elhatalmasodásával a grammatikus nem deklinál, a logikus nem disputál, a szónok nem öltözteti színes ruhába mondanivalóját, a teológus nem prédikál, a jogász nem perel.” A nyolcadik fejezetben a hetes számról olvashatunk (Molnár Szabolcs szerk., 1991. 171-175.).

A magát a „barbár”-nak bélyegzett középkorral szemben „újjászületés”-nek nevező, az embert a gondolkodás középpontjába állító *reneszánsz* művészet és kultúra magyarországi térhódítása már az 1470-es évektől utat talált, hiszen Itália egyes államait és Magyarországot erősödő politikai és dinasztikus, valamint gazdasági kapcsolatok fűzték össze. Ezt egészítették ki a humanista mozgalom szálai: a magyar királyok udvarában olasz tudósok fordultak meg, míg Itália egyetemeit, neves magániskoláit magyar diákok is látogatták, akik az idehaza valamilyen fokon megszerzett ismereteiket, tudásukat bővítették, fejlesztették, papi, de egyre inkább világi képesítést is nyertek. Itáliából a reneszánsz és a humanizmus, német nyelvterületről pedig a

reformáció eszméi érkeztek. Az előbbi világiasabb szemléletet hozott, az antik kultúrára, mintákra tekintő latinos műveltséget erősítette, az utóbbi az anyanyelvű műveltség zászlóvivője volt, egyúttal vallásosabb, puritán életvitelt várt el. Ha azonnal nem is, de folyamatosan beépültek a kiszélesedő, gazdagodó iskolarendszerünkbe, anyanyelvoktatásunk fejlődését formálva.

A reneszánsz felvirágzása a humanista műveltségű uralkodónk Mátyás király (1443–1490) nevéhez fűződik. Művészetpártolásában fő helyet az építészet foglalta el, itáliai építészeket, kőfaragókat, szobrászokat, festőket is hívott udvarába, de működött ott könyvmásoló-, miniátor- és könyvkötőműhely is, amely számos kötettel gyarapította Mátyás világhírű könyvtárát, kódexgyűjteményét (*Bibliotheca Corviniana*). A név a *corvus* 'holló' szóból származik. Ma több mint 200 corvinát ismerünk, de a teljes gyűjtemény ennek tízszerese lehetett. Galeotto Marzio olasz humanista tudós szerint Mátyás több nyelven beszélt, tudott latinul, bolgárul, melyen a törökök küldték irataikat, mivel nem sokban különbözik a szlávtól. Innen van, hogy Mátyás a csehekkel, lengyelekkel, ruténokkal, bolgárokkal, krétaiakkal, szerbekkel, szlovénokkal, európai tatárokkal és más igen sokfajta néppel tolmács nélkül beszélt... A németek nyelvét még gyermekkorában tanulta meg...

Ezek a sokszor hónapokig, évekig nagy gonddal, kézzel írott könyvek, *kódexek* készülhettek egy-egy személy számára is imakönyvül (tankönyvként?), de többségük a kolostorok szerzetesei, apácai számára felolvasás, vagy magányos olvasás (tanulás, oktatás?) számára szolgáltak. A kódexek imádságokat, elmélkedéseket, legendákat, példákat, himnuszokat, Biblia-részleteket tartalmaznak. Legterjedelmesebb kódexünk az *Érdy-kódex* (1526), szerzője a *Karthausi Névtelen*, aki prédikációkat, legendákat másolt könyvébe, akinek igényes prózája előkészíti a következő évtizedek magyar nyelvű prózáját. Több kódexet sorolhatnánk fel, ezek közül legalább egyet érdemes lenne egy magyar irodalomtörténeti órán kézbe venni, vagy legalább az interneten a tanulóink elé hozni, s elbárálni a betűivel, lerajzolni az iniciálét, s megpróbálni utánozni az írásmódját, saját iniciálét elkészíteni...

Annál inkább, mert a korabeli diákok, tanulók maguk másolták azokat a tananyag-részeket, a tananyagban szereplő olvasmányokat, így segítve a tanulást. Bizonyára olyan jeles diákok is másolták a leckéket, akikről most szólunk:

Az egyik Erdély szülötte, akit mind a román, mind a magyar irodalomtörténet magáénak vall: *Nicolaus Olahus* — *Oláh Miklós* (1493–1568) havaselvi szülők gyermekeként Szebenben született, katolikus pappá nevelték, Magyarország primásaként, esztergomi érsekként, kora neves humanistájaként öntudatos „hungarusnak” vallotta magát.

A másik *Vitéz János* (1408 k.–1472), akinek levelei, szónoklatai bizonyítják széles műveltségét, 1445-ben váradi püspökként sokat tett azért, hogy a város a magyar humanizmus központjává váljék. Mátyás királyunk esztergomi érsekké nevezte ki. Igazi tanító, oktató is volt, mert unokaöccsét — de bizonyára másokat is —, Csezmicsei Jánost (1434–1472) Itáliába küldte tanulni, aki itt vette fel a

humanista szokás szerint a latin *Janus Pannonius* nevet. Ferrarában Guarino da Verona iskolájában tanulta meg a költészet sok-sok mesterségbeli fortélyát, megismerkedett az antik értékekkel, majd Padovában jogot hallgatott. Mátyás királlyá választásának évében tért haza, Nagyvárad kanonokja, majd Pécs püspöke volt. Epigrammái, elégiái, egész költészete a latin nyelvű magyar reneszánsz remekei, az antik és a keresztény gondolkodás jellemzi líráját. Vele jelent meg először a „barbár” Pannonia (Hungaria humanista szinonímája), kulturális öntudata: „Eddig Itália földjén termettek csak a könyvek, / S most Pannonia is küldi a szép dalokat, / Sokra becsülnek már, a hazám is büszke lehet rám, / Szellemem egyre dicsőbb, s általa híres e föld!” (*Pannonia dicsérete*). A *Búcsú Váradtól* című elégiája az első a magyar lírában, amely a hazai tájat jeleníti meg. Búcsúzik a tájtól, a gyógyvizektől, és a szellem egészségének kútforrásaitól, a könyvtáraktól, a székesegyház szobraitól, Nagyvárad alapítójától, László királyunktól. Mai életünkre is vonatkozik tanítványainknak is szóló intése: „...csak nyomorult ember, csak ez az egy sose légy. / Inkább méh, aki jószagu mézet gyűjthet a réten, / hatyú légy ki dalát zengeti néma tavon.”

S következett *Mohács!* A magyar nyelv és anyanyelvoktatásunk történetének talán a legdinamikusabb korszaka zárult le.

Már a kezdetén megjelenik a magyar nyelvű írásbeliség, mely új korszakot nyit anyanyelvünk életében. A magyarul beszélők körében a szókinccsen mérhető le a változás. A nagy méretű műveltségváltásnak — letelepedett életmód, szláv, latin és más nyelvek, népek hatása, kereszténység stb. — a belső keletkezésű szavak — szóképzés, szóösszetétel révén — megsokszorozódnak, gazdagodik anyanyelvünk számos idegen szó kölcsönzésével. Új természeti környezet, új emberi környezet veszi körül a magyarságot, mindennapi érintkezésbe kerül az itt élő szláv lakossággal, az új eszméket, a kereszténységet német, olasz, szláv papok, szerzetesek terjesztik, s az egyház és a magasabb műveltség nyelve egész Európában ekkor a latin. Ezen a nyelven indul meg az oktatás is.

Az idegen átvételek rendszerint hasonultak a magyar nyelv hangzásához, így a német *strum*, *herzog* szavakat talán először a nebulók alakították át *ostrom*, *herceg* stb., a szláv *Blatin*, *cseljad*, *brazda* szavakat *Balaton*, *cseléd*, *barázda*, a latin *sacristia* > *secristia* szót pedig *sekrestye* alakúvá. De néhány szóköncsönzés a szülőktől megismert, megtanult szavakat szorította ki, például: az ősi örökségű *fürt*, *búzafő*, *szenesház*, *egyház* szavak helyett a *gerezd*, *kalász*, *konyha*, *templom* szavak kerültek a fiatalok s az idősebbek szóhasználatába.

A szóképzés körében a felmerült igények kielégítését a fiatalok, de az idősebbek körében is új árnyalatok kifejezése tette lehetővé: sárgás, selymes, kerekded. Bővültek a szinonimasorok, pl. gyakorító képzővel: *tördel*, *mardos*, *fenyeget*. A fiatal legények szívesen használták a *-fi* képzőt: *Békefi* János, a fiatal lányok pedig férjük neve vagy foglalkozása után a *-né* képzőt: *Sántha Pálné*, *hoffmesterné*. A

tulajdonnevek létrehozásában előtérbe került a szóösszetétel: *Antonio Halárus, Petro Mákszem, Kurtapatak, Kékkő, Mosókút* stb.

A szülők mellett a fiatalok is a fogalmak megnevezésében a jelentésváltozással találkoztak: pl. a *fal* főnév már nem jelentette a vesszőfonadékot, a hajdani ’jeladó üst’ mostani *barang* alakjával már a kereszténységhez, a templomhoz kapcsolódott, s a pogány áldozati szertartás szavából is a keresztény vallási tartalom kerül előtérbe az *áld* — *áldozás* szavakban. Hasonló jelentésváltozás történt az ősi *Isten, lélek, jós, üdv* stb. szavakkal is.

Talán a fiatalok meg az öregek is egyes hangokat — *džsj, gh, chj* — már nem ejtettek, viszont szavaikba beleszótték az *ö, ő, ó, a, v, gy* hangokat. Valamilyen ok miatt a tövéghangzók lekoptak a *hodu, utu, kutu* szavak végéről: *hod* — *had*, *ut* — *út*, *kut* — *kút*. Többlépcsős változással jelentős mértékben megnőtt — a fiatalok és az idősebbek körében is? — a hosszú magánhangzók aránya: *kumlagh* > *kumlau* > *komló* stb. S a fiatalok és idősebbek beszédében is gyakoribbak lettek a hosszú mássalhangzók: *holló, villám, áldozattal* stb.

Elmondhatjuk, hogy az ómagyar kor végére anyanyelvünk hangzása lényegében megegyezik a mai állapottal, a korabeli iskolások a mai tanulókkal beszélgetve megértenék egymás szavait. Talán különösnek hangzana a mai beszélő számára az ige-módok és -idők alakjai között a szenvedő szerkezet és az összetett múlt idő, az *-nd* jeles jövő idő. De ez a latin nyelv hatását tükrözi az ómagyar korban.

Szintén a latin nyelv hatására, különösen a magas szintű latin szövegek, a Biblia, szertartásszövegek, zsoltárok fordítása összetettebb mondatszerkesztést, árnyaltabb kifejezésmodot követelt, ennek kielégítésére funkcióváltás, jelentésváltozás állt be a névutók, a határozószavak, igekötők, kötőszók rendszerében. A névutók rendszere bővül: *módon, tájt, számára, múlva, koron, együtt, óta* stb. Az ómagyar kori fiatalok, de az idősebbek is, ismerkednek meg azokkal az új igekötőkkel, amelyek a 6 ősi igekötőnk mellé ebben a korban társulnak, nagyrészt határozószókból: *által, egybe, össze, ide, belé, reá, hozzá* stb.

Az ómagyar kor tanítói magyarázhatták a tanítványainak, hogy az *az* mutató névmást használhatják határozott névelőként is, az *egy* határozatlan számnév lehet határozatlan névelő is. S a magasabb iskolákban, ha lett volna magyar nyelvoktatás, a tanár úr elmondhatta volna, hogy világos, áttekinthető fogalmazás esetén az ige-neves szerkezetek mellett alá- és mellérendelő összetett mondatokat fogalmazzanak. A mondatszerkesztés változásai a magyar nyelv alapvetően szintetikus jellegét analitikus vonásokkal gazdagították. A fordítóknak szánt tanári utasítás lehetett volna: a latin szöveggel folytatott „párbeszéd” legyen versengés, kihívás, a magyar szöveg legyen méltó az eredetihez, legyen utánzás, az idegenszerűségek átvétele, de nyelvgazdagító, stílussteremtő alkotás is egyben!

Stílus eszközként szolgáltak az eddigi példák is, a kifejezés készletének gazdagodása, az új fogalmak megnevezése mellett. A szóképzés és a szóösszetétel gyakran szolgálta az érzelmi telítettséget, a szövegeknek a késő gótikus stílusra jellemző díszítettségét, egyúttal a változatosságot is a szinonimák számával, a hangutánzó

és hangulatfestő igékkel, amelyeket ebben a korban szívesen használnak a szerzők: *seped, harsog, lebeg, lohad, zsong* stb. A szinonimák gazdagságára jó példa, mint a ebből a korból: *mond, felel, kérde, beszélt, szól, megszólal, kér, küld, hív, süg, suttog* stb.

A mondat- és a szövegszerkesztésnek, az emelkedett témához illő ünnepélyes, érzelmeikkel teli, hatásos nyelvi megformálásnak többféle eszköze alakult ki a kódexekben. Alakzatok, ismétlés, gondolatritmus, párhuzamosság stb., amelyekre a latin eredeti adhatott mintát, de az ősi magyar szóbeli költészet hagyománya is.

Az ómagyar korban felfedezhető a törekvés a helyesírás egységesítésére — a szerzőket, a másolókat a már tanult, oktató páter, atya, apát figyelmeztethette, hogy ezt vagy azt a szót a kancelláriában, a királyi és egyházi oklevélben így vagy amúgy írták, ezt kell/kellene követni. Igaz, hogy a legnagyobb problémát az okozta, hogy több hangot is jelöltek ugyanazzal a betűjellel és fordítva. A latinban nem lévő magyar hangok írásmódja hosszú ideig nagy ingadozást mutatott a középkor egész folyamán is. Pl. az *ö* hangé: *o, oe, ou, ew* stb. A magánhangzók és a mássalhangzók rövidségét és hosszúságát következtetetlenül jelölték a kódexek korában, de a nagy és kis kezdőbetűk megkülönböztetése is egészen a felvilágosodás koráig szintén következtetlen volt.

A 15. században a kancelláriai helyesírás mellett megjelent az ún. huszita vagy mellékjeles helyesírás: minden hanghoz külön jelet társítottak, a latinból fakadó betűhiányokat pedig mellékjelekkel próbálták feloldani. Végül a magyar hangjelölés kettős rendszerben honosodott, szilárdult meg: a latin ábécéből hiányzó magánhangzókat mellékjelekkel: *ö, ü*, a mássalhangzókat pedig betűkapcsolattal jelöli a magyar helyesírás: *zs, gy*. Hasonló kettősséggel a hosszúságot is: *ű, í, ssz, szs*.

Nyelvemlékeink, kódexeink mellett több magyar nyelvű kéziratos könyv maradt ránk, már ekkor egyfajta irodalmi folyamat tanúi lehetünk ismert nevű és névtelen írókkal, egyre növekvő olvasóközönséggel (vagy inkább hallgatósággal?). Kolostori könyvtárakról tudunk, iskolákról, tehát az írni-olvasni tudás terjedéséről. E művek bár egyházi célokat szolgáltak, gyakran valódi szépirodalmi olvasmányok voltak: érdekes történetek, szentek legendái, lírai alkotások, imák, zsoltárok, elmélkedő, tanító szövegek stb. „E szövegekben — vallja Benkő Loránd (1980, és J. András Katalin, 1998. 51.) — olyan nyelvi műveltség bontakozik ki (...), amelynek fennköltége, a tartalom és forma egységében megnyilvánuló igényessége, szépsége nemcsak saját korában kelthette föl az elérni kívánt hatást, hanem amely régmúlt időket a jelennel összekapcsolva átragyog sok-sok évszázadnak, még nyelvileg is »zordonabb« évszázadoknak távlatán, s megkapja, lebilincseli a ma nyelvet, stílust értő magyarját”.

A lendületes fejlődést azonban 1526-ban Mohács törte meg, fontos folyamatokat zárt le, illetve indított el, amelyek évszázadokon át meghatározták a Balkán, a kelet-közép-európai régió és Erdély sorsának alakulását is, benne anyanyelvünk oktatását is.

A 16. század elején összeállított Peer-kódexben marad fenn az a Mohács előérte-
tének kétségbeesésében feltörő, eget ostromló ima, a pusztulásba romló ország utolsó
segélykiáltása. Az ismeretlen szerző talán emlékezett a tatárok betörésére is...

IMÁDSÁG NYÍL ELLEN

Mi Uronk Jézus Krisztusnak békessége legyen énvelem! Ámen.
 Ó, nyíl, állj meg Szent Illés prófétának miatta!
 Ó, nyíl, állj meg mi Uronk Jézusnak hatalmának miatta, ne járólj énhozzám!
 Ó, nyíl állj meg Máriának szüzességének miatta és Szent János Baptistának
 fejének miatta és Istennek szent apostolának, mártíromnak, szűzeinek, özve-
 gyinek, angyalnak miatta!
 Ó, nyíl, állj meg mi Uronk Jézus Krisztusnak nevének miatta!

— — — — —
 Ó, nyíl, állj meg mi Uronk Jézus Krisztusnak kínszenvedésének miatta,
 mennynek és földnek és csillagoknak miatta és mendazoknak miatta, kik
 mennyen és földön vagynak, az rettenetes ítéletnek napjának miatta, mi Uronk
 Jézus Krisztusnak szentséges, szüzességes testének miatta!
 Atyának és Fiúnak és Szentléleknek nevében. Ámen.

Szakirodalom

1. Babits Mihály: *Irodalmi nevelés*. 1917. Írás és olvasás. Tanulmányok. Akadémiai Könyvkiadó, Budapest, 1947.
2. Balázs Géza: *A magyar államnyelv 1100 éve*. Édes Anyanyelvünk XVIII. 2. 1996. április
3. Benkő Loránd: *Az Árpád-kori magyar nyelvű szövegemlékek*. Akadémiai Könyvkiadó, Budapest, 1980.
4. Benkő Loránd: *A történeti nyelv tudományos alapjai*. Tankönyvkiadó, Budapest, 1988.
5. DAI 1949. *Constantine Porphyrogenetos*. De administrando imperio. Ed. Gy. Moravcsik—R. J. H. Jenkins, Budapest, 1919; Washington, 1967.
6. Fodor István—Diószegi György—Legeza László (szerk.): *Őseink nyomában*. Magyar Könyvklub — Helikon Kiadó, Budapest, 1996. 7.
7. Glatz Ferenc (szerk.): *Magyarok a Kárpát-medencében*. Pallas Lap- és Könyvkiadó Vállalat, Budapest, 1989.
8. Glatz Ferenc (szerk.): *A magyar nyelv az informatika korában*. MTA, Budapest, 1999.
9. Glatz Ferenc: *Téyzések a magyar nyelvről*. In: Glatz Ferenc (szerk.): *A magyar nyelv az informatika korában*. MTA, Budapest, 1999, 13.
10. Grétsy László (szerk.): *A mi nyelvünk*. Íróink és költőink a magyar nyelvről. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2000.

11. H. Hangay Zoltán: *Magyar nyelv a gimnáziumok 9., 10., 11. és 12. osztálya számára*. Konsept-H Könyvkiadó, 2005.
12. Jobbágyiné András Katalin—Széplaki György—Törzsök Édua: *Magyar nyelv. VIII. A magyar nyelv története*. Műszaki Könyvkiadó, Budapest, 1998
13. Kéki Béla: *Az írás története. A kezdetektől a nyomdabetűig*. Vince Kiadó, Budapest, 2000.
14. Kniezsa István: *Magyarország népei*. In: Szent István emlékkönyv II. Budapest. 1938. 389., 447.
15. Kósa László—Szemerkenyi Ágnes: *Apáról fiúra*. Néprajzi kalauz. Móra Kiadó, Budapest, 1975.
- Kós Károly: *Erdély*. Kultúrtörténeti vázlat. ESZC. Kolozsvár, 1934.
- Köpeczi Béla (szerk.): *Erdély rövid története*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1993.
- Molnár Szabolcs: *Idők szép virága*. Válogatás a középkor és a reneszánsz magyar irodalmából Szent Istvántól Mohácsig. Szépirodalmi Könyvkiadó — Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1991.
19. Nemeskürty István: *Diák, írj magyar éneket*. A magyar irodalom története. I-II. Gondolat, Budapest, 1983.
20. Róna-Tas András: *A honfoglaló magyar nép*. Bevezetés a korai magyar történelem ismeretébe. Balassi Kiadó, Budapest, 1997.
21. Sipos Lajos (szerk.): *Pannon enciklopédia. Magyar nyelv és irodalom*. Duna-kanyar. Budapest, 2000.
22. SRH — *Scriptores rerum Hungaricum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum*. Ml. Ed. EM. Szentpétery. Budapest. 1937–38.
23. Szabó K. Attila: *Magyar neveléstörténeti kronológia különös tekintettel Erdélyre*. Magiszter 2004. 2. 112-125. és 2004. 3. 102-118.
24. Takács Etel: *A magyar nyelv könyve az általános iskolák 7-8. osztálya számára*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1996.

Málnási Ferenc

A legnagyobb mesemondó

(185 éve született Jókai Mór)

Kristóf György szavait idézhetjük, aki szerint Jókai „hosszú nyolcvanéves életpályájának minden percét a nemzetnek, magyarságunknak szentelte, nagy mestermondó, mégis egész életén át soha nem lankadó buzgalommal költő volt.”

Hozzátehetjük, életében is páratlan volt a népszerűsége, a történelmi események nem sodorták el, nem törték meg. Magyar nyelven ő írt először igazán olvasmányos prózát, talán Arany Jánosnál gazdagabb szókinccsel. Kosztolányi Dezső számára Jókai „az álmok országának koronázatlan királya”. Mikszáth Kálmán szerint „Jókai számára mindent megadott a természet, ami egy világra szóló nagy íróhoz kell, csak a boldogtalanságot nem.”

A Komáromban született, majd Pápán tanuló diák, Petrovics barátja, majd Pesten a Petőfi Sándor szervezte Tízek Társasága tagja lett, szerkesztette az *Életképek* című radikális folyóiratot, mely a fiatalok szócsövévé vált. 1848. március 15-én Jókai a forradalomba torkolló események egyik vezető alakja, a „márciusi ifjak” egyike volt, ő olvasta fel a Pilvax kávéházban az ifjúság követeléseit tartalmazó „12 pontot”. Barátai, Petőfi is, ellenezték a Laborfalvi Rózával megkötött házasságot, de tévedtek, mert a bátor, áldozatkész feleség elintézte, hogy férje neve is rajta legyen azon a listán, amelyen Klapka György tábornok komáromi védőinek neve szerepelt. Számukra Bécs kénytelen volt szabad elvonulást és büntetlenséget biztosítani, menedéklevelet adni. Az is a feleség érdeme, hogy egész élete során nyugodt otthont biztosított az író-férj számára — az alkotáshoz.

Jókai mozgékony és gazdag képzelete, fantáziája segítségével bejárta a múltat és a jövőt, a földtörténet ember előtti világát, az ember nem látta tájakat, a föld mélyét s a magasságokat. Valószerűvé, hitelessé tudta tenni a nem valóságot is, s az ismeretet a mese varázsával gazdagította. „Elbeszéléseim — írta Jókai — játszanak a tengereken és azok szigetein, Észak- és Dél-Amerikában, a régi és az új Egyiptomban, a caesarok Rómájában s a forradalmi Rómában, Párizsban, Londonban, Szent-Pétervárott, Lengyelországban, az orosz sivatagokon, Szibériában, Törökország története, Kelet meséi, Sztambul nagy tért foglalnak el regényeim-

ben, hozzájárul a Krím, a Kaukázus, tovább Perzsia, Afganisztán, Kína, az Amúr-vidék, Ázsia pompás városai, majd Szíria, a régi Palesztina, visszatérve Szicília, az egész olasz paradicsom, Ragusa, Bosznia, azután Poroszország, megállapodván a régi Bécsben...”

Egy liberális elvekkel átszőtt patriarchális világképet hordozott lelkében, ebből fakadt jósága, igazságossága, emberi megértésre vágyó érzemvilága. Epikájának alapegysége az életkép. Virtuóz a mese szövésében, regényeiben a fordulatot cselekmény uralkodik s ehhez igazodik a lélekrajz is. Az élet bonyolult valóságának bemutatásában az egyik póluson a jók, a nemesek, az önzetlenség, a másikon a gonoszok, az aljasok, az árulók állnak. A küzdelemben a valóságos érték, a jó törvényszerűen győz az erkölcsileg értéktelen, a rosszon.

A forradalom és szabadságharc utáni elnyomatás éveiben a közelmúlt nagy küzdelmeivel, kiváló egyéniségével, a reformkor, a 40-es évek, a szabadságharc eseményeinek, eszményeinek a felidézésével önbizalmat, erőt sugallt, adott nemzetársainak. Legmélyebb élménye az ország átalakulása volt, az a folyamat, amely a régi, nemesi Magyarország helyébe az újat, a polgárit léptette. Történeteit a mesemondók szárnyaló képzeletével, s az előbeszéd természetességével adta elő, így vált a magyar prózastílus megújítójává.

Legnépszerűbb művei a 19. századi nemzeti törekvésekhez fűződnek: *Egy magyar nábob* (1853), *Kárpáthy Zoltán* (1854), *A kőszívű ember fiai* (1869), *Fekete gyémántok* (1870), *És mégis mozog a föld* (1872). Anekdotikus, életképszerű regénye: *Az új földesúr* (1862), vallomásos regénye: *Az aranyember* (1873), a felvilágosodás korába vezet el a *Rab Ráby* (1879), a Rákóczi Ferenc vezette szabadságharc idejébe *A lőcsei fehéresszony* (1885), s életszerű, de balladai elemekkel átszőtt népi életet mutatott be a *Sárga rózsza* (1893) című művében.

Számos művének színhelye Erdély, s szereplői pedig erdélyiek, magyarok, székelyek, de románok és szászok is. „Huszonkilenc éve annak, hogy a világban járok, huszonkilenc napja, hogy Erdélyben járok. Huszonkilenc év alatt nem láttam annyi szépet, nem érzett a szívem annyi kedves érzést, mint e huszonkilenc nap alatt Erdélyben. Minden táj, amelyre léptem, újabb tanúsága volt annak, hogy miért szeretik az erdélyiek oly nagyon hazájukat. S mindenki, akivel találkoztam, férfi, hölgy, még a gyermek is, meggyőződött afelől, hogy Erdély nem szűnt meg bölcsője lenni minden szépnek és nemesnek” — mondta Jókai Mór Kolozsváron, 1853. június 1-jén.

Személy szerint nekem ilyen szép és nemes írás, kedves Jókai-mese a *A Tengerszem tündére*, benne a Szent Anna-tó leírása és egy népi történet a tündérlány s a pásztorfiú szerelméről. „A szép mesét nem feledjük, emlékezünk rá, így vagyunk Jókai meséivel is, aki olvasta, soha el nem felejt, kívánja újra meg újra hallani. Nemcsak mi magyarok, de a világ minden művelt népe így van Jókáival: szereti, olvassa. Ezért mondjuk azt, hogy Jókai a világirodalomnak is egyik mesemondója, regényírója” (Kristóf György).

„Budapesti irodalomtörténész vagyok”

*Nagy Pál
beszélgetése
Pomogáts Bélával*

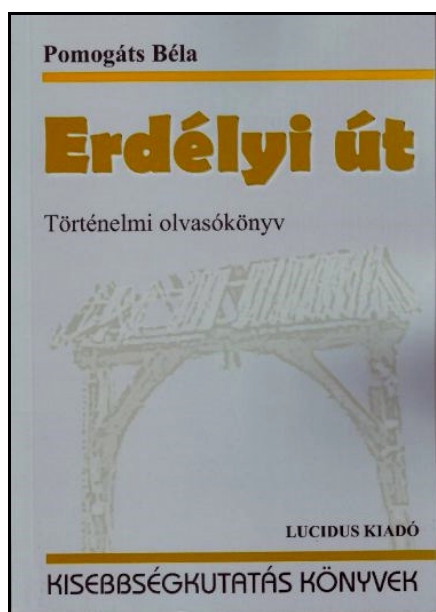
— *A hetvenedik születésnapodra 2005-ben, Budapesten megjelent Pomogáts-változatok címmű kiadvány annak idején közhírré tette: eddig az időpontig összesen 72 önálló köteted látott napvilágot — különböző kiadóknál. A teljesítmény — egy irodalomtörténész le nem zárult pályáját tekintve: több mint egyedülálló. És soroljuk ide az általad szerkesztett, sajtó alá rendezett kiadványok tetemes mennyiségét is, valamint az utóbbi évek termését. Ennek a könyvtárai munkának nem kis része erdélyi vonatkozású; a pályakezdő köteted is (Kuncz Aladár. Kismonográfia. 1968) szorosan ide kapcsolódik.*

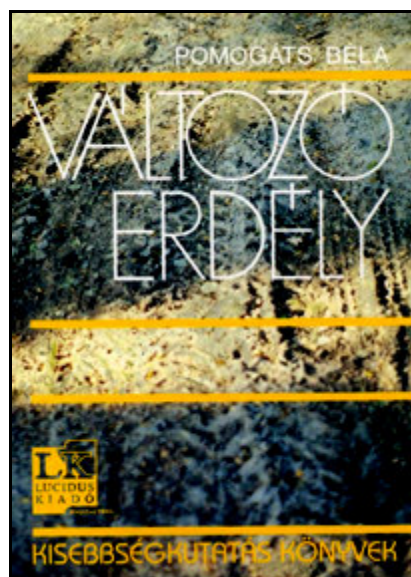
Tudjuk, Budapesten születettél: édesapád építészmérnök, édesanyád orvos volt. 1969-ben jártál először Erdélyben. Ettől kezdve folyamatosan, körültekintően figyelemmel kísérted/kíséred az erdélyi magyar irodalom alakulásának eseményeit. Kötetek, tanulmányok egész sora tanúskodik erről a lankadatlan szellemi vonzódásról. A Kuncz Aladárral való nyitást követte esztendőnk során a Tamási, Nyirő, Áprily, Dsida, Sütő, Kányádi — meg mások — iránti szakadatlan figyelem és ragaszkodás.

Megkérdem: voltaképp mi indított el ebbe az irányba? Mi a a gyökere — ha szabad így fogalmaznom — az irodalomtörténész Pomogáts Béla töretlen, mély Erdély-szerelmének?

— *Az erdélyi magyar irodalmat korai gyerekkorom óta olvastam, otthon a családi könyvtárban voltak Tamási Áron-, Nyirő József- és Kuncz Aladár-*

könyvek. Anyám, aki belgyógyász orvos volt és fiatal orvosként az egyik Üllői úti klinikán dolgozott, személyesen is megismerkedett Kuncz Aladárral, aki ott feküdt súlyos betegen, és ott is halt meg 1931-ben. Tőle kapta *A fekete kolostor* akkor megjelent budapesti kétkötetes kiadásának egyik első példányát. Amikor 1956 őszén negyedéves egyetemi hallgató voltam és szakdolgozati témát kellett választani, úgy gondoltam, hogy az erdélyi irodalomról fogok írni, hiszen akkor, a forradalom előestéjén nagymértékben megnövekedett az erdélyi irodalom iránti érdeklődés. Így dolgoztam fel egy rövid szakdolgozat keretében Kuncz Aladár munkásságát. Néhány hét múlva kitört a magyar forradalom, ebben én is részt vettem, utána letartóztatásba, majd internáló táborba kerültem, és csak 1965-ben kerültem a Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézetébe munkatársnak. Illett jelentkezni egy kézirattal; elővettem a Kuncz Aladárról készült szakdolgozatomat, ez lett az első könyvem 1968 nyarán, az Akadémiai Kiadónál jelent meg. 1969 januárjában, mint ösztöndíjas, Erdélybe utazhattam, akkor jártam először ott. A könyvem híre már megelőzött, így aztán mindenütt baráti fogadtatásra találtam. Talán ez a baráti fogadtatás ösztönzött arra, hogy a későbbiekben rendszeresen foglalkozzam az erdélyi irodalommal: azóta vagy 25 könyvem jelent meg ennek az irodalomnak a jelenségeiről és alkotóegyéniségeiről. A rendszerváltozás óta évente többször is járok Erdélyben, bejártam az egész országrészt, mondhatni összességében több mint egy félévet eltöltöttem ott. Szinte mindenütt jártam, a Székelyföldet is több alkalommal beutaztam, nagyon sok barátra és ismerősre tettem szert. Rendszeresen jelen vagyok az erdélyi magyar folyóiratokban és több könyvem jelent meg ottani kiadóknál. Az erdélyi utazások és az erdélyi irodalommal való foglalkozás ilyen módon az életem részévé vált.

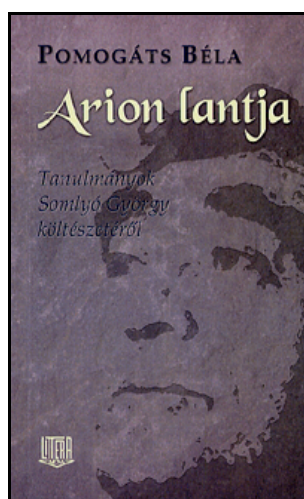
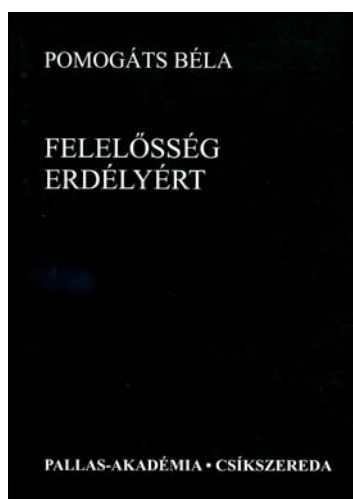

— *Az indulás körülményei — úgy vélem — ebben az esetben is sok kérdésre adhatnak választ. Keveset tudunk — például — a készülődéseid éveiről, irodalom iránti tájékozódásod kezdeteiről. Pedig hát erre is kíváncsiak vagyunk...*

— Már diákkoromban érdeklődtem az irodalom iránt, rengeteget olvastam, azért is jelentkeztem a bölcsészkarra. Egyetemista éveimet főleg olvasással töltöttem, nagyon kevés olyan előadást hallgathattam az egyetemen, pl. a nagyszerű nyelvészprofesszortól, Bárczi Gézától, vagy a kitűnő irodalomtudóstól, Sőtér Istvántól, amelyekre érdemes volt belátogatni.

Máskülönben az Egyetemi Könyvtárban üldögéltem és folytonosan olvastam, ott-hon a vacsora után is. Ezeknek az olvasmányoknak a nyomán kezdtem irodalomtörténeti tanulmányokkal és kritikákkal foglalkozni. Tekintettel arra, hogy egészen 1989-ig semmi szerepem nem volt a közéletben, egyedül a szakszervezetnek voltam tagja, nem követeltek tőlem politikai elkötelezettséget és tevékenységet. Így aztán folyamatosan írhattam könyveket és tanulmányokat, ezek közül természetesen akadt olyan, amely akkoriban nem jelenhetett meg, de ezeket is ki tudtam adni a rendszerváltozás után. Arra egy kicsit büszke is vagyok, hogy utólag nem kellett semmit sem megváltoztatnom a korábbi szövegeimen, legfeljebb a „romániai magyar irodalom” terminust cseréltem fel az „erdélyi magyar irodalom” kifejezésre. Igen sokat dolgoztam tehát és így olyan kézirataim is összegyűltek, amelyek annak idején, legalábbis könyvekben, nem jelenhettek meg, de a rendszerváltozás után ezekből állítottam össze könyveim egy jó részét. Így máig közel 100 önálló és közel 70 általam szerkesztett kötet látott napvilágot. Mindemellett meglehetősen magával ragadott a közélet, hat évig voltam a Magyar Írószövetség elnöke, öt évig elnököltem az Illyés Közalapítvány kuratóriumát, és 1991 óta az Anyanyelvi Konferencia elnöke vagyok. Mindenesetre igyekeztem a közélet mellett időt szakítani a tudományos és kritikai tevékenységre is.

— *Folyamatban van A Magyar Irodalom Erdélyben című nagy mű vaskos köteteinek a megjelenése Erdélyben, a csíkszeredai Pallas-Akadémia Kiadónál. Az első kötet tavaly jutott el az olvasókhoz. Ennek a bevezetőjében — Személyes háttér címmel — így vallottál: „Elmondhatom: a mögöttünk lévő jó másfél évtizedben »belaktam« Erdélyt. Mindig otthon éreztem magam az erdélyi magyarok között, az ottani közönség körében, és persze valóságos szellemi közösségre találtam az erdélyi magyar folyóiratoknál és más szellemi műhelyeknél is.” Ezt a vonzó szellemi otthoniasságot érzékelhetjük irodalomtörténeted lapjain — különösképpen a nemrég megjelent kötetben, mely a közelmúltról, az 1945 és 1988 közötti időszakra szól. Közel 600 nyomtaott oldalon tárgyalod itt az erdélyi magyar irodalom szőben forgó időszakának eredményeit, eseményeit, meghatározó jelenségeit. S következik a nagy vállalkozás zárókötet: irodalmunk mai állagának — jelenkorának — áttekintése.*

Mikorra várhatjuk a készülő kötet megjelenését? Milyen különösebb gondokkal kell megküzdened — hogy ha egyáltalán vannak ilyen gondjaid — a kézirat véglegesítése során?

— Valóban folyamatban van az erdélyi magyar irodalomról készülő összefoglalásom írása. A háromkötetesre tervezett munkából eddig két kötet jelent meg. Eredetileg összesen két kötetre számítottam, méghozzá oly módon, hogy az első az 1918 és 1944 közé eső korszakot, a második pedig az 1945 utáni fejleményeket mutatja be. Meglehetősen hamar kiderült, hogy a mögöttünk lévő több mint félévszázad irodalomtörténetét nem lehet egyetlen kötetben feldolgozni, ezért aztán a kiadóval való egyetértésben összesen három kötet kerül az olvasó elé. A második, az idén megjelent kötet az 1945 és 1968 közötti fejleményeket dolgozza fel, a most készülő harmadik kötet az 1968 és 1989 közé eső korszakkal foglalkozik. Az ezután következő két évtized lényegében nem lehet az irodalomtörténet tárgya, mert élő korszakot jelent. Ezért erről egy „kitekintés” jellegű összefoglalást készíték, ilyen módon jutok el egészen a jelenig. Természetesen óriási munkát kíván mindez, hiszen rengeteg irodalmi jelenséget: írókat, intézményeket, könyveket kell számításba vennem, és igen szigorúan kell döntenem arról, hogy

egyáltalán kivel foglalkozzam és milyen terjedelemben adjak képet egy-egy íróról. Számítok arra is, hogy nem lesz mindenki elégedett azzal a képpel vagy terjedelemmel, amelyet önmagáról talál. Az irodalomtörténésznek azonban fegyelmezettnnek kell lennie, és lehetőleg a legfontosabb jelenségeket kell bemutatnia. Budapesti irodalomtörténész vagyok, ezért természetesen budapesti nézőpontból mutatom be az erdélyi irodalmat, vagyis nagyobb mértékben hasonlítom össze a magyarországi irodalom jelenségeivel és fejleményeivel. Nagyon szeretném, ha egy, vagy akár több erdélyi irodalomtörténész is bemutatná ennek az igen jelentős irodalomnak az élettörténetét. Számítok arra, hogy akár idősebb irodalomtudósok, mint Kántor Lajos vagy Láng Gusztáv, akár fiatalabbak, mint Balázs Imre József, egyszer, talán hamarosan maguk is megírják saját erdélyi irodalomtörténetüket. Nem versenytársaknak tekintem őket, hanem kollégáknak, abban a meggyőződésben, hogy minél több történeti feldolgozás jelenik meg egy irodalomról, annál inkább jól jár az olvasó: teljesebb és árnyaltabb képet kap az irodalom értékeiről.

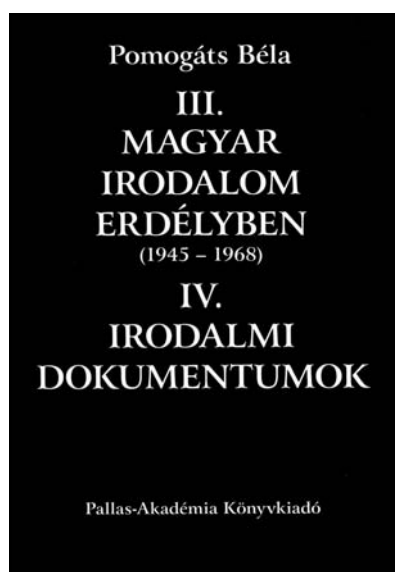
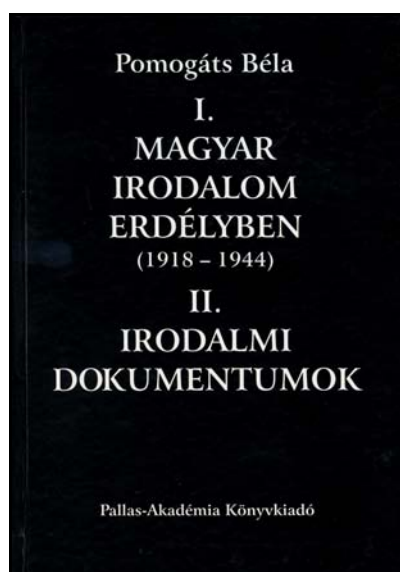
— *Ismerve pályád alakulásának történetét, életművedet, soba nem apadó szellemi elfoglaltságaidat, állandó jelenlétedet az irodalmi rendezvényeken (az egész Kárpát-medencében!), nem utolsósorban az Anyanyelvi Konferencia elnökeként évtizedek óta folytatott tevékenységedet, a Nyelvünk és Kultúránk című folyóirat irányításában betöltött szerepedet, talán nem tűnik indokolatlannak a kérdésem: hogyan tudod összeegyeztetni mindezt az igényes irodalomtörténetírói munka mindennapjaival?*

— Valóban nehéz összeegyeztetni a közéleti és a tudományos tevékenységet, hiszen mind a kettő teljes emberi készenlétet, odaadást és energiát kíván. Ennek ellenére úgy gondolom, mint irodalomtörténész is sokat köszönhetek annak, hogy vállaltam közéleti szerepeket, és személyesen is jelen lehettem például az erdélyi irodalom mögöttünk lévő évtizedeinek eseményeiben, figyelemmel kísérhettem az irodalmi élet mozgásait, akár vitáit. A közéleti tevékenység és a tudományos munka ilyen módon tulajdonképpen összeegyeztethető. Igaz viszont, hogy az erdélyi irodalom történetének feldolgozására, bármennyire is szerettem volna ezzel foglalkozni, korábban nem vállalkozhattam az írószövetségben vagy az Illyés Alapítványban végzett munkám miatt, amely szinte teljes időmet lefoglalta. A közéleti feladatvállalás azonban három évvel ezelőtt befejeződött, és így hozzáfoghattam régóta melengetett terveim megvalósításához. Az elmúlt több mint két esztendőben így elsősorban és folyamatosan dolgozhattam az erdélyi irodalomtörténeten. Terveim és a kiadó állandó sürgetése következtében ezt a munkát a nyár közepén-végén be szeretném fejezni, hogy a háromkötetes kiadvány jelen lehessen az ősszel esedékes marosvásárhelyi könyvnapokon. Természetesen vannak olyan terveim is, amelyeknek megvalósítása az ezt követő időkre marad, például kiadói sürgetésre is átdolgozott formában szeretném az olvasó elé juttatni a transzilvánizmusról: az „erdélyi gondolatról” annak idején készült könyvemet. Ez a könyv a nyolcvanas évek elején látott napvilágot, Erdélyben

nagy érdeklődéssel találkozott, azonban tekintettel a már nagyon szigorú román cenzurális viszonyokra, alig néhány példányban juthatott el erdélyi barátaimhoz, illetve az érdeklődőkhöz. Ennek a könyvnek az átdolgozott, kibővített új kiadása is még ebben az esztendőben befejezésre vár.

— *A magyar irodalom Erdélyben második kötetének bevezetésében megjegyezted: „Amikor arra vállalkoztam, hogy egy terjedelmesebb összefoglalásban próbálok képet adni az erdélyi magyar irodalom közel egyévszázados történetéről, talán magam sem sejtettem azt, hogy ez a vállalkozás mennyi munkát kíván”.*

Most, a befejezés közelében, miként látod: a nagy munka eddigi fogadtatása illik-e a vállalkozás nem mindennapi arányaiboz?

— Könyvemnek, elsősorban Erdélyben, nagyon jó fogadtatása volt; még 2009 januárjában Csíkszeredában mutatták be az első kötetet ünnepélyes körülmények között. A városháza dísztermében volt a bemutató és régi barátom, Gálfalvi Zsolt ismertette meg könyvemet a közönséggel. Majd március vége felé a Pallas-Akadémia Kiadó: Kozma Mária és Tőzsér József kezdeményezésére több könyvbemutatót vettem részt Erdélyben, így Székelyudvarhelyen, Gyergyószentmiklóson, Marosvásárhelyen, Kolozsváron és Nagyváradon. Mindenütt igen eleven érdeklődés fogadta könyvemet. A második kötet bemutatója az idén januárban a Magyar Kultúra Napja alkalmából Nagyváradon volt; úgy éreztem, hogy munkám kisebb érdeklődéssel találkozott. Ennek, gondolom, a helyi politikai viszonyok lehetnek az okai. Azon mindenesetre csodálkoztam, hogy Erdélyben egy erdélyi irodalomról készült történeti összefoglalás viszonylag kisebb érdeklődéssel találkozik. Hasonló jelenségeket tapasztaltam Budapesten, ahol erdélyi

lyi irodalomtörténetem szinte semmilyen visszhangot sem keltett, például a Duna Televízió egyik szerkesztője bejelentkezett a könyvről velem folytatandó beszélgetésre, aztán elfelejtett eljönni és erre még büszke is volt. Sajnos, hozzá kell szoknom, hogy a mai Magyarországon bármelyik szélhámos kezdő politikus rossz magyarsággal előadott retorikája jóval nagyobb érdeklődést kelt, mint egy irodalomtörténeti összefoglalás. Mindennek ellenére úgy gondolom, hogy egy irodalomtörténész nem azért dolgozik, hogy múlandó sajtónagyságok észrevegyék, hanem hogy a könyvtárakban, az olvasói tudatban jelen legyenek a gondolatai, az ismeretei.

Jancsik Pál

Klasszikusok

Egy könyvsorozat margójára

Olvastam őket, szerkesztettem.
Hogy ennek mi hasznát se vettem?
Mit tanultam? — Tartást, fegyelmet,
életundort, életszerelmet,
színeket és arányokat,
leltem bennük barátokat,
példát, élni, hitet, remélni,
a magányt munkára cserélni,
anyám nyelvén szépen beszélni.

Ha görcs gúzsolna, mint a némát,
szólnak helyettem is a példák:
tanulj szeretni, látni, élni,
s mielőtt elnémulsz, beszélni.

Részeg tenger

Nyugtalan volt, forrott a tenger.
A hibátlan égbolt alatt
a tépett lombú nyár szaladt,
ősz volt már, hűs, szeles szeptember.

Ültem kövén a nyugalomnak.
A hullámok csak egyre jöttek,
az égi fények tündököltek,
példáiként a buzgalomnak.

A lelkem is oly nyugtalan volt.
Még egy csillag is leszaladt,
s egy fényfolt táncolt ezalatt
a víz felett, egy furcsa fényfolt.

Részeg — gondoltam — ez a tenger.
„Volnál bár, mint a kő, kemény,
te tűnsz el innen és nem én” —
szólalt meg, mint egy gőgös ember.

Válaszul sértetten dadogtam:
„De jön majd fiam, unokám,
és emlékezni fog reám,
míg megmerül zúgó habodban.

Övök lesznek a nyár, a fények,
a kedv, a játék és öröm,
és bízón ülnek e kövön,
mint én most, hogyha már nem élek...’

Ő rám harsant még a homokban:
„Hiába vigaszok, szeszek,
nem te leszel!” — „Nem én leszek...” —
mondtam s szobámba tántorogtam.

Fekete-fehér vőlegény

Hadd idézzem ide
azt a különös fát,
amely a belső metamorfózisnak
olyan teljesen átadta magát.
Dús koronájú, koromszín ágú,
már nem épp fiatal,
s ezen a tavaszon
tetőtől talpig belepte a dal,
az illat, a virág, a hófehér szirom.
Fekete-fehér vőlegény.

Kérge ráncában, évgyűrűiben
egy egész élet, egy regény.

Fekete-fehér:
élet, halál, öröm és bánat
belefér.

S hol a menyasszony,
akivel a nász fölfakadjon?

A menyasszony sehol.
Csúcsától hajszálgökeréig
csupán villódzó vágya bujdokol.

Lába földbe gyökerezett,
mikor megtudta, hogy akire vár,
el sohase jó,
mert ő
a mindig tovaillanó idő.

Inda

Egy inda emléke
indázik egyre bennem,
nemrégén láttam
a botanikus kertben,
a pálmaházban.
Mintha
egy egzisztencialista
regényt olvastam volna,
olyan volt az az inda,
a látvány,
amint a tekintetem araszolva
kúszott egyre följebb a szárán.
Mind följebb,
és még mindig csak inda,
legföljebb
egyet csavarintva
magán,
se ágazat, se zöld gally, se virág,
csak nyújtózott tovább
az üvegház falán.

Amikor már
a tekintet
a sivár
szár
látványától mintegy
reménytelen legyintett,
akkor bomlott ki a magasban
sugár alakban,
és tele voltak mind a
sugarak, nyurga inda-
ágak virággal, levelekkel.
Szinte csoda
volt, hogy jut föl oda
szikkadt száron a nedv,
s kilombozni a kedv.

Inda, fura inda,
mint
az inga,
miért jársz egyre vissza
a gondolataimba?
Az életemre gondolok,
és mintha...
Int a
bölcsség halk szava:
lehet több, lehet ennyi se,
de ebbe is törődj bele,
és főleg ne törődj vele.

1969

Jégtánc

Siklik a jégen
rugalmas, karcsú emberi láng.
Hajlik, suhan, ugrik, pörög,
ritmusra ráng.
Óriás, fehér hanglemez
a fényes, merev jégtükör,

melyből a korcsolya nyomán
a zene fölszárnyal, kitör.

Minden mozdulat itt a fegyelem,
gyakorlat, érzék, tehetség tökélye.
Művészet: jég-láng-szerelem —
írhatni sok jó alkotás fölébe.

Gótikus rajz

Az életünkkel párhuzamosan
halad halálunk, amióta
megszülettünk, egymástól
kellő távolságra,
fej fej mellett haladnak,
maguk mögött hagyva
az élet és a halál vonalát,
amelyek egymással
tökéletesen párhuzamosak.
Aztán egy adott pillanatban
a két vonal ívbe hajlik,
közelednek arányosan,
s a találkozás helyén
orgonamuzsika
suhan a véges végtelenbe.

Simon Anna: Ősz

Eszteró István

A KÓR FALÁRA

Aradi 13

Merni, tizenhárom mártírja szökött ideálnak,
Hagyni örökbe, amíg bujdokoló hevület
Kész felemelni hazát a hazákra szakadt lobogóval,
Állhatatos szívetek összefogó delejét!

Gábor Áron ágyúi

Száz Áronnal az ágyúk száma talán elegendő
Lett is volna magyar ellene ellen akár,
Százszor több falu lelke harangját senki se győzte
Volna le, szent vigalom zengne gyásza helyett.

Koronaőrzők a strázsán

Kocsis Istvánnak

Szent Koronát őrzők életre-halálra, szilárd pont
Egy van a nemzet egén századok óta dicső,
Csillaga szent igazunknak ezen függ, súlya alatt, ha
Ferdül a drága kereszt, bírja ki, míg magyar él!

Temesvár, '89.

Ő csak az utcát járta repesve szabad levegőért,
Merre nyüszítve golyó szívdobogásra vadász',
Porba hanyatlott, ám fejedelmi hemoglobinára
Ádáz öldökölő réme futásnak eredt.

Fekete március

Szították a tüzet, vér lobja kitört a terekre,
Mert ha szelet vet, arat nemtelen élve vihart,
Béke helyett a vizsály villái meredtek előre,
Míg bukaresti kaján gondtalanul heherész.

Balkáni

Aknamezőn a viszály gyökeredzik torz televényben,
Sanda virágai közt hirtelen égre tüzel,
Elfeketült kéz uja meredten markol az égbe
Menteni tán a pokol szája elől a napot.

Végvári állomás

Ablaka nincs, a vonat beidegződésre megáll még,
Itt nyugszik Végvár: lenne az új felirat,
Bár a kisiklott táj is feltámadhat a romból
Párhuzamos síneken érni utol tavaszát.

Füstbe ment terv

Széchenyi fákkal akarta elűzni a fojtogató port,
Zöld szigetekkel egész Pestre való levegőt
Szűrni, ma szmogra köhéccsel az értekezésre sereglő
Balga kor embere pár törpefa díszlete közt.

A kór falára

Kór fala égbe hatol, hogy felhőt karcol az éle,
Fémes esőre a nyár rozsdavirágba borul,
Kór falain csipegethet még a panaszra gyülemlő
Tollatlan madarak jóhiszemű serege.

Végkifejlet felé

Száz év felfedezéseivel kivirult az egész Föld,
Bár ami tündökölő, füst nyeli büszke falát,
Olvad a jéghegy, tengerek árja dörömböl a portán,
Rémület arca tetőn, ágakon égbe kiált.

Csendélet

Kint nyugalom hegyi útja kering, de füledben
Gépkocsik árja zajong síp, duda hangjaival,
Üllőn száz kalapács veri zagyva ütemre a csendet,
Csak a borókabokor hallja a pillanatot.

Esti Kornél ars poétikája

I

Bűn megbántani bárkit az Isten s ember előtt, nincs,
Nincs szíve sértegető szóra, mi porba aláz
Támogatásra szorult elesettet: a jóra valónak,
Börtönök ablakain törne szilánkra egünk.

II

Díszlet, a kellék változik épp csak, az emberi lényeg
Kezdetek óta adott, dráma, komédia feszt
Űzi bolondját, sírva-nevetve virágzik a vétek,
Szóra katarzis, igaz, kezdetek óta hiány.

Herta Müller dilemmája

Immár hívja szülőfalu*, bár alig érti babérját,
Eltemetett szavakon omladozó vakolat,
Díszpolgár a hiúság prédájára, ha lenne,
Merre a gyom veri fel ősei lépte nyomát.

*Nitzkydorf

Ellenzék

Megválasztottak, te vezényelsz fű, fa hadának,
Rátaposol, terebélyt metszeni kész a fokos,
Ám koronád tövis, ágak hurka a nyakra való is,
Mozdulatodra mihelyt sérül a tősgyökeres.

Megalkuvás szobra

Hús év múltán szobrot a fajtánk bajnoka* nyerjen,
Majd szeme s tolla miatt szóba jöhetne Sütő,
Bár a mi nemzeti hősünk, kancsi világ, az egekre
Rójad is álmaidat, mindeneket felülír.

*Gusa tábornok

Mímesek a gáton

Hinni szeretnéd, tette szavára aranyfedezet lesz,
Átveretésre viszont elkomorul a világ
Restellvén a bizalmat visszamenőleg, a gáton
Hogyha legényt imitál gyáva lapátkerülő.

Hivatás

Lopni, hazudni érényes nagyra törő pirinyóknak,
Törpe kis Atlasz-ezer tudja le így az eget
Száz önös érdek alatt rogyadozva, talán igaz Úr is
Tárva felejtí zsebét, míg a mohó kotorász'.

Válságban

Csődbe jutott hangyánk, olcsó temetésre se futja,
Kéri a tücsköt igen, hogy kalapálna kövén
Rendes epigrammát ma hitelbe, ki vési szipogva:
Nyugta lehetne, mikor nyugta borítja ihol.

Kárhárítás

Szívfacsarón ecsetelte cseh elnök: jaj, csehül állunk,
Kártalanítsa az Úr, mert telepítve ki volt
Annyi hazátlan drága szülőföldről gyökerestül,
Áldás, béke legyen, ó, örök útravalód!

Ördögi kör

Kell-e pohár rázós ügyeken túljutni, barátom?
Árama bár szünetel mennyre cserélve pokolt,
Másnaposan magasabb a feszültség, pattog a szikra,
Ördögi körre megint körbeszalad a pohár.

Sörivóknak való

Első kortynyi söröd, lurkó, még nyögve nyelő volt,
Gyógyító szirup is jobban itatta magát,
Mára tudom, keserűt keserűje hogy orvosol, ámdé
Annyi fanyarra elég föld kerekén se terem.

A béke barátja

Hogyha Bagarja*, a béke barátja zsűrízne ma svédnek,
Békedijat, paradox füstbe meresztve szemét
Kocsmai harcok után, maga erszényébe becsülne,
Míg Nobel úrra emel bort, hiteles homokit.

**P. S.: A helység kalapácsa*

Szeptember

Csöpp nebuló most kandi szemekkel kémlel előre,
Felfedezésre, ahogy indul az űrutazó
Hátra akasztva palackot sűrített leleménnyel,
Lába nyomába iszik őz, lila végtelen is.

Őszi hadjárat

Ősszel ezer tanulót hajszoltak rég a határba:
Burgonya- s tengerivel küzdjön a zsenge diák,
Hol tudomány otromba időknék csak kirakatja.
Sorba napestig anyák álltak üres piacon.

Egy volt tanfelügyelőre

Hajdan még a szaros bot vége se érte fel orrát,
Átnézett rajtad, mint a lyukas garason,
Most orrát lógatva köszönt, felidézi a régi
Szép napokat, bizony ám, melyre te légy a tanú.

Vitorlázó

A 16 éves ausztrál Jessicának

Hullámvölgyből csúcsra dobálja hajódat a szélvész,
Árbochoz kötözött álmokat űz a vihar,
Kergeti, nyúzza, utolsót tépi cafatra talán, míg
Lázás távcsöveden felmerül egy kikötő.

Tibeti echó

Jó Csoma Sándor távlatait nyitogatta serényen,
Annyi protektora, míg bökdösi szárnya alá
Nagy Himalája vidékét századok óta harácsért,
Merre tudós szavakat morzsol a sziklaorom.

Ráadás

Nyolc percet tesz a földig nap sugarán a varázslat,
Élet ígérete hajt bársonyos ujja nyomán,
Nyolc perccel több hunyta után a világa, halálon
Túl ragyogó szerelem küldi nemes vigaszát.

Méregmérleg

Négy vagy negyven év, ami kísért síri hazával,
Aldozatot ki latol, szíve beléje szakad,
Sztálini kór vagy hitleri agyrém arca ijesztőbb?
Tőke belőle ha nő, mérget iszik az idő.

Tudsz-e folyóul?

Megvénültél, tárgyakhoz szólsz, mint elevenhez.
Az tehet így, aki szót érteni vágy igazán.
Mondod, a dolgok lelke beléd szállt, tudsz-e folyóul?
Véle csobogva fut el versem a daktiluson.

A nagy tűz

Pár milliárd év, és bolygónk beleolvad a Napba:
Fű, fa, virága, madár ég veled, emberi szó,
Tornyok omolnak alá, vak egekre nyomult birodalmak,
Hűség, hit, becsület állja talán a tüzet.

Csire Gabriella

Mondák és históriák a török időkben

A MAROS MENTI CSATA

Kenyérmező, 1479

Hírül hozták Mátyás királynak, hogy Ali bég hatalmas sereget gyűjt a Duna mellékén. A török császár híres vezére katonák sokaságával készült Erdélyország elfoglalására. Ám a király sem ült ölbe tett kezekkel. Követeket küldött két jó vezérének. Az egyik követség Báthori Istvánt, a másik meg Kinizsi Pált értesítette a közelgő veszélyről.

— Jól vigyázzatok — adták át Mátyás üzenetét a követek —, mert rövid idő múltán hatalmas sereggel lépi át a határt a török. Menesszetek kémeket az ellenség táborába! Meg kell tudni idejében, mit forral Ali bég. Közben gyűjtsetek nagy hadinépet, hogy ne érjen váratlanul a támadás!

A Királyúr szavára nagy sietséggel látott hozzá Báthori István éppúgy, mint Kinizsi Pál a zsoldosok toborozásához. Kémeik titkos utakon jöttek-mentek, s hozták késedelem nélkül a jelentéseket, majd a rettenetes hírt, hogy Ali bég átkelt a Dunán, és Erdély földjére lépett hatvanezer emberből álló seregével.

Ekkor Báthori István üzenetet küldött jó bajtársának, Kinizsi Pálnak:

— Földünket dúlja már a török. Bár mi jóval kevesebben vagyunk, mint hatalmas ellenségünk, mégis győzni fogunk, ha bekerítjük Ali bég seregét. Ezért arra kérlek, drága barátom, jöjj sietve hadinépeddel. Én szemből vívok majd velük, míg te hátba támadod a kontyosokat.

Kinizsi Pál ekkor Temesváron gyülekező szép nagy seregével azonnal elindult. Messziről követte a török sereget, nehogy megsejtse Ali bég a titkos haditervet.

A törökök nagy hirtelenséggel rohanták le a gazdag városokat, égették fel a gyönyörű falvakat. Raboltak, öltek, várakat, templomokat és palotákat osztogattak, máglyára vetették a könyveket. Azt hitték, ellenállás nélkül térhetnek most már haza a lopott kincsekkel, elhajtott állatsordákkal és a rabul ejtett férfiak, nők, gyermekek sokaságával.

Egy szép, tágas síkságon ütöttek tábort éjszakára. Jobbról a Maros vize, balról magas hegy határolta Kenyérmezőt. Ali bég arra számított, hogy a közeli városok

felől nem érheti meglepetés. Gyulafehérvárt feldúlta már, Szászsebes pedig bizonynal rettegve retteg. De mekkorát nézett, amikor kémeitől megtudta, hogy fegyveres had rejtőzködik a csendes városkában.

Ali bég rögtön összehívta vezéreit, s rövid tanácskozás után úgy döntött, hogy reggel nem indul tovább a drága prédával. Előbb megütközik az erdélyiekkel.

Hajnalban mindkét csapat felállt a sík mezőn. Báthori István, népével együtt térden állva könyörgött Istenhez, majd buzdító beszédet mondott.

— Vitézeim, készüljetek föl a harcra! Bátran szálljunk szembe az ellenséggel! Ők prédálni, ölni, rabolni jöttek szülőföldünkre. De mi édes gyermekünkért, feleségünkért, atyánkfiaiért és hazánkért fogtunk fegyvert. Elragadták jószágainkat és foglyul ejtettek, akit csak tudtak: anyát, gyermeket, férfit s hajadont, hogy halálba hajszolják, rabként dolgoztassák őket, amíg csak élnek. Ne tűrjük ezt, szeretett vitézeim! Törjünk bátran Ali bég seregére! Tudjátok meg: én mindig veletek együtt csatázom, s ha nem veszek győzelmet, még ma Krisztus urunk vendége leszek. Vitézeim, Isten nevében, föl a harcra!

A harcosok hűséget esküdtek vezérüknek, s gyorsan elfoglalták kijelölt helyüket. A Maros partján sorakozott fel a szászokból és románokból álló jobb szárny. A sereg bal szárnyát a székelyekre bízta. Középen és hátul a Báthori vértesei tömörültek. A törökök ellepték az egész láthatárt, de a gazdag prédát meg a foglyokat is sok fegyveressel őrizték.

Dobok s trombiták, rikoltozások, harci mének nyerítése és csatakiáltások süvítő zajában rohant egybe a két sereg.

Nagy erővel csaptak össze a harcosok. Ali bég egyik serege ricsajos rikoltozással a jobb szárny felé kanyarodott, s a Maros partján vívott keményen. A másik török sereg a bal szárnyat vette célba. Ott is ember ember ellen harcolt életre-halálra. De hiába irtották a szászok és románok támadóikat, mert Ali bég újabb s újabb hadat szabadított rájuk. Gyorsan fogyatkozott a Báthori sereg. Sok harcos elesett vagy a folyó vizébe fúlt. Akik életben maradtak, merészen vágtak át a török sereg sűrűjén, majd középre húzódtak, a magyar sereg zömével egyesülve. De nemcsak a jobb szárny morzsolódott fel hamar. A székelyek is bátran forgolódtak, porba sújtva támadóikat. Ali bég azonban újabb s újabb ezreket küldött rájuk. A mérhetetlen túlerővel szemben csak egyet tehettek a székelyek. Odahagyva a bal szárnyat, bevegýültek a középen harcoló vértések közé.

Ekkor a fővezér megsarkantyúzta jó lovát, hogy egyesült serege élén rohamot indítson a törökök ellen. A következő pillanatban lova megbotlott, Báthori pedig, paripájával együtt, a földre zuhant.

Megijedtek a harcosok, mert rossz jelnek vélték a harci mén felbukását. S arra kérték vezérüket: térjenek vissza szálláshelyükre vagy fussanak föl a hegyre, mert nem lesz jó vége a csatának.

Báthori István fölkel a földről, paripája is vígan talpra állt.

— Ne gondoljatok semmi rosszra, vitézeim! — ült ismét nyeregbe. — A ló a vérző sebektől iszonyodik, nem jósol balszerencsét. Isten velünk van! Kövesse-

tek hát. Utánam! — kiáltotta, és fegyveresei élén bátran nyargalt előre, hogy megütközzön az ellenséggel.

A váratlan rohamtól hátrálni kezdett a sok török. Ekkor Ali bég négy új hadat támasztott, hogy eltiporja Báthori kicsiny seregét. Összevegyült a harctér közepén a fegyveres tömeg. Éles kiáltások hasítottak a csendbe, s a fölkavart por sötét fellegként vonta be a harcmezőt. Fegyverek csörgése, patás lovak dobogása és haldoklók hörgése erősödött iszonyú lármává. Ali bég bekerítette lassacskán az erdélyi hadinépet. Báthori is több sebből vérzett már, lovát sem kímélték a vagdalkozó kardok meg a dárdák. Holtak százai, ezrei borították a Maros-parti síkságot, mégis egyre szűkebb és szűkebb kört vontak a magyarok köré az elhullt társaik helyébe lépő új török hadak.

Biztosnak látszott már a hatalmas ellenség győzelme, amikor a véráztatta harcmezőn megjelent Kinizsi Pál, és elszánt serege élén hátba támadta Ali béget.

— Jézus! Jézusom, segíts! — kiáltották teli torokból a nagy erejű vitéz katonái, s szabdalni kezdték, ahol csak érték, a törököket.

Megrettent Ali bég a verhetetlen vezér láttán. Serege megbomlott, s amint meghallották Kinizsi oroszlánbődülését, hátrálni, menekülni kezdtek, halálra taposva egymást.

— Hol, merre vagy, Báthori István? — harsogta túl a harci zajt Kinizsi Pál. — Mondd, hol keresselek, drága barátom! Szólj, felelj, élsz-e még?

A nagy vérvesztéstől bágyadtan, a török harcosok gyűrűjéből, Báthori így kiáltott:

— Itt vagyok, bajtársam, jó Kinizsi Pál! De már nem sokáig: sebek borítják testemet. Forgasd a kardodat, barátom. Legyen tied a győzelem!

— Indulok, mindjárt nálad termek, drága jó bajtársam! — dörögte Kinizsi Pál, s két kardjával lekasabolta a magyarok köré tömörülő törököket, s megmentette a halálveszedelembé jutott Báthorit.

A kétfelől szorongatott török sereg a hegy felé iramodott. De oda is követték ellenségeiket a magyarok. Hegyen, völgyön, síkságon, patakon, erdőn át kergették a szétszéledt törököket Kinizsi és Báthori vitézei három napon és három éjen át. Csak néhány főtisztet hagytak életben, akikért váltságdíjat vagy fogolycserét remélhettek, a többit mind levágták.

Ali bég a közeli hegyen keresett menedéket. Álruhát öltött, és szállást kért egy hegyi pásztortól. Az egyszerű kalibában vészelté át az éjszakát. Amint megvirradt, fölkapott lovára.

— Én most elmegyek, de tudd meg, hogy vitéz Ali bég volt ma éjjel a vendéged! Indulj most, és jelentsd Báthori Istvánnak meg Kinizsi Pálnak, hogy jó gazdája, derék szállásadója voltál a török fővezérnek!

Szólni se tudott szegény pásztor a döbbenettől. Elbámulva nézett a száguldó lovas után. Ali bég megszabadult a biztos haláltól, egy szál ruhában futott vissza Törökországba. Amije csak volt, Erdélyországban hagyta: seregét, harácsolt vagyonát és a szultánnak adott szavát.

Miután megnyerték a csatát, a magyar vitézek kiszabadították a foglyokat és a birtokukba vett török táborból visszaszerezték az elrabolt kincseket. Nagy volt az öröm, s bár késő este volt már, lakomát rendeztek, s igaz háladással láttak neki az evésnek-ivásnak. Vidáman borozgattak s a lantosok énekében gyönyörködtek. Minél jobban fogyott a bor, annál szilajabban kezdtek járni fegyveres táncukat a hősök. Végül Kinizsi is csatlakozott a táncoló vitézekhez. A nagy erejű dalia fogával felharapott a földről egy török hullát, s úgy járta táncát könnyedén.

Reggelig tartott a lakoma. Mákszemnyit se aludtak a hősök a Kenyérmezőn kivívt győzelem utáni éjszakán. Csak másnap gondoltak halottjaikra. Nyolcezer emberüknek adták meg a végtisztességet. A harcmezőn harmincezer török tetem maradt.

A két vezér, diadalmas serege élén, elhagyta Kenyérmezőt, és Gyulafehérvárra vonult. Onnan indultak Mátyás királyhoz a gyorsfutárok, hogy megvigyék a hírt: Ali bég hatalmas seregét a Maros menti csatában 1479. október 13-án legyőzték a kis Erdélyország fiai.

Ali bég — török hadvezér Mátyás király korában. 60000 fős seregével Erdélybe nyomult, de a kenyérmezei csatában (1479. október 13.) csúfos vereséget szenvedett.

Báthori (Báthory) István (1435–1493) — erdélyi vajda és a székelyek ispánja. Több fontos diplomáciai feladatot látott el Mátyás király szolgálatában. Részt vett Szabács ostromában (1476) és Kinizsi Pállal együtt fényes győzelmet aratott az Erdélybe nyomuló törökök felett az 1479-es kenyérmezei csatában.

Kenyérmező (Câmpul Pâinii, Románia) — nagy kiterjedésű sík mező Szászsebes (Sebeș) és Szászváros (Orăștie) között. A dél-erdélyi síkon zajlott le Alkenyér (Șibot) falu közelében a kenyérmezei csata 1479. október 13-án az országba nyomuló törökök és az erdélyi hadak között. Ali Kodzsa bég csúfos vereséget szenvedett Báthori István erdélyi vajda és Kinizsi Pál („a kenyérmezei hős”) sok nemzetiségű seregétől.

Kinizsi Pál (?–1494) — híres hadvezér a Hunyadiak korában, temesi ispán. Fiatalkorában Magyar Balázs parancsnoksága alatt harcolt (és feleségül vette leányát, Magyar Benignát). Később Mátyás király nyugati hadjárataiban és a török hódítók elleni harcokban tüntette ki magát. Jelentős szerepet játszott a kenyérmezei ütközetben (1479): felmentő seregével döntötte el a törökök vereségével végződő csata kimenetelét. A Bihar megyei molnárlegényből lett robusztus alkatú, nagy erejű vitéz hőstetteit mondák övezik.

Mátyás király, Hunyadi (Corvin) Mátyás, I. (1443–1490) — Magyarország és Csehország királya, Ausztria hercege. Hunyadi János és Szilágyi Erzsébet kisebbik fia. Tizenöt éves volt, amikor a Hunyadi-párt királlyá választotta és gyámját, Szilágyi Mihályt kormányzóként melléje rendelte. A központi hatalom megszilárdításával egyidejűleg állandó zsoldos haderőt hozott létre. Ebből nőtt ki híres „fekete serege”. A török hódítók megfékezésére komoly lépéseket tett. A Száva folyó mellett elhelyezkedő kulcsfontosságú várak bevételével (Jajca, 1463 és Szabács, 1476) jó időre gátat vetett a török birodalom európai terjeszkedésének. Az Erdélyt veszélyeztető török had ellen két jó vezére, Báthori István és Kinizsi Pál nyert döntő ütközetet Kenyérmezőn (1479). Élete utolsó éveiben Bécs ellen vonult. Birodalmi terveinek megvalósítása váratlan halála (Bécs, 1490. április 6.) mi-

att félbeszakadt. Második feleségével, Beatrixszal együtt tartott udvara a humanista műveltség pártfogója lett. Kiemelkedő létesítménye értékes könyvtára, a Corvina. Uralkodása alatt lépett működésbe az első magyar nyomda (1472) stb. Alakját krónikák, mondák, népmesék, anekdoták, irodalmi és képzőművészeti alkotások örökítik meg. A városban, ahol meglátta a napvilágot, szülőháza és főtéren álló lovas szobra — Fadrusz János alkotása — műemlék, de ide gyökerezik az álruhás királyról szóló legnépszerűbb népmese is, *A kolozsvári bíró*.

AZ ÖZVEGY KIRÁLYNÉ

Buda, 1541

A nagybeteg János király meghagyta halálos ágyán, hogy semmiképp se engedjék át az országát Ferdinándnak. Fiatal feleségét, Izabellát meg csecsemő kisfiát három főemberére bízta és a török szultán kegyelmébe ajánlotta, mielőtt búcsút vett volna az életétől. Fráter György, Petrovics Péter és Török Bálint, a három gyám rögtön királlyá választatta János Zsigmondot, Szapolyai János és Jagelló Izabella kisfiát, teljesítve uruk végakarátát.

De Habsburg Ferdinánd, az ellenkirály, aki eddig csak az ország egyik felén uralkodott, kijelentette, hogy a János királlyal kötött váradi béke értelmében most már az ország másik fele is őt illeti. Így hát nagy, erős sereget állított fel, és elrendelte generálisának, hogy ostromolja meg és foglalja el Budát, ahol az özvegy királyné tartózkodott kisgyermekével. Így akarta megkaparintani I. Ferdinánd 1541-ben egész Magyarországot.

És megindult Roggendorf, az agg generális szárazon és vízen, osztrák és cseh gyalogosokkal, német és magyar lovasokkal, olasz és dalmát naszádosokkal Buda felé. Május elején csaknem harmincezer harcos táborozott le Óbudánál és 40 ostromágyú ontotta tüzét a Gellérthegyről, majd délnyugatról, a zsidó temetőben emelt sáncok mögül. Szétlőtték a téglából emelt víztornyot, s ezzel megszüntették a várbeliek vízellátását. A királyi kertekben, a vár nyugati előterében gyalogosok hadakoztak egymással éjjel-nappal.

Az özvegy királyné megrettent a nem szűnő ágyúzástól és amikor a várudvarra tévedt ágyúgolyó két kedves szolgálólányát is halálba küldte, elhatározta, hogy nem várja be a biztos pusztulást, inkább átmenekül az osztrák seregbe. Magához hívatta két lengyel tanácsosát, és így szólt:

— Urak! Kezdjetek tárgyalásba mihamarabb von Roggendorf generálissal. Megtudtam, hogy Fráter György behívta a hátam mögött a törököt, de én inkább keresztény fejedelem foglya akarok lenni, mintsem a szultáné. Ajánlatom a következő: bizonyos feltételek mellett lemondok fiam jussáról, a koronáról, csak szabaduljak innét. Nem az én harcom ez. Gyermekelem élete drágább nekem a hatalomnál.

A lengyel követek buzgón teljesítették a királyné óhaját. Minden nap kimentek az ellenség táborába, este meg visszatértek a budai várba. De amint kiszűrődött, hogy miben sántikálnak, a felzúdulott polgárok rájuk rontottak, és a Szent János-kapun át kikergették őket Budáról, hadd maradjanak végleg az osztrákoknál.

A vérig sértett Izabella azonnal elrendelte udvari embereinek, hogy rakják szekerekre a kincseit, és fogják be a lovakat. Percig sem akart többé a várban maradni.

De Fráter György, a Kincstartó Barát, a várvédők lelke azonnal összehívta a haditanácsot, és maga elé rendelte az özvegy királynét.

— Mi dolog ez, hogy tefelséged szó nélkül el akar távozni? — kérdezte a Kincstartó Barát.

— Mi dolog? — nézett farkasszemet fia gyámjával Izabella. — Nemcsak engem sértettetek meg, urak, amikor kitoltátok Budáról köveiteimet, hanem atyámat is, a lengyel királyt! De énnekem, mióta jó uram, János király meghalt, nem parancsol senki! Azt teszek, amit helyesnek látok. És ti, urak, törökké akartok lenni! Buda és az ország, velem és fiammal együtt a szultán kezére jut, ha itt maradok. Az én színem alatt kívántok hatalmat nyerni, de én nem leszek királyné, és fiamból se lesz király a török császár kényére-kedvére.

Nagy csönd támadt a teremben, senki se moccant. Fráter György törte meg a hallgatást:

— Szép szóval kérjük tefelségedet, hogy maradj Budán. De ha a kérésnek nem engedsz, akkor rosszul járhatsz. Utoljára mondom: ülj vesztig, felség!

A fiatal özvegy szólni se tudott a döbbenettől. Hatalmas sírásba, zokogásba tört ki, és elviharzott. Mire elhagyta a tanácsstermet, lovait kifogták, és szekereiről visszahordták felrakott kincseit. Lakosztálya előtt pedig két fegyveres strázsát talált.

Június első napján az osztrák ágyúk nagy szakaszon szétlőtték a várfalat. Másnap a gyalogosok két irányból rohamozták meg a várfalat, míg a naszádosok a Duna felőli falakat vették ostrom alá. A súlyos támadást a kétezernél alig több várvédő Fráter György vezetésével visszaverte. Az ellenség fejvesztve menekült, de sokan elhulltak közülük. Ekkor Roggendorf a vár aláaknázásával próbálkozott. A résen levő nagybányai bányászok azonban ellenaknáikkal sikeresen hárítottak.

Az éjjel-nappal zajló küzdelemben senki se törődött többé az özvegy királynéval. Izabella ekkor magához rendelte a budai bírót. Hívására a nagybeteg bíró megjelent nála tizenharmad magával.

Izabella így szólt a dúsgazdag kereskedőkhöz:

— Urak! Tiszteletre méltó polgárok! Valljatok színt előttem! Kit tiszteltek fellebbezőknek?

— Senki mást, mint tefelségedet, a te fiadat — hajolt meg az özvegy királyné előtt a főbíró mély tisztelettel.

Izabella szigora fölengedett, és minden tanácsstaggal kezét fogott.

— Engem itt fogva tartanak — mondta. — Hiába kérem, hogy adják fel a várat, holott már lóhúst eszik az őrség. Vizet csak nagy nehezen hoznak be, azt is éjjelente. A járvány miatt felére csökkent a várvédők száma.

— Járvány és éhség pusztít a városban is — panaszkolta a dúsgazdag Bornemisza Tamás. — Mindenki reszket, sír, böjtöl és imádkozik, nehogy Buda is Mohács sorsára jusson. Mondd, királyné, mit tegyünk, és esküvel fogadjuk, hogy szavunknak állunk.

— Itt az idő, hogy katonákat kérjek von Roggendorf generálistól — mondta Izabella. — Most kell megszállni a várat, mielőtt megérkezne a szultán hada.

— Mi mindent megteszünk, tefelséged engedelmeivel — válaszolta a főbíró.

A tanácsstagok Bácsy Ferenc főtanácsost jelölték ki maguk közül, hogy Izabella asszony és a keresztény király hadvezére között közvetítsen. Már azon az éjszakán sikerült is átadnia Roggendorfnak a királyné pecsétetes levelét, aki esküvel fogadta, hogy kész alávetni magát Ferdinánd királynak, ha megmenti Budát és Magyarországot a pogánytól.

Amíg az agg parancsnok Ferdinánd király jóváhagyására várt, addig Mehmed szendrői bég a török előhaddal Kelenföldre érkezett, ahonnan értékes ajándékokat küldött János király özvegyének. Még aznap megszállta Csepel szigetét, és ágyúsáncot emelt. Fráter György pedig kézhez kapta a szultán levelét, aki a nagyvezír közelgő seregéről adott hírt, és kitartásra buzdított.

Az osztrák katonák gellérthegyi, madárhegyi és Duna-parti ütegei hatalmas tűzharcba kezdtek a törökökkel. A környéket sanyargató portyázókkal Roggendorf magyar lovassága viaskodott.

Az osztrák hadvezér gyors üzenetet kapott Ferdinánd királytól, aki elfogadta Izabella feltételeit. Ekkor az agg parancsnok megállapodott Izabella titkos követével. Azt ígérte, hogy még azon az éjszakán hatszáz kipróbált magyar puskást és két zászlóalj osztrák katonát küld be a várba, akiket az egész had követ majd.

Június 14-én meg is jelent két tisztes tanácsstag Roggendorfnál, hogy az előhaddat éjfélkor Budára vezesse. De az osztrák parancsnok meggondolta magát. Csak két zászlóalj németet adott magyarok helyett, a zsoldosok zászlótartójának viszont a saját fiát tette meg.

A Boldogasszony-templom temetőkertjéből nyíló kiskaput Palczan Péter, a kisbíró nyitotta meg. A zsoldosok hamar bejutottak Buda piacára, de Roggendorf fia a zászlóval a városon kívül maradt. Már a tanácsház felé osontak a katonák, amikor a várőrség feltartóztatta őket. Mindjárt a jelszót kérdezték. Ám erre nem voltak felkészülve a német gyalogosok, és azonnal lelepleződtek. A magyar őrség lerohanta és kaszabolni kezdte a betolakodókat. Örülhetett, aki a szűk kiskapun át elhagyhatta Budát.

A kudarc láttán hanyatt-homlok menekültek a városból az összeesküvők. Ijedtükben a várfalról ugrottak le, az osztrák táborig meg se álltak. Elsőnek Palczan Péter, a kisbíró futott ki a városból és Bornemisza Tamás, odahagyva családot és vagyont. Aki nem tudott meglepni idejében, azt Fráter György azonnal elfogatta, és vallatásnak vetette alá. Bácsy Ferenc főtanácsost az egész polgárság szeme láttára Buda piacán végeztette ki. A dúsgazdag Palczan Péter és Bornemisza Tamás házából minden értéket kihordtak: szépen munkált ezüst kupákat, üstöket, sisakot és buzogányt, keresztet, drágaköves ékszereket, aranyrudakat, selyem- és atlaszru-

hákat, aranyláncokat és kupákat, nagy összegű készpénzt, mindent, amit csak találtak. De magukkal hurcolták Bornemisza Tamás feleségét is, kislányával együtt.

A megrettent királynét Fráter György a vár pincéjébe csukatta. De oda is eljutottak Izabellához a félelmetes hírek. Isztambulból elindult Szulejmán vezetésével a nagy török had. Július végén átkelt a Száva fölött emelt hídon, és Buda felé közeleg. A szendrői bég Török Bálinttal együtt ötórás harcot vívott az ágyúsáncokért a Gellérthegy alatt, mialatt a török és magyar naszádosok egymás után süllyesztették el az osztrák naszádokat. Amikor azt is megtudta Izabella, hogy a hajóhídon át Pestre áterelt osztrák sereget a török katonák és a várbeliek valószínűleg szétmorzsozták, így kiáltott:

— Ez már a vég!

A Duna-parton ezrével heverték az ellenség katonái, az agg hadvezért is eltalálta és megsebesítette egy pukagolyó. Roggendorf, akit már kétszer vertek meg a török hadak, harmadszor is visszavonulást parancsolt. És a veszteségek ezzel még nem értek véget. Augusztus 21-én, a vérzivataros csatában és a visszavonuláskor Ferdinánd seregének több mint a fele elpusztult. Roggendorf se jutott tovább Komáromnál. Belehalt sérüléseibe.

Amikor a török flotta kikötött Pesten, üres, lakatlan várost talált. Annál gazdagabb volt viszont a hadizsákmány. Az osztrák sereg nyolc nagy ostromágyúja, háromszáz hordó lőpora, rengeteg liszt és zab, na meg az egész hadipénztár török kézre jutott.

Oszladozó tetemek látványa fogadta az Óbudára bevonuló szultánt. A gyermekkirály három gyámja a török császár üdvözlésére sietett. Fráter György, Petrovics Péter és Török Bálint cseh és német foglyokkal kedveskedett Szulejmánnak. A budai polgárok is hódolattal járultak a diadalmas szultán elé. És átadták neki Buda legszebb asszonyát, lefoglalt kincseivel együtt.

Bornemisza Tamás felesége és kislánya láttán a szultán elmosolyodott.

— A mai nap örömeire még az apagyilkosnak is megkegyelmeznék — szólt nyájasan. — Legyen szabad a legszebb magyar asszony, kislányával együtt!

A törökök bekerítették Budát, a tatárok a környező vidéket fosztogatták. De azt senki nem sejtette még, mit is kezd Nagy Szulejmán az elfoglalt fővárossal. Augusztus 29-én, a mohácsi csata tizenötödik évfordulóján sátrába hívatta Izabellát, a király-gyermekekkel.

Díszes kísérettel jelent meg az özvegy királyné a rettegett szultán előtt.

A török császár szívélyes szavakat váltott Szapolyai fiatal özvegyével és a három hónapig tartó ostrom idején helytálló főemberekkel. Majd így szólt Izabellához:

— Szívesen gondolok vissza Szapolyai Jánosra, és ígérem, hogy amint szeretett uradat támogattam Ferdinánd elleni küzdelmeiben és országa megtartásában, úgy fogok gondoskodni rólad is. Gyermekeidet, János Zsigmondot ezennel fiammá fogadom, és biztonsága érdekében elrendelem, hogy az egész királyi udvar Erdélybe költözzön át. Budavárát megtartom a gyermekkirály nagykorúságáig, azután visszaadom neki, országával együtt.

Mély döbbenet ült ki az arcokra. Izabella szorongva gondolt a beláthatatlan jövőre. Csak Fráter György maradt rezzenéstelen. Nem csak főpap és hadvezér, de kiváló diplomata volt. És a szultán rábízta Erdély kormányzását.

Amíg a királyi udvar a török császár sátrában időzött, janicsárok szállták meg az őrizetlenül hagyott budai várat. A nemvárt fordulat és kétségbeesés közepette jóformán senki se vette észre, hogy Török Bálint a szultán sátrában maradt. Csak hű emberei vártak rá egész éjen át, hátha megtudnának valamit urukról. Később derült ki, hogy Szulejmán Isztambulba vitette és a Héttoronyba záratta a kitűnő hadvezért. Váltásdíjat se fogadott el érte. Élete végéig fogva tartotta. Csak találgatni lehetett, miért kellett bűnhődnie Török Bálintnak, de annyi bizonyos volt, hogy a kiskorú király egyik gyámja örökre elveszett.

A Budáról kiszáguldó törökök hamarosan elfoglalták a Duna-Tisza között. Háromba szakadt most már az ország. De megmaradt még Szapolyai János öröksége, a Keleti Magyar Királyság.

Izabella a török császár parancsára Lippára vonult egész udvarával, kincseivel és a kiskorú királlyal. Később Gyulafehérvárra költözött. A püspöki palotát fejedelmi székhellyé alakíttatta át. A teljhatalmat Fráter György ragadta magához, és utat nyitott a Habsburgok előtt. Csak a Barát halálát követően, sok megpróbáltatás után gyakorolhatta az uralmat János király özvegye a török szultán pártfogoltjaként.

János Zsigmond 1559-től intézte a keleti országrész sorsát, miután elhunyt az édesanyja. Jó ideig azzal áltatta magát, hogy visszatérhet még Budára. De olyan idők jártak, amikor többet ért a királyi koronánál a fejedelmi szék.

Így lett János Zsigmondból, az özvegy királyné fiából Erdélyország első fejedelme.

Bornemisza Tamás (16. sz.) — budai polgár, a városi tanács tagja. 1541-ben részt vett a tanácsstagok és Izabella királyné összeesküvésében. De tervük meghiúsult: nem tudták átjátszani Budát a Habsburg-seregnek. Ezért átmenekült a várostromlók táborába, hogy a megtorlást elkerülje. Személyes élményből sarjadt emlékirata (*Emléközet*) 1833-ban jelent meg először nyomtatásban.

Ferdinánd, I. (1503–1564) — Ausztria főhercege, Magyarország és Csehország királya, német-római császár. A mohácsi vészt követően a megüresedett trónra Szapolyai Jánost választotta királlyá a köznemesség. Egy hónap múlva azonban Ferdinándot választották királlyá a Habsburg-párti főurak. Az ellenkirályok hosszas belháborút folytattak egymással, ami az ország kettészakadásához vezetett. Ferdinánd végül a Nyugati Magyar Királyság ura lett, de a keleti részről sem akart lemondani. Nemcsak Szapolyait, hanem utódait is tovább zaklatta, ám Erdélyt csak ideiglenesen szerezhette meg. Bár végvárrendszert alakított ki I. Szulejmán hódításainak a megfékezésére, törökellenes hadjáratai kudarcba fulltak.

Fráter (Martinuzzi) György (1481–1551) — jelentős államférfi, az Erdélyi Fejedelemség megszervezője. Horvát kismanes családból származott. Anyja családi nevével a Martinuzzi, szerzetesként a Fráter nevet vette föl. Katonai pályára nevelték, de beállt a pálos szerzetesrendbe, ahol kitűnő teológiai képzést nyert. A belháborúba bonyolódott

Szapolyai (I.) János bizalmas tanácsosa lesz. Várad püspökként az ellenkirályok közötti kiegyezést megpecsételő várad béke (1538) előkészítője. I. János halála után a csecsemőkirály gyámjaként az ország kormányzója. A Habsburg-ostromolta Buda sikeres védelmezője (1541 májusa). De a török csel, Buda kardcsapás nélküli bevétele után a Porta tudta nélkül még ugyanabban az évben, december 29-én megegyezett I. Ferdinánddal a várad egyezmény érvényesítésében, az el nem foglalt két országrész egyesítésében. A szultán utasítására János király özvegyével és fiával Erdélybe megy, ahol kincstartói és helytartói minőségben teljhatalmat gyakorol. 1551-ben — Izabella és a kiskorú János Zsigmond lemondása, kiutasítása után — átadja Erdélyt Ferdinándnak. Ekkor lesz erdélyi vajda, esztergomi érsek és bíboros. Az újrainduló török támadások visszaverése és Lipca felszabadítása 1551 novemberében már az erdélyi és a császári seregek együttműködésével történik. De egy hónap múlva a törökbarátsággal gyanúsított bíborost Ferdinánd parancsára Castaldo tábornok meggyilkoltatja. Holtteste 70 napig hevert vérbe fagyva a kápolna márványpadozatán. Csak 1552 februárjában temették el a gyulafehérvári székesegyház kriptájában. Az alvinci kastély kápolnájában történt kegyetlen orgyilkosság a keresztény szövetségből való kiábránduláshoz, a török támogatta Izabella és János Zsigmond Erdélybe való visszahívásához vezetett.

Mehmed Jajapasics (?–1548) — szendrői bég, majd nándorfehérvári szandzsákbég. A diakovári csatában (1537) megsemmisítette Habsburg Ferdinánd seregét. 1541-ben is fontos szerepet játszott a Budát két ízben ostromló Habsburg-sereg elleni küzdelemben. A török megszálláshoz vezető ostrom idején Fráter Györggyel és Török Bálinttal együtt mért döntő csapást Roggendorf osztrák tábornok seregére.

Petronics (Petrnich) Péter (16. sz.) — temesi gróf, az erdélyi reformáció előmozdítója. A kiskorú király, János Zsigmond gyámjaként mindvégig kitartott a Szapolyai család mellett.

Roggendorf, Wilhelm (1481–1541. augusztus 25.) — osztrák császári tábornok. A Szapolyai (I.) Jánost támogató szultáni seregtől két ízben szenvedett csúfos vereséget. Harmadszor 1541-ben, Buda ostrománál, ahol halálos sebet kapott.

Szapolyai család — 1) *Szapolyai (Zápolya) János*, I. János (1487–1540) — magyar király. 1510-től erdélyi vajda (a Dózsa György vezette parasztfelkelés leverője és megtorlója). II. Lajos többszöri sürgetésére indult az erdélyi hadakkal a török elleni mohácsi csatába, de sose érkezett meg. A csatavesztés után a köznemesi párt őt választotta királlyá, míg a főnemesek választása Ausztria hercegére, Habsburg Ferdinándra esett. Az „ellenkirállyal” vívott háborúja — amely az ország kettőbe szakadásához vezetett — a várad békeszerződéssel (1538) zárult. Ennek értelmében Szapolyai az ország keleti részét, a Tiszaántúlt és Erdélyt uralta, I. Ferdinánd pedig a nyugati részt. A belháborúban éppúgy, mint uralkodása idején I. Szulejmán szultán katonai és politikai támogatását élvezte. Halálát követően a „két pogány” közt őrlődő ország három részre szakadt. 2) *Izabella* (1519–1559) — magyar királyné, Erdély kormányzója. Férje, Szapolyai János halála után királlyá választott csecsemő fiával, János Zsigmonddal együtt a Porta Erdélybe utasította. A Ferdinándhoz pártolt helytartó, Fráter (Martinuzzi) György nem szűnő zaklatásnak tette ki, majd elüldözte. A külföldön töltött évek után, a rendek hívására, visszatért Gyulafehérvárra. Élete utolsó három esztendejében felállította az erdélyi kancelláriát, és — fiával együtt — az önállósuló állam megteremtésén munkálkodott. 3) *János Zsigmond* (1540–1571) — Erdély első fejedelme. A Habsburgok fegyveres támadásai, összeesküvéseket és lázadásokat szító tevékenysége közepette lerakta az erdélyi fejedelemség alap-

jait. Történelmi tette a lelkiismereti és vallásszabadság törvénybe iktatása (Tordai országgyűlés, 1568) és gyakorlatba ültetése volt.

Szülejmán (Nagy), I. (1494–1566) — az Oszmán Birodalom uralkodója. I. Szelim fia és utóda. 1520-ban lépett trónra, és I. Ferenc francia királlyal szövetségben a Habsburg-ház hatalmának a megtörését tűzte ki célul, hogy utat nyisson nyugat felé. Ezért fordult a Habsburgokkal szövetséges Magyarország ellen. Több, személyesen vezetett hadjárata eredményezte az ország bekebelezését, a 150 évig tartó török uralmat. 1521: a déli végvárak elfoglalása (Szabács, Zimony, Nándorfehérvár); 1526: a magyar haderő és II. Lajos király megsemmisítése a mohácsi csatában; 1541: Buda csellel való megvétele Szapolyai János halála után és az ország középső részének, a Duna-Tisza közének török tartománnyá tétele (hódoltság); a kiskorú király, János Zsigmond Erdélybe utasítása, aki az Erdélyi Fejedelemség első fejedelme lesz; 1543: a hódoltság területének kiterjesztése a Dunántúlra (elesik Pécs, Esztergom és Székesfehérvár); 1547: adófizetőjévé teszi Habsburg Ferdinándot; 1552: miután Ferdinánd birtokába vette Erdélyt és Martinuzzi Györgyöt megölette, bosszúhadjáratot indított, melynek során vezérei elfoglalták a legfontosabb végvárakat, és még inkább kiszélesítették a hódoltságot (elesik Temesvár, Drégely, Szolnok stb., csak a Dobó István védelmezte Egervár dacol sikeresen); 1566: a Zrínyi Miklós hősi halálával végződő Szigetvár ostroma idején hunyt el a 71 éves szultán, három nappal a vár bevétele előtt. Trónját kedvenc feleségétől, Roxelanétól született fia, II. Szelim örökölte.

Török Bálint, Enyingi (1502–1551) — főnemes. Temesi ispán, hunyadi főispán, dunántúli főkapitány. 1526-ban Péterváradnál harcolt a török várostromlók ellen. A mohácsi csatában II. Lajos három testőrének egyike volt. A két ellenkirály háborújában Habsburg (I.) Ferdinánd mellett állt 1536-ig, majd átpártolt Szapolyai (I.) Jánoshoz, s ennek halála után is kitartott a Szapolyaiak mellett a csecsemőkirály egyik gyámjaként. Buda 1541-es ostroma idején oroszlánrészt vállalt a Habsburg-támadás kivédésében. A várvédő magyarok segítségére siető szultáni sereget élelemmel, fegyveres erővel és kémjelentésekkel támogatta. A Budát birtokába vevő szultán mégis lefogatta és a Hét-toronyba záratta életfogytiglanig. Balsorsát az udvarában élő Tinódi Lantos Sebestyén historás éneke, majd Gárdonyi Géza regénye, az *Egri csillagok* vitte a köztudatba.

A VÁRVÉDŐ VÁRADIAK

Várad, 1660

A szászfenesi csata javában tartott, amikor hű bajtársai szekérbe fektették a több sebből vérző fejedelmet és elsiettek vele a harcmezőről.

II. Rákóczi Györgyöt Váradon érte utol a halál. Tetemét hitvese és a főkapitány csempészte ki éjnek évadján a városból, hogy eltemesse. A várőrség is velük tartott.

Megrettent a város, hiszen se fejedelme, se hadereje nem volt már Erdélynek. A váradi férfiak tatár fogságban sínylődtek vagy Szászfenesnél lelték halálukat a vesztes csatában. A bosszúálló szultán hatalmas sereget küldött a „Rákóczi-

fészek” ellen. Ali Csengizáde basa, a fővezér és Szejdi Ahmed basa egyesített serege a védelem nélkül maradt Várad felé vette útját.

A város lakói behurcolkodtak a várba, majd felgyújtották Váradot, nehogy befészkelve magát házaikba az ellenség. A Csonka bástyáról és a kőfalakról nézték a rettentő sebességgel terjedő tüzet. Könnyáztatta szemmel figyelték, mint falják föl a lángok otthonaikat. Egymásba olvadt, mint valami rémkép, a tömérdek fal, zsindey, palánk, oszlop, torony és tető. Hamuvá lett a gyönyörű templom. Fekete füst csapott fel a Péntekhely negyedből. A magas palotákra és a főiskola épületeire is lángpalást terült. Az elharapozó lángok bevilágították az éjszakát és felforrósították a vár előtti nagy piacteret. A hóhullám már a széles vizesárkon is átcsapott.

Másnap, az augusztusi napsütésben a bástyákról látni lehetett a várhoz közeledő hatalmas török hadat. Gyalogosok és lovasok százezrei, megrakott szekerek, faltörő ágyúkat vontató meg puskaporos hordókat cipelő elefántok és láncra vert rabok sokasága táborozott le a vár közelében. A várbeliek, akik nyolcszázan ha voltak, azzal biztatták magukat, hogy az ötszögű védfallal kerített ötbástyás erődítmény a legádázabb támadásnak is ellenáll. Hiszen 1598-ban öt hétig ostromolták, mégse tudták bevenni Váradot a törökök. Azóta már, az elmúlt hatvan év alatt külső várat is emeltek és újjáépítették a belső várat.

Amikor Ali basa parancsára fölharsantak a trombiták és megszólaltak a dobok, több száz ágyú vette célba a védfalakat meg a bástyákat. Szünet nélkül dörögtek, roncsoltak, kezdték ki a hatalmas erődítményt.

Balogh Máté kapitány, a várvédők kis csapatával meg a város ide szorult népével úgy küzdött, hogy az ellenség ne is sejtse, milyen kevesen vannak. A lelkipásztorok bátorító, buzdító szavakkal tartották a lelket az emberekben. A főiskola professzorai és tógás diákjai fegyvert fogtak. Egy emberként harcolt mindenki: egyetlen bástya se maradt védtelen.

Se fáradtság, se éhség nem lankasztotta a várvédőket, bár negyven nap alatt nemcsak a bástyák, hanem a belső kőfalak is megsínylették a rettenetes ágyúzást. De szilárdan állt még a váradi vár, és Ali Csengizáde ostromra kész serege egyetlen rést se talált, amelyen át bevehette volna a hatalmas erődítményt.

De váratlanul egy asszony járult a török vezér elé, és így szólt:

— Nagyúr! Ha kiszabadítod rabul ejtett fiamat, én megmutatom neked a vár-árok vizének az útját. Csak az árok vizét kell leengedned, és szárazföldön átkelő seregeddel irgalom nélkül beveszed a várat. Máskülönben hiába minden: Várad nem fél az ágyúzástól.

Ali basa azonnal megkerestette az asszony fiát, és előhozatta. Az anya felfohászkodott örömeiben, és áldó szavakkal hálálkodott a török fővezérnek.

— Most rajtam a sor — mondta az asszony, s mindjárt megmutatta, hol kell kibontani a vár széles árkat.

A törökök tüstént munkához láttak, és lefolyatták az árokba vezetett vizet. Az ostrom negyvenedik napján arra ébredtek kora hajnalban a várvédők, hogy a tö-

rök tábor megélénkült. Több létrát cipelő csapat közeledett a nyugati falakhoz. Míg a várvédők a Csonka bástya védelmére siettek, a vár ellenkező oldalát égrengető robaj rázta meg. A felrobbantott keleti bástyákon repedések és rések támadtak, utat engedve a betóduló janicsárok előtt. A merész rohamtól meglepett várvédők már-már meginogtak, amikor asszonyaik köveket kezdtek hajigálni az ostromlókra, és olvasztott faggyút meg forró vizet zúdítottak a janicsárok nyakába. A többi nő a gyerekekkel együtt köveket hordott és betömte a falakon ejtett repedéseket.

A besüvítő golyók és nyílveesszők egymás után szedték áldozataikat. Már a diákdandár hadnagya, Almási Dávid is elesett.

A nagyvenkettedik napon Szalárdi János, odahagyva a Veres-bástyát, melyet vitézül védelmezett, így szólt társaihoz:

— Azt hiszem, én vagyok közületek a legidősebb s talán a legtapasztaltabb. Barátaim! Mindent megtettünk, amit megtehettünk. Kitartottunk becsülettel, amíg csak lehetett. Most már mindennél fontosabb, hogy mentsük meg az ősi levéltárat, a főiskola javait és a félig kész Bibliát, a nyomdával együtt. Ha mindezt biztosítja és szabad elvonulást engedélyez Ali basa, feladjuk a várat.

Az idős levéltáros szavára, aki fiatal korában az öreg Rákóczi titkára volt, mindenki hallgatott. És a várnagy, közmegegyezés alapján, augusztus 27-én kitűzte a fehér zászlót, majd követeket menesztett az ostromló hadak vezéréhez.

Ali Csengizáde átfutotta a pontokba szedett írást, a vár feladásának a feltételeit, majd tollba mondta oltalomlevelét, amelyben ez állt:

„Várad várában való kapitányok, nemesség és egyéb tisztek és egyéb nemzettek és vitézlő rendek, kicsinytől fogva nagyig! Amely levelet előmbe küldtetek, melyben valamit kívántatok, aszerint minden részeit megengedtük. Minthogy hatalmas császáruk fényes köntöséhez tartoztatok és most is az ő hatalmasságához ragaszkodtatok: kívánságaitok szerint mindenek megengedtetnek. A várból ki kell mennetek. Akármerre akartok menni, basákat, bégeket adok mellétek, bátorságos utatok lészen. Akik közületek itt akarnak maradni, azoknak házukat, kertjüket, szőlőjüket, szántóföldjeiket azonnal visszaadom. A távollevők is, ha visszajönnek, ugyanazon szabadsággal élhetnek. Az iskola minden hozzátartozókkal kár nélkül maradjon nálatok. A levéltár úgyszintén. A tipographia minden szerszámaival együtt a tettek legyen. Hogy a hatalmas császár előtt ezután is érettetek esedezni fogok s amit kértek, meg is nyeritek, arra magamat ígérem. Hogy pedig mindezeket be fogjuk tartani, esküszöm a mindenható Allahra, a fényességes császár fejére és saját szakállamra. Melynek emlékezetére adjuk ezen pecsétünket s kezünk írásával megerősített levelünket. Kelt 1660. Kisasszony havának 27-ik napján a Várad melletti táborban.”

A várbeliek nagy hirtelen összeszedték ingóságait, a törökök pedig hidat tároltak össze a széles árok fölött. Alig készült el a hevenyészett híd, máris érkezett a parancs: két óra alatt mindenki köteles kivonulni a várból! Hiszen ennyi

idő alatt sem a levéltárat, sem a nyomdát nem lehetett kiüríteni! Az előállított szekerekre csak a várnép fért fel és a kollégiumi könyvtár, ide menekített javaival.

Ali basa nem hagyott időt egyébre. De megengedte, hogy lepecsételjék a két helyiséget, amelyben a Szent László korától őrzött levéltár és a nyomda volt, a félig kinyomtatott Bibliával. Ígérte, hogy bármikor visszajöhetnek, és oda vihetik féltett kincseiket, ahova akarják.

Augusztus 28-án a több mint negyven napig tartó ostromnak ellenálló várnép átkelt a hevenyészett hídon. A török basák és bégek nem akartak hinni a szemüknek: alig voltak nyolcszáznál többen, a nőket és a gyermekeket is beleszámítva. Míg megindultak velük a szekerek, az áttört réseken beszűrődött janicsárok ellepték az egész várat: mindent felkutattak, törtek-zúztak és raboltak. A lepecsételt nyomda előtt maga a fővezér állt őrt. Kivont szablyával védte prédára éhes katonái elől a keresztények Bibliáját.

Várad török kézre jutott, míg a várbeliek szekértábora, Szejdi basa vezetésével kijutott az ellenség gyűrűjéből, és másnap Debrecenbe érkezett. Itt lelt új otthonra a váradi főiskola, életben maradt tógás diákjaival és vezetőjükkel, Martonfalvi György professzorral együtt. A nyomdát Kolozsvárra szállították, ahol a várostrom idején is munkálkodó könyvnyomtató, Szenczi Kertész Ábrahám 1661-ben megjelentette a szép nagy betűkkel szedett gyönyörű Bibliát. A „Váradi Biblia” arról volt nevezetes, hogy Köleséri Sámuel professzor jobbította, korszerűsítette s látta el jegyzetekkel Károlyi Gáspár fordítását. Kolozsváron lelt otthonra Szalárdi János is, aki *Síralmas magyar krónikájában* örökítette meg az öreg és a fiatal Rákóczi korát, az Erdélyre zúdult török veszedelem szomorú históriáját.

Csak a levéltár tűnt el örökre. De megmaradt a főiskola, a Váradi Biblia és Erdély leghíresebb nyomdája, amely Szenczi Kertész Ábrahám halála után a Tótfalusi Kis Miklós birtokába jutott.

A várvédő váradiak szétszóródtak. Ki itt, ki ott lelt megélhetésre. Hiszen új korszak nyílt. A három fejedelmet váltó, évekig tartó háborús időszak véget ért. A török császár Apafi Mihályt tette meg Erdély urává. S az új fejedelem idején ismét sarjadni kezdett a fű s a jóremény.

Ahmed Szejdi (?–1661) — boszniai, majd budai (utoljára kanizsai) basa. Köprülü Mehmed nagyvezír parancsára sereget gyűjtött, hogy megsemmisítse a fejedelmi székből letett II. Rákóczi Györgyöt. Temesvárról kiinduló seregével nagy öldöklést vitt végbe és rengeteget zsákmányolt. A bevehetetlennek bizonyult Kolozsvárra sarcot vetett ki. 1660. május 22-én a szászfenesi csatában megverte Rákóczit. Augusztusban Ali Csengizáde fővezér hadaival egyesült serege élén részt vett a váradi vár ostromában és elfoglalásában. A Porta még ugyanabban az évben halálos ítéletet hozott ellene és kivégeztette.

Ali Csengizáde (1578–1664) — jenői, majd temesvári basa, az 1660–1662 között Erdélybe rendelt török hadak fővezére, Köprülü Ahmed nagyvezír helyettese. 1660-ban

Szejdi Ahmed budai basával együtt bevette Váradot, fejedelemmé választotta Barcsai Ákost. Barcsai megöletése után a Habsburg-szövetséges Kemény János ellenfejedelmet és a hozzá hű székelyeket fegyveres erővel tiporta el. Végül kierőszakolta Apafi Mihály fejedelemmé választását. Temesváron halt meg 86 éves korában.

Apafi Mihály (1632–1690) — erdélyi fejedelem. Előkelő családból származott. Részt vett II. Rákóczi György lengyelországi hadjáratában, és a krími tatárok fogságába esett. Négy év után szabadult, magas váltságdíj fejében. Török nyomásra választották fejedelemmé a Marosvásárhely melletti Libáncs-mezőn (1661. szeptember 12.), de csak az ellenfejedelem, Kemény János leverése után foglalhatta el ténylegesen a trónt. Három évtizedes uralma alatt a török Porta és a bécsi udvar között egyensúlyozott, míg sikerült helyreállítania a rendet és fellendítenie az ipart. A királyi Magyarországon üldözöbe vett protestánsok „gyászévtizede” idején befogadta a bujdosókat. Nagylelkűen támogatta az iskolákat: Nagyenyedre vitette át az elpusztított Gyulafehérvárról a Bethlen-kollégiumot, és alapítványt létesített a Váradról Debrecenbe menekített — egyesített — kollégium megsegítésére. Udvarát szülőhelyén, Ebesfalván és Fogarason tartotta. Miután 1687-ben I. Lipót elfoglalta Erdélyt, búskomorságba merülve töltötte utolsó éveit. Hamvait 1942-ben helyezték végső nyugalomra a kolozsvári Farkas utcai templomban.

Martonfalvi György (1635–1681) — jelentős tanár és iskolaszervező. A teológia doktoraként tért haza külföldön végzett tanulmányai után. A váradi református kollégiumban tanított. Tanítványai rajongtak érte: a várostrom és a Debrecenbe való menekülés idején is kitartottak mellette. A debreceni kollégiumot — húsz éves professzorsága és örökösnek nyilvánított rektorsága alatt — a váradhoz hasonló főiskolai rangra emelte, Apafi Mihály fejedelem hathatós támogatása mellett.

Rákóczi György, II. (1621–1660) — erdélyi fejedelem, I. Rákóczi György és Lorántffy Zsuzsanna nagyobbik fia. A lengyel trón megszerzésére indított hadjárata (1657) teljes kudarccal végződött: svéd szövetségese és a kozák segédcsoportok cserbenhagyták, seregét a Porta parancsára kivégezték, a fejedelmi székből a török letette. De újabb sereget gyűjtött az Erdélyt előzőlő török-tatár hadak ellen. Utolsó ütközete végzetesnek bizonyult: 1660. május 22-én a Kolozsvár melletti Szászfenésnél Ahmed Szejdi basa legyőzte. Titokban lopták ki a harcmezőről, de Váradon behalt sebeibe.

Szálárdi János (1601–1666) — történétíró. Külföldi egyetemeken tanult, hazatérve I. Rákóczi György udvarában levéltáros, majd fejedelmi titkár. II. Rákóczi György, az „öreg” fejedelem bizalmasaival együtt eltávolította Gyulafehérvárról. A váradi káptalan levéltárosa lesz, majd Bihar megyei táblabíró. Várad ostroma idején a Veres-bástya védelmét látta el, ő foglalta pontokba a vár feladásának a feltételeit, s vette át Ali Csengizáde basától a szabad elvonulást biztosító oltalomlevelet. Több évi hányattatás után Apafi Mihály megbízásából hozzálátott a kolozsmonostori konvent iratanyagának a rendezéséhez. *Síralmas magyar krónikája* (1662) a 17. század legjelentősebb eredeti magyar történeti munkája. A mű felfedezése és kiadása (1853) Kemény Zsigmond érdeme.

Szenczi Kertész Ábrahám (?–1667) — erdélyi nyomdász-mester. Külföldön sajátította el a mesterséget, magától a holland Elzevírtól. Hazatérve korszerű műhelyt rendezett be Váradon, fejedelmi és főúri támogatással. 1640-től, két évtized alatt, több mint 100 kiadványa látott napvilágot. Legjelentősebb munkája Szenczi Molnár Albert énekeskönyvének három kiadása és a Károlyi Gáspár-féle bibliafordítás id. Köleséri Sámuel

nevéhez fűződő javított kiadása, a *Váradí Biblia* (1657–1661). A biblia nyomása Várad ostroma alatt sem szünetelt. A nyomda és a nyomtatás alatt álló mű átmentése a vár feladásának egyik feltétele volt. A munkálatok Kolozsváron fejeződtek be. Bod Péter szerint 10000 példányban jelent meg a nagy formátumú, szép kivitelezésű *Váradí Biblia*. A nyomdászmaster Nagyszebenben töltötte utolsó éveit, nagy szegénységben. Nyomdáját — amely halála után a fejedelmi kincstár tulajdonába ment át — Tótfalusi Kis Miklós kapta meg.

Várad vára — *Nagyvárad* (Oradea, Románia) Bihar megye székhelye, a Sebes-Körös két partján. Középkori vára fontos erődítmény volt. A hatalmas ötszögű várat magas, széles, ötbástyás téglafal kerítette és olyan széles és mély várárok, amelynek soha be nem fagyó vizén kisebb hajóval is lehetett közlekedni. A törökök 1598-ban — Nyáry Pál várkapitány idejében — eredménytelenül ostromolták a várat. 1660-ban viszont — II. Rákóczi György fejedelem szászfenesi csatavesztése és Váradon esett halála után — a főkapitány és a helyőrség nagy része a fejedelem holttestének Ecsedre való elszállítása miatt odahagyta a várat. Ekkor Ali Csengizáde temesvári basa, a hadak fővezére és Ahmed Szejdi budai basa egyesült serege beindította az ostromot. A védelmet Balogh Máté alkaptány látta el. A kis létszámú helyőrséget a várba menekült városlakók támogatták. A várvédők (alig voltak nyolcszázötvenen) hősiesség után szabad elvonulás és a város értékeinek a megtartása ellenében feladták Várad várát, amely harminckét évig, 1692-ig maradt török uralom alatt.

Simon Anna: Festett bútor (I.)

P. Buzogány Árpád

Kérelem, őszel

A járdán megállt a víz. Tócsákba
gyűlt, telehullt levéllel.
Salomé, szebb vagy, mint az ősz.
Őrszemű szomorúság ült
a napba. Hízik az árnyék,
hosszú ujjaid tenyerembe költöznek.
Port kavar a szél, színes
papírokat lenget és érzem
a meleget. Október van.
Szeress úgy, mint másokat nyáron.

Te vagy a legszebb ékszer

Elfogytak belőlem a szavak,
csak ülök a papír előtt,
az, hogy gondolok rád,
a szóláshoz nem ad erőt,
mély kutak fölött a szél
visszhangod kergeti még,
szemedbe temetett álmaim
parazsa bennem ég,
mindegyre gondolok rád,
olyan szép még ez a kényszer,
elmúlt heteknek nyarában
te vagy a legszebb ékszer,
fáj, ha magamban látlak,
nem tudlak temetni végleg,
hajnali álmok végén
mindegyre megidézlek,
egy hang és egy szó is téged
már újabb holnapokba ment át,
csak ülök a papír előtt
és szívom a cigarettát.

fontos egyszerű vers helyett

valami fontosat valami egyszerűt
szerettem volna versbe írni
hogy sokáig megmaradjon
előttem a fehér papír
vajon mivel is kezdjem
magamban rendezgettem a szavakat
vajon hová talál szemvillanásod
mihez hasonlítsam kezed melegét
csend volt és elmúlt már éjfél
megállt az idő bennem
aztán szétfolyt minden
és nem tudtam eldönteni
mit kellene még kihagynom

fontosabb a vers
mint másokra gondolásom?

ennyi maradt a vers helyett
olyan mint repülő hattyú
árnyékfoltja a vízen

akár a szellő

a vers legyen erős
mint a fejsze nyele
a csók legyen forró
hogy elöntsön tetőtől talpig
és az ember legyen szabad
hogy gyötörhesse magát
vállaljon-e téged minden rigolyáddal

vagy felelőtlenül itt hagyjon
és vidáman menjen tovább
akár a szellő

Ellobbanás

Elszunnyadt bennem szeretet,
kialudt minden izzás,
bolondos medret énbennem
zavaros, hűvös víz ás,

nem csillog benne napsugár,
zúgása tompa, hangos,
mert aki belenézhette,
szívemet halkítja most.

tulipán színű

felhőkön ülsz ma kislány
alattad szelek járnak
tulipán színű ködben
százan is muzsikálnak

tavasza rajzol majd rólad
önhitt mosolygós képet
alig bomló virágok
szíromlevelét téped

lebegj a holdas éjben
álmaim foglya leszel
amikor földre szállnál
idegenként érkezel

ha majd

mennyi marad majd belőled
mi lesz mi a lelkeembe éghet
hogya pár napig te adtál legszebb
szavaimnak menedéket?

kútmélybarna szemeid játékát
most még magam előtt látom
gyöngykoccanás szavaid
visszhanggá már nem kiáltom

hiányod lehet legtöbb
mi maradhat utánad —
legyen mit verssé tenni ha majd
orvul a múzsza hátba támad

Szerelem, melynek halálát hasonlítja

Kihűltek már a nappalok.
Melegedet sem érzem.
Gyöngyvirágok halk halálát
vigyázza majd a két szem.

Simon Anna: Tél előtt

Pongrácz P. Mária

Kocsmáúr

Kilépett az elegáns villa kapuján, s a külváros felé vette útját. Ott volt az a füstös kiskocsmá, mely mindennap várta. Külön asztala volt, kedvére poharazgatott, nem zavarta senki. Egyetlen ismerős sem volt a közelben. Ebbe a lebuja csak napszámosok, munkanélküliek, életüket napról napra tengető szegény lelkek jártak. Mégis, mikor belépett a kocsmába, lesütötte a szemét, mintha szégyellte volna, hogy ide jutott.

Hófehér, kikeményített gallérú inge virított a hunyorgó fényben. Amikor leült a számára fenntartott asztalhoz, halk suttogás hallatszott. „Megjött a kocsmáúr!”

A pincérlány tánclépésben közeledett hozzá: — A szokásosat parancsolja, uram?

Bólintott. Szomjasan tátogtatta a száját. Ez kell neki. Nem a szalonok kristálypohárban gyöngyöző itala. És a jó modor se kell. Minek udvariaskodjon? Semmi értelme ennek. Itt a földre köphet, megmarkolhatja a pincérlány fenekét, káromkodhat, mint a többiek. Beszélgetni sem akart senkivel. Minek szaporítani a szót, és mit mondhatna ezeknek, a jöttmenteknek? Elmúltak azok az idők, amikor kérdésekkel halmozták el. Hízelegtek neki, aztán mindig kértek tőle valamit, amit megtehetett volna. Néha meg is tette. Nem mindig egyenes úton járt, de ügyesen kerülgette a törvényeket. Egyensúlyozott a szabályok és rendeletek drótkötélén. Állásokat, tisztségeket osztogatott, kivándorolt németek villáit ajánlotta fel a kiváltságosoknak. Nem minden ellenszolgáltatás nélkül. Mindent titokban tett. Ha elintézett valamit, mégsem volt elégedett. Számtalan apróság nyugtalanította. Lehet, hogy nem volt eléggé óvatos, lehet, hogy magára haragított valakit, aki egy szép napon beleszólhat a sorsába. Ezek a kérdések aztán megsaporodtak, mint a polip nyúlványai, átfonták az agyát. Néha fenyegették, máskor fojtogatták. Döntéseihez mégis ragaszkodott. Csak akkor engedett, amikor úgy érezte, hogy nem kap levegőt. És egyre gyakrabban érezte. Mind többször engedett...

Egy szőrös, torzonborz alak közeledett az asztalához. Csak néhány lépésnyire volt tőle, amikor váratlanul megbotlott. Kiejtette kezéből a poharat, aztán visszavert ivótársaihoz. A pincérlány hozzá sietett, rongyos, mocskos törülőronggyal sikálta a padlót: — A törött pohár szerencsét hoz, uram! Bocsásson meg nekik, ők már ilyenek, de kocsmavendégek, ki kell szolgálnunk őket!

Nem szólt semmit, úgy gondolta, legjobb, ha hallgat. Mohón kortyolta a pálinkát, aztán az üres poharat az asztal szélére tolta, ezzel jelezte, hogy jöhet a ráadás.

A szőrös is a sokadik pohárnál tartott. Sűrűn koccintgatott társaival, akik közben egyre hangosabbak lettek.

— A francos fenét, azt kívánom a sok úgazdagnak! — kiáltotta, hogy mindenki meghallja. — Lopnak! Mi csak csenegetünk, itt is, ott is egy keveset, de ők megszok-

ták, hogy marokkal vegyenek mindenből. Habzsolnak. A telhetetlen anyjukat! Akasztófán lenne a helyük. Szívesen mennék hóhérnak, ha hívnának, Isten bizony!

Már a harmadik pohárnál tartott, amikor valaki megszólította: — Rendeljen nekünk is egy sort!

Nem kérte, nem könyörgött, mint a koldusok, hanem egyszerűen felszólította. Ez a kocsmá törvénye, akinek pénze van, az köteles fizetni a többieknek, ha nem, akkor...

A kocsmáúr kényszeredetten intett a pincérlánynak: — Egy kört azoknak! Én fizetem! — hebegte. — Rendben, uram — mondta kurtán-furcsán a lány, de arcán cinkos mosoly jelent meg.

Arra gondolt, hogy ezek itt, a kocsmában összejátszanak ellene. Tetszik nekik, hogy idejár, de ugyanakkor utálják is. Kinézik, kiröhögik, palira veszik. Meg kell fizetnie, hogy befogadják a lump társaságba, megengedik neki, hogy külön asztala legyen, hogy az arcukba bámuljon, hogy hallgassa káromkodásaikat. Egy szép napon talán meg is verik... Érezte, hogy szíve egyre hevesebben dobog. Szeme előtt kékes fényű karikák táncoltak. Elképzelte, hogy öklök közelednek felé. A szőrös megragadja a tarkóját, aztán rázni kezdi. Ki akarja verni belőle a rosszat. Azt a sok-sok vétet, amit rejteget annyi éve.

Idegesen felröhögött, hogy leplezze félelmét. Csak erre vártak a kocsmavendégek. Egyenként emelkedtek fel az asztaluktól, s teli poharakkal közeledtek. — Igyunk brúdert, pajtikám! — kiáltotta a szőrös. — Háromszor, mert három az Isten igaza! Ha már ugyan van Istened. Ki tudja? Nem baj, kölcsön adjuk neked egy félórára. Nekünk nem sok hasznunk van belőle. Üres a zsebünk, érted? A gyárat, ahol dolgoztunk, eladták. Az utcára kerültünk, szép sorjában. Hát van igazság ezen a földön?!

A kocsmáúr megszeppent. Ő nem hibás semmiért. Nem ő találta ki a kapitalizmust, egész életében azt hirdette, hogy a vagyon a népé, persze amikor még hirdethette, járhatott előadásokat tartani megyeszerte a virágzó, sokoldalúan fejlődő szocialista társadalomról. Most hallgatnia kell. Felkötnék ezek a háborgó-forrongó munkanélküliek. És védekezni se tudna. A tömeg megbolondul, ha „voltage” lát. Gyáva vagyok — gondolta. Bezzeg mások nem törődnek velük. A forradalom után vállalkozásokba kezdtek, villákat építenek, külföldön nyaralnak, és a hajuk szála sem görbül. Sokan politizálnak is. Pártokat vezetnek, keringenek arcátlanul a forró leves körül. Honnan merítenek bátorságot? Miért nem félnek ők is attól, hogy egy szép napon előkerülnek azok az iratok, amelyeket el akarnak felejteni? Ki adott nekik bátorságot, kik állnak a hátuk mögött, kik biztatják őket?

Rendelt még egy sort az ivócimboráknak. Zajosan koccintgattak a kicsorbult olcsó üvegpoharakkal, amelyek nem csilingeltek, csak kopogtak tompán, szégyenletesen.

Soha nem ivott többet három kupicánál. Most már az ötödiknél tart. Érzí, hogy zsidbad az agya, lazul a teste, dagad a nyelve. Mégis rendel egy újabb kört. Legalább így magába tudja fojtani a szavakat, mert ő nem beszélhet, nem mondhatja el, hogy ki volt, mit tett, nem emlékezhethet a múltjára. A kikeményített gallér szorítja a nyakát. Páncélövnek érzi. Ki kellene gombolnia az ingét, meglazítania

valahogyan. Nem megy, sehogy se megy, a keze nem engedelmeskedik már neki. Ügyetlenül fészkelődik, csavargatja a nyakát jobbra-balra.

— Ne rezelj be, pajtikám! — harsogja a szőrös. — Mi nem harapunk. Csak a mocskosokat nem tűrjük! Te rendes alaknak látszol, csak amolyan nyámnyila vagy. Egészségedre! La mulți ani! Zum voll sein! Zsiveli!

Igen, ezek az együtt élő nemzetiségek. Akiket nem szabad sértegetni. Joguk van a nyelvükhöz, szokásaikhoz. Ezt hirdette akkor is, amikor két magyar és egy román közül az utóbbit léptette elő. Szemrebbenés nélkül. Amikor eltúrte, hogy kálváriát járjanak a menekülni készülő németek, amíg valaki „megsajnálja” őket. Ők a hibások, tudták, mi vár rájuk, milyen árat kell fizetniük a szabadságukért... Ma is megfizetnek mindent. A hatalom kér, a polgár tejel.

Megemelte a poharát, de nem jött ki hang a torkán.

Hirtelen kitárult a kocsmajtó. Fény hasított a félhomályba. Piros ruhás, piros kalapos nőalak ringott a fényben. Lágy vonalak kígyóztak az asztalok felé. Illatos tekervények köröztek az italbűzös levegőben. A szőrös magához rántotta a nőt. Ott piroslott, lihegett a mellén, mint egy kibomló virág. Virító mákvirágszirmok repültek szerteszét. Ő is érezte, hogy a szirmok az arcára szálnak. Elpirult...

— Van egy kéglim — suttogta a szőrös. — Ha egyszer szükséged lesz rá... átengedem neked... Természetesen csak akkor, ha jól megfizeted!

Ravaszkásan kacintott a kocsmáurnak, aztán sietve távozott, magával gombolyítva a piros virágot. A többiek is lassan szedelőzködtek. — Majd holnap, kocsmáur! Akkor megisszuk a ráadást is! — mondta valaki közülük.

Kocsmáur ott maradt az asztalánál. Egyedül. A pirosuló mákvirág szirma simogatta a mellét. Lassan melegítette. Nem hűlt még ki a lelke, csak megfásult egy kicsit. Fel kellene melegíteni. Egy nővel. Vágyott, egyre jobban vágyott egy ölelésre. Nem akármilyenre, nem szerető hitvesi karokra, hanem vad, fékezetlen ölelésre. A szőrös, lám, milyen boldog! Ott van már a kégliben a piros ruhás, piros kalapos nővel és ölelik, csókolják egymást... A tiltott szerelem a legforróbb. Erre csak szabad emlékeznie.

Egyszer eljött hozzá is a bódult nő, akit Hamvasnak nevezett. Miniszoknyát viselt, mélyen kívágott, testre simuló pulóvert. Félig kilátszott duzzadt melle... Éppen kihallgatási nap volt. Ott fogadta a hivatalos irodában. „Azért jöttem” — suttogta Hamvas —, „hogy engedélyezzen egy gyászjelentést. Szegény kollégám autóbaleset áldozata lett, elhoztam az általunk megszerkesztett szöveget... Ön ismerte, tudja jól, milyen nagy művész volt!”

A miniszoknya zsugorodott, a keblek kimásztak a pulóverből. Hamvas szendén mosolygott és közeledett hozzá. Túlontúl közeledett. Egymáshoz ért a testük. A gyászjelentés az irodai asztalra repült. Csókolóztak. Hamvas nem ellenkezett. Odaadóan kínálta fel duzzadt ajkait, kis, hegyes nyelve táncolt a szájában. Holtak a holtakkal, élők az élőkkel! Villámgyorsan alákanyarította a nevét, hogy engedélyezi, hogy a pártlapban megjelenjen a gyászjelentés. El sem olvasta a szöveget, erre már nem volt ideje, mert a hullámszó, duzzadt mellek kifordultak a dekoltált pulóver-

ből, és az alig-szoknya alatt felpiroslott a tenyérszíni bugyi. A combok megfeszültek, amikor rátapadt forró tenyere. Már csak egy lépés volt a beteljesülésig... De Hamvas akkor sikoltozni kezdett: „Segítség, meg akarnak erőszakolni!”... A vadmacska azt akarja, hogy előbb megszelídítsék — gondolta akkor, és tovább próbálkozott. Hamvas meg nem hagyta abba a sikoltozást. Tudta, hogy az előszobában sokan várakoznak kihallgatásra. Tudott mindent! Azt is, hogy kelepcebe csalta a főnököt, aki meg fog fizetni a csókokért, a simogatásokért. A felgerjedt férfi akkor nem gondolt erre. Az íróasztalára fektette Hamvast, eszeveszetten turkált a szoknyája alatt... Csak néhány percig folytathatta, mert rövidesen nyílt az iroda ajtaja és megjelent az erkölcsös: „Mindennek vége, elvtárs!”...

És valóban vége lett. Ha nem nevezik ki egy vállalat igazgatójának, akár a rendszer áldozata is lehetett volna. A Forradalom előtt bocsátották el, tehát pályázhatott volna akár a forradalmár címre is, amint azt mások, az okosabbak meg is tették. Csakhogy ő akkor is gyáva volt. Megelégedett azzal, hogy mégis főnök marad, és nem hurcolják törvényszékre erőszak vádjával...

Hamvas a botrány után szép karriert futott be. Államfő díszvacsoráján énekelt, mulatott. Rádásul előléptették az intézmény párttitkárává. Szoknyája megnyúlt, pulóvere elfedte kebleit, fürtös haját kontyba csavarta. Mindenki tisztelte, mert ellenállt, sikoltzott, leleplezte a „Don Juan”-t, megvédte a proletár erkölcsöt.

Kocsmáur nagyokat sóhajtozott, miközben fizetett. A pincérlány szabadkozott, hogy neki semmi köze az egészhez, „az úr akarta, hogy fizessen”. Persze nem tudhatta, hogy nem a számlával van a baj, elegendő nyugdíja van ahhoz, hogy akár tízszer ennyi vendégnek is fizessen egy ilyen olcsó lebuiban. A mákvirág tüzes szirmait nem láthatta senki...

Az italtól bódultan szédelt ki a kocsmából. Tántorogva haladt a külvárosi utcán. Az út vitte magával, kanyargott, körbejárt, nem vezetett sehova... A mellette elhaladó emberek közömbös, egyforma, szürke árnyaknak tűntek. A szegénység menetelt mellette. Vagy az elégedetlenség, a beletörődöttség, ki tudja...

Úgy rémlett, hogy egy árok széléhez ér. A mélyen kiásott sánc ott tátongott előtte. Minden erejét összeszedte, hogy bele ne szédüljön a mélységbe. Megbotlott. Valaki megfogta a karját, hogy el ne essen. Erőtlen, gyöngé érintés volt csupán, nem segítőkész mozdulat. Ő tovább ingott, lengett, a mélység örvénylett alatta. A kéz már nem támogatta. Egy pillanatra kijózanodott. Úgy rémlett, hogy Hamvas nagy kerek szeme bámul rá. A nő sápadt arcán két piros folt pettyezett, gyér hajszálai úgy tapadtak a fejére, mint a megtépett libák maradék tollai.

— Rosszul van, elvtárs?

Kétségtelenül, Hamvas hangja volt, de nem tudott válaszolni neki, csak nyüszített, mint a megkergült kutya. Minden erejét összeszedte, hogy Hamvas remegő kezét megragadja... Meggondolatlan mozdulat volt, egyensúlyát veszítette. Ismét elszédült, aztán a semmit markolva zuhant a gödörbe.

Hamvas kesernyés vénasszonyarcát már nem láthatta, a sár bemázolta az arcát...

Csávossy György

Megbántott kedves

Magdinak

Megbántott kedvesed
letarolt termő szál,
olyan, mit zivatar,
jégverés lekaszál.
Lelke a szétzilált
gabona levele,
pacsirta sirató
bánata jár vele.
Hány könnynek harmata
éleszti újra fel?
Félted őt? Melengess
pólyáló kezeddél,
táplálja szívednek
lüktető vérere,
ő lesz majd számodra
életed kenyere.

Boszorkány vagy

Boszorkány vagy. Az ítélet:
szívem máglya, megégetlek.
Hamvadat magamra szórom,
s feltámadsz új lángot szórón.
Nincs menekvés, a varázson
nem fog égető parázsom
sohasem.

Az ítélet

Minden vágy az idő börtönfalába ütközik,
mit senki sem tör át.
Külön cellába rendelt a sors,
s az ítélet életfogytiglani fogság.
Kimondták.
A fogda keskeny ablakán
olykor betör egy-egy sugár,
mosolyok emléke, vagy szemvillanás:
kék ég fekete pillarácsok között,
pillanatnyi kábulat,
majd jön a szürkület,
csupasz falon dereng a penész,
a hold fényujja matat rajta bután —
szabad az ég,
míg földön örök törvény
a kiszabott magány.

Simon Anna: Ősz

Főcze Kornélia

Együtt

Oly gazdagnak hisszük magunkat, kedvesem,
pedig csak egy régi mérleg minden vagyonunk.
Tányérjain, míg gyümölcsöt mérek,
érnek az évek, éveink;
levük elfolyik lassan, mézesen.
Együtt leszünk mi mindig, édesem
— mondom,
s egyszerre minden oly súlytalan,
mintha csak álom lakná e házat
s mi, a mérhetetlen időben fekvő,
álmodván életünk s azt is, hogy
álmodunk.....
Az álom mögötti álom elsüllyed:
csak álmodom, hogy álom lakja e házat
s tudom, hogy itt vagy;
arcodon gyermeket játszik a szélcsend;
megszólítasz,
s már nincsen más, csak az életünk;
riadt szemem hártavitrinébe
a tört valóság újra visszavágyik:
együtt leszünk mi mindig, kedvesem,
a mérlegzúzós, társtalan halálig.

fennsík

és megérkeztünk a határtalan délutánba
ahonnan tovább indulni bármely irányba
merő ostobaság idővesztés mert lehetetlen
a napfényszögesdrótos Idő telhetetlen
délutánjából úgy kijutni hogy valamiképp
ne mosódna ne kenődne el a kép
egykori arcunkról fenyőág-reményeinkről
indulás előtti emlékeinkről —

s mintha az értelem is megbabonázva
Minden Idők délutánjában ázna:
látja Istent amint fűvet fát felhőt rendez
egy régvolt délutánból holnapi végtelenhez

apámnak

törődött tenyered
tartsd az ég alá
tartsd a nap alá
lássák az istenek
kérges érdemed
apám

csorduljon szívükből kegyelem
tenyered sáncában meggyűljön
duzzadjon öröm özönévé
szájadban a szó zöldüljön
olajfalevéllé
mire a nap leáldozik

Vándor

az út vitt el
a szív hozott
a szerelem
az átkozott

mozdul az ág
a rézkilincs
az út visz el
a célbilincs

nézlek ha látsz
hallom hogy szólsz
csak képzelem
hogyan vándorolsz

P. Buzogány Árpád

Görbe Pityu szerencsétlensége

Katona Görbe Pityu a mai napig sem békült ki a sorssal. A kapu előtt, a kispadon ült egyedül a szürkületben, az alsóbb falvakban már égtek a villanyok, tőlük felfele pedig, a fennvalóra mutató hegycsúcs irányában sötét volt már minden, a sziklák összeolvadtak az éggel.

Aprókat bólogatva motyogott, egyik kezével egy botot tartott térdei között, másik kezét maga elé emelve hadonászott. Pedig talán jobb lett volna békét kötnie, mert így mindig ő húzta a kurtát. Suhanc korában egy nyári esőkor villám csapott a fába, ami alá behúzódott. Csak a szele találta, mondták az idősebbek, akik már láttak ilyent. A fa törzsét mintha földig hasította volna valaki, a szálkás darabok hajításnyira szóródtak szét a fűben. Ő azonban megmaradt. Estefelé találtak rá, miután már tűvé tették érte a falut. Nyitott szemmel feküdt a földön, de nem lehetett tudni, érti-e, amit mondanak neki. Hónapok múlva állt lábra, vénácska is maradt egész életében. Ahogy megerősödött, dolgoztatott, amit lehetett, de a keményebb munkát nem bírta, így hát — a Katonák nemzetségében elsőként — elvállalta a csordapásztorságot egy öreggel.

Nem házasodott meg. Aztán, amikor már jól benne járt az időben, és egyedül maradt a házban, összeboronálták egy szomszéd falusi fiatal özvegyasszonnyal, ám a tűzről pattant, szájas asszonyka rövid idő múlva hazaköltözött egy szó nélkül, mindenfélét összepakolva a házból, amit csak lehetett: szőttest, gabonát, edényfelét. Pityu ahogy estefelé a csordával beért a faluba, talán utolsónak tudta meg, mi történt vele.

Bármilyen háborgó természetű volt, sosem tudta érvényesíteni akaratát, a felnőttek átnéztek rajta, jobb esetben megsajnálták, még a suhanc legénykék is ugratták ezzel-azzal, ha módjuk volt rá. Olyankor kipirosodott az indulattól, szinte érthetetlenül hadart, és veszettül hadonászott maga előtt.

Próbált ő több is lenni, mint aminek látszott, gyönyörű beszédekert szedett össze magában egy-egy lakodalomra, egyéb ünnepségre, de mivel gyenge volt a hangja, néhány próbálkozás után le kellett mondania a közszereplésről. Húsvéti verseket, névnapi köszöntőket fabrikált néha, amikor megkérték. Ha idejében szóltak, felkészült rá, volt is ideje egész nap ilyeneken gondolkodni, aztán fejből mondta el a szép, rímes sorokat, helyben megtanította bárkinek, de le nem írta soha. Bicskájával gereblyefogakat, más apróságokat faragott, volt is otthon neki mindig ilyenféle egy kartondobozban, csak kérni kellett, ha valakinek szüksége volt rá.

Az égiekkel, úgy látszik, állandó háborúságba keveredett. Egyik esztendőben pályát akarván változtatni, elvállalta a harangozást. Abban az évben hétszer kel-

lett tűz miatt harangot kondítania, hét épület égett le a faluban. A babonás népesség másik esztendőre nem fogadta őt meg, pedig hűségesen ellátta minden teendőjét. Úgyhogy visszatért az állatok mellé, egy árva gyerekkel pásztorkodott. Amikor úgy nézett ki, rámosolyog a szerencse, mert távoli rokonai valamilyen nyugdíjat intéztek neki, az égiek haragja ismét lesújtott rá: villámcsapás miatt leégett a hatalmas csűr fele, mellette a pajták is.

Úgyhogy Katona Görbe Pityu csupán magára számíthatott, és magára is egyre kevésbé. Eljárt az idő fölötte, súrolta már a hatvanat, és míg a világ nem lehet pásztorkodásból megélni. Megíratta hát a kérést a hivatalhoz, hogy éjjeliőrségre pályázik. Kutyái mind jók, és villanylámpája is van — írták még a papír aljára, hogy alkalmasságát a legkomolyabban bizonyíthassák.

Eltelt azóta több hét is, válasz még semmi. Egy jó hónap van még hátra a pásztorkodásból, ha nem vállalja Márton napjától még hóesésig. Ha minden úgy lenne, ahogy elképzelte, újesztendő első napján már bakterként állhatna szolgálatba.

Hatalmas autó lassított, lámpái belehasítottak a sűrűsödő szürkületbe. Idegen férfiak szálltak ki, ócskaságokat, régi bútort, fonókereket, függőlámpát kerestek itt, a nagy hegy tövében, a világtól legtávolabbi falucskában, mert ettől fölfelé a vadak és a fennvaló birodalma volt minden. Neki van ugyan mindenféle, állt fel a padról, az első szobában ott a nagyanja bútora, a középsőben az anyjáié, napvilág a padláson is szét lehet nézni, sárral kitapasztott gabonataratótól osztovátaig mindenféle ósdiságot ott tartottak régebb is.

Jó pénzt ígértek ezért-azért, és a beszélgetés azzal zárult, hogy másnap, kissé korábban visszajönnék szétnézni. Katona Görbe Pityu úgy érezte, megfogta most az Isten lábát. Minek annyi bútor, úgymint raktárnak használja az első szobát, kanapé pedig három is van a kapun belül, amelyik tetszik, vigyék. Azzal aludt el, hogy a pénzzel színes televíziót és tangóharmonikát vesz, a többit félreteszi, hogy legyen, amihez hozzányúlhat bármikor.

A fiatal emberek tartották is a szavukat, másnap még haza sem ért, háza előtt várta egy kis teherautó. Van itt minden, ahogy mondani szokták, használt koporsón és elhagyott gyereken kívül szinte minden kerül, mosolygott a hízott képű úriemberekre. Innen egy kanapé, onnan egy szekrény, meg tálas, faragott keretű tükör, még a nagyanja diófa ágyát is kicipelték, pedig arra volt szétterítve a szemes paszuly, egy abroszon. A végén a faliórát is leakasztották, a padlásról néhány cserepet már ráadásként adott oda.

Leültek a konyhaasztalhoz, jóféle körtepálinkát vett elő, azzal kínálta a vendégeket. Áldomásba — tette hozzá. Az idegenek értettek a szóból, összeszámolták mindent, egy sárgás bankót tettek az asztal sarkára előlegnek. Holnap hozzák a főnöktől a többi. Valutában, mert annak nem vesz az értéke! Felhajtották a pálinkát, a maradék félliternyit nagylelkűen utánuk vitte a kapuig.

Azóta várja őket, már hányadik napja? A két kezén nem is tudja megszámolni. Hej, csak hozzák már azt a pénzt, majd ő megmutatja, Görbe Pityu kicsoda a faluban!

A kutya a lábához simult, megrezzent ettől. Felállt és bement. Tüzet sem gyújtott, elment a kedve, amint a bútorok üres helyét látta. A tükör mögött ami pókháló volt, azt sem takarította le. Szalonnát és túrót evett, aztán kiment az udvarra.

Állt egy darabig, az eget nézte. Hogy mit beszélgetett az égiekkel, senki nem tudhatja. Bement a csűrbe, a hosszú létrát az udorhoz támasztotta, a csűrkapuról leakasztotta a régi istrangot, hurkot vetett a végére, és elindult fölfelé.

Reggel, hogy a csorda úgy megkésett, a gyerek kereste. A csűr földjén találta meg, mellette a szakadt istrang, a végén hurokkal. Észnél volt, de nem tudott se mozdulni, se beszélni, úgy összetörte magát. A gyerek felkiabálta a szomszédokat, többen is beszaladtak az udvarra még az úton járók közül is.

Egy markos fiatalember, a helyzet komolyságát látva színlelt vidámsággal szólt hozzá, ölébe kapva:

— Mivel foglalkozik maga, Pityu bá? Legalább egy főpróbát tarthatott volna, hallja, hogy ne járjon ilyen szerencsétlenül.

De hol van a hold?

A délutáni forróság nyomaként langyos szél libbent, műanyag tasakot zörgetett az útszélen. A csendes, szűk utca apró térre nyílt. A saroknál, egy kivilágított teraszon, hatalmas napernyő alatt nagy társaság sörözött. Mazsola szétnézett. Arasznyi, libegő szoknyás lányok álltak egy autó mellett, a lehúzott ablakra felkönyökölt, tetovált vállú fiatalember egyik lány fülébe suttogott.

Átvágott az úttesten, egy kirakatnál integetett a kiszolgálónőnek, lassított a kapualjban üldögélő virágáros öregasszony mellett, aztán a főtér felé vette útját. Az épületek fölött még világos volt az ég alja, kirakatok bőséges fényében pompázott a járda. A virágágyásokon túl, a fűvön egy férfi hasalt mozdulatlanul, egy padon idős házaspár kávézott. Alig járt autó. A tér túlsó felén, a ruhagyár irányából csapatokban érkeztek a fiatal nők, a hangos tömeg szétvált, egy része a lakónegyed, más része a vasútállomás felé kanyarodott.

Percek alatt sűrűsödött a sötét. A kéttornyú templom előtt visszanézett. A tér fölött nem látott csillagot, és tovább, az átjárónál is az eget bámulta. Két nappal ezelőtt telehold volt, most meg sehol sincs... Pedig tiszta az ég. Nyíló hársak illata lengte körül, a híd környékén érezte már a vízszagot is. A hosszú járdarész egészen pusztá volt, az utcai égők körül apró bogarak röpködtek. Halk beszédű nők vonultak a másik oldalon, Mazsolának újból a három lány jutott eszébe, akikkel egy teraszon üldögélt délután. Hangos kacagásukra a szomszéd asztaloktól is feléjük bámultak, apróságokon nevetgéltek jóízűen, és sört ittak. Azelőtt egy fényképiállítás megnyitóján volt, öreg házak, falvédős szobabelsők és mo-

solygó gyerekek képei előtt állt sokáig, a másik falon vasút és fakó falú raktárak, a nyüzsgő piac jeleneteit látta, meg néhány portrét. Érett, mosolygó nő egy ajtóban, lépcsőn cigarettázó férfiak, a csordára váró szalmakalapos öreg, és lányok.

Egy autó lassított mellette, a hangos zene egyszerre elhalkult, és a nevét kiáltották. Kerek arcú, barna lány integetett, és kinyitotta a hátsó ajtót. Az autó megállt, a kormányánál ülő, hosszú hajú lány is az ablakhoz hajolt.

— Gyere már! — kiáltotta, és a két lány egyszerre kezdett kacagni.

Mazsola beült, és már indultak is. Esti séta, fordult hátra a kerek arcú, egy rövid ki-
ruccanás. Éjfél utánra már itthon is vagyunk — nevetett felszabadultan. Ahogy kiértek a városból, meghangosította a zenét, kidugta fejét az ablakon és nagyot sikoltott.

— Mit csinálsz — morgott a vezető, aztán amikor beállt a csend, hangosan kacagott. A gödörös úton ide-oda kanyarogtak, Mazsolának meg kellett fogóznia.

— Vigyázz! — kiáltott a volánnál ülő, és hatalmasat fékezett. Aztán hátrafordult.

— Semmi baj, indulunk is már tovább. Csak egy sündisznó — mondta a tévébemondók szokott stílusában.

A harmadik faluban, egy vendéglőnél álltak meg. Mazsola pénzt tett a zsebébe, előkereste a cigarettáját, a táskát az autóban hagyta. A terasz tömve, bent az épületben pedig meleg volt és ételszag.

— Na lányok, mi legyen, mert nem erre számítottunk — nézett szemükbe a hosszú hajú.

— Nem érdemes gyúródni — komolyodott el Mazsola.

— Hát akkor — hátra arc! — és kifelé indultak.

Szótlanul ültek az autóban, még a másodpercek is hosszúnak tűntek. A lány beindította a motort, és beletaposott a gázba.

— Hol fordulsz meg? — kérdezte a másik.

— Majd meglátod. Nem adjuk fel ilyen könnyen!

— Oda, ahol voltunk a múltkor?

— Csakis. Tudsz jobb helyet?

Újból szólt a zene, és visszatért a jókedv. Hűvös levegő vágott be az ablakon, széna illatozott. Szűk völgybe érkeztek, a kukoricaföldek kaszálóokban folytatód-
tak az erdő felé. A fenyvesek fölött tiszta volt az ég, apró csillagokkal.

A falu szokott álmát aludta már. Egy kanyarnál, a templomon túl letértek a híd mellett. Csend volt, csupán távoli kutyaugatás hallatszott. Megismerte Mazsola az emeletes faépületet. A teraszon hosszú faasztalok mellett egy kutya fe-
küdt, jöttükre körülszimatolt és elébük állt, megszagolta mindhármukat. A te-
remben egyetlen égő világított a pult fölött. A lányok üdítőt, Mazsola sört kért. Piros rövidnadrágos kiszolgálólány hozta utánuk a tálcát. Ahogy leültek a tera-
szon, a kutya asztaluk mellé jött, kinyújtott derékkal szimatolt.

Hűvös volt a levegő, halkan szólt a zene. Mazsola körülnézett, egyetlen ismer-
őst sem látott.

— Egészségünkre! — emelte magasba az üveget.

— Finom a sör? — kérdezte a kerek arcú. Mazsola bólintott, és maga elé tette az üveget.

— Én kérhetek belőle? — húzta össze szemét a hosszú hajú.

— Jaj ne, hát te vezetsz! — nézett föl a másik lány.

— Nem baj. Legfennebb itt alszunk.

— Na ne! Erről nem volt szó — mondta hangosan a kerek arcú lány, és az üveg után nyúlt.

A másik lány gyorsabb volt, elkapta és már a szájához is emelte, úgy nézett rájuk. Aztán nagyot kacagott, és maga elé tette az üveget.

Felugrott a kutya mellőlük, Mazsola hátrafordult. Karcsú, fekete hajú nő közeledett az asztalok között, rövid ruhája combjára simult, arca sápadtnak tűnt a neonfényben. Szürkülő hajú, alacsony, vékony férfi jött utána, megállt az asztaluk mellett és szétnézett, a nő előbbre ment, egy üres asztalhoz leült. A férfi beintett a terembe, a pincérlány sietve jött ki, zavart mosollyal vette fel a rendelést. A férfi is leült, maga elé tette az autókulcsot, közelebb húzta a hamutartót és rágyújtott. Ahogy kifújta a füstöt, a nő felállt mellőle és átült az asztal túlsó végére, szembenézett Mazsolával és végigsimította combján a ruháját. Mazsola a gyűrűket nézte ujjain, nem látott karikagyűrűt, aztán a férfit figyelte. Biztosan a férje, a nőt többször is látta a városban, nagy, sötét szemeire emlékezett. Mindig elegáns, és fekete autóval jár legtöbbször.

— Tetszik? — kérdezte a hosszú hajú, és odanyújtotta a sört.

— Kicsoda? — kapta fel a fejét Mazsola.

— Hát... úgy általában ez a hely...

— Jó csendes. Kellemes itt — bólintott.

A nő megsimogatta a kutyát, arra az a pad szélére tette egyik lábát. A férfi hangosan beszélt, sokáig magyarázott, a nő néha bólintott, és egy köszönőmmel mosolygott a pincérlányra, amikor az kihozta a két üdítőt.

Újabb csoportok jöttek, minden asztalnál ültek már a teraszon. Két rövidnadrágos lány ült a harmadik asztalhoz, három fiúhoz, hangosan nevetgéltek, egyikük gurgulázó hangon bele-belevisített beszélgetésükbe. A pincérlány nevén szólította. Idevaló lehet — lesett rájuk Mazsola, aztán észrevette, a két lány is őket figyeli.

— Olyan, mint egy fotómodell — intett a hosszú hajú. — Még a lábujja, a haja is barna.

— Honnan tudod? — kérdezte suttogva Mazsola.

— Láttam, amikor bejöttek. És láttam még máskor is itt.

A képen láttam — villant meg Mazsolában. Igen, ő az! Ő volt a Csábítás — jutott eszébe a kép címe is. Sejtelmes mosoly, meleg szemek, laza tincsei közül kilátszott a fülbevalója. Csak ne lenne ilyen harsány...

— Nagymenő — intett fejével a kerek arcú. — Jól is néz ki.

— Tudja is, ne félj — kacagott Mazsola.

— Ó, igen, a férfiak mindig jobban tudják azt...

Mazsola újabb sört kért, a lányok pedig kávét. Éjfél már elmúlt, mégsem sie-
tett haza egyikük sem.

Ugyanolyan sárga blúzos kiszolgálónő hozta ki a rendelést, mint a másik.

— Szia — intett neki a hosszú hajú lány. — Nem mentél szabadságra?

— Most még nem lehet, este ketten dolgozunk. Óvatosan emelte le a tálcáról
a kávékat, és kibontotta a sört.

— Kitölthetem? — állt szembe Mazsolával. Hosszú haja szemébe hullt, rövid
szoknyája ráfeszült csípőjére.

— Nem, köszi, nem kérek poharat.

— Kértek még valami mást? — nézett a lányokra.

— Most nem... Meddig tartotok nyitva?

— Amíg van vendég. Éjjel kettőig, háromig...

Mazsola maga elé bámult, a nő kicserélte a hamuzót, és ahogy az asztal fölé
hajolt, látszott, nincs rajta melltartó.

— Ismered? — kérdezte a hosszú hajútól, amikor a nő bement.

— A tavaly is itt dolgozott. Mutassalak be? — kérdezte hangosan a lány.

— Sosem árt, ha van ismerősöd — kacagott a másik lány. — Hidegebb sört
kapsz, meg ilyesmik.

— S még ki tudja, milyen előnyök — toldta meg a hosszú hajú.

Mazsola zavartan nézett a terem felé, mikor jön még ki a nő. Rémlett, hogy
még látta valahol. Amikor aztán kijött, hosszan bámulta. Egyik férfi a kezét fogta
meg az asztalon keresztül, a nő kacagott, kissé szemérmesen, szerényen, hát ezt
nem lehet tükör előtt betanulni. A városban, vagy a kiállítás képein látta őt is?
Kellemes, mély hangját hallotta, egyik asztalnál leült a vendégek mellé, egy srác
átölelte a derekát, a nő homorítva húzta ki magát, a kéz a derekán maradt mégis.

Keveset beszéltek, elmúlt a kitörő jókedv, Mazsola a kutyát nézte asztaluk
alatt, meg néha a fekete hajú nőt. Az unottan forgatta üres poharát hosszú ujjai-
val, néha szétnézett, mintha várna valakire.

Felhajtotta a sört Mazsola, rágyújtott. El akarta mondani, rájött, hogy egy ké-
pen látta a kiszolgálónőt, sötét ingben, mögötte felismerhető volt a hosszú utca
néhány háza, szélfújta haja fölött kék volt az ég, a képnek valami semleges címe
volt, egy idegen szó, de ő rájött, hogy az csak mellébeszélés. Nyugodt, komoly
arcával maga volt a szépség... Várt, amíg újból kijött, hogy akkor kezdjen bele.
A nő megállt egy asztal mellett, a vendégek nagyokat kacagtak, egyikük levert egy
poharat, ahogy lehajolt, tenyerével végigsimított a nő combján, térdétől felfelé.

— Akár mehetnénk is — fordult vissza Mazsola. A másik asztalnál a fekete
hajú is a kiszolgálónőt nézte, és combjaira simította a ruhát.

Mazsola állt fel előbb. Akkor látta meg a patakon túl, az épületek fölött a ke-
rek, piros holdat. A terasz sarkánál egyedül állt a nő, fölemelt fejjel a magasba
bámult.

Botár Emőke

hold-testvér...

hold-testvér
felmegyek
ma este
hozzád be
szélgessünk
a szerelemről
harc az tudod
ha megharcoltad
már gúzsba köt
örök rettegés
hogyan elillan
egyszer s ha
már elillant
örök közöny

Szerelmem így...

beteges módon szeretlek
önzőn követelőn egészen

végül is megharcoltam érted
s legyőztem minden egyes
rosszindulatú napot...

most a harc döntetlen újra
szellemekkel csatázom

hát lennebb húzom a lángot
vörösbort iszom és várok...

megszoktam a harcot
anélkül is majd megszokom

szerelmem így szép lassan
csak betegesebb és önzőbb
mindennaposan megszokott lesz

Kinde Annamária

A másik

Valaki jön még, valaki.
Ő megbocsát tenéked.
Érti, mit gondolsz. Nem is kell
mélyen a szemébe nézned.

Nem is kell végigmondanod.
A hangsúlyból, ha szólalsz,
mindent tud már, a mondatot,
amit már ki sem mondasz.

Életedet, halálodat,
életét és halálát
egy bordában szőtték gonosz
hivatalban a párkák.

És nem is kell mit kezdeni,
vagy mondani, ha mégse.
Őt sem azért küldték ide,
hogy mindezt elbeszélje.

Ismerős

Mert az ilyen: gyengének látszik.
Tanácstalannak.
Mint aki nem tudja, mit akar.

Mert az ilyen biztos depressziós.
Megbízhatatlan.

Mert az ilyen nem mutatja magát.
Féloldalt fordul inkább,
mintha ott sem volna.

Pedig nagyon is ott van.
És figyel.
Éppen ettől féltek.

Mert az ilyen dohányzik.
Szenvedélybeteg.
Titkosan, betegesen
szenvedélyes.

Narancsvers, reggel

Itt ülök, reggeli narancslé a pohárban.
Kávé majd később. Hirtelen megvirradt,
mintha átmenet nélkül. Verset
olvastam, azért. A hajnalt ellopta a vers.
Jól hangzik a narancslé, ugye? A villany-
számláról most nem beszélünk.
De legalább ég a villany. Legalább.
Magyarul.
Azt mondja: rakendroll. Azt mondja:
Visszajelzés. Azt mondja: szeretném.
Gondolja: akarom. Kontroll?
Félek, ellopja az illúziómat.
A narancslevet nem lophatja el.

Huhh, de szürke. Mintha senki sem volna
ébren. Csak imitt-amott villog valami.
Autólámpa. Köd, március. Hatötvenhárom.
Mit kezdjek magammal. Mit kezdjek magam.
Tudok beszélni?
Maradtam. Elmaradtam. Lemaradtam.
Szerepjátszottam. Itt arra nem kíváncsi
senki sem. Erre sem.

Elmondhatnám pedig a házi oltárt.
Parsley sage rosemary and thyme.
Tigrisszem, rózsakvarc és két ametiszt.
Jenő, aki jól bírja a füstöt. Szerencsére.

És nem tudom, hány éves az agyam.

Ne engedd a rózsát

A rózsát, a rózsát fogad közt szorítsad,
ne engedd a rózsát, távol van a part még,
vihar jön, mélyről morajlik a víz,
felhőket csodálni nem jó alkalom,
kivehetetlen, a szél mit beszél,
talán csak úgy sejtéd, a bőrdön érzed,
nem örömhírt hoz, hanem fenyegetést,
gazdálkodj erőddel, míg úszol az árral,
a rózsát ne engedd, a rózsát ne hagyd,
míg táncra kér majd egy hatalmas hullám,
hátára emel majd és száguld veled,
partra tesz lágyan a rend otthonában,
ott vár rád egy békés örök sziget,
fogad közt szorítsad a rózsát, ne engedd,
őrizd meg a rózsát az örvény felett.

Tanulni a rózsát

Tanuld a bársonyt, harmat csillogását,
ismételj naponta bűvös színeket,
törékeny tövises karcsúságot,
tanuld illatának dús áradását,
hajnali szélben ismételd naponta,
napfényes délben csöndes ragyogását,
alkonyba olvadó ringását tanuld,
gyakorold éjféli remegését.

Ott vár a rózsza

Télben hó alatt, a föld mélyébe rejtve,
sötét barlang falára karcolva,
ott vár a rózsza.

Messzi óceán mélyén a homokban,
lusta halrajok, szelíd rákok között,
ahova nem hat el hullámok
dühödt robogása,
ott vár a rózsza.

A város éjszakai fényei mögött,
gengszterek rettegésében,
hajléktalanok nyugtalan álmaiban
ott vár a rózsza.

Elhagyott palotákban,
beomlott kapubejáratok mögött
titkosan illatozik.

Álarcosbál után a rózsza

Szakállas tavasztündérnek, gésának, bohócnak
Barbienak, hadvezérnek öltözik,
de végül mégis mindenütt felismerik
a rózsát.

Playboy nyuszinak, a kor rémisztő szellemének,
Chaplin keménykalapos csavargójának álcázza magát,
mégis felismerik, nevén szólítják mindenütt
a rózsát.

Álomtalan éjben evezhetsz virradásig,
tudhatod, amikor elcsitul az álcák orgiája,
a hajnali tükörben újra megtalálod arcodat:
a rózsát.

Nagy Irén

A játék

Szürkület táján futott végig a riadalom a falun:

Valakit megint elvive a feketeautó...

...Megesett jónéhányszor azelőtt, még a kollektivizálás idején, hogy ebben az egészen kicsi faluban is megfordult az a félelmetes autó. S akiket elvitt, amikor visszatertek — ha visszatertek —, nagyon hallgatag emberekké váltak...

Mint apró gyermekek, nem értettünk egyebet, csak hogy félni kell valamitől, s elveszetten kuporogtunk a ház egyik sarkában, hol senki nem törődött velünk. Mikorra besötétedett, már egészen tele volt a ház, de még mindig szállingóztak a kapun be, egyik a másik után, a falubeliek.

Nem volt hová lefeküdni, elmaradt a vacsora, s mi csak figyeltük félve az emberek szorongó arcát, fojtott suttogását órákon keresztül. Amikor egyikünk az egyre nyomasztóbb rémülettől hangosan elsírta magát, szinte egyszerre pissegett rá mindenki a házból:

Csend legyen, csend. Hallgass...

Azután megint csak tanakodtak halkán, érthetetlenül. Az órák teltek, s a hosszú várakozásba belefáradva, ott a sarokban elnyomott az álom.

Egyszer még, későn felriadva, úgy tűnt, mintha a nagyanyám hangját hallanám: — Én tudom, hogy többet má haza nem jó...

Azután a nagybátyám morgó válasza: — Ne beszéljen ostobaságot, anyám!

...Annyi év után, váratlanul, bámulatosan tisztán hallottam egyik éjszaka azt a két hangot, azt a két mondatot, s azokról eszembe jutott mindez... Az az este, amelyik idáig mintha kiesett volna az emlékezetemből. Soha, még egyszer sem jutott eszembe mostanáig, hogy az apánkat akkor elhurcolták...

Az agynak miféle rejteke őrizhet meg ilyen csodálatos-elevenen néhány hangfoszlányt sok-sok évvel ezelőttről, és még mi minden rejtőzködhet ott valahol, tudat alatt...

Megpróbáltam egyébre is emlékezni, tovább szőni ezt a szálát... Nem ment... Hogy történt, mi történt azután, azon az éjszakán, nem tudom. Görcsösen kapaszkodtam a megtalált két hangba, megtartani, megőrizni szerettem volna. Hiába. Elhalt, elenyészett, nem volt tovább...

Hogy másnap hajnalra mégis hazakerült az apám, lilás-fekete, véraláfutásos arccal, csak az anyám elbeszéléséből tudom. S azt is, hogy amikor hazaérkezett, egy szót sem szólt arról, ami vele történt, hiába faggatták. Csak annyit mondott, hogy mindenki menjen haza, mert le akar feküdni. Csak ennyit.

Aztán évtizedekig nem került szóba ez a dolog, mint ahogy annyi más sem. Elhallgatódott, elfelejtődött. Látszólag. Ő csupán a halála előtti években kezdte lehámozgatni a régi fájdalmakról a ráakódott vastag kéregréteget. Miután a világ „megváltozott”, csak azután mesélte el néhány szóban az anyámnak, ami azon az éjszakán vele történt. Csak néhány szóban, és csupán az anyámnak.

A „feketeautó” akkor az udvarhelyi „sziguranciára” vitte. Egy nyilatkozatot akartak tőle. Csupán egy nyilatkozatot: hogy az egyik falustársa, fogságbeli barátja a székely himnuszt énekelte volna a szérűn, a cséplésnél. Hangosan. És hogy ő is hallotta azt, amikor a fogatával, búzakévékkel megrakodva a szérűre ért.

De hát ő nem hallotta. S így nem állíthatta, hogy hallotta volna.

— Már hogyan hallotta volna, jó ember! Gondolkozzék! Mások is hallották. Írja alá ezt a nyilatkozatot, s azután elmehet békével.

De ő nem hallotta. Nem írhat alája. Ha nem hallotta, hát nem tanúsíthatja.

— Az a másik fogatos már alá is írta. Ha az hallotta énekelni, akkor az úgy is volt. Ne tagadja. S itt ne ellenkezzék, mert keservesen megbánhatja!

De ha egyszer ő nem hallotta, hát nem tanúsíthatja. Ha kettőbe hasítják, vagy fejbe lövik, akkor sem.

Kettőbe nem vágták, fejbe nem lőtték, és nem is ütötték. Csak nekiállították háttal a falnak, és egy kemény futball-labdával célozták az arcát. Mindig csak az arcát. Egymásnak adogattak, mindenik célzott, és élvezettel lőtt, ha rá került a sor. A telitalálatok után röhögve kérdezték: — No, hát nem hallottad? Még mindig nem hallottad? Csökönys székely számár. Várj csak, mert mindjárt fogod hallani!

Igazán beleélte magát a „játékba”, és jól célzott mind a három. Valóban szóraztak, jobban, mint egy nyílt futballpályán, s egymást licitálták túl a telitalálatokkal.

A vallatott ember feje zúgott, érezte, hogy az arcbőre szétreped, a szeme világa elveszett.

Később, amikor ájultan a fal tövébe csúszott, biztosan a játékosok is leálltak, elégedetten. Elhősködhettek egy ideig azzal, hogy melyikük hány gólt rúgott.

Az ájult embert a fal tövében hideg vízzel fellocsolták, talpra rángatták és megfenyegették: Ha egy szót is szólna valakinek arról, ami történt, a halál fia. Ráparancsoltak, hogy gyalog menjen haza, végig gyalog, semmiféle járműre, szerkére, még ha kerülne is, fel ne üljön, senkivel szóba ne álljon hazáig, de mielőtt megvirradna, otthon legyen! Azután kilökték az ajtón.

Haza is ért, nagy nehezen, a parancs szerint, és hallgatott. De csak megtudta később, hogy nem egyedül volt akkor „odabent”. A szomszéd faluból is elhurcoltak valakit, aki ugyanazon a szérűn dolgozott. S hallgatott ő is. De hogy ő sem vallott a bentiek kívánsága szerint, azt csak kikövetkeztetni lehetett abból, hogy az „énekes” barátjuknak bántódása nem esett. Aki csakugyan nem énekelt semmit a szérűn. Leginkább a székely himnuszt nem. Csak éppen útjában volt valakinek. Aki, úgy beszéltek, szemet vetett a feleségére, s akinek módjában állt em-

bereket félretenni az útból. Megvoltak az eszközei, igen változatos eszközök, mint az a pusztai futball-labda is többek között. És akár meg is esküdhetett volna nyugodt lélekkel, hogy a berendelt embereket ő nem bántalmazta, hozzájuk nem nyúlt, egy ujjal sem érintette. Bár néha, mint ez alkalommal is, úgy tűnik, mégsem vált be a számítása...

A csendre intettek pedig hallgattak. Évtizedeken keresztül. Hallgattak a családtagok és az ismerősök is, ha netalán be voltak avatva.

...Amiről nem beszélnek, arról nem tud senki. S amiről senki nem tud, az nem is létezik. Az akár nem is történt meg. Hatékony eszköz a hallgatás; a hatalmon levők örökös cinkosa...

A mi apánk sem beszélt ilyesmiről velünk. Ami vele történt akkor, arról soha. Csak egyebekről, másokról. Így nem tudhattuk, hogy az a hallgató, nagyon szelíd ember talán hős volt egy kicsit. Egészen kicsit, hiszen azt tette csupán, amit tehetett. Amit muszáj volt megtennie, hogy lélekben restelkedés nélkül szembenézhesen még önmagával.

Ha faggattuk volna, tudom, akkor sem beszél. Leintett volna, hogy ne firtassuk:

Ami volt, megvolt. Minek osztani. Kicsiség az. Minek annyit beszélni róla.

Kicsiség. Egy végigharcolt világháború, négy év orosz fogság, kulák-nyomorúság után talán valóban az.

Talán ilyen „kicsiségekből” tevődik össze az Ember.

Simon Anna: Ház falun

Baricz Lajos

„Fajegyek”

Szántani voltunk apámmal
borzonti sovány földeken,
ott, a hazafelé úton
mesélte egyszer el nekem:

Mindaz, mit apámtól kaptam,
magán hordja e „fajegy”,
így van ez a székelyeknél:
nem írunk rá mi más nevet.

Mit később magam szereztem,
én róttam rá a „fajegy”,
erről rögtön ráismerek,
ha mégis eltűnt, elveszett.

Mindenki a családukban,
tudja a maga „fajelét”,
s amire tudja, ráírja
e jelekkel saját nevét.

Szerre vettünk a szekéren
boronát, taligát, ekét,
mindeniken ott találtuk
az édesapám „védjegyét”.

Otthon átkutattam mindent,
kerestem rajta „fajegy”,
rájöttem, ez titkos írás:
meg kell tudnom, mi mit jelent.

Később jöttem rá arra,
mik voltak a titkos jelek,
rovásírásból származtak
a fára véssett „fajegyek”.

2008. március 20.

Ráduly János

Haikuk

Bolyai János

Én kitöprengtem:
Mégis, mit hozzak néktek? —
„Új, más világot.”

Hősök

Önmagukkal már
Beteltek a hősök. Csak
Mi ünnepelünk.

A létem

Előtted, Uram,
A létem igazolja
Szükségvoltageomat.

A költőhöz

Építsed újra,
Szavakból, a menny sátrát.
Kastélyosítsad.

Bizton

Bizton tekintek
Holnapjaimra: bennem
Dúdoló tüzek.

Hordágyon

Hordágyon viszik
Boldogságomat. Könnyű,
Mint a tollpihe.

Imádkozik

Lehajtott fővel
Imádkozik két virág. —
Hadirokkantak.

Koppan

Koldusbot koppan:
Meleg otthont keres a
Hiányérzetem.

Megtűrt

Nagygyűlést tartnak
Szavaim. Én hallgatók. —
Megtűrt idegen.

Nem anyák

A recesszió
Nem anyánk, nem apánk. — Ránk
Tukmált idegen.

Párnám

Balzsanos fényben
Fürdő álom. Tenyere
A fekvő párnám.

Ha ölébe

Gyolcstisztaságú
Remény. Ha ölébe kap,
Jövendő leszek.

Tükörben

Nézd csak, a tükrünk
Megmutatja, mik vagyunk. —
Bomló egyensúly.

Elvesztette

Arcom redői
Közt elvesztette magát
A csodaszarvas.

Nem ér el

A virág álma
Nem ér el a szívünkig.
Múzsátlanodunk.

Maradj

Maradj, ki voltál:
Önmagadnyi méltóság —
Fénytörésben is.

Utam

Leggyötrelmesebb
Utam: születéstől a
Nyomdafestékig.

Nagy Irén

Halottak napján

Roskadozó, bús keresztfák között
kezemben riadt kis fénnel állok én.
Tinéktek hoztam gyertyát, szál virágot
halottak napján, élők éjjelén:
ti letagadott, százszor is halott
szegény halottak.

Nyugtotok árgus szemmel lesik,
kaparnák körömmel csontjaitok.
Harsognák: nem, ti nem vagytok itt,
kik itt porladnak, mind mások azok;
kegyelet-égből rég lehulltatok,
letaszítottak.

Porrá, sziklává vált sejtjeitek
szétszórnák, s a hantot (mit nem ástak!).
Elhordanák a dombot, együtt veletek,
halottaink: elűzött halottak,
se élve, se halva „nem létezők”,
álmodjatok csak ...

Rózsa-szonett

Nagyanyám emlékére

Ház mögötti, lepusztult kertben
rózsa nyitott egy csonka tőn.
Színe alig van, mintha beteg szív
mélázna elmúló időn.

Magára maradt — az utolsó —,
körötte dús gaz s kerti gyeplő.
Magasba dőf még amott egy kóró,
belseje kong, héja zizeg.

Égire váltva e földi kertet,
az öregasszony rég eltiptegett.
Odafenn fényes csillagok nyílnak

kertjében — mint rózsák idelent —
valamikor. — Mesének tűnne ma,
ha egy, ha egy rózsza nem nyílana...

Ősz végi koncert

Halkan-szerényen dúdolgat a barna,
harsányra váltja a Nap a sárga színt,
s mélyebb szólamát toldja odakint
gyérülő ághegyek megkopott lantja

Ősz-szonátához elhalón. De arra
lágývörös fényt az ég a földre hint,
majd lángra kap amott a rét megint,
s régi vonót hangol újabb akkordra.

Nagy, érzelmes ősz végi búcsúzás:
Ezer dal zsong-bong ezer hangszeren.
...Árny oson, szürke, a fák közt, nesztelen...

Úzi a szél. Halkuló suhanás:
Kánon zendül a rőt leveleken.
...Múlik, eloszlik mindjárt a félelem...

Józsa Attila

A választás jogán

Amikor majd kilépek a színpalak közül,
Örülnek, ha a világra jégeső szakadna,
Bűnöket elsöprő, friss tavaszi zápor
— bent szeretném, ha a vastaps elmaradna —

Menjenek a nézők csendesen haza,
A hiány fájdalmát nincs mit ünnepelni
— ha a fények kialusznak, maradjon még idő
A szeretetet hét lakattal jól elrekeszelni...

Brassó, 2007. V. 29.–VI. 5.

Tájkép

Végtelen mezőkön ér el az alkonyat,
Átszövik lelkedet villanásai,
Lábaid nyomában, konok sorozatban,
Rendeket vágnak az ős kaszásai...

Brassó, 2007. IV. 8.

Brauch Magda

Laborfalvi Róza — Jókai Mór igazi műzsája

Sok mendemonda kering még napjainkban is legnagyobb „mesemondónk”, Jókai Mór és felesége, Laborfalvi Róza kapcsolatáról (a „mesemondó”-t nem pejoratív értelemben használtam — így él a köztudatban, és nem csak magyar nyelvterületen).

Mi okozta és okozza egyesek szemében talán még ma is e kapcsolat felemás megítélését?

Egészen leegyszerűsítve két letagadhatatlan tény: Róza nyolc évvel idősebb volt férjénél, és nevelőintézetben élt egy akkor már a serdülőkorhoz közeledő törvénytelen leánya.

Szépséghibák ezek kétségtelenül, talán még mai szemmel nézve is — bár számtalan hasonló esetet produkál az élet —, de abban az időben szarvas-szépséghibáknak számítottak (elnézést a „nyelvújításért”), különösen az utóbbi, azt is figyelembe véve, hogy Jókai nemesi származású, gazdag, igazi úri-fiú volt. A királynői termetű és megjelenésű, feltűnően szép színésznőt a bohém drámaíró, Szigligeti Ede házában ismeri meg még 1846-ban, majd 1848. március 15-én este, a Bánk bán ingyenes díszelőadása előtt, amikor Jókai a színpadra ment, hogy onnan szóljon a közönséghez: „Egy tünemény állt előtte. A forradalmár előtt egy királyné. Gertrudis. A legszebb Gertrudis Magyarországon. Laborfalvi Róza levett a saját kebléről egy nemzeti színű kokárdát és a Jókai szíve fölé tűzte, aztán a szeme közé nézett mélán, édesen, rejtelmesen. És Jókai e pillanatban érezte bizsergő ereiben, hogy ez a nézés az ő jutalma a végzettől a mai napért, és hogy ez a jutalom egy egész életre szól” (Mikszáth Kálmán: Jókai Mór élete és kora).

Ilyen romantikus körülmények között köszöntött be a szerelem a nagy romantikus szerző életében a magyar történelem legdicsőbb napjának estéjén. Jókai ekkor 23 éves volt, Róza — akit eredetileg a Judit névre kereszteltek — 31. A Róza nevű kislánnyal azonban Jókainak nem volt tudomása. Amikor a házasság ellen kétségbeesetten tiltakozó édesanyja, nővére, bátyja, sőt még legjobb barátja,

Petőfi is tudatták ezt vele, először meghökkenve vissza akart lépni, de rövid idő alatt a szerelem győzött: az író valósággal megszökött hozzátartozói elől, és titokban esküdtek össze (Petőfi elvi okokból ellenezte a házasságot: félti a forradalmár Jókait a színésznő állítólagos arisztokrata kapcsolatainak befolyásától).

Jókait édesanyja megátkozta és kitagadta (apja már nem élt), de később be kellett látnia, hogy fia Rózánál hűségesebb társat nem találhatott volna, így már 1850-ben kibékül menyével. Nem csak Róza szépsége és tehetsége varázsolta el, de latba esett hitvesi hűsége és gondoskodása a forradalom alatt és annak bukása után, amikor menlevelet szerzett férjének, és ezzel talán az életét mentette meg. Aztán, 1886-ban bekövetkezett haláláig, Róza asszony folyamatosan gondoskodik férjéről, akinek erre — természeténél fogva — nagy szüksége volt. „Ébren tartotta hiúságát, acélozta munkakedvét, nem engedte elcsüggedni, se elbizakodni. Zsarnoka volt, aki uralkodott felette és jó szelleme, aki piedesztált építgetett alája (...) Szűz Mária kötényében nem volna olyan jó helyen, mint asszonya árnyékában” — írja Mikszáth előbb idézett művében.

Bár a nagy író sokszor lázadozik e „házizsarnok” ellen, Róza halála annyira megrendíti, hogy veszélyesen megbetegszik maga is. Később, 74 évesen — 1899-ben — másodszor botránkoztatja meg a közvéleményt: ezúttal egy 20 éves színésznőt vesz feleségül.

Igazi műzsája azonban Laborfalva Róza volt, akinek sokat köszönhet a magyar irodalom is.

Jókainé Laborfalvi Róza
(Barabás Miklós litográfiája — 1848)

Nagy Olga

Önkorrekcióm története

Az immár több mint négy évtizedes tudományos pálya szemrevételezése során (első kötetem 1954-ben jelent meg) a szerző — jómagam — arra kényszerül, hogy számba vegye azt a hosszú utat, amelyet élete során bejárt. S ha őszinte, ha van bátorsága szembenézni saját tudományos múltjával, megdöbbenően vonhatja le a következtetést: milyen göröngyös, sőt kínos volt ez a pálya — még ha nem hiányoztak a „fények” sem —, hiszen azt kell megállapítania: e pályafutás során minduntalan újabb indítékok késztették/kényszerítették arra, hogy újból és újból önmagát, előző felismeréseit „korrigálja”, s egyben merje megfogalmazni azokat a „felfedezéseit”, amelyek az előzőeket már sok tekintetben túlhaladják.

Ennek történetét kívánják megidézni következő soraim...

Milyen korrekcióra volt szükségem, míg abból az ún. „leíró és pozitívista” folkloristából, aki csupán *adatokat gyűjt*, eljutottam ahhoz, hogy az adatok mögé is bepillantsak; lassan-lassan meg is értsem azt, hogy mögöttük ott sejlik, sőt lobog egy izgalmas paraszti/népi társadalmi valóság. S ha már a vizsgáló ezt megsejti, sőt elkezd „nyomozni”, azokat a bizonyos szövegeket elemezni, a szövegek közötti összefüggéseket megkeresni, és a meg nem értett összefüggések után kérdezni — akkor már közel jár ahhoz, hogy a néprajzi kutatást szenvedélyesen elvállalja. Mi élő közösséggel találkozunk, a maga kultúráját őrző vagy elhagyó, de mindenképpen *élő néppel*. S nem valami mazsolákat (adatokat) gyűjtünk, kiragadva a nép életéből, hanem magát a népi kultúrát a *maga egészében, mindazzal, ami emögött van*.

Persze, mindezek a felismerések rendre-rendre s nem is könnyen születtek meg. De egy biztos: mint afféle megszállott, aki azt hiszi, hogy ez az ő „felfedezése” olyan fontos, világra szóló esemény, siettem is hírül adni s megírni. (Erről a későbbiekben még szó esik.)

Vajon milyen felismerésekről van szó, melyek olyan izzásba hozták későbbi vizsgálódásaimat, kutatásomat?

a) Az első mindenesetre az volt, hogy nekünk, folkloristáknak *nem a semmitmondó adatok rögzítése a fontos, hanem megvizsgálni azt, ami ez adatok mögött van*. Igen ám, csak hogy ehhez *szociográfusnak* is kell lennünk. Igaz, hogy a néprajztudomány

már eljutott ahhoz, hogy kimondja és megfogalmazza, sőt példát is mutasson az ún. „társadalom-néprajz” kutatásra, mely a néprajzkutatás egyik ága. Ám számomra többről van szó: bármit is vizsgálunk — szokásokat, hiedelmeket, népi tudást, népi értékrendet —, mindezt nem érthetjük meg, ha nem folyamodunk a szociográfia nyújtotta tapasztalatokhoz, eredményekhez.

Miről is van szó?

Hiszen csupa előítéletek béklyóztak. Így beszéltünk *a faluról*, holott — miként kénytelen voltam észrevenni, sőt meg is fogalmaztam — *falvak modelljeiről* kell beszélnünk, a *legtradicionálisabb* falutípustól (melyet számomra Szék képviselt), a város közelsége meg egyéb tényezők miatt — melyeket itt nem részletezek — a *falumivoltát megtagadó* Udvarfalváig; illetve az értékes népi hagyományt, népművészetet — tánc, ének, mesterségek, szövés, hímzés stb. — megőrizve, sőt továbbfejlesztve (lásd a Maros megyei Mezőpanitot) *a falu elindulhat a modernizálódás útján*. Hiszen a férfiak már tudományosan művelik a mezőgazdaságot, tanfolyamokra járnak stb.

Másik előítélet volt az is, hogy a falu egyfajta változatlan entitás. S hogy ez milyen gyermekded előítélet, arra nézve hadd említsem meg, hogy a változás az élővilágban egyetemes törvény: még a sziklák is változnak. Hát még az emberi közösségek! Így a folklorisztikának *az élő, változó, alakuló falut kell vizsgálnia*, s egyben megérteni e változás, alakulás törvényeit is...

Így lettem kényszerűségből — mert különben a vizsgált jelenségeket nem tudtam megérteni, pláne megmagyarázni — egyben szociográfussá is. Persze anélkül, hogy lemondtam volna a néprajzkutatói státusról. Az alábbi szociográfiai felméréseket az idők során azért közöltem, hogy felhívjam a figyelmet arra: a falvak tanulmányozása nagyon izgalmas, időszerű feladat a néprajzkutató számára is.

S mert ezt a felismerésemet általánossá, közismertté kívántam tenni, egész sor esszét, cikket, beszámolót írtam a legkülönbözőbb folyóiratokba. Olykor még sorozatokat is. (Hadd jegyezzem meg: mindez írások publikálásában az is munkált, hogy rögeszmésen hittem abban, hogy a népet, illetve az értelmiséget nevelni kell arra: *nem a babona falu, hanem a felvilágosult falu legyen a mintaképünk.*)

Ellentmondásos paraszti értékrend

Sietek leszögezni, s ezt megjelent műveimmel is bizonyíthatom: a paraszti értékeknek, amelyek nemzeti értékeink részeivé váltak, őszinte bámulója vagyok. Csodálatos munkaszeretetükről, fáradhatatlan munkabírásuokról — mely valóban egyedülálló — szintén vallottam már. Értékeik, melyeket a népművészet, népi tánc és zene, illetve a népköltészet és a népi próza tekintetében felmutatnak — tagadhatatlanok. És persze, közismertek, hiszen a néprajz ezeket hűségesen fel is mutatta.

Az alábbiakban a paraszti értékekben leledző ellentmondásokról is kívánok szólni, melyek meglétét a néprajzkutatás több okból is figyelmen kívül hagyta. Az egyik ok az, hogy mi, a népi hagyományok vizsgálói — a már említett csodálatos eredmények hatására — nem vettük észre az árnyalatokat, a gyakran csak megbújva felfedezhető ellentmondásokat.

Ám én rákényszerültem, hogy ezeket is felfedezzem. Hadd utaljak e felismerésem néhány példájára.

a) Nem tudnám már pontosan visszajátszani, mikor tudatosult bennem az a felismerés, hogy a „hagyományőrzés” — melynek oly szenvedélyes krónikásának hittem magam — mennyire *ellentmondásos jelenség*. A „hagyományőrzés” máig egyfajta mitizálást is jelent. Minden, amit örököltünk: szent és sérthetetlen! Talán akkor kezdtem először ebben kételkedni, amikor egy néprajzi konferencián a babonás hiedelmek kapcsán a gyűjtők és kutatók olyan „gyönyörűséggel” számoltak be a legborzasztóbb hiedelmekről: boszorkányokkal való találkozásokról, boszorkányszombatról stb. s minderről — bár a tárgyilagosság szabályai ellen nem vétettek — dolgozataikból az is kiérződött: milyen „gyönyörűség” a kutató számára, hogy „sikerült” ilyen kincset is felgyűjteni. Hiszen ez is „hagyományőrzés”! (Miként az Emese álma és a Turulmadár mítosz is, amelyről oly szenvedélyes ifjúsági vetélkedő folyt Erdély-szerte is a millennium tiszteletére.)

De folytassam „felismerésem” további útját!

S bár 16 éves koromban magam is összegyűjtöttem falum (Mezőpanit) babonás hiedelmeit — miként már említettem: csak asszonyoktól! —, már felsejlett bennem a gondolat: ugyan mivel magyarázható, hogy a férfiak nem babonásak! Később — már mint széki tanítónő, illetve papné — értettem meg, hogy semmiféle babonáság nem méltó s főleg nem hasznos népünk fejlődése, boldogulása szempontjából. Ezért férjemmel együtt úgy döntöttünk: mindent el kell követnünk azért, hogy a „hagyományőrzés” ne zárja ki a *falu lehetséges haladását!* Ezért népfőiskolát szerveztünk; Kolozsvárról hívtunk szociográfusokat, szociológusokat, néprajzosokat. Férjem geológiai és biológiai előadásokat is tartott. Erről a *Gyónás* című önéletrajzi regényemben (?) — Bp., 1993 — vallottam. Férjem ama állítása, hogy a földgolyó is nem hat nap alatt, de millió év során fejlődött olyanra, amilyennek ma ismerjük, a férfihallgatók megdöbbenését váltotta ki: „Tiszteletes úr, a biblia szerint hat nap alatt teremtdött a világ!”

b) Hadd utaljak arra a kemény közösségi szigorra, amely annak minden tagját figyelemmel kíséri; a paraszti közvélemény, törvény bármely szabályának megsértését számon kéri. S ez nyilvánul mindenben: a spanyol etikettnél is szigorúbb szabályok vannak arra például: hogyan kell viselkedni, mondjuk, a lakodalomban a menyasszonynak, a vőlegénynek, a násznépnek; hogyan kell viselkedni a temetésen; hogyan és mikor illik, sőt kell sírni, milyen lehet ez a siratás, mikor kell abbahagyni. Aztán hogyan kell viselkedni, különösen a lányoknak a táncon. (Mezőpaniton, például, a széki táncon körben ültek az anyák, és szigorúan figyelték saját és mások leányainak illő vagy illetlen viselkedését!)

És persze, e megfigyelés nem is volt ártatlan dolog: a „megszólás”. A falusi pletyka — mint a közvélemény ítélete — szigorú, olykor kegyetlen volt!

c) A paraszti közvélemény nem tűrte meg a közösség törvényeitől eltérő egyéni megnyilvánulásokat. Ezeket szinte kiközösítette, vagy pedig egyfajta „bolondoknak” minősítette. A paraszti elbeszélésekben, csúfolódókban, melyeket a *Paraszt dekameronban*, illetve az *Újabb paraszt dekameronban* közöltem, számtalan példáját találjuk a közösség szigorától eltérő, egyben pedig ezzel ellentétes megnyilvánulásoknak.

De utalhatnék *A törvény szorításában*. Paraszti értékrend és magatartásformák című elméleti kötetemre (Bp., 1989), amelyben rámutattam, hogy a paraszti értékrend — mely szigorúsága és a közösség számára törvényerejű mivolta miatt „etikettnek” is mondható — milyen kegyetlenül szól bele mindenbe, s csap le az egyénre, ha az egyén az elfogadott erkölcsi törvényt, mely a paraszti közvéleményt szentesíti, bármilyen okból megszegné.

(Hadd említsem meg, hogy a szerkesztő, akinek köszönhetem, hogy ez a rendhagyó kötetem elfogadtatott, kissé csodálkozva kérdezte: Miért a címben a „szorítás” megjelölés? Akkor utaltam arra, hogy ezek a törvények — bár a Rendet képviselik — nehezen, keservesen, sokszor fájdalmasan élhetők meg. S persze, elsősorban az asszonyokat sújtja.

De erről később külön is szó lesz.)

A rendhagyóság kockázata

Az egyes kötetek közlése kapcsán kialakult visszajelzések során arra kényszerültem, hogy felismerjem: a valami újjal, szokatlannal való jelentkezés — például a színes ünnepnapok mellett a nagyon is szürke paraszti mindennapokról, hétköznapiokról — igen kockázatos. Ezért egyfajta önvédelemről is gondoskodva, a pályaképemről szóló elemzésben ezt írtam: „A népi kultúra nem szent és sérthetetlen, a nép pedig nem kagyló, melynek (csupán) az a dolga, hogy gyöngyöket izzadjon; valóságos verejtéket izzad, miközben kaszál, kapál, gyermeket nemz és azt eltartja, neveli; nézi vagy nem nézi a csillagos eget, meghallja vagy nem a tücsök ciripelését és így tovább. Minket az egész, a teljesség érdekel...” (83)

Rendhagyó és „merész” lépés volt részemről — például — az *Újabb paraszt dekameronban* közölt két fejezet, melyek a népi erotika jellemző darabjai. A IX. fejezet *Telhetetlen szerető*k címmel gúnyos hangsúllyal s egyben leplezetlen szókimondással 22 elbeszélésben, tréfában gúnyolja ki a „telhetetlen szeretőt”. Hasonlóképpen kigúnyolásra érdemesek a „szerelemben járatlanok” is, miként ezt 21 tréfás elbeszélés is illusztrálja.

S hogy ez milyen szokatlan volt, arról jól tanúskodhat az a számos recenzió, melyek nem honi tájakon jelentek meg. (Hadd toldjam meg ezt egy kis rosszmá-

júsággal: itthoni honfitársaim nem tudtak e könyvről. Mondjam azt: szerencsémre?)

S e különböző recenziókból, melyek a *Pályakép*ben... jelentek meg, egyet mégis közlök, hiszen a fentieket is jól illusztrálja. Az alábbi sorok Fekete Elvirától *Magyar boccacciók* címen az újvidéki „Magyar Szó” jún. 18-i számában láttak napvilágot:

„A kötet vége felé inkább olyan történetek állnak, amelyek *kényesebb ízlésű olvasó* számára talán nehezen elfogadhatók. Nagy Olga pontosan a helyére teszi ezt az erotikát: ha ismerni akarjuk a világot, erről is tudnunk kell. Szókimondó, mindent néven nevező, nyersen fogalmazott históriák telhetetlen szeretőkről, parázna vénasszonyokról, ügyetlen szerelmesekről. Hol megbocsátó gúny, hol kérlelhetetlen, aszerint, hogy a paraszti erkölcs mit tartott bűnnek, mit nem. (...) élmény ezeken a tréfákon keresztül belátni egy olyan társadalomba, amelyről egyre inkább csak távoli híradásaink lesznek. S mivel emberek vagyunk, semmi sem lehet tőlünk idegen, ami emberi, el kell tehát fogadnunk az emberi élet egyik lehetséges módjának azt a világot is, amelyet ezek a tréfák hoznak közel hozzánk.”

Idéztem Fekete Elvira recenziójának ezt a részletét nem csak azért, mert ebből is jól kiderül: ez a kötet nemcsak rendhagyóságomat, merészségemet, hanem egyben a „védelmemet” is igazolja. És nem jobban hangzik-e, ha mindezeket más mondja el kísérletemről s nem magam?!

Nem folytatom... A többi recenzió is — más-más megközelítéssel — dicséri „merészségemet” és „véd meg” az esetleges támadások ellen...

De hozhatok egy példát a „merészségemre”, illetve „védelmemre” egy másik recenzióból, melyet a pályaképemről szóló esszékötetemben már megidéztem. Íme, mit ír Pál Ferenc *Szerelmi vigasságainak tükré* című ismertetésében, mely a „Könyvvilág” 1983. 5. számában jelent meg:

„Gyűjtőnek is, adatközlőnek is le kellett győznie a természetes ellenállását, hogy a szerelmi és házasságra vonatkozó népmesekincs teljes téma — és nyelvi gazdagságában kerülhessen az olvasó elé. A kételyeken és a rossz beidegzettségeken túllépő gyűjtőmunka eredményeképpen így képet alkothatunk a magyar parasztság szerelmi életének sokszínűségéről, arról a szerelmi-erotikai ciklusról, amely eddig ösztönösen/tudatosan ignoráltatott.”

* * *

Íme — mindössze jelzésszerűen: önkorrekcióm története.

Ráduly János

Bolyai-vonatkozások népi elbeszélésekben

Évtizedekig töprengtem azon, hogy Bolyai János élettársa, a Kóródszentmártonban született Kibédi Orbán Rozália vajon melyik kibédi Orbán-ágból származhatott? Magam 1962-ben kerültem Kibédre (ennek már 48 éve!), ahol magyartanárként tanítottam. A kutakodás — ha késetten is — nyomra vezetett. 2009. június 24-én mondaszöveget írtam le a 62 éves Orbán Lajosné Bíró Margittól, amelyben utalás történt Bolyai Jánosra. Megvilágosodott: végre „horogra került” az az Orbán-nemzetség, amelyből a Kóródszentmártonban élő kibédi Orbánok mintegy 200-250 évvel ezelőtt elszármaztak.

A frissen előkerült adalék fényében megírhattam *Bolyai János és Kibédi Orbán Rozália* című közleményemet, amely a marosvásárhelyi *Népújság* című napilap hétvégi szórakoztató mellékletében, a *Színes Világban* jelent meg 2009. augusztus 8-án. A cikkben utalás történt arra, hogy a nagyközségben „tucatnál több Orbán-nemzetség” élt/él. Megfogalmazhattam: „A kóródszentmártoni Orbánok tehát a kibédi Nagy Orbánok közül szakadtak ki.”

Néprajzi-nyelvészeti kutatások igazolják: a nagyobb lélekszámú településeken úgyszólván minden jelentősebb családnak megkülönböztető neve (ragadványneve) van, s a falu köztudatában jószérével nem is a családnévnek, hanem a szerzett/kapott ragadványnévnek van „eligazító” szerepe. Érdekes közölnünk Orbán Zoltán érdekes szövegét: pontos képet nyújt a kibédi Orbán-nemzetségek jelenlegi helyzetéről. Egyúttal azt is jelzi, hogy a kutatónak bizony elég szövevényes társadalmi viszonyrendszert/kapcsolatrendszert kell föltérképeznie ahhoz, hogy munkája eredményes legyen. A szöveg címét magunk adtuk. A végén — az ezután közlendő „vallomásoknál” is — feltüntetjük az adatközlő pontos nevét, életkorát, a helységet, ahol él és a gyűjtés időpontját. Itt-ott elhangzott kérdéseimet, rávezető mondataimat zárójelben adom. A szövegeket sorszámoztuk (1-12), hogy a rájuk való hivatkozások, visszakeresések lehetősége biztosítottabb legyen.

A kibédi Orbánok

Legelsőnek mondom a kibédi *Nagy* Orbánokat. A dédapámat azért hívták Nagy Orbánnak, mert a felesége Nagy nevű családból származott, Nagy Sárának hívták. Ez a dédapám volt az 1848-as tűzér.

Akkor vannak az Orbán *Violák*, ezek közeli rokonok a Nagy Orbánokkal.

Vannak az Orbán *Csorgók*, ezek szintén rokonok a Nagyokkal, de a Temető utca körül laktak. Ott jön le a patak, s a csorgó most is megvan a patakban.

A következő Orbánok már a *Fűzfák*. A nevüket onnan kapták, hogy ennek a kicsi Orbán Vilmos ükapjának a háza előtt volt egy nagy fűzfa.

Akkor ott vannak a *Szabó* Orbánok. A vasút mellett, a Falu szorosában van egy nagy magas ház, ott lakott Orbán Szabó Sándor. Persze, még a régi-régi házban. A Szabó nevet talán a leányágról kapták.

Most jönnek a *Szárgyászok*, Orbán Szárgyász. Hogy miről kapták a Szárgyász nevet, nem tudom.

Akkor voltak a *Mátyások*, Orbán Mátyás, vagy másképpen Orbán *Szajkó*. Mert a kalapjukba mindig egy tollú volt téve, mátyásmadárnak a tolla.

Van aztán egy másik rokonság, a *Minyusok*. Orbán Minyusok. Elég közeli rokonunk.

Akkor ott vannak az Orbán *Városok* is. Azok Nyárádszeredából kerültek ide, Szeredát régebb úgy vették, mint várost. Az első feleségem — nyugodjék — Orbán Város Julia volt. Nem volt rokon velem, csak derékon alul. Így mondták a régiek.

Vannak *Pojdán* Orbánok is, akik lassan kezdenek kihalni. Van belőle még Orbán (Pojdán) Jóska és Balázs Makfalván. A nevüket nem tudom, honnan kapták, de ismertem a nagyapjukat, Pojdán Ferencnek hívták. Sokáig volt katona. Honvédhuszár volt. Emlékszem, mikor eljárta a táncmulatságban a huszártáncot. A házuk ma is megvan, az a régi, kicsi ház a Falu szorosságában, a vasút mellett, Torjaiék szomszédságában.

De vannak Orbán *Vigák* is, ezek a Pojdán ágból szakadtak ki. Én így tudom.

Volt még Orbán *Pana*, Pana Laji, ismerted, mert a szomszédságodban lakott. Ő csak távolról volt rokonunk.

S még vannak valami mellék-Orbánok, például Orbán *Bigán*. Akkor voltak a *Lengyelfalvi* Orbánok. Nem tudom őket a többi közé besorolni.

Na, én ennyiféle kibédi Orbánról tudok. Negyed-ötödízigen is van köztük rokonság. Az én fél lábom például Madaras, a más lábom Orbán. De negyedrészen Gergelyfi, s a másik negyedrészen Szilveszter Puskás. Anyám ágán.

Ez a sokféle Orbán azt jelezte, hogy a régiségben Kibéd nagy-nagy község volt. Századokon keresztül.

Orbán Zoltán 77 éves, Kibéd, 2009. április 6.

*

A már emlegetett *Bolyai János és kibédi Orbán Rozália* című írásunkban utalás történt Orbán Mihályra, „...aki tudta, hogy a rokonságból ki merre ágazott el.” Két leánya ma is él. Kézenfekvő dolognak éreztük, hogy mindkét „leszármazottal” elbeszélgessünk. Megerősíteni kívántuk, hogy a Kóródszentmártonban született Kibédi Orbán Rozáliának — akit jósorsa Bolyai Jánossal hozott össze — igenis köze volt Kibédhez, a Kis-Küküllő felső folyása menti nagyközséghez. Kibédi előneve valójában megkülönböztető név volt, amely az okiratok nagy részében „hivatalosítottá” vált. Az 1852. december 1-jén kelt válási szerződés bevezető sorai így hangzanak: „Mi neveinket alul írtak: a mai napon egy felől Cs. Kir. Nyugdíjas másod osztályi Kapitány Bolyai János Úr, más felől Tks. Nms. Kibédi Orbán Rozália helybeli polgárnő...” Az „okirat” Marosvásárhelyen íródott. Adatunkat Oláh-Gál Róbert: *Adalékok Bolyai János megítéléséhez* című könyvéből vettük (Marosvásárhely, 2006. 156).

Az adatközlőkkel való elbeszélgetésünk eredménye figyelemre méltó. A rögzített szövegek mindenike az úgynevezett népi elbeszélés műfajába sorolható. Valójában hangszalagra vett visszaemlékezések. Egyiknek-másiknak a megmódolása már-már irodalmi értékűnek minősíthető, de az egyszerűbb, a beszámolóbb ízű anyagok is — dokumentumértékűségüknél fogva — jól hasznosíthatóak. A szövegek tematikus elrendezése mellett döntöttünk, a témacsoportot magyarázó jegyzeteink zárják. A sort a kibédi anyagok bemutatásával indítjuk.

2

Gyere Róza, keress meg minket Kóródszentmártonban

A mi családuink itt Kibéden a Gergelyfi nevet viseli, a férjemet Gergelyfi Sándornak hívták, de én Orbán-leány voltam. Orbán Rozália. Orbán Mihálynak vagyok az egyik leánya. Édesapám a Nagy Orbánok közé tartozott, a rendes neve Orbán Mihály volt. Az egyik nagybátyám elődei Kóródszentmártonban éltek. Azok közül az egyiket Orbán Istvánnak hívták. Vagy Lajosnak? Nem tudom tisztán. Mi úgy nevezünk, hogy: bátyja. Ez a bátyja eljött egyszer Kibédre. Kérdezte édesapámtól:

— Kibéden ki csinál sírkövet?

Édesapám elsorolta a kőfaragókat.

— El kéne menjünk, hogy szegődjünk sírkövet — mondta bátyja. Megszegődték, s azt is megbeszélték, hogy mikor jönnek a kő után.

(Jó, Róza néni, itt álljunk meg egy kicsit. Vajon miként kerültek a kibédi Orbánok Kóródszentmártonba? Mit tudott erről Mihály bácsi, az édesapja?)

— Hát tudott valamit. Úgy mondta, hogy ennek a kóródi bátyámnak a dédapja vagy az ükapja ment el mentovába.

(— Hová?)

— Hát mentovába.

(Mi ez a mentova? Város? Falu?)

— A fenét. Mentovába azt jelenti, hogy tekergőbe. Ment tova. Sok olyan kibédi legény volt, hogy elbódorgott a faluból. Más faluban kapott magának való feleséget. Erre mondták, hogy: ország-világ-cipó-szalonna. Ilyen ország-világ-cipó-szalonna lehetett kóródi bátyámnak az őse is, a dédapja vagy az ükapja. Ejsze oda nőült, másként nem kerülhetett oda. Ő is, de a maradékai is kibédi Orbánoknak tartották magukat. Ők mindig a kibédi rokonságból való neveket kapták. A leányok között sok volt a Rozália, Róza. Ugyi, én is Orbán Rozália voltam leányka koromban. A kóródiak közül többen tovább tanultak. Mert gazdag családból származtak. Édesapám emlegette, hogy az egyik kibédi Orbán Rozália Marosvásárhelyen ment férjhez. Úgy mondta, hogy Bolyainak lett a felesége. Egyebet nem tudok. Rég lehetett, nagyon rég.

(Jó, Róza néni, kanyarodjunk vissza a sírkőre).

— Mondtam, kóródi bátyám megrendelte Kibéden a sírkövet, s el is jött utána, mégpedig szekérrel. Felpakolták a sírkövet a szekérre, akkor visszajöttek hozzánk, s elbúcsúzott. Édesanyám éppen sütötte a pánkot, s avval kínálta meg. Akkor azt mondta bátyám:

— Gyere Róza, keress meg minket Kóródszentmártonban.

Aztán később úgy alakult a helyzet, hogy férjhez mentem, jött a kollektív világ. Itthon hagymapalántot termesztettünk, s elmentem palántot árulni Szentmártonba is, gondoltam, egyúttal felkeresem bátyámékat. Mert rokonság, s felkeresem. A vonattal mentem le, kimentem az állomásról a kóródi főútra, s onnan elindultam lefelé. Mondom egy embernek:

Né, ezt s ezt keresem, hol lakik?

Menjen lefelé, lennebb megtalálja. Kűjel felől van egy nagy-nagy épület, a székház, irodák vannak benne, s azzal a székházzal szemben lakik Orbán István. De ki je az magának?

— A rokonságom Kibédről — így mondtam neki. Lementem, megkaptam a házat, bementem.

— Na, jó napot kívánok!

— Jó napot!

Ángyom volt, ő fogadott.

— Te kibédi vagy — azt mondja —, én jártam nálatok Kibéden.

Nagyon kedvesen fogadott ángyom, s elmondta, hogy bátyám már meg van halva.

— S akkor maga kivel lakik?

— Az egyik fiammal lakom.

Kibeszéltük magunkat, s eljöttem. Többet aztán nem jártam lefelé, nem találkoztam velük.

(Jól van Róza néni, szeretném, ha elsorolná az édesapjának, Mihály bácsinak a testvéreit).

— Elsorolom. Orbán Lajos (Zoltánnak az apja), Orbán Béla (azt mondták neki, hogy Finánc Béla), Orbán Ernő, Orbán Árpád és Orbán Dezső (ez Udvar-

falván lakott), végül pedig Mihály édesapám. Összesen hat férfi. S még volt két leány, Erzsé és Ilona. Ez összesen nyolc gyermek. Szép család volt, ugyi.

Gergelyfi Sándorné Orbán Rozália 81 éves, Kibéd, 2009. június 26.

3

Aki bekerült a Bolyai-családba

Visszaemlékszem, hogy kicsi leányka koromban édesapám, Orbán Mihály említette, hogy Kóródszentmártonban is vannak rokonaink.

Egyszer aztán többen is eljöttek hozzánk. A rokonaink mellett románok is voltak, mert románul is beszélgettek. Azért jöttek, hogy kereket vagy szekeret csináltassanak a kibédiekkel.

Aztán én 19 éves koromban férjhez mentem, elkerültem a háztól. Édesapámnak a sok beszédjét Orbán Lajosné Biró Margit meghallgatta, s nekem ő emlegette a Bolyaiakat. Édesapámtól hallotta, hogy Kóródról Kibédi Orbán Rozália belékerült a Bolyai-családba. Erről édesapámnak a testvére is tudhatott valamit, Orbán Dezső. Neki a maradékai ma is élnek Udvarfalván.

Orbán Sándorné Orbán Irma 77 éves, Kibéd, 2009. július 19.

*

Első szövegünk adatközlőjének, Gergelyfi Sándorné Orbán Rozáliának elmondása szerint a Kóródszentmártonba került kibédi ág leszármazottai 40-50 évvel ezelőtt még tartották a személyes kapcsolatot a Kibéden maradottakkal. Kóródi „bátyjának” a neve két alakban is fölmerült: „...Orbán Istvánnak hívták. Vagy Lajosnak?” Utóbb Lajosnak emlegette. Kóródszentmártoni vizsgálódásaink során bebizonyosodott, hogy István bátyja járt Kibéden. Sőt, Róza néninek az ágyója, tehát Istvánnak a felesége is megfordult a kibédi rokonoknál. Az „ágyó” ma is él, 86 esztendő.

Figyelemre méltó meglátás, hogy Istvánnak az elődei közül a dédapa vagy az ükapa lehetett az, aki elment „mentovába”. Időben ez 200-250 évet jelenthet.

A Kibédhez való ragaszkodás jeleként értékelhető, hogy a kóródi ág későbbi újszülötteinek egy része „kibédi rokonságból való neveket kaptak.” Adatközlőnk lánykori neve tökéletesen megegyezik Bolyai élettársának nevével: Orbán Rozália.

Nem elhanyagolható megjegyzés, hogy a kóródi Orbánok közül „többen tovább tanultak”, mert „gazdag családból származtak”. Bolyai élettársa valóban kurtanemesi környezetben nőtt fel, szülőháza ma is áll Kóródszentmártonban (lásd Ráduly János: *Bolyai János élettársának szülőháza*. In: *Színes Világ (Népúj-ság-melléklet)*. I. 2009. november 21. és 2009. november 28.).

Orbán Sándorné Orbán Irma rövidegében is frappáns szövege szintén arról tanúskodik, hogy gyermekkorában még „összejártak” a valamikor együvé tartozó

rokonok. A Bolyaira utaló „motívumot” ugyan másodkézből kapta, de asszimilálta, a tudomásul vételt gyönyörű mondattá „fejlesztette” (lásd a címet). A sors véletlenszerűsége érhető tetten ebben a megfogalmazásban.

Adatközlőnk megemlítette, hogy édesapjának, Orbán Mihálynak a testvére a Maros megyei Udvarfalvára került. Következzen az erről szóló két „elbeszélés”:

4

Meg lehetne kérdezni a Bolyai-dolgot

A mi családunknak, a kibédi Orbánoknak Udvarfalván is van ága. Oda Orbán Dezső nagybátyám került, édesapámnak a testvére. Tudom az egész történetet, a leszármazottai ma is élnek. A fia Béla, az egyik unokája pedig pap. Ezekről is meg lehetne kérdezni a Bolyai-dolgot, hogy kóródszentmártoni leányt vett feleségül, kibédi Orbán Rozáliát.

A 14-es háborúkor (1914-es) lett Dezső bátyám őrmester. S odakerült mint csendőrőrmester. A bíróhoz került kovártélyba. Egyetlen leánya volt a bírónak. S azt mondta a bíró, hogy:

— Őrmester úr, én kovártélyt adhatok, de a leányomhoz ne közelítsen.

A bíró a leánynak is kiadta a parancsot, hogy óvakodjon az őrmestertől. Közbe legyen mondva, Dezsőnek itt Kibéden már volt szeretője, udvarolt Anna ángyómnak, akiből aztán Gergelyfi Samuné lett. Akkor a bokréta volt divatba a legényeknek. Ángyom megvette a bokrétát, odaadta Dezsőnek. Azt mondta:

— Ez a bokréta s a két szemed, erre vigyázni kell.

De a Dezső szülei nem akarták az Annával való házasságot. A bokrétát eldugták a párnák közé. Az udvarlás abbamaradt.

De Udvarfalván Dezső összebűzölt a bíró leányával. Szép beszédje volt Dezsőnek, nagyon szép beszédje. A bíróval mind gyakrabban s gyakrabban kezdett elbeszélgetni. Mondta:

— Né, bíró úr, hoztam újságot, akar-e olvasni? Tessék elolvasni ezt a cikket. Így lassan kezdtek megbarátkozni. Egyszer azt mondta a bíró:

— Na, tessék bejönni hozzám is — azt mondja. Addig az őrmester jóformán még át sem lépte a bíró lakrészének a küszöbét. Elbeszélgettek. Aztán Dezső egyszer hazajött. Mondta nanyómnak, hogy:

— Édesanyám, én meg akarok nőszülni.

— Hát kit akarsz elvenni?

— Én Udvarfalváról akarok nőszülni — azt mondja —, veszem el a bíró leányát, így sikerült a házasság Udvarfalvára. Mert a leányt nem hozta el Kibédre, hanem Dezső nőszült be a bíróhoz. Módos gazda lett belőle.

Gergelyfi Sándorné Orbán Rozália 81 éves, Kibéd, 2009. június 26.

Tudhat valamit a kóródszentmártoni rokonságról

(Jó volna, Irma néni, ha bemutatná Orbán Dezső családját).

Dezsőről azt tudom, hogy tovább tanult, csendőrmester lett belőle, s úgy került Udvarfalvára. Ez az Udvarfalva Marosvásárhely mellett van. Lila lett a felesége, a bírónak a leánya. Megismerkedtek, s összeházasodtak. Dezső ott maradt Udvarfalván. Lett három gyermekük, Dezső, Béla és Ernő. Dezső és Ernő voltak a második világháborúban. Dezső ott maradt Földváron a fogolytáborban, ott meghalt. Ernő hazakerült, ő volt a legkisebbik, gyári munkás lett. Bélának pedig múltbja van, múltbas. Nagygazdák voltak, volt cséplőgépjük és heremorzsolójuk. Fiatal korában belelépett a heremorzsolóba, s az felhasította a lábát térden felül. Ma is ott lakik Udvarfalván. De nem az ősi lakásban lakik, mert Dezsőnek, aki meghalt a fogolytáborban, maradt egy gyereke, s ő költözött az ősbé.

Bélaék építettek maguknak szép új házat, de a kommunizmus idején kitétek őket ebből a szép új házból, s olyan lakásba kerültek, hogy csorgott be az eső. A szép új házból irodahelyiségeket csináltak a kollektívnek, a kollektív gazdaságnak.

Akkor Béla a falu végén épített új házat. Aztán visszakapták mégis az új lakásukat, s az új házban most Bélának a fia lakik, ifjú Orbán Béla.

Béla bátyámékat nemrég látogattam meg Udvarfalván, a fiam elvitt kocsival. Béla bátyám 89 éves, a felesége 87 éves. Szóljak még Ernőről, mondtam, hogy gyárban dolgozott. Annak van egy fia, most pap, vagyis lelkész Meggyesfalván, össze van nőve Vásárhellyel. Orbán Dezsőnek hívják. Na tanár úr kérem, ő tudhat még valamit a kóródszentmártoni rokonságról, ugyi, tanult ember, jobban megőrizte a régi dolgokat. Hátha Kibédi Orbán Rozáliáról is tud, aki Vásárhelyen ment férjhez Bolyaihoz.

Orbán Sándorné Orbán Irma 77 éves, Kibéd, 2009. július 19.

*

Gergelyfi Sándorné szövege elsősorban a kibédi Orbán Dezső Udvarfalvára való „átkerülésének” körülményeit tartalmazza. Fontos a történet summája: „...a leányt nem hozta el Kibédre, hanem Dezső nősült be a bíróhoz”. Ugyanez történhetett — jóval korábban — a Kóródszentmártonba került Orbán-ősökkel is. Adatközlőnk az udvarfalvi Orbánok „forrásértékűségét” hangsúlyozza: „Ezekről is meg lehetne kérdezni a Bolyai-dolgót.” Tehát föltételezi: nemcsak az édesapja, hanem annak testvérei is tudtak valamit Bolyai János házasságáról.

Orbán Sándorné elbeszéléséből megismerjük az udvarfalvi Orbánok családi tragédiáját: a sok birtokkal rendelkező gazdákat miként fosztotta meg anyagi alapjaiktól „a kommunizmus”. A háborús évek viszontagságai is megviselték az ott élő Orbánokat.

A történelmi viharok ellenére az udvarfalvi és a kibédi családok fenntartották — máiglan — a rokoni kapcsolatot.

Külön szín az a meglátás, hogy a családból kiemelkedett értelmiségi — jelen esetben a lelkész — bizonyára jobban megőrizte a régi dolgokat”, talán tud valamit — többet — Kibédi Orbán Rozáliáról, „aki Vásárhelyen ment férjhez Bolyaihoz”.

Az utolsó, a hatodik kibédi népi elbeszélés másfajta értékekkel bír. Íme:

6

Arany betűkkel írt kutyabőrös nemesi levél

Úgy tudom, hogy az egyik nagy elődünket Orbán Sámuelnek hívták, ez Annuska leányomnak az üknagyapja volt, akkor nekem a dédnagyapám. Ennek volt két felesége, az egyik Madaras Eszter, az beteges volt, korán meghalt. A második feleségét Júliának hívták.

Na, ez az Orbán Sámuel hagyta reánk, hogy a régi-régi Orbánok milyen gazdag népek voltak. Nemes családból származtak. Arany betűkkel írt kutyabőrös nemesi levelük volt. Ezt Vásárhelyen most is ki lehet keresni.

(Vannak a faluban még Pojdán Orbánok, Csorgó Orbánok...)

Igen, de bocsásson meg nekem, ezek másfajta Orbánok, nem az első nemesi családból valók. Tetszett hallani Orbán Mihályról. Ott lakott a Simonfi szoros sarkán. Na, Orbán Mihály bácsinak az édes nagyapja és az én nagyapám édes testvérek voltak. Nekünk rokonunk Orbán Zolti a Felszegben, ma is él. S a rokonsághoz tartoznak az Orbán Viola ágon való családok is. Édesapámék haton voltak testvérek, elsőrolom, ha kell: volt Orbán Péter, Orbán Károly, Orbán Sándor, Orbán Rozália, Orbán Zsuzsanna, Orbán Anikó. Ennyien voltak, haton. Kereken haton.

(Erzsi néni tud-e a kóródszentmártoni rokonokról?)

Annyit tudok, hogy az én édestestvéremnek volt rokonsága Kóródszentmártonban. A többit kinyomozom, megpróbálom kinyomozni.

Mátyus Mihályné Orbán Erzsébet 86 éves, Kibéd, 2009. november 25.

*

Nos, a szövegben Orbán Mihályné a dédnagyapja alakját villantja föl: még azt is tudja, hogy két felesége volt, a nevüket is pompásan reprodukálta. Orbán Sámuel és kóródi Orbán Rozália szülei egészen közvetlen közelségű rokonok lehetnek. Adatközlőnk a Nagy Orbán ágon levő elődei mesés gazdagságáról is megemlékezett: „...gazdag népek voltak. Nemesi családból származtak”. Az arany betűs kutyabőrös nemesi levél szemléletesen igazolja az anyagi jólétet, a biztonságos életvitelt. Maga a szöveg — a konkrét elemeken túl — már a mondai jellegzetességeket hordozza magán, az előadásmód mesei ízekkel telített.

Fontos motívum: Mátyus Mihályné is tud a Kóródszentmártonba került rokon szálakról.

Miután végeztünk a kibédi népi elbeszélések összegyűjtésével, utunk Kóródszentmártonba vezetett. A fiam, Ráduly Zoltán volt a „kormányos”, gépkocsival

érkeztünk meg a településre 2009. október 7-én. Elsőként a református lelkészt, Iszlai Kamillt és családját kerestük föl. Miután vázoltam érkezésünk célját, a tiszteletes úr mellénk szegődött, az almaszedés későbbre halasztódott. Két idősebb korú adatközlőhöz mentünk el, íme a tőlük lejegyzett két visszaemlékezés:

7

Bolyaival nem volt kapcsolatuk

Én emlékszem jól Orbán Rózáéknak a régi házára, ott volt, ahol most van a milícia (rendőrség). Aztán hogy a milícia kitől vette meg a telket, azt nem tudom pontosan. Mert a mostani épületet később építették. Hát csak Rózának a fiától kellett megvegyék, de a fia már meg van halva, Orbán Mihály.

Ez a Mihály Vásárhelyt lakott, ennek maradt családja, unokák vannak. Amíg élt, többször eljött a temetésekre, ha a rokonságból halt meg valaki.

(Mihályék rokonok voltak-e Orbán Istvánékkal?)

Erről érdeklődtünk, hogy rokonok-e vagy sem, de azt mondták, hogy nem rokonok. Mert Orbán Pistáékról azt beszélték, hogy Kibédről vagy valahonnan felülről származtak Kóródszentmártonba. Erről lehet, hogy Piroska többet tud, Kolozsvári Piroska.

(Vajon, a családnak volt-e kapcsolata Bolyaival?)

Ezt nem hallottam, nem emlékszem ilyesmire. Bolyaival nem volt kapcsolatuk.

Dóczi Józsefné Trift Ilona 82 éves, Kóródszentmárton, 2009. október 7.

8

Szentmártonban az Orbánok kétfelé mentek

Az én leánykori nevem Orbán Piroska. A dédnagyapámat Orbán Lajosnak hívták. A feleségének már nem tudom a nevét. A gyermekeikét sem. Én csak Orbán Rózát tudok, ez volt nekem a nagyanyám. Ennek a férje volt Kolozsvári. Neki a gyermekei voltak Ilus, ez leánya volt Rózának, és volt még Kolozsvári Mihály. Ez volt neki a fia. Én Húsnak vagyok a leánya. És még van két fiú. Egyiket Mihálynak, másikat Józsefnek hívják. De ezek már Horváth névre hallgatnak, mert az én anyám később hozzáment egy Horváth nevezetűhöz. Ebből is látszik, hogy az Orbánok mind kevesebben vannak a faluban.

(Piroska néni tud-e valamit a kibédi rokonságról?)

A kibédi ágról semmit sem tudok. Ezt nem említették nekem. Nem, nem, nem! Soha nem említették a kibédi ágot. Aztán hogy ők mikor fiatalok voltak, jártak-e Kibéden, vagy beszéltek-e a kibédiekkal, ezekre én nem emlékszem. Tudja, úgy van, hogy Szentmártonban az Orbánok kétfelé mentek, két részre szakadtak.

Kolozsvári Tiborné Orbán Piroska 70 éves, Kóródszentmárton, 2009. október 7.

*

Dóczi Józsefné a nálánál két emberöltővel korábban élt Orbán Rózára emlékszik (nem azonos Bolyai élettársával), akinek a háza időközben gazdát cserélt. Fontos momentum: ez az Orbán Róza nem volt rokon Orbán Pistáékkal, akiről „azt beszéltek, hogy Kibédre vagy valahonnan felülről származtak Kóródszentmártonba.”

Több konkrétumot tartalmaz Kolozsvári Tiborné szövege. Ő épp a Dócziné által emlegetett Orbán Rózának az unokája. A férjhezmenetel után a családneve Kolozsvári lett. Mostohatestvérei már a Horváth nevet viselték, mivel édesanyja „később hozzáment egy Horváth nevezetűhöz”. Piroska néni a család kibédi származásáról nem tud: „Ezt nem említették nekem. Nem, nem, nem!”

Figyelmet érdemel az a megjegyzése, hogy a faluban „az Orbánok mind kevesebben vannak”. Ez, nyilván, a lakosság létszámának következetes csökkenésével van összefüggésben. 1913-ban még 820-an lakták a falut (In: *Magyar helységnevezéstan*. Szerk. Lelkes György. Bp. 1992. 223.). Ma már ez olvasható a faluról: „Házai a főút mentén sorakoznak. Bár községközpont, a kisebb települések közé tartozik. Alig 441-en lakják, 177 román, 222 magyar, 40 cigány és 2 más nemzetiségű (In: *Maros megye. Útikönyv*. Szerk. Bálás Árpád. Csíkszereda, 2009. 236.).

A két vallomás alapján úgy gondoljuk, hogy az adatközlők által emlegetett Orbán Róza az úgynevezett ősb-Orbánok közé tartozott. Magunk a *Pontosítás Bolyai János-ügyben* című írásunkban utaltunk arra, hogy a helységben már a 15. század elején is éltek Orbán nevezetűek: nemcsak családnévként, hanem keresztnévként is előfordultak (In: *Színes Világ*, 2009. augusztus 22.).

Adatközlőnknek az a megjegyzése, hogy a kóródi Orbánok „két részre szakadtak”, talán az ősb-Orbánokra és a jóval később odakerült kibédi Orbánokra értendő.

A két adatközlővel történt elbeszélgetésünk után nyomban rábukkantunk a helyi Orbánok kibédi ágára: az emlegetett Orbán István-család ugyanis épp a szomszédban lakik. A következő három szöveg már a keresett/kutatott nemzetiség tagjaitól való. Íme:

9

Valamelyik Bolyai belételegetett a családkba

Nekünk Kibéden voltak rokonaink, meglátogattuk őket, ők is voltak nálunk, szervusz, szervusz, alászoigája, mindenki végezte a maga dolgát.

(Hogy történtek ezek a látogatások?)

Hát leginkább ők látogattak minket, s ha az uram elment, mondjuk, valamiért oda Kibédre, akkor bement a rokonokhoz. Ennyit tudok.

(Hogy hívták a férjét?)

(Gondolkozik) Na, nézzen oda, mindjárt nem tudom a nevét! Orbán István volt. Tudja, kezdett tompulni az agyam a sok mindentől, ugyebár. Orbán István volt a férjem. S amíg élt, jártak itt nálunk a kibédi rokonok. Abban az időben. Már nem jut eszembe a nevük.

(Kik a maga gyermekei?)

Az egyik Orbán Árpád, az éppen most a malomban van, lóval, szekérrel, segítséget is hívott magának, mindjárt kellene jöjjön. Egy leányom Vásárhelyen van. Három gyermekünk volt, de az egyik korán meghalt, így testvérekül ketten maradtak..

(Hallott-e valamit Erzsébet néni Bolyairól?)

Hát ez régi dolog volt, Vásárhelyen van ma is egy nagy iskola, Bolyai. Ezt a családukban mindig számon tartották. A Bolyait. Valamelyik Bolyai belélegeztetett a családukba. A férjem ágán való rokonságba.

Orbán Istvánné Kolozsvári Erzsébet 86 éves, Kóródszentmárton, 2009. október 7.

10

Aki mindent tud a szülőházzal

(Amíg a 86 éves Orbán Istvánnéval beszélgettünk, Árpád fia hazaérkezett a malomból. Ezt mondta:)

Édesanyámtól, Orbán Istvánné Kolozsvári Erzsébettől hallottam, hogy évekkel ezelőtt kibédi rokonok jártak nálunk. Én egyikkel sem találkoztam, nem ismerem őket.

Azt tudom, hogy az apám ágán való kóródi Orbánok hol születtek. A Küüllő-híddal szemben lakott Orbán István. Annak aztán voltak a gyermekei, tán három leány. Igen, három leány volt, Bözsi, Sári s Póli. S akkor fiú is volt, tán az is három, István, Laci, Sanyi. A szülőházunk ott a híddal szemben ma is megvan. Ez volt az apám ágán való Orbánoknak az ősi fészke. A vályogház nagyon régi, valamikor szépnek, nagynak mutatott. Három szobája van, s hátrább valami műhely. A ház mostani gondozója, Orbán László, nem tartózkodik itthon, de most épp hazajött, mert szüretel, szedi a szőlőt. Ő mindent tud a szülőházzal.

Orbán Árpád 65 éves, Kóródszentmárton, 2009. október 7.

11

A ház kétszázötven éves elmúlt

Édesapám azt mondta ezelőtt vagy negyvenöt évvel, hogy ez a ház kétszázötven éves elmúlt, közelebb áll a háromszázhoz. Itt most a Küüllő hídjával szemben vagyunk, kívül a főúton. Ezelőtt vagy huszonöt évvel jártak itt valami kutatók, azoknak is ugyanezt a házat megmutatták. Valami Bolyai-leszármazást kerestek. Említették, hogy múzeumot kellene berendezni, de nem jelentkeztek többet.

(Szeretném, ha elődeiről, az Orbánokról beszélne).

A nagyapámra, Orbán Istvánra emlékszem jól, ebben a házban lakott, kőfaragó volt. Van egy emlékmű is a faluban, amit ő csinált, a hősök szobra. A legnagyobb fia, Pista, az is kőfaragó volt. Neki volt vagy hat gyermeke, mind a hat

tanult, lettek belőlük megkezdve tanároktól könyvelőig, szakemberek is, mészárosok. Módos család volt.

A dédapámról nem tudok sokat. Ő is Orbán volt, s az elődei is. Ejsze, a dédapám kovács lehetett, mert a háznak a hátsó része füstös volt, én meszeltem meg egy kicsit a falakat. Üllőket, kalapácsokat kaptam, a mai napig is megvannak.

(Miből épült a ház?)

Ez földház volt. Né, tetszik látni, itt le van omolva a vakolat: cserefa lábak vannak, keresztbe lécek voltak téve, ezeket szalmás sárral beverték, s megtapasztották. Vályogház volt. Három szobából állott, ezeket sorjába rakták. A tornácból be lehetett menni a középső szobába, innen balra, a főút felé ajtó nyílt az első szobába, jobbra pedig a hátsó szobába. Nagypám, amíg élt, ezt a hátsó szobát használta. A műhelyt később toldták a házhoz. A ház előtti tornác eredetileg fatornác volt, ez végigfutott az első szoba mellett is, egész a sarokig. Verandaszerűség lehetett. Kicsi gyermekkoromban leverték a régi tornácot, s kőből, téglából épült az új, de csak a középső szoba előtt. Kovács János mester alakította át. Aztán az ablakok is kicserélődtek.

(A kibédi családfáról tud-e valamit?)

A kibédi ágról keveset tudok, mivel 13 éves koromban elkerültem a faluból. Arra emlékszem, hogy a szüleim Kibédről, Atyháról beszéltek, mind a kettőt emlegették. Atyháról a követ hordták ide. Kibédről apám tudott volna többet mondani, de ő elhunyt 1991-ben. Főleg ő emlegette Kibédet, mondta, hogy mi itt, Kóródszentmártonban székelyek vagyunk. A közvetlen elődeim így követték egymást: István, László.

(Mekkora területen fekszik a telek?)

Az egész terület huszonhét ár, vagyis 2700 négyzetméter. Szép terület, hát hogyne, tessék kifelé nézni, hegynek fut a kert, ott messze látszanak a magas fák, még azokon túl vagy tíz méter ide tartozik. A hegy pereméig. A régi gyümölcsös tönkrement, de ezelőtt huszon-valahány évvel újraültettem. Aztán voltak külső birtokok is. A telket, mint szülői házat, ma is fenntartom.

Orbán László 60 éves, Kóródszentmárton, 2009. október 7.

*

Első vallomástevőnk a 86 esztendő Orbán Istvánné, akinek az udvarára be sem kellett lépnünk: a kiskapuban állt, onnan figyelte jövés-menésünket. Hangfelvételünk is ott készült.

Adatközlőnk a világ legtermészetesebb hangján beszélt a kibédi és a kóródszentmártoni Orbánok rokoni kapcsolatairól. Már az indítás roppant megkapó: „Nekünk Kibéden voltak rokonaink, meglátogattuk őket, ők is voltak nálunk, szervusz, szervusz, alászolgája, mindenki végezte a maga dolgát.” A megfogalmazás annyira kibédies, hogy gondolkodóba estem: csakugyan van-e eltérés a székelység és a székelységen kívüli magyarok nyelvhasználatában?

Szólt a kölcsönös látogatásokról, de csak a maga meg a férje „kiszállásait” emlegette, ezeket a gyermekei már nem „tartották be”. A kérdésünkre, hogy hallott-e valamit Bolyairól, frappáns választ adott. Rögtön a Bolyai „iskolát” emlegette, amelyet a családban számon tartottak. Tudta a következőt is: „Valamelyik Bolyai beléelegyedett a családunkba”. Nem szólt külön Farkasról, külön Jánosról. Itt már összemosódtak a 180 éves emlékek: Bolyai Jánosnak 1834-ben lett az élet-társa Kibédi Orbán Rozália.

Második adatszolgáltatónk a fia, Orbán Árpád. Ő már fontosnak látta hangsúlyozni, hogy tud a kibédi Orbánok kóródi látogatásairól, de sosem találkozott velük. Szövegének a legnagyobb hozadéka: tudja, melyik házban születtek az édesapja ágán való Orbánok, sőt, az egykori ház ma is áll a Küküllő-híddal szemben. Elmondta: a háznak a mostani gazdája Orbán László, épp otthon tartózkodik, szüretel: „Ő mindent tud a szülőházzal”. Engem tehát — eme sorok íróját — kivételes szerencse ért: módomban állt a házra vonatkozó építészettörténeti adatok föltérképezése is.

Megjelenésünkkor Orbán László szünetet tartott a szőlőszedésben, s az ősi ház előtt, az udvaron beszélünk: egyáltalán nem zavarta mondandóinak hangszalagra vétele. Teljes értékű szövegét közöltem a *Bolyai János élettársának szülőháza* című, említett írásomban, de ebben csak a volt nemesi kúria építészettörténeti vonatkozásait vettem számba, szélesebb körű néprajzi kitekintéssel is. Itt most a művelődéstörténeti vonatkozásokat taglaljuk röviden.

Bebizonyosodott: Bolyai János élettársának, Kibédi Orbán Rozáliának a háza ma is áll még, amely „kétszázötven éves elmúlt, közelebb áll a háromszázhoz.” Egyszer föl is vetődött múzeumvá váló átalakításának a gondolata, de az érdeklődők „nem jelentkeztek többet”.

Adatközlőnk a dédapjáig boncolgatta visszafelé a szálakat: az öreg — meglehet — a földműves munka mellett a kovácmesterséget is űzte, a fia már kőfaragással foglalkozott, ennek a gyermekei (haton) mind tanultak. „Módos család volt”. Megemlítette, hogy a családban főleg a szülei emlegették Kibédet. Az édesapja azt hangsúlyozta, „...hogyan itt Kóródszentmártonban székeltek vagyunk”.

Perdöntő adatok birtokába jutottunk tehát. Bolyai János élettársa, Orbán Rozália nem véletlenül használta a Kibédi előnevet. És nem véletlenül fordul elő az okiratokban a *Nemes*, a *Tekintetes* minősítés. Itt most mellőzzük Bolyai János elég gyakran ismétlődő, élettársát érintő „kifakadásait”, szándékunkban van erről külön írni. Annyi már bizonyosnak látszik: tartásos asszony volt, aki nem hagyta magát, aki fölnevelt végül is négy gyermeket. Igaz, (talán) nem mindenik újszülött Jánostól való — de hagyjuk ezt. A legfontosabb: Kibédi Orbán Rozália a Bolyai Jánosról szóló életrajzok elmaradhatatlan tartozéka. Életének amolyan állandó „kísérőjévé” vált, s az marad ezután is. Nélküle csonka lenne minden Bolyai Jánosról szóló családtörténeti „eszmefuttatás”.

Itt még annyit: a már említett *Bolyai János élettársának szülőháza* című közleményünkhöz a két fényképet Iszlai Kamill református lelkész bocsájtotta a szerkesztőség rendelkezésére. Magam itt is köszönetet mondok érte.

Az utolsó, a tizenkettedik vallomásszöveg bemutatása következik, íme:

12

Édesanyám még emlegette a dédnagyanyját

Leghamarabb arról szólok, hogy a *Népújságban*, a *Színes Világ* mellékletben cikk jelent meg *Bolyai János élettársának szülőháza* címmel. A második bekezdésben kétszer szerepel a kóródszentmártoni Orbán László neve. Mind a kétszer 60 évesen. Ez a rossz.

(Igen, köszönöm az észrevételt. A kötetben már a javított változat fog megjelenni.)

A cikkben szó esett arról, hogy Kóródszentmártonban az Orbánok ősi háza ma nem pontosan a Küküllő-híddal szemben van. Ez igaz. 1944-ben, amikor közeledtek az oroszok, a németek felrobbantották a régi fahidat. A légnyomás az Orbán-kúriát is megrongálta. Az első ház, vagyis az út felőli első szobán nagy nyílások keletkeztek, akkora lyukak, hogy a kutyák ki s be tudtak járni rajtuk. A rongálás elég sokáig megmaradt, egészen a nagyapám haláláig. A házat idős Orbán László hozatta rendbe, akkor bontották le a régi fatornácot.

(Hogyan alakult a híd sorsa?)

A felrobbantott híd 1944 után háromszor is újjáépült. De minden építéskor feljebb s feljebb mentek. Gyermekkoromban, mikor fürödtünk, a régi fahíd cölöpei még megvoltak. A mostani betonhidat az 1970-es években csinálták, akkor is feljebb haladtak az építkezéssel. A híddal szemben most az a ház van, amelyik a román tanítóé volt.

(Fölvetődött az Orbán-kúria múzeummá való alakításának a gondolata.)

Igen, az 1950-es évek végén vagy a 60-as évek elején történt, már kollektív világ volt. Eljöttek Bukarestből, hogy múzeumot kell létesíteni. A rokonság attól félt, hogy végleg elveszik a házat, úgy, hogy nem egyeztek bele a múzeum-dologba. Megmondom az igazat: valósággal elkergették a vendégeket, így a múzeum ügye félbemaradt.

(Kis családfára lennék kíváncsi).

Kezdjük Orbán Istvánnal, aki meghalt az 1950-es évek végén, csendőrpáncsnok volt Kóródszentmártonban. Ennek az Istvánnak volt hat gyereke: ifj. István, László, Sándor, Sára, Erzsébet, Polixénia. Három fiú és három lány. Na, a három lány közül Erzsébet lett az én édesanyám, aki született Kóródszentmártonban 1919. november 10-én, még él Székelykeresztúron. Édesanyám még emlegette a dédnagyanyját, az is Orbán-leány volt, a keresztnévem nem emlékszem. Hosszú életű volt. Egy hintaszékben ült, szemüveg nélkül olvasott, egész nap pipált, hosszú szárú cseréppipája a földig ért. Nagy újságolvasó volt, járatta az újságot. Úgy is halt meg, hogy az egyik kezében volt a pipa, a másikban az újság, s elaludt 97 éves korában.

Na, édesanyám dédnagyanyjának már lehetett valami köze Kibédi Orbán Rozáliához, aki Bolyai Jánosnak lett az élettársa. Édesanyám azt is emlegette, hogy a dédnagyanyja milyen sokat dicsekedett a régi dolgokkal. Gazdag család volt.

Nagy Elek Miklós 65 éves, Marosvásárhely, 2010. január 11.

*

A Marosvásárhelyen élő Nagy Elek Miklós figyelmesen olvasta el a *Színes Világban* megjelent kóródszentmártoni közleményünket, s látta, hogy a második bekezdésben ténylegesen kétszer szerepel Orbán László neve. A vallomás zárójelezett részében utaltam arra, hogy javítottam a hibát, s az anyag kötetbeli közlésekor „a javított változat fog megjelenni”.

Adatközlőnk kitér arra a megállapításunkra, hogy ma a Küküllő hídja valamivel fennebb van, mint régebben. Megsejtésünk igazolódott: a híd volt az, amely 200—250 esztendő alatt — az újjáépítések során — el-elmozdult eredeti helyéről. Nagy Elek tényeket közöl: az 1944-ben felrobbantott híd a hetvenes évek végéig háromszor is újjáépült, s mindig „feljebb s feljebb mentek”. Benkő Samu: *Bolyai János vallomásai*. Második kiadás (Buk., 1972) című könyvében még ezt írta: „Az Orbán-család kis családi kúriája pontosan szemben állt a Küküllő hídjával”. Az *állt* szó múlt idejű ige, tehát érzékelteti, hogy Kibédi Orbán Rozália szülőháza valamikor lebontódott. Hát nem. Az idézett részt magam is hasznosítottam a *Bolyai János élettársának szülőháza* című írásomban, s hibát követtem el: az *állt* múlt idejű igét *áll* formában közöltem, tehát „jelenidejűsítettem”. Nagy Elek Miklós érvelései tökéletesen elfogadhatók: ma a nemesi kúria a hídhoz viszonyítva házhelynyi területtel lennebb található.

Pontosítani tudtuk/tudjuk a Bolyai-kutatók látogatásának időpontját is, akik múzeumlátnivalókra gondoltak: „az 1950-es évek végén vagy a 60-as évek elején” jártak a helyszínen. Magunk ezt az adalékot tovább pontosítjuk: minden bizonynyal 1960-ban jártak Kóródszentmártonban, hiszen abban az esztendőben Bolyai János halálának épp a 100. évfordulóját ünnepelte a világ tudományossága.

Nagy Elek Miklós a nagyapjáig visszamenőleg fölvázolta a családfát: az ő édesanyja is kóródszentmártoni Orbán-leány volt, ezért ismeri behatóan a rokonsági szálakat.

Megható képet kaptunk adatközlőnk édesanyjának a dédnagyanyjáról, aki 97 évesen hunyt el. A család „módosságáról” szóló híradás tökéletesen egybevág a kibédi vallomástevők beszámolóival.

Nos, terjedelmesre sikeredett összeállításunkat ezzel a gondolattal zárjuk: a népi elbeszélések által nyújtott adalékok minden bizonynyal fokozatosan beépülnek a Bolyai-kutatásba. Ha ez megtörténik, akkor munkánk nem volt, nem lesz hiábavaló.

A Székely Útkereső levelesládájából II.

Közzéteszi: Beke Sándor

1991. január 2. — 1991. december 30.

Gyárfás Endre — Beke Sándornak

[Budapest,] 1991. január 2.

Beke Sándor úrnak

Kedves Barátom!

Megtisztelőnek érzem szíves invitálásodat, hogy küldjek írást kitűnő lapotokba.

Az eddigi lapszámokat olvasva úgy gondoltam, hogy témakörötökbe, érzelmi „arculatokba” beleillik a mellékelt rövid regényrészlet.

Gyanítom, hogy maga a regény (Hosszú útnak pora. 1988, Zrínyi Kiadó) nemigen jutott el Hozzátok. Pedig hát a regény cselekménye jórészt ott zajlik Erdélyben, hőse valóban élt a 17–18. század fordulóján (Ibrahim Müteferika), kalandos sorsú, törökföldre hurcolt magyar diák volt, igazi „székely útkereső” — csak hogy ő hazafelé kereste az utat. Erről az útkeresésről szól a regény. Úgy érzem, megírása és megjelenése óta „aktuálisabb” lett, de hát ezt Nektek kell eldöntenetek.

Külön borítékban — „könyv gyanánt” — feladok címetekre egy példányt. Kérlek, jelezzétek, hogy megkaptátok-e. Ha igen, küldök még többet. Esetleg az újabb (tavaly megjelent) regényemet is, a *Zsuzsanna kertjé*-t. (Hőse Lórántffy Zsuzsanna.)

Boldog új évet kívánva, szeretettel üdvözl

Gyárfás Endre

Balogh Edgár — Beke Sándornak

Kv. [19]91. I. 5-én

Kedves Beke Sándor,
Ígéretemhez híven küldöm *Erdélyi levél Párizsba* című írásomat azzal a kéréssel, hogy változtatás nélkül közöljék.

Egyben kérnék postán 3 példányt a számból, hogy elküldhessem másutt élő barátaimnak, esetleges másodközlés végett.

Kérem, nyugtázza a cikk megérkezését. Köszönti

Balogh Edgár

Szabó T. Attila — Beke Sándornak

Szombathely, 1991. január 22.

Berzsenyi Dániel

Tanárképző Főiskola

Szombathely, Károlyi Gáspár tér 4.

Beke Sándor

felelős szerkesztő

SZÉKELY ÚTKERESŐ SZERKESZTŐSÉGE

Tisztelt Beke Sándor!

Örömmel vettem a SZÉKELY ÚTKERESŐ szerkesztőségi felkérését és a folyóirat részére a „külső munkatársi” szerepet szívesen elvállaljuk, különösen abban az esetben, ha a lap alkalmanként az ember és növényvilág kapcsolatával is foglalkozni fog.

Ebben az értelemben mellékeljük a tanszékünkön már második éven folyó, immár nemzetközinek szánt HÓVIRÁG-pályázat szövegét.

Dr. SZABÓ T. ATTILA

tanszékvezető

főisk. docens

BDTF Növénytani Tanszéke

Lendvay Éva — Beke Sándornak

Brassó, 1991. jan. 31.

BEKE SÁNDOR

SZÉKELYUDVARHELY

Kedves Sanyika,

Küldöm én is nagy sietve (az „idők” miatt) eme hirtelen összekapart anyagot, köztük egy gyűrött novellát, csak ez a példány van (egyszer átsírtettem a határon!). Előbbi leveledet nagy későre kaptam kézhez (...). Szóval, használd fel ezeket az írásokat. Az apám-verseket áprilisi évfordulójakor.

Az Interval-anyagok — a fordításaid nálam vannak, válogatok belőlük, az oldalakat Páll Szilárddal közösen én szerkesztem.

Ha jössz Brassóba, gyere beszélgetni. Jó, hogy megy Pestre tanulni.

Baráti üdvözléssel

Lendvay Éva

Cseh Károly — Beke Sándornak

Halmaj, 1991. január 31.

Beke Sándor
Főszerkesztő Úrnak
Székely Útkereső szerk.

Kedves Beke Sándor!

Nagy tisztelettel és örömmel vettem kézhez válaszlevelét. Örülök, hogy bemutatásomra sort kerít lapjukban. Kért a márciusi számba egy kb. 20 soros bemutató szöveget: ezt Hajdu Gábor íróbarátom most készíti, s február 6-7 táján tudom postázni Önnek. Remélem, nem kések még el vele (hamarabb nem tudja megírni, mivel miskolci, én meg halmaji, és 5-re kért Tőle adatokat). Átadtam neki, hogy mielőbb postázzon Önnek novellákat (hatkötetes novellista különben): s ígérte telefonon, hogy ezt mielőbb nagy örömmel megteszi. Lenne egy ajánlatom Önnek: amennyiben szívesen veszi, folyamatosan tudunk — drámát kivéve minden műfajban — anyagot küldeni az Önök lapjának: ha erre igényt tartanak. Miskolcon működik — immár tizenkilenc éve — a KELET Irodalmi és Közművelődési Alkotócsoporthoz, melynek tagjai folytonosan publikálnak országos irodalmi lapokban, jónéhányuk többkötetes író vagy költő: illetve könyvkiadással is foglalkozunk (KELET Könyvek Sorozat). Ha igényli, tudunk küldeni tagjaink kötetéből is — bemutatkozás — és ajándékképpen. Kérem, jelezzen vissza ezzel kapcsolatban!

Drukkolok, hogy sikerüljön a TÜNDÉRORSZÁG c. gyermeklapjuk megindítása, ebbe is tudunk anyagot küldeni olyan tagjainktól, mint Fecske Csaba, Csorba Piroska, vagy éppen tőlem is (ez évben jelenik meg a gyermekverskötetem): kérem, vegye fontolóra ajánlatomat/ajánlatunkat.

Végezetül lenne egy saját kérésem: ha mód van rá, a korábban küldött *Kor(a)sötét*, *Kijel* és *Árnyalatok* verseimet vegye ki anyagomból, s helyette a most küldött hármat — jobbak és aktuálisabbak, így érzem (évszakot és kort tekintve) — tegye be helyettük. Később majd küldök prózát is, s ha igényli, versfordításokat (német, svájci, orosz, csuvas, tatár, szerb). Mielőbbi válaszát várva, sok szeretettel köszöntöm:

Cseh Károly

Horpácsi Sándor — Beke Sándornak

[Levelezőlap]

Miskolc, 1991. II. 2.

Kedves Collega!

1) A Holnap közöl verseket. Hasonlít a Ti lapotokhoz.

Szeretted Tamási Áront? Lenne kedved írni róla? Szépet.

2) A vers-szemelvényekhez a szerzők hozzájárulását is kérni kell. Hogyan lesz pl. a honorárium? Írok néhány nevet. Jelezd, hogy kiről kérsz írást.

Pl. Eörsi István, Konrád György, Mészöly Miklós, Jánics Kálmán, László Lajos, Juhász István, Füzi László, Bárány Tamás. Szóval az lenne jó, ha Te mondanád meg, miről, hogy ne dolgozzak potyán.

(...)

Sz. üdv.
Sanyi

Papp Attila — Beke Sándornak

[Margitta,] 1991. II. 20.

Tisztelt Beke úr,

rég nem jelentkeztem, magam sem tudom miért, de valahogy úgy gondoltam, a három mesejátékom is megfelelő lesz a könyvbeli megjelentetésre, hisz különösebb anyagi haszonra sem tartottam volna igényt. Egyiket nemrég elküldtem egy magyarországi pályázatra. A Művelődés most kéri mindhármat. Ezért, kérem, legyen szíves postázni azokat Mezei József címére, a Művelődéshez.

Dolgozgatok a Fakutyának, nemrég jelent meg egy stílusparódiám, egy jelenetemet a nagyváradi színház kabaréműsorában adják elő, Debrecenből megküldték egyik betyártanulmányom kefelevonatát. Dolgozgatok. Várom az újabb gyermekverskötetemet is.

Várom levelét, hisz szeretném a kapcsolatot tovább is tartani Önnel, akiben egy bátor, tetterkész, igazi magyar embert ismertem meg.

Nagyon sok szeretettel üdvözlí Önt és kedves családját

Papp Attila magyartanár Margittáról

Ferenczi István — Róth András Lajosnak

Kolozsvár, 1991. február 25-én

Kedves Róth András!

Erős lábfájást okozó, egyelőre kiderítetlen betegségem miatt a napokban, bizonytalan időre, kórházba vonulok. Ezért mellékeltem már most küldöm második írásom. Géza öcsém jelzése szerint előző anyagomat — bizonyos változtatásokkal, rövidítésekkel — elfogadták közlésre. Ezért merem útnak indítani ezt — az immár a Székely Útkereső szerkesztőségétől megszabott terjedelmével egyező

hosszúságú — anyagot. Ezután a tudományos bevezetés után térnek a hun—
székely kérdés taglalására.

A lehető legjobbakat kívánva,
Szívélyesen üdvözl

Ferenczi István

Cserne Sz. Edit — Beke Sándornak

Toronto, 1991. Márc. 1.
Hungarian Human Rights Forum
Magyar Emberi Jogok Fóruma

Kedves Sándor!

Karácsonyi üdvözlőnköt követő leveled megkaptuk, válaszunk kicsit késle-
kedett, mentségünkre szolgáljon szervezetünk sokoldalú tevékenysége, melyet
pár személy bonyolít le, feláldozva kevés szabadidejét.

Örömmel olvastuk, ajánlatunkat elfogadtátok és hajlandók vagytok kibővíteni
a „Székely Útkereső” olvasóközönségét a kanadai magyarság körében.

A többi kínálkozó lehetőségre most nem térünk ki, elsősorban a lap megrendelését
kívánjuk valós alapokra helyezni. A reális helyzetet felmérve a következőket szeretnénk
tisztázni (ötleteinket részben más erdélyi szerkesztőségek javaslataiból merítjük):

1. A lapot magánszemélyként kellene postázni a megrendelők pontos címére.
Ha tucatosan érkezik a HHRF címére és nekünk kell kézbesíteni, idővesztés és
jelentős pénzvesztés áll fenn. (Bélyeg ára \$)

2. Az előfizetésekből befolyó pénzüsszeget hajlandók vagyunk begyűjteni és
bizonyos időközökben beküldeni a szerkesztőség címére. Ésszerűbb lehetőség
az, hogy a pénzt kanadai bankszámlán őrizni, ha a jövőben szándékotokban áll
berendezést vásárolni a kiadó részére, így elkerülhető a pénzvesztés, ami kül-
dés esetén alkalmanként min. 20 \$.

3. Mielőtt előfizetőket toboroznánk, ismernünk kell pontosan az önköltségi
árat, valamint a posta miatt fennálló idővesztést, ennek érdekében kérjük,
hogy küldjél a HHRF címére egy példányt pontos feladó dátummal ellátva.

Amennyiben a fent említett kérdések tisztázódtak, elindítjuk a „Székely Útke-
reső” népszerűsítését Észak-Amerikában.

Várjuk válaszodat és amennyiben céljaink megegyeznek és törekvéseid a ma-
gyar kultúra érdekeit szolgálják, a HHRF részéről őszinte közreműködésre szá-
míthatasz.

Munkátokhoz sok sikert kívánunk, maradunk baráti tisztelettel

Cserne Sz. Edit

Hajdu Gábor — Beke Sándornak

Miskolc, 1991. márc. 20.

Kedves Beke Sándor!

Cseh Karcsitól megkaptam a nekem küldött névjegyet és Karcsi egyben megkért, hogy írjak bemutatásként körülbelül 25 sornyi anyagot róla, a Székely Útkereső számára. Ezt az anyagot Karcsi elküldte, de az Ön leveléből következtetve az anyagot nem kapta meg. Most így döntöttünk, a kért anyagot Karcsi is, én is külön-külön megküldjük, egyik hátha célba ér.

Én mellékelten küldök egy novellát is, remélem megfelel majd. Levelemmel mindenképpen megvártam március 15. elmúlását (...). Nagyon örülök a felkért együttműködésnek és remélem, ez a kapcsolat gyümölcsöző lesz a Kelet Irodalmi Alkotócsoporthoz és a Sz. Útkereső között. Bár a jelenlegi igen nehéz gazdasági helyzet kedvezőtlenül befolyásol mindenfajta együttműködést. A jobb jövőben mégis bízva, zárom soraimat.

Baráti üdvözléssel:

Hajdu Gábor

Szabó Sámuel — a szerkesztőségnek

Brassó, 1991. április 13.

SZABÓ SÁMUEL

Str. Nic. Titulescu nr. 33

Telefon: 28865

2200—BRAȘOV

T. SZÉKELY ÚTKERESŐ

Székelyudvarhely 4150

Postafiók 40

Hivatkozással a BRASSÓI LAPOK f. évi 1480.-ik számában közzétett hirdetésükre, tisztelettel kérek a felajánlott díjmentes évfolyamukból egy sorozatot. Igaz, nem vagyok könyvtár s még holmi közhivatalos sem, csupán egy szerény öreg, kiérdemesült közíró és a Romániai Magyar Irodalmi Lexikon brassói lektora, valamint néhány belföldi lap külső munkatársa. Még ezeken a címeken sem kérném becses lapjukat. Egész egyszerűen csak arra kívánok hivatkozni, hogy régóta passzionátus hírlapgyűjtő is vagyok. Gyűjteményemben olyan újságok — részben teljes sorozatok, részben töredékek — húzódnak meg, melyek akár országszerte is unikumoknak számítanak. Öreg korom miatt mindezek belátható időn belül valamelyik irat- vagy könyvtárba kerülnek. Ha így értékelik, hogy ezen úton jó lenne, hogy a SZÉKELY ÚTKERESŐ is helyet foglalhatna, kérem kérésem teljesítését.

Maradok tisztelettel

Szabó Sámuel

Boros Zoltán — Beke Sándornak

Bukarest, 1991. ápr. 22.
ROMÁN TELEVIZIÓ
MAGYAR SZERKESZTŐSÉG

Tisztelt Beke Sándor úr!
Válaszként az Önök 1991. április 10-i levelére, értesítjük, hogy szerkesztőségünk szívesen elfogadja a Székely Útkereső 1990-es évi gyűjteményét. (...)
Előre is köszönjük,

Boros Zoltán
Főszerkesztő

Cseke Péter — Beke Sándornak

Kolozsvár, 1991. április 27.

Kedves Sándor!
Ajánlott leveledet — s még előbb a küldött lappéldányokat — megkaptam. E könyvínséges időkben csak üdvözölni és felkarolni lehet kezdeményezésedet. A magam részéről készen — „nyomdakészen” — állok az *Erdélyi Gondolat* támogatására. Először is nem a saját kéziratomat, hanem a Palocsay Zsigmondét ajánlanám. Az ő *Delta-könyvét*, ami két évtizeden át indexen volt. A télen elővette, felfrissítette a kéziratot — én pedig megszerkesztettem. 125 gépelt lap, szép fotókkal. Abszolút sikerre számíthatsz. Május folyamán a *Helikon* részleteket hoz belőle. Ha rábólintasz, azonnal küldjük. Én pedig *Korfordulás újesztendő* címen szerkesztem meg friss riportokat — a múlt évben születetteket — tartalmazó kötetemet. De ha tanulmánykötetre gondolsz, akkor e műfajból is kikerülne, azt hiszem, egy tisztességes és rendkívül időszzerű válogatás. Egyelőre a *Korunk* főtájkári teendői nagyon lekötnek, de azért remélem, hogy szeptemberre kéziratot láthatsz tőlem. A kívánt terjedelemben. Ez esetben „külső szerkesztőre” nem lesz szükséged.

Baráti szeretettel ölel:

Cseke Péter

Ui. Mellékelten postázom a kéziratot is a lapnak.

Kónya Ádám — Beke Sándornak

Sepsiszentgyörgy, 1991. április 30.
Székely Nemzeti Múzeum
Kós Károly u. 10, Sepsiszentgyörgy

Tisztelt Főszerkesztő úr!
Hallottuk felhívásukat a TV magyar adásában. Kérjük, küldjenek múzeumunk könyvtára számára is első évfolyamukból. Előre is köszönjük.
Tisztelettel:

Kónya Ádám
Igazgató

Ráduly János — Beke Sándornak

Kibéd, 1991. május 1.

Kedves Beke Sándor!

A Lap- és Könyvkiadó Kft. megalapításához kitartó munkát és jó egészséget kívánok, egyben gratulálok szép elgondolásához: adja a Fennvaló, hogy életképes intézménnyé terebélyesedjék.

A *Hópehely-menyasszonyok* című gyermekvers-kötetem jobbára kész, bármikor legépelhetem és vihetem/küldhetem az anyagot: nyilván, ha egyelőre még nálam marad, akkor néhány újabb verssel tudom frissíteni állományát. A kis kötet mindegy 60-65 gyermekverset fog tartalmazni, 35-40 gépelt oldalon. Így megfelel-e a várakozásnak?

Ami a későbbiekkel illeti: kisebb terjedelmű, népmese-feldolgozásokat tartalmazó kötettel is jelentkezhetem majd (mondjuk: késő ősszel): az ilyen típusú meséimből eddig négy könyvem jelent meg, az ötödik talán rövidesen nyomdába kerül.

Versfordításokra volna-e szükség? Lefordítottam Nichita Stănescu több mint 200 versét (ebből mintegy 20-25 jelent meg): e fordításokból szívesen állítanék össze, *Varázselemek* címmel, egy 50-65 Stănescu-verset tartalmazó kötetet. Stănescu 1993-ban lenne 60 éves, ugyanakkor lesz halálának 10. évfordulója — ez talán növelné a könyv aktualitását.

Mindebből kitetszik, hogy szívesen támogatom majd könyvkiadói vállalkozását. Baráti szeretettel köszönti

Ráduly János

Bitay Éva — a szerkesztőségnek

Kézdivásárhely, 1991. május 3.

Tisztelt Szerkesztőség!

Szeretnék a kézdivásárhelyi Városi Könyvtár részére megrendelni az 1990. évi Székely Útkereső kollekciót.

Címünk: Biblioteca Oraşenească, 4050 Tg. Secuiesc, str. Petőfi S. No. 12, Jud. Covasna. Fáradozásukat előre is köszönjük

Bitay Éva
Könyvtáros

Fodor Sándor — Beke Sándornak

Kolozsvár, 1991. V. 11.

Kedves Beke Sándor!

Megkaptam küldeményét — a Székely Útkereső első évfolyamának a számait. Gratulálok a színvonalas, jól szerkesztett kis laphoz, 3 nap alatt végigböngésztem. Megtisztelő a felkérése, hogy írjak a lapjába, amit gondolkodás nélkül meg is teszek, mihelyt egy kis lélegzethez jutok. Súlyos adósságaim vannak „A Hét” felé,

tartozom a „Látó”-nak, csupa olyan ígéret, amelyek arra a boldog időre vonatkoznak, amikor végre visszavonulhatok a „Keresztény Szó”-tól, ami április 1-vel meg is történt, de közben utazgatnom kellett. És a „Keresztény Szó” is írást kér, hisz egyáltalán nem haraggal jöttem el a laptól. Ezért kérem, legyen egy kis türelemmel.

Azt hiszem, valamilyen közéleti témával jelentkezem majd. Mi a véleménye egy olyan — 2-3 gépelt oldalnyi — cikkről, amelynek a címe „Ha kiindulsz Erdély felől...” — és arról szól, hogy itt lehet maradni, innen el is lehet menni, de aki egyszer elment, az ne Erdélyből akarjon megélni és — lehetőleg — meggazdagodni.

Ne haragudjék, kissé a begyemben van kedves barátom, a (szintén) Beke —, de Gyurka. Csak el szeretném valahol olvasni egri hozzászólását, amelyben „tört gerincűeknek” becézett bennünket — és úgy beszélt, mintha egy 100 milliós nagyhatalmat képviselt volna. Jó-jó, csak ehhez látnom kell a szöveget.

A kiadói ügyekről annyit: egy fél év alatt ki tudnám bővíteni kb. 80 oldalas anekdota gyűjteményemet, „Ki ez a...” címen jelent meg 89-ben, belevéve részben a cenzúra által akkor kinyirbált írásokat meg az azóta írtakat — 120-130 oldalra. Nem ajánlom fel, csak említem. Ha érdekli. A regényem, amit ősszel készülök beadni — már leszereződött, a Kritériumnak kell adnom, de az különben is hosszú.

Na, locsogtam eleget.

Barátsággal üdvözlő,

Fodor Sándor

Benkő András — Beke Sándornak

Kv. 1991. május 27.

Kedves Beke úr!

A haladékbán kapott három hét utolsó napján postázom a három cikket, három-három oldal terjedelemben (Liszt, Szabó, Zenetörténet). Június 22-én, a zenekola névadó ünnepélyén Udvarhelyen leszek, viszek magammal legalább két zenetörténeti részletet. Ha korábban lenne rá szüksége, egyet még küldök addig.

A 7. számtól nem láttam, újabbat (azt még igen!), kérem, tegyen félre számomra egyet-egyet mindenikből.

Jó munkát kívánva

Szívélyesen üdvözlöm:

Benkő András

Ambrus Zoltán — Beke Sándornak

Békéscsaba, 1991. június 06.

Megyei Könyvtár

5601 Békéscsaba, Derkovits sor 1.

Kedves Sándor!

Mellékelten küldöm azon intézmények címjegyzékét, melyekhez továbbítottuk csomagjaitokat.

Nagyon kellemesen emlékezünk a Veletek töltött napokra, órákra. Ha Magyarországon jársz, ne kerüld el Békéscsabát.

Munkádhoz sok erőt kíván:

Ambrus Zoltán

Szita Ferenc — Beke Sándornak

Kaposvár, 1991. június 7.

Somogy Megyei Könyvtár

7401 Kaposvár, Csokonai u. 4.,

Kedves Beke Sándor főszerkesztő úr!

Köszönettel vettük a SZÉKELY ÚTKERESŐ első évfolyamának számait.

Örölnénk, ha a folyóirat 1991. évi számait is megküldenék címünkre. Szíveségüket szeretnénk viszonzni, ezért könyvtárunk kiadványaiból egy csomagot állítunk össze, melyet a napokban elküldünk az Önök címére.

Tisztelettel:

Szita Ferenc

könyvtárigazgató

**The New York Public Library
— a szerkesztőségnek**

[New York,] [19]91. 06. 08.

The New York Public Library

Grand Central Sta./POB 2240

Periodicals Division

New York, NY 10163-2240

SZÉKELY ÚTKERESŐ.

Odorheiu Secuiesc, [Székelyudvarhely,]

Romania,

1990—.

Please send NO. 10/1990 AND ALL LATER ISSUES AS PUBLISHED. THANK YOU FOR SENDING US NO. 1-9 OF 1990. PLEASE REPORT IF GIFT IS UNAVAILABLE. THANK YOU.

[Kérjük küldje el az 1990/10-es számot és az ezt követő lapszámokat. Köszönjük, hogy postázta az 1990-es év 1–9. számait. Kérjük jelezze, ha nem tudja kérésünket teljesíteni. (B. S. ford.)]

Bánhegyi Gyuláné — Beke Sándornak

Budapest, 1991. jún. 10.
 Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár
 Budapest, VIII., H—1371 Budapest
 Szabó Ervin tér 1.

Székely Útkereső szerkesztősége
 4150 Odorheiu Secuiesc
 Székelyudvarhely, Pf. 40.
 Kedves Beke Sándor!

Nagy örömmel kaptuk meg levelüket és a Székely Útkereső c. folyóirat első évfolyamának lapszámait. Olvasóink is minden bizonnyal nagy érdeklődéssel fogják forgatni. (...)

Szívesen alakítunk ki önökkel cserekapcsolatot. Kérjük, jelezzék, ha bármilyen kiadványra szükségük van, amennyiben lehetőségünk van megszerezni, azonnal elküldjük Önöknek.

Szívélyes üdvözlettel:

Bánhegyi Gyuláné
 a Szerzeményezési és Feldolgozó
 Osztály vezetője

Escher Ilona — Beke Sándornak

Székesfehérvár, 1991. jún. 10.
 Vörösmarty Mihály Megyei könyvtár
 8001 Székesfehérvár, Bartók Béla tér 1
 Iktatószám: 301-1/91
 Előadó: Kárász Józsefné

Kedves Főszerkesztő úr!

A békéscsabai Megyei Könyvtár Igazgatójától megkaptam a SZÉKELY ÚTKERESŐ 1990-ben megjelent számait. Köszönöm szívességét és érdeklődéssel várom a további számok megküldését is.

Köszönettel:

Escher Ilona
 igazgató

Juhász Jenő — a szerkesztőségnek

Budapest, 1991. június 10.
 Országos Idegennyelvű Könyvtár
 Budapest, V., Molnár u. 11

SZÉKELY ÚTKERESŐ szerkesztősége
 4150 Székelyudvarhely, Pf. 40.

Tisztelt Főszerkesztő Úr!

Köszönettel vettük a Székely Útkereső első évfolyamának számait, melyek a Békés Megyei Könyvtár igazgatójának közvetítésével kerültek hozzánk.

Mint irodalmi lap, jól beillik könyvtárunk gyűjtőkörébe, szívesen vennénk, ha folyamatosan tudnák küldeni.

A kapcsolat kölcsönössé tétele érdekében kérem, írja meg, milyen módon tudnánk Önöknek leginkább megfelelő módon segíteni.

Címünk: Országos Idegennyelvű Könyvtár

Budapest, Pf. 244., 1368.

Kezdeményezését köszönve, tisztelettel

Juhász Jenő
főigazgató

Takács Miklós — Beke Sándornak

Szombathely, 1991. június 10.
Berzsenyi Dániel Megyei Könyvtár
Szombathely
Petőfi Sándor u. 43.
Szám: 7-86/1991.
Ügyintéző: Krutzler Ferencné
Tárgy: folyóirat megköszönése

Beke Sándor
főszerkesztő
Redactia SZÉKELY ÚTKERESŐ Szerkesztősége

Tisztelt Főszerkesztő Úr!

A könyvtárunkhoz eljuttatott folyóiratszámokat köszönettel fogadtuk. Intézményünkben elsősorban könyvtári témájú munkák megjelentetése folyik (helyismereti bibliográfiák, irodalomkutatások), így az Önök által küldendő kiadványaikért cserepéldányként ezeket tudjuk felajánlani. (...)

Tisztelettel:

Takács Miklós
könyvtárigazgató

Szabó Dénes — a szerkesztőségnek

Eger, 1991. június 11.

Kedves Barátaink!

Nagyon köszönjük a SZÉKELY ÚTKERESŐ számait.

Szívesen látunk 1–2 főt bármikor vendégül akár egy hétre is (lakásomon ingyen szállást tudok adni) és könyvtárunk is rendelkezésre tudja bocsátani egyes duplum könyv- vagy periodika példányait.

Tisztelettel

Szabó Dénes
könyvtáros

[A levélíró a borítékban mellékelte egy színes képeslapot is, melynek címlapján az egri Bazilika épülete látható. Hátlapján pedig ez olvasható:]

1991. VI. 11.

Szeretettel küldi üdvözlését a főiskola könyvtára.

Biczák Péter — a szerkesztőségnek

Szentendre, 1991. június 11.

PEST MEGYEI MŰVELŐDÉSI KÖZPONT ÉS KÖNYVTÁR
SZENTENDRE, ENGELS U. 7. 2000.

Székely Útkereső Szerkesztősége
Beke Sándor főszerkesztő úr
Székelyudvarhely

Tisztelt Főszerkesztő úr!

Megkaptam küldeményüket, a Székely Útkereső első évfolyamának lapszámait. Figyelmességüket, kedvességüket nagyon köszönöm. Természetesen örömkre szolgálna, ha az újság további számait megkapnánk, mivel Szentendrén sok erdélyi magyar él, dolgozik.

Kérem, jelezzék, ha tudunk Önöknek valamiben segíteni, erőnkhez, tehetségünkhöz képest igyekszünk mindent megtenni.

Még egyszer köszönöm jelentkezésüket.

Baráti üdvözléssel:

Biczák Péter
megyei könyvtárigazgató

Surján Miklós — a szerkesztőségnek

Pécs, 1991. VI. 12.

BARANYA MEGYEI KÖNYVTÁR
7621 Pécs, Geisler Eta u. 8.
Ügyiratszám: 39-8/1991.
Ügyintéző: Csordás Gyöngyi

Székely Útkereső Szerkesztősége
Beke Sándor főszerkesztő úrnak
Székelyudvarhely

Kedves Barátom!

Köszönettel vettem a Székely Útkereső számunkra elküldött példányait és a levelet, mely velük együtt érkezett. Szeretném, ha kapcsolatunk felvételének kez-

detét jelentenék a küldött lapok, és a továbbiakban is számíthatnánk a szerkesztőség küldeményeire. Viszonzásul cserébe saját kiadói tevékenységünk folyamán keletkezett kiadványainkból küldenénk egy-egy példányt.

A szerkesztőség valamennyi munkatársának jó munkát kívánok, baráti üdvözléssel:

(Surján Miklós)

igazgató

Kovács Tiborné — a szerkesztőségnek

Nyíregyháza, 1991. június 13.

BESSENYEI GYÖRGY TANÁRKÉPZŐ FŐISKOLA

Nyíregyháza, Sóstói út 31/b.

Központi Könyvtár.

Ikt. sz.: 74-K/1991

Tárgy: A SZÉKELY ÚTKERESŐ c. folyóirat
átvételének visszajelzése

SZÉKELY ÚTKERESŐ Szerkesztősége

Bekke Sándor főszerkesztő

SZÉKELYUDVARHELY

Kedves Barátaink!

A mai postával kaptuk meg dr. Ambrus Zoltán kollégánk szíves közreműködésével SZÉKELY ÚTKERESŐ c. folyóiratuk 1990. évi számait. Az idő rövidsége miatt csak átlapozni, beleolvasgatni tudtam, de e röpke szemlélés alapján is írhatom, hogy a minden „építő szándékú” nemes vállalkozásnak kijáró öröm és elismerés mellett meghatottan olvastam a veretes sorokat. A magam és munkatársaim, s nem kevésbé folyóiratuk leendő olvasói nevében kívánom a szerkesztőségnek és a lap alkotógárdájának, hogy győztesen kerüljön ki a minőségért folytatott „végeérhetetlen harcból”, tevékenyen közreműködve történelmünk, hagyományaink, irodalmunk és emberi méltóságunk megőrzésében.

Köszönjük az első évfolyam számait, s örömmel vesszük a továbbiakat. Kérem, jelezzék, ha valamiben segíteni tudunk, szívesen tesszük. Nyíregyházán járva keresen fel bennünket, a kapcsolattartás lehetőségét így könnyebb lenne megtalálni.

További eredményes munkálkodást kívánva, szíves barátsággal

Kovács Tiborné

könyvtárigazgató

Frey Gyula — a szerkesztőségnek

Budapest, 1991. VI. 18.

EÖTVÖS LORÁND TUDOMÁNYEGYETEM

EGYETEMI KÖNYVTÁR

1372 Budapest V., Károlyi Mihály utca 10.

Ügyiratszám: Sz. 7/1991

A „SZÉKELY ÚTKERESŐ” c. folyóirat
Szerkesztősége
Beke Sándor Főszerkesztő Úr részére
Székelyudvarhely, 4150 Pf. 40.

Köszönettel megkaptuk a Székely Útkereső c. folyóirat első kilenc számát.
Amennyiben lehetséges, kérjük a lap további megjelenő számait is.

Szívességüket nagyon megköszönjük.
Teljes tisztelettel

Frey Gyula
cs. v.

Forrás Lászlóné — Beke Sándornak

Szeged, 1991. jún. 20.

JÓZSEF ATTILA TUDOMÁNYEGYETEM
ÁLLAM- ÉS JOGTUDOMÁNY KAR
KÖNYVTÁRA
Szeged, Lenin krt. 54. 6701

Kedves Beke Sándor!
Ambrus Zoltán könyvtárigazgató közvetítésével megkaptuk a „Székely Útkereső” 1. évf.-nak számait.

Nagyon köszönjük a küldeményt, s örömmel fogadnánk a további számokat is. Egyben gratulálunk a folyóirat sikeres beindításához és színvonalához.

Üdvözlettel:

Forrás Lászlóné
könyvtárvezető

Nagy Olga — Beke Sándornak

Kolozsvár, 1991. jún. 22-én

Kedves Beke Sándor!

Levelének őszintén megörvendtem, annak, hogy tele van tervekkel, melyeket, biztosra veszem, meg is fog valósítani. Sok sikert kívánok a Könyvkiadó Kft. megalakulásához!

Ami a felmerült kérdéseket illeti röviden:

1. Természetesen használja fel a meséről szóló sorozatot tetszése szerint.
2. Természetesen elvállalom a néprajzi jellegű kötetek szerkesztését. Ezzel kapcsolatosan a következő kérdéseim lennének:
 - a) Van-e már valamilyen elgondolása, hogy mit képviseljenek a néprajzi kiadványok? Témában, szellemben stb.
 - b) Esetleg rám bízza, hogy én gondoljam ki, majd utána megbeszélhetnénk.

c) Gyűjteményes, vegyes tanulmányokból álló kötetre gondolt? (különböző témákkal, más-más szerzőkkel?) Vagy pedig valamilyen monografikus, komolyabb, egységesebb kötetre?

d) Ez utóbbi kérdések kapcsán megjegyezhetem, hogy több kézirat is van birtokomban különböző szerzőktől, akik nekem küldték be az írásaikat.

Természetesen az ősz folyamán szerét ejteném, hogy Udvarhelyre menjek (Sepsiszentgyörgyre úgys lemegyek) s mindezeket majd részletesen megbeszélénk. Természetesen közreműködésemet önkéntesnek tekintem, erkölcsi kötelességemnek tartom az olyan tervek támogatását, melyek egy olyan időben születtek, amikor a könyvkiadás úgyszólván holtpontra jutott.

Egyelőre ennyit. Várom válaszát, s ha megjelennek az egyes kéziratok, kérem küldjön számomra is egy-egy példányt.

Barátsággal köszönti:

Nagy Olga

Kovács Magda — Beke Sándornak

Kolozsvár, 1991. júl. 9.

Redacția

CSALÁDI TÜKÖR

Szerkesztőség

3400 Cluj, Str. Napoca nr. 16

Kedves Beke Sándor úr!

A lapot megkaptuk, köszönjük szépen. A Családi Tükör szeptemberi számában — az augusztusi ugyanis már nyomdában van — bemutatjuk olvasóinknak. További eredményes munkát kívánunk értékes vállalkozásukhoz.

Tisztelettel üdvözl:

Dr. Kovács Magda

Főszerkesztő

Kozma Mária — Beke Sándornak

Csíksszereda, 1991. júl.

[Postabélyegzőn 10.-ei dátum]

Kedves Sanyi!

Küldöm a kéziratot Katonáról.

Szócs Jancsi kér, hogy a moldvai magyarokról szóló cikkében javítsd ki a következőket: az első oldalon a helynevek felsorolásánál zárójelben szerepel „(Totruș)”, ez marad, és elébe be kell írni magyarul, hogy Tatros, ezen kívül van egy „Tatáros”, ami véletlenül ékezet nélkül jelent meg.

Beszéltem Csomortáni Magdival: küldi az anyagot, Kelemen Katival szintén.

Üdv.

Kozma Mária

Marton Lili — Beke Sándornak

Cluj-Kolozsvár, 1991. július 24.

Kedves Főszerkesztő úr,

Nagy Olga elmondotta, hogy a Székely Útkereső szívesen venné, ha néhány olyan író, aki gyermekeknek és az ifjúságnak ír, néha felkeresné az Önök most induló lapját munkáival. Ami engem illet — (hiszen Benedek Elek biztatott írásra kisgimnazista koromban) — kimondottan mese- és ifjúsági író vagyok, tehát megtisztelő, és nagy öröm számomra, ha néha-néha dolgozhatom Önökkel. Sőt tudok ajánlani pár olyan nevet, akik ugyanezt szívesen megtennék. De ehhez egy kis tájékoztatásra van szükségem. A lap címe — sokatmondó, kitűnő — ám nem lehet tudni, hogy milyen korosztálynak szól? A gyermekeknek mondjuk a serdülőkorig, mint a Napsugár, vagy 13–16 éveseknek, mint a bukaresti Cimborá? Arra kérem tehát, közölje velem azt, hogy mesére, fiataloknak szóló anyagokra van-e szükség, hogy mit vennének szívesen tőlem és azoktól a kolozsvári kollegáimtól, akik szívesen írnak gyermek- és ifjúsági lapok számára.

Amennyiben meséket is közölnek, tiszta szívvel felajánlom a következőt — (Magam is Csíkmegyében voltam kisgyermek, Galócáson, ahol nagyapám állomásfőnök és postamester volt valaha. Az a föld, ahol Ön él, nagyon drága nekem, anyai részről onnan származom, s minden nyaramat Tusnádon töltöm, ahonnan elzarándokolok Kisbaconba.)

Arra gondoltam — talán mert a napokban telefonálta nekem Marosvásárhelyről, egy még fiatal, alig ötven éves nagymama, hogy neki gyermekkori legkedvesebb könyve az én *Bambó* című, Budapesten megjelent meseregényem volt. Ezt nem azért írom meg, hogy dicsekedjem, de ma is legkedvesebb számomra a meseírás. Nos, a háború idején három mesém is megjelent folytatásokban a budapesti *Én Újságomban*, amelynek valaha Benedek Elek, Pósa Lajos és Sebők Zsigmond voltak a szerkesztői. Az egyik, a „Bodri” egy kis korcskutya története, a másik a fókamese — ebből megjelent egy fejezet a kolozsvári Szivárványban, a legkisebbek lapjában, s a harmadik a *Bambó*, amely aztán, mint tudja, már könyv alakban is megjelent. Arra gondoltam, hogyha — régi tradíció szerint — esetleg folytatásos meseregényt is közölnek — (a *Bodri* tulajdonképpen nem mese, hanem életű történet a kutyáról és gazdájáról) — a legnagyobb szeretettel felajánlanám valamelyiket a lapnak, természetesen ellenszolgáltatás nélkül — s elküldeném Önöknek azokat az *Én Újságom* példányokat, amelyekben valamelyik történet megjelent. Ha a Székely Útkereső profilja ezt megengedi, boldoggá tenne a tudat, hogy ezek az annak idején örömmel fogadott írásaim feléledve újjászületnek, hiszen jómagam már lefelé megyek a lejtőn — de igaz s mondják — hála a jó Istennek —, ez a munkámon nem látszik meg, hisz ma is dolgozom a napi sajtóban, a folyóiratokban, a rádióknak stb. stb.

Kérem tehát, írja meg, milyen természetű, s melyik korosztálynak szóló anyagra van szükségük, s akármi is a válasz, remélem, néha küldhetek Önöknek megfelelő, sehol eddig meg nem jelent anyagot — természetesen újat.

Sok-sok élményemből is választhatnak, a meg nem írottakból, hisz bejártam Európát, már ősz hajjal is, és rengeteg témám maradt megíratlan, ami érdekelheti a fiatal olvasókat.

Jó munkát, szerencsét, egészséget és sok sikert kívánok Önnek és minden munkatársának tisztelettel, szeretettel:

Marton Lili

Címem: 3400 Cluj-Napoca, str. Braşov 54, Telefon 951/45597

Hoóz Istvánné — Beke Sándornak

Pécs, 1991. július 29.

Janus Pannonius Tudományegyetem Könyvtára

7641 Pécs, Pf.: 227.

Leonardo da Vinci u. 1–3.

Székely Útkereső Szerkesztősége

Székelyudvarhely

Beke Sándor főszerkesztő

Tisztelt Főszerkesztő Úr!

Köszönettel magkaptuk az Önök által szerkesztett „Székely Útkereső” c. folyóirat első évfolyamának lapszámain. Olvasóink is nagy érdeklődéssel veszik kezükbe a számukra is sok mondanivalót tartalmazó lapot. Ezért az a kérésünk, hogy szíveskedjenek a megjelenő számokból a továbbiakban is küldeni, az alábbi címükre: (...).

Ugyanakkor kérjük, írják meg, van-e olyan Magyarországon megjelenő újság vagy folyóirat, amit cserébe mi is megküldhetnénk Önöknek.

Válaszukat várva köszönettel:

(Dr. Hoóz Istvánné)

folyóirat csop. vez.

Nagy Gáspár — Beke Sándornak

Budapest, 1991. júl. 31.

Petőfi halálának napján

HITEL

szerkesztősége

1107 Budapest, Szállás u. 21.

Kedves *Beke Sándor!*

Hálasan köszönöm a Székely Útkereső elküldött számait. Eljuttattam őket a Rádió Irodalmi Osztályára is, Tv-nek is.

Döbrentei Kornél megígérte, hogy küld verseket, és egy bemutatkozást is. Az 1990/1–2-es szám tartalmaz, színvonalas, sokirányú. Gratulálok!

Ha lesz számotokra alkalmas írásom, akkor természetesen küldöm, sajnos mostanság keveset tudok írni.

Várjuk a Te írásaidat, verseidet.

Barátsággal köszönt

Nagy Gáspár

Fábián Imre — Beke Sándornak

Nagyvárad, 1991. augusztus 12.

Beke Sándor barátom!

Az Analog Kiadóvállalat megbukott, s ennek oka nagyobb részt a személyes visszaélésnek, a hirtelen meggazdagodási törekvésnek tulajdonítható. A vállalatnál — a lapnál — a munkatársak részéről látványos „pálfordulások” történtek. Kiábrándulva a tülekedésből, most éppen a szabadságomat töltöm, s *állás után érdeklődöm*. Ez a pillanatnyi harci helyzet...

Ígértem neked, hogy augusztus 15-ig postázom a küldeményt. Most ennyi anyagom van, mint munkanélkülinek, a jövőben úgy néz ki, lesz időm írni. Egyébként, már elkezdtem dolgozni, ha nem lenne ez a létbizonytalansági érzés, egész jól érezném magam. Ha írásaim továbbra is érdekelnek, otthoni címen keress: 3700 Oradea, str. Simion Bărnuțiu nr. 32. Bloc: C/8, ap. 18. Telefon: 33089.

Köszönettel:

Fábián Imre

189

Bagossy László — Beke Sándornak

Calgary, 1991. augusztus 20.

ENCYCLOPAEDIA HUNGARICA

EDITORIAL COMMITTEE — SZERKESZTŐ BIZOTTSÁG

151 Midbend Place SE, Calgary,

AB. CANADA T2X 2J8

Főszerkesztő: Bagossy László

SZÉKELY ÚTKERESŐ

Beke Sándor Úr, felelős szerkesztő

4150 Székelyudvarhely

Postafiók 40,

Romania — EUROPE

Tisztelt Szerkesztő Úr!

Ezúton hozom tudomására, hogy az ENCYCLOPAEDIA HUNGARICA című négykötetes munka megvalósítás alatt van. Az encyclopaedia tartalmáról csatolt tájékoztatónk nyújt részletesebb fölvilágosítást.

Újságukat encyclopaediánkban szerepeltetni kívánjuk, ezért kérem, hogy a csatolt űrlapot kitöltve és egy mintapéldányt szerkesztőségünk címére megküldeni szíveskedjék. Az újság kisebbített fejlécét a szócikk előtt illusztrációként hozni fogjuk.

Válaszlevelét várva köszöntöm
tisztelettel

(Bagossy László)
főszerkesztő

Balogh Edgár — Beke Sándornak

Kv. [19]91. IX. 15.

Kedves Beke Sándor,

augusztus végi leveleimre válaszul örömmel vettem a Székely Útkereső idei 3. számát, nemcsak azért, mert ott Párizsba címzett levelem megjelent, hanem mindazért, amit a számban találtam. Szívből kívánom, hogy sikerüljön a lapot fenntartani, s továbbra is hozzájárulhassak a lap anyagához, ellenszolgáltatás-képpen a küldött példányokért.

Amit még ugyancsak szívből üzenhetek, az a lapterjesztéshez való biztató hozzászólásom. A terjesztés alapja, hogy tudjanak minél szélesebb körben róla, de ehhez minden számból egy *hír* közlése kell, tartalmi kivonattal. Kapnak ilyen közlést lapjaink?

Csak a legutóbbi számban közérdekű Ferenczi István írása a székelyek sokat vitatott történetéről, s ugyancsak ebből a lapszámból kaptam áttekintést (a lexikonok számára *fontos*) Hargita megyei magyar időszaki kiadványokról!

Cikkem rövidesen újra jelentkezem. Sok sikert kíván nagy szeretettel

Balogh Edgár

Gyárfás Endre — Beke Sándornak

Budapest, 1991. szeptember 16.

Beke Sándor úrnak
Székely Útkereső szerkesztősége

Kedves Barátom!

Örömmel vettem és olvastam a Székely Útkereső 3. számát. Megtisztelésnek érzem, hogy szerepelhettem benne a regényrészletemmel, és hogy állandó munkatársnak tüntettetek föl. Kérlek, küldjétek máskor is egy példányt. Kíváncsi vagyok pl. a most elkezdett cikkek folytatására.

Ha írásomért járna valamicske honorárium, kérlek, ne küldjétek el, hanem fordítsátok arra, amire jónak látjátok: a lap költségeire vagy egy szegény sorsú magyar diák néhány ebédjére.

Szeretettel üdvözlök mindenkit
a szerkesztőségben

Gyárfás Endre

Horváth Alpár — a szerkesztőségnek

[Körlevél]

Sepsiszentgyörgy, 1991. szept. 21.
Európai Idő Független Emberjogi —
Kisebbségvédelmi és Kritikai Hetilap
Jel: 94/21. 09. 91.

Tárgy: KÖRLEVÉL

Címzett: ROMÁNIAI MAGYAR LAPKIADÓK

Tisztelt szerkesztő/kiadó kollégák!

A romániai (és különösen a független) magyar sajtó egyre súlyosbodó gondjai okán ezúton értesítjük, hogy szándékunkban áll egy erdélyi (és elsősorban magyar) terjesztőhálózat létrehozása, ill. talpraállítása, melyet — elképzeléseink szerint a létrehozandó romániai magyar lapkiadók szövetsége támogatna: anyagilag-erkölcsileg egyaránt.

Kérjük, hogy (amennyiben csatlakozni kívánnak tervünkhöz) 1991. okt. 5-ig értesítsenek telefonon vagy faxon, hogy az október 7-én Sepsiszentgyörgyön (az Európai Idő székházában) tartandó tanácskozáson (amely egyszersmind a Romániai Magyar Lapkiadók Szövetsége alakuló ülése is lenne) részt kívánnak-e venni, a terjesztőhálózattal kapcsolatos teendőket megbeszélendő.

A tanácskozás kezdete: 1991. okt. 7. — 10 óra (tervezett tartama: 3-5 óra).

HORVÁTH ALPÁR, főszerkesztő

U. i. A terjesztőhálózat kiépítését — mindannyiunk támogatásával! — PAKÓ OSZKÁR vállalná. E körlevéllel egyetemben a saját terjesztési programját is Pakó Oszkár fogja eljuttatni Önökhöz.

[Melléklet: PAKÓ LAPTERJESZTÉSI PROGRAM; Az Erdélyi és a partiumi terjesztési hálózat kézzel megrajzolt térképe; A két nagy felvásárlópiac elhelyezkedésének kézzel megrajzolt térképe Románia területén.]

Vekerdi József — Beke Sándornak

[Budapest,] 1991. október 22.
ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR
NEMZETKÖZI CSERESZOLGÁLAT
1827 Budapest I., Budavári Palota F épület

Beke Sándor főszerkesztő úrnak

Székely Útkereső

4150 Székelyudvarhely, Pf. 40

Tisztelt Főszerkesztő Úr!

Köszönettel vettük ajánlatát a „Székely Útkereső” múlt évi évfolyamairól.

Úgy gondolom, kb. 15 helyre tudnánk szétküldeni külföldi magyar érdekltségű intézményeknek, ezért ha alkalmilag el tudnak juttatni hozzánk ilyen mennyiséget, a továbbítást vállaljuk. Hozzátenném, hogy ha Önök konkrét tudomással bírnak néhány olyan intézményről, amely a folyóiratot igényli, szintén vállaljuk a továbbküldést, ha ez Önöknek könnyebbséget jelent.

Szíves üdvözlettel:

Vekerdi József

Penckófer János — Beke Sándornak

[Beregszász,] 1991. december 18.

Tisztelt Beke Sándor!

Áldást kérek Karácsonyunkra, békét összes népünkre, ehhez jó egészséget Önnek és szeretteinek, a Székely Útkeresőnek zöld utat!

Nagyon-nagyon régen kaptam jelzést...

Arra gondolok, hogy valamelyik levelem nem érkezhett meg (amelyben megköszöntem állandó munkatárssá váló „kinevezésemet” és több anyagot küldtem irodalmi életünk képviselőitől)! Másik csomagban saját novellámat próbáltam eljuttatni, s küldtem néhány Hatodik Sípot is.

Beregszászon a KMKSz boltban kapható a Székely Útkereső!

Barátsággal:

Penckófer János

[Melléklet: karácsonyi üdvözlőlap. Az üdvözlőlet hátán ez olvasható:] BUÉK. Kárpátalja. Penckófer János

**B. Kis Béla és Spaller Árpád —
a szerkesztőségnek**

[Budapest,]

[1991. december végén, dátum nélkül.]

ERDÉLYI MAGYAROK EGYESÜLETE

1537 BUDAPEST PF. 415

Tisztelt Szerkesztőség!

Köszönettel vettük levelüket és együttműködési készségüket. Örömmel számolhatunk be a Sajtófesztiválon való részvétel sikeréről, és reméljük, hogy a jövőben se lesz hasonló rendezvény az erdélyi sajtótermékek jelenléte nélkül.

Továbbra is törekszünk a kapcsolattartás élénkítésére, és szívesen vennénk a személyes találkozókat is.

Tisztelettel és köszönettel

B. Kis Béla

Az EME elnöke

Spaller Árpád

a VIGYÁZÓ felelős szerkesztője

Csávossy György

Jézus szívéhez

Szent Szív!
Nekem több vagy, mint átdöfött,
értünk feláldozott,
vérző valóság.
A test szívét, az emberét,
ha parancs, hogy kioltsák,
a mai zsoldos katona
habozni sose fog,
de Isten szíve úgy dobog,
mint örökmozgó akarat,
vércseppet vet, termést arat,
az örökéletnek.
Mint egykor — legenda szerint —
a Grál kehely felfogta mind
kiömlő véredet,
úgy hulljon rám most csepp mint csepp
a soha meg nem érdemelt,
lánggyújtó szeretet.

Beke Sándor

A kisgyermek imája

Édes jó Istenem,
köszönöm, hogy megsegítettél
ezen a napon,
hogyan velünk voltál ma is,

és szerencsésen hazajött a munkából
anyukám és apukám,
köszönöm, hogy megsegítetted őket,
s az én testvéreimet,
köszönöm,
hogy a messzi távolban élő
nagytatámra és nagymamámra
is gondot viseltél.
Add Istenem,
hogy azok, akiket én szeretek,
sokáig éljenek...
de segítsd meg az árvákat is
meg a szegényeket,
a kórházi betegeket,
áldj meg minden embert a Földön.
Én megígérem, hogy jó leszek,
szót fogadok a szüleimnek és Neked.
Álmos vagyok már,
becsukódik a szemem,
kérlek, légy velem, éjszaka is
Istenem...

Főcze Kornélia

Te Deum

kegyetlen szem az éj felett még nyitva
nyugodj el Istenem ne less titkainkra
rábíztál minket a forgó végtelenre
mely felénk közelít s távolodik egyre

ez az éj csak egy tűzfal rávetül arcod mása
föltartóztatja álmunk a repkény vonulása
fölsejlik bennünk arcod nélkül a reggel
kezed a tűzfalon repkényen — vedd el

s emeld a bennünk síró lázas értelemre
ha rábíztál minket a forgó végtelenre
nyugodj el Istenem ne nézz titkainkra
közelíts meg minket s távolodj el újra

Brauch Magda

Az Erdélyi Gondolat Könyvkiadó
gyermekirodalmi kötetei
2007–2009 között
II.

Próza

Az utóbbi három évben jelentős mértékben megszorodtak az Erdélyi Gondolat gyermekpróza-kiadványai. Tartalmas mese- és mondagyűjtemények egész sora, gyermekek számára leegyszerűsített, átírt híres irodalmi művek, karácsonyi antológiák és egyéb érdekességek keletkeztek ebben a rövid időszakban, köztük a két legtermékenyebb szerző, Csire Gabriella és Ráduly János kötetei.

MESÉK

Jóllehet a mai gyermeket — még a kisebbet is — elsősorban a televízió vagy a számítógép foglalja le, a mesét még mindig szívesen hallgatja vagy olvassa, sőt, rendszerint a szülő vagy a nagyszülő sem „veti meg”. Bár a mese vége általában jó, cselekménye mégis izgalmas, érdekes, leköti a figyelmet.

Mindezt figyelembe véve, az Erdélyi Gondolat kiadó rövid, nem egészen 3 év alatt összesen 9 mesekönyvet jelentetett meg, nyolcat Székely népmesék címmel, egyet — a P. Buzogány Árpádét — Mesék cím alatt, jelezve, hogy ezek saját meséi. A többi nyolc antológia Benedek Elek, Kriza János, Ráduly János gyűjtése nyomán keletkezett.

Kriza János: Borsszem Jankó

A XIX. századba visszamenve, a híres folklorista, Kriza János hét székely népmeséjét gyűjtötte össze a kiadó. Általában bonyolult szerkezetű, hosszabb történetekről van szó, melyek nem ritkán tanulsággal is járnak (elsősorban a tréfás mesék).

A kötetindító *Aranyhajú Kálmán* című mesében egy hagyományos motívum, a gyermeklopás, illetve a gyermekcsere képezi a cselekmény fő vonalát, majd a rabló, a gonosz boszorkány tettét sok bonyodalom követi: a talált gyermek örökbe fogadása, majd a már felnőtt fiú viszontagságai — változatos varázsserejű eszközök segítségével —, hogy csak a mese legvégén derüljön ki az igazság. E klasszikus népmesével szemben *A fortélyos leány* egy közismert tréfás mesemotívum hosszabb változata, melyben az okos leány talpraesett ötletével előbb a falut, majd édesapját és saját magát menti meg. A szerző azonban itt nem elégszik meg a más változatokból ismert utolsó próbával, melynek sikere után a leány a király felesége lesz. Asszonyként újabb próbát kell kiállnia, hogy házasságuk megpecsételődjék. Ettől még gazdagabbá, fordulatossabbá válik a mese, amelyben semmilyen varázserőnek nincs helye, csak a leány eszének, furfangos ötleteinek, talpraesett válaszainak.

Az álomlátó fiú című mese bonyolult szerkezetű, mivel a szegény ember tizenhatodik — legkisebb — fiának álma mindvégig titok marad, semmilyen áron nem árulja el, vállalva inkább a szenvedést, az éhezést, az elzárást. Sze-

rencsére segítségre lel, aki közvetíti a királynak a fiú okos, furfangos ötleteit, majd később maga a mesehős is akcióba lép. Így a történet félig-meddig a tréfás mesék közé sorolható, mert érvényesül benne a „Többet ésszel, mint erővel” közmondás is, melynek révén minden sikerül. A *Halász Józsi* című mesében az aranyhalból átváltozott asszony kezében van a varázserő, ami nélkül a mese címszereplője sem boldogulna. Az asszony ostorának csatolására előjött sárkányok minden gondot eloszlatnak, még a lehetetlennek látszót is. A mese tanulsága: nem kell a hirtelen — és véletlenül — jött gazdagsággal kérkedni, és fölösleges a nagyurak barátságát keresni (enélkül viszont a mese cselekménye nem bonyolódhatott volna).

A kötet legbonyolultabb cselekményű meséje minden bizonnyal *A csudamadár*. Varázsmese a javából, a címszereplő madár csak elindítja a történetet, mivel aki a zúzóját megeszi, arannyal teli zacskót talál a feje alatt. A zúza — természetesen — elcserélődik, és ennek furcsa következményei egymásba fonódnak, egészen váratlan fordulatokkal, varázslatok révén. Szerepel köztük a kút vizét elapasztó sárkány-motívum, mely áldozatokat követel a víz megindításáért, végül a királyleány kerülne sorra. Szerencsére a holtából többször is feltámadó főhős legyőzi a sárkányt, de még további akadályokkal is meg kell küzdenie.

Érdekes változata olvasható a kötetben a közismert *Borsszem Jankó* témának. A „kicsi a bors, de hatalmas” igazság itt érvényesül igazán. A főhős megvív a három, a hat és a tizenkét fejű sárkánnyal, hogy korábban elrabolt nővéreit megszabadítsa, de a történet tovább bonyolódik. A hálátlan nővérek a szerzett kincsért el akarják tenni az útból szabadítójukat, akinek ezúttal az erején felül az eszét is használnia kell, hogy legyőzze ezt az újabb akadályt.

Jelentős tanulságot hordoz a kötet utolsó meséje, *A két gazdag ember gyermeke*. Ebben a rövid történetben nincsenek csodák, melyek segítenének a gyermekkoruk óta elkényeztetett fiatal házaspárnak. Ezért nehezen boldogulnak, ráadásul a férj együgyű is, mindig „fordítva” csinál mindent. Így kénytelen felnőtt korában megtanulni azt, amit legénykorában elmulasztott.

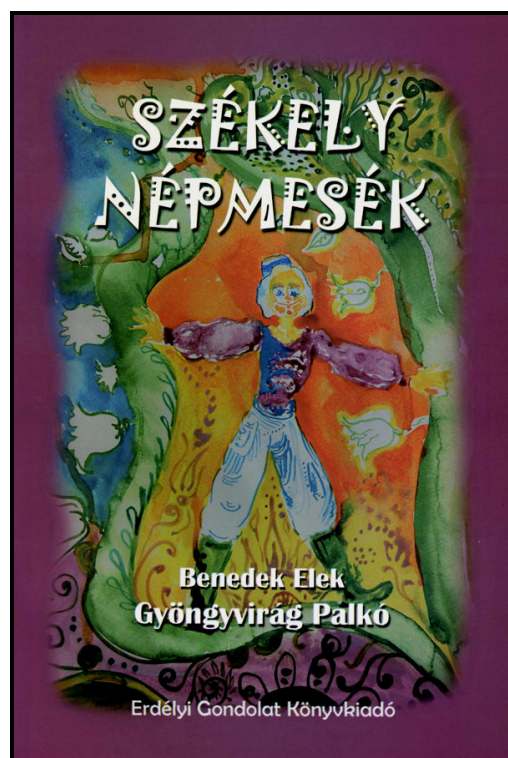
Kriza János meséinek stílusa gördülékeny, választékos, szókincse gazdag, cselekménye változatos, élvezetes, oly-

kor váratlan fordulatokkal tarkított. A kötetet Hadnagy Boróka illusztrálta.

Benedek Elek: Gyöngyvirág Palkó

A kötetben nyolc varázsmese olvasható, melyek témája többé-kevésbé ismert.

A kötetindító *Gyöngyvirág Palkó* a Babszem vagy Borsszem Jankóhoz hasonló hős, ismert népmese-figura. A piciny kis királyfi nagy feladatra vállalkozik, hogy bebizonyítsa rátermettségét apja, a király előtt, aki kicsinysége miatt semmire sem becsüli. Külön érdekessége a mesének, hogy itt egy csúnya öregasszony segíti a főhöst, viszont Tündér Ilona és 12 társa a gonosz erők szerepét játsszák. *A hétszépességű királykisasszony* című mesében is egy

„kolontos”, azaz kissé gügye fiú a főhős, aki — szülei nagy bánatára — mindent fordítva csinál. Ennek a fiúnak kell boldogulnia, miután elindul szerencsét próbálni: meg kell találnia a hétszépségű királykisasszonyt.

Érdekes, hogy *Hammas Gyurka*, egy másik (azonos című) mese főhőse, a „harmadik fiú” is negatív alak a történet alapján: lusta, semmihez sem ért, semmilyen munkához nincs kedve. Így kerül Durumo, az ördög szolgálatába, akitől viszont meg kell szabadulnia. Ez csak sokféle varázslat és bonyodalom után sikerül.

Benedek Elek meséiben a harmadik, a legkisebb fiúval általában van valami hiba. Ilyen fiú a *Kondás Jankó* című mese hőse is: nem akar fát vágni az erdőben, inkább szalonnát süt. Mégis szerencséje lesz, ő szaporítja meg — egy varázspálca segítségével — a király disznócsordáját, addig bonyolítva ezt a varázslatot, amíg a király leányát és egész királyságát is elnyeri.

Ismert mesemotívumokon alapszik a *Furulyás Palkó* és a *Mi van a ládikóban* című történet. Előbbiben a furulya mint varázseszköz szerepel és a szomorú királykisasszony, akit a király annak ígér feleségül, aki meg tudja nevetetni, és visszaadja neki az álmát. A ládikók közül pedig a legegyszerűbb, a dísztelen az értékes, ezt választja a szorgalmas, jólelkű leány szolgálata jutalmául. A lusta, rosszindulatú leánynak a kiválasztott díszes ládikóban csak egy kígyó jut.

Gyakori mesemotívum a gonosz mostoha is. Egy ilyen asszony indítja el *A vörös tehén* című mesét, valamint a címszereplő, a varázserejű vörös tehén, aki a mostohától üldözött szegény fiú segítségére siet.

Szövevényesebb, hosszabb történet *Az aranygyapjas kosok* című mese, melyben három kos, három gyűrű, három öregapó szerepel, de mellettük a gonosz óriás és testvére, a medve, sőt a gonosz boszorkány is. Velük kell megküzdenie a mese hősének, egy szegény legénynek.

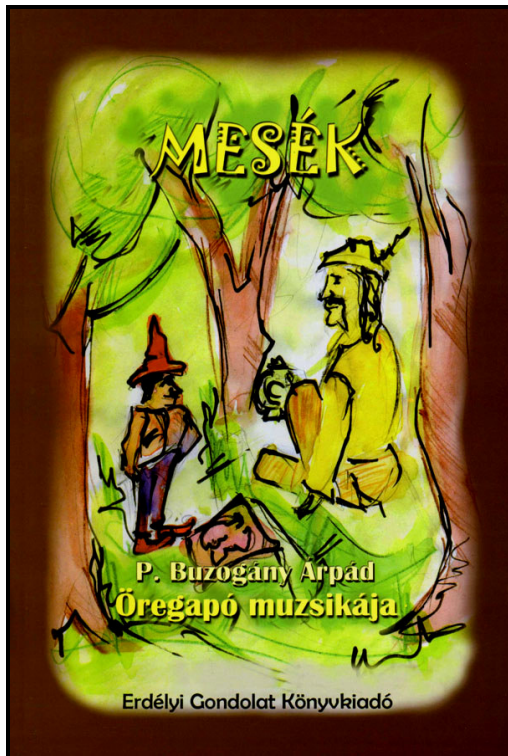
Benedek Elek meséiben is mindig a jó győzi le a gonoszt, de változatos eszközökkel, varázslatok segítségével. Gyakori mesemotívuma — az említetteken kívül — a hősök színeváltozása, átalakulása oly módon, hogy „átbucskáznak a fejükön”. Így lesz emberből madár vagy más állat, illetve tárgy — és fordítva — egy pillanat alatt.

A mesekönyv címlapját és illusztrációit Hadnagy Boróka készítette.

P. Buzogány Árpád: Öregapó muzsikája

A szerző meséi viszonylag egyszerű történetek. Kevés bennük a csodás elem, talán csak a minden kívánságot teljesítő piros sapka (*A favágó meg a piros sapka*) és a hálás galamb (*Palkó és az erdőke ura*) sorolható a varázsmesék közé.

P. Buzogány Árpád meséinek szerkezete nem túl bonyolult, hősei egyszerű, rendszerint szegény emberek — még a királyfiúk sem gazdagok. Közös bennük, hogy szerencsét próbálnak, vagy egyszerűen szolgálni mennek valahova, mert a szükség hajtja őket, de csak ritkán járnak szerencsével, mint például, *A béreslegény ezüstpénzei* című mese hőse, de amint jobban megy a dolga, ő is visszateszi a talált pénzt egy fa odvába, hadd legyen másnak is szerencséje.

Meséi főhőseinek általában helyén van az eszük (*Gyöngyöt tojó tyúkocská, A fejsze, az ostor, a furulya meg a fukar molnár*), de ettől nem gazdagodnak meg, csak segítenek magukon, ha bajba kerülnek. *A bíró igazsága* című mesében a törvény megvédi a becsületes szegény embert, és némi kárpótlást is nyújt neki, de az *Öregapó muzsikája* című mesében a „muzsikát” faragó öregember hangszere bajt bajra halmoz a mesehős fejére.

Talán a kötet legtanulságosabb meséje a *Melyik a legjobb mesterség?* című, mivel a különféle mesterségeket kipróbáló fiú végül rádöbben, hogy nincs jobb és hasznosabb édesapja „mesterségénél”, a földművelésnél, melyet kezdetben lebecsült. A mese tanulságát édesapja fogalmazza meg: „ne kínlódás legyen a munka, hanem jókedv és öröm.”

A 10 meséből álló kötetet Jére Zsolt látta el illusztrációkkal és a címlap rajzával.

Jakab Rozália: A pórul járt pásztorlegényke

Ez a székely népmeséket tartalmazó kötet négy hosszabb, bonyolultabb cselekményű varázsmesét és öt rövidke történetet tartalmaz.

Varázsmese a *Versbéli király*, melyben a királylánynak meg kell találnia az „ördögös szüle” által elvarázsolt párját, akitől gyermeket vár. Erő, elszántság és — persze — varázseszközök szükségesek ehhez az úthoz, de ez utóbbiak a jó győzelmet segítik elő a gonosz felett.

Furcsa, bonyolult, szövevényes cselekményű mese a *Jancsi katona*. Szerepel benne a varázserővel rendelkező három boszorkány, három kutya és egy csodatevő lámpás. A csodás elemeket Jancsi, a főhős kézben tudja tartani, de a győzelemhez az eszére és a leleményességére is szüksége van.

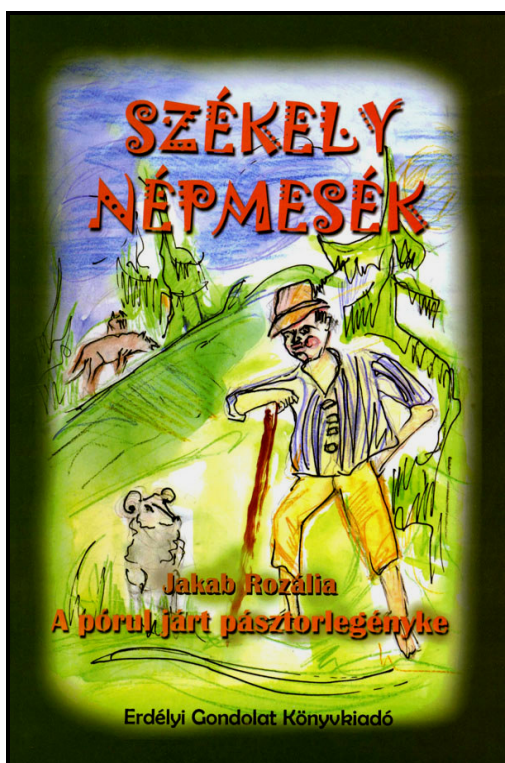
A farkas és a róka tréfás állatmese, melyben a ravasz róka mindig túljár az éhes farkas eszén, de a farkast a kisebb állatok is becsapják. A mesében sok helynév szerepel Farkaslaka határából, sőt, személynevek is.

A *Ladarv* különös történet, az emberhússal élő anyós saját vejét akarja elfogni és megenni, de a fiatal pár varázsereje erősebb nála, így sikerül megszöknie a gonosz anyós elől.

A kötetben ezután rövidebb történetek követik egymást. Tréfás mesének fogható fel a *Ki a gazda a háznál?*, mert a „papucsférj” aki mindig félt a feleségétől, egyszerűen csak észhez tér. A *Pücsök Máttyás* című me-

sében a tolvaj legény jól jár, mert helyén van az esze. *A nagy basú mónár története* inkább furcsa, mint tanulságos, bár, mikor bajba kerül, ő is az eszével segít magán. A *tízenny rabló* című történetben viszont a véletlenül múlik a magányos ember, Péter élete (a rablókat megtéveszti, hogy magában beszél). A póru jár pásztorlegényke viszont nem volt ilyen szerencsés, de története tanulságos: aki egyszer becsap másokat, annak többet nem hisznek, akkor sem, ha igazat mond.

A kötet végén részletes bemutatásra kerülnek az egyes mesék elmondói, akiktől a történetek erednek, valamint az egyes helyszínek, érdekes körülmények hitelesebbé, értékesebbé teszik a gyűjteményt. Itt bőséges szómagyarázatot is talál az olvasó, melyekből székely tájnyelvi elemeket ismerhet meg. Az illusztrációkat és a címlap rajzát Jére Zsolt készítette.

Ráduly János népmese-gyűjteményei

Ugyancsak filológiai pontosság jellemzi Ráduly János öt kötetét, melyekben az utóbbi években összegyűjtött székely népmeséket teszi közzé. Általában felsorolja a mesemondók nevét, személyi adatait, a gyűjtés helyszínét, és szómagyarázattal is szolgál e kötetek végén.

A muzsikáló tücsök

Ez a kötet 20 egészen rövid székely állatmeséből áll.

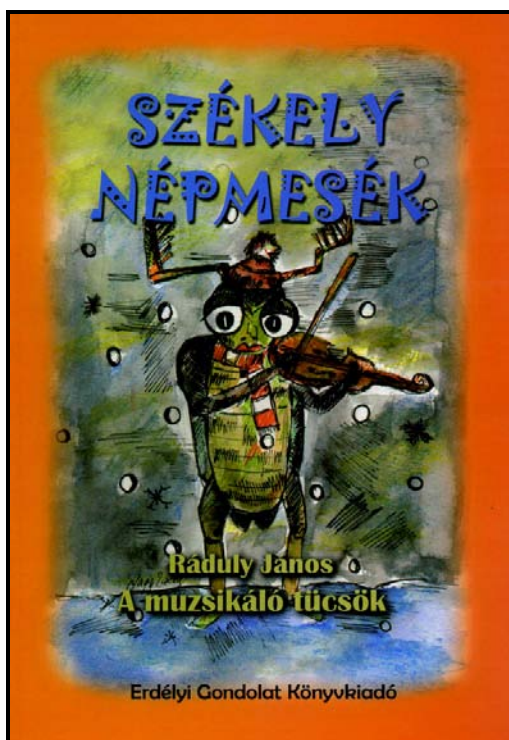
Klasszikus témájúnak mondható a címadó *A muzsikáló tücsök*, melyek igen jelentős és általános tanulsága van. Közismert *A csengettyűs macska* is: az egerek csengőt szerelnek az alvó macska farkára, hogy idejében el tudjanak menekülni. Az *Egyszakadás, földindulás* is jól ismert történeten alapszik. Az egymás után szaladó állatok sorra felfalják egymást, ám itt a végén megmaradt róka és farkas párbaja fordítva dől el: a ravasz róka megszabadul, a farkast agyonütik az emberek. A *Jézus keresztyei* című meséből megtudjuk, hogy a fecskét szent madárnak tartják a székelyek, ezért nem engedik a fészket leverni.

Mátyás király alakja is megjelenik e székely mesék között *A budai kutyavásár* című ismert történetben.

A mesékben általában a gyengébb állatoknak szolgáltatnak igazságot, menedéket, szabadulást a népmesészerzők: *Macska a fán, A kutya és a nyúl, Az anyakecske és a farkas*. Ez utóbbi hosszabb

történetben az anyakecske bosszút áll a farkason gidáinak felfalásáért. Gyakran visszatérő mesehős a ravasz róka (*A róka és a fiai*, *A farkas ereje és a róka ravaszsága*, *A dicséretet mondó róka*). Az egyetlen hosszabb mese, *A fütyögtető kígyó* inkább a varázsmesék körébe sorolható. Ismert motívuma a gonosz kígyó (mely más változatokban sárkány), aki elzárja a kutak vizét, és csak úgy ad belőle a népnek, ha naponta egy leányt áldoznak érte. Ebből a kétségbeesett helyzetből kell kimenteni egy szegény fiúnak az utolsónak megmaradt királyleányt, de az eredmény nem lehet kétséges: a mesében minden sikerül, különösen, ha szegény ember fiáról és szép királykisasszonyról van szó.

A Székely állatmesék alcímű kötet illusztrációit és címlapját Nagy Zsolt készítette.

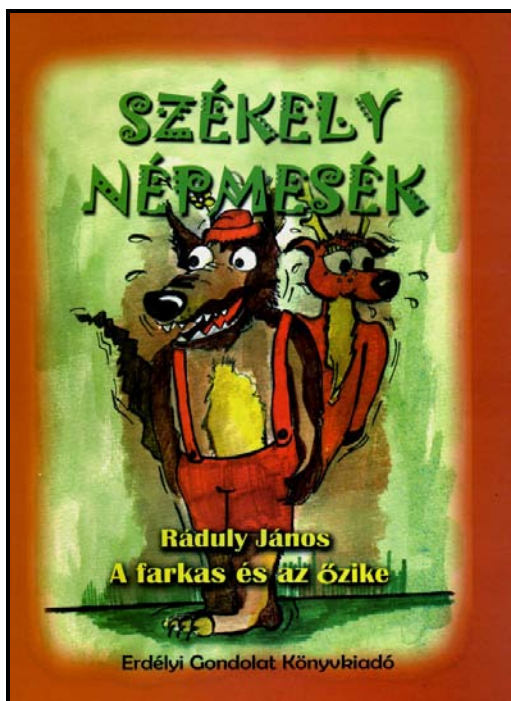
A farkas és az őzike

(*Székely állatmesék a Kis-Küküllő mentéről
kiejtés szerinti lejegyzésben*)

Ráduly János másik állatmese-kötete — mint az alcím is jelzi — eredeti gyűjtés, így az egyes darabokban olykor naiv a meseszöveg, de sohasem hiányzik a tanulság.

Legközismertebb témájú *A brémai zenészek* című mese és a *Hüvelyk Matyi*. A rablókat megfutamító állatok és a farkas beléből kiszabadult pici fiú a nemzetközi mesekincsben is megtalálható. A kötet meséinek legerősebb állathőse általában a medve, aki a farkas beléből is ki tud jutni a napvilágra, de még nála is erősebb az ember (*Ki a legerősebb?*). Az ember legyőzi az állatokat *A fehér ló*, *A táltos varjú*, *A medve*, *a róka meg a szegény ember* című mesékben is, de ennek az ellenkezője is előfordulhat egyes emberek oktondisága miatt: *Az elátkozott számár*, *A halász meg a róka*.

A rövid történetek általában ismert állatmesék változatai. Ilyen a *Forró vizet a kopacra*, *A dicsekvő róka*, *A vadgalamb és a szarka*. A mesékben általában a gyengébb, kisebb állatoknak szolgáltatnak igazságot az erősebb fajtákkal szemben (*A farkas és az őzike*, *A nyúl és a róka*, *Forró vizet a kopacra*, *A bálátlan kígyó*). *Az erdei verem* című mesében az erősebb állatok sorra felfalják a gyengébbeket, de végül a győztes farkas is a vadászok áldozata lesz. Ez a mese — kissé eltérő változatban — a másik kötetben szereplő Égszakadás, földindulás ismétlése, de más mesemotívumok is vándorolnak, sokféle változatban élnek a nép ajkán.

A kötetet Nagy Zsolt illusztrálta igen szellemes rajzokkal, és a címlap rajza is az ő munkája.

Szép Fuvella története

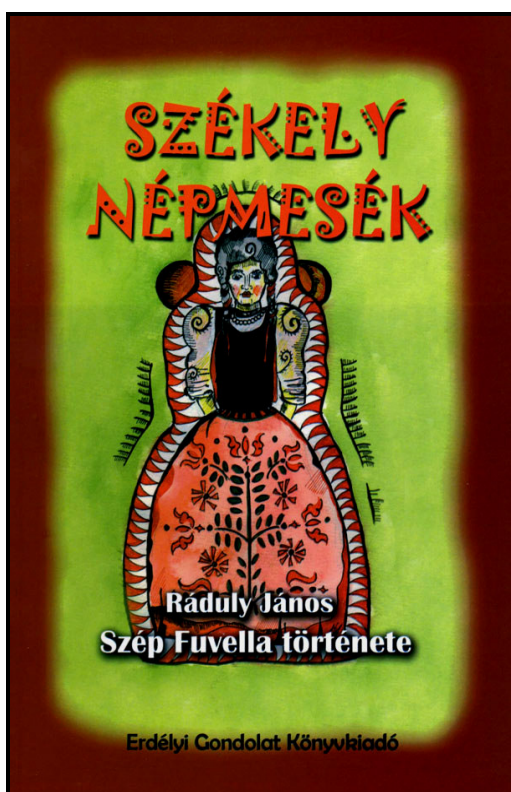
(*Székely népmesék a Kis-Küküllő mentéről
kiejtés szerinti lejegyzésben*)

Ez a kötet 18 mesét tartalmaz. A címadó *Szép Fuvella története* — a névtelen mesemondó szerint — igaz történet, melyet egy vándor mondott el a családnak. Szép Fuvellát elrabolják és rablóbarlangban nevelkedik, ott beleszeret az egyik legény. A kapitány féltékenységből megöli őket, majd kiderül, hogy ő maga Fuvella szintén elrabolt testvére volt. A történet elég valószínűtlennek tűnik, de nem lehetetlen, hogy van benne valóság.

A többi mese általában varázs- és tréfás meseelemek keveredéséből áll. Gazdagabb cselekményű varázsmese *A szegény fiú sípja* és *A tulipános láda*. Az előbbiben a régi mesemotívum, a síp szerepel, mely elővarázsolja az egereket, az utóbbiban a szép és csúnya láda, melyek közül helyesen kell választani. Ide sorolható *Az óriások szolgálója* is, melyben egy szegény ember 12 óriás eszén is túljár.

A többi mesében is keverednek a varázsmesék és a tréfás mesék motívumai, bár inkább ez utóbbiak vannak túlsúlyban. *A csitkótozás*, *A gömböc*, *A kúdos szegze*, a *Kirc-márc*, a *Bodor és Bandi*, *A hólyag*, a *szenes tuskó* és a *szalmaszár* érdekes, de nem sok tanulsággal járó rövid történetek. *A három tolvaj halála* című mesében egy szegény ember farkasok helyett tolvajokat fog, de itt sincs semmiféle varázslat, csupán vermet kell ásni, és azt ágakkal kell álcázni. A saját kelepccéjébe esett gonosz asszonyt mutatja be *A vadász*, a *felesége meg a sárkány* című mese. Kádár Kata balladájának naiv változata *A szegényrendű szép leány és a királyfi*, csak hogy itt a virágokból igazi életre kelnek a szereplők. Igazi tréfás mese a *Péter és Pál*, mivel itt a szegény ember eszesebb a gazdagnál, és ezzel elnyeri jutalmát.

A Veres királykisasszony című mesében felcserélődik a gazdag királylány és a gonosz lelkű egyszerű lány szerepe, de az igazság kiderülésére sokat kell várni, a szerző késlelteti a megoldást. Tréfás mese a *Haragszik-é, gazduram?* című, mivel a legkisebb, harmadik fiú a legeszesebb és legkitartóbb, ő az egyetlen,

aki túl tud járni a gonosz szívű gazda eszén.

A kötet meséinek állandóan ismétlődő motívumai a hamuból — nem hamuba — sült pogácsa mint útravaló, a nagy szegénység, aminek okán a legkisebb — vagy másik — fiú szolgálni megy, az „Eccer vót”, „Vót eccer” meseindítás stb.

Az illusztrációkat és a címlapot ezúttal is Nagy Zsolt készítette.

A legkisebb leány szerencséje

Hét varázsmesét tartalmaz e kötet, melyek témája általában más változatokban ismert.

A *Tündér Ilona* klasszikus tündérmeze a gyönyörű leányról, akit mostohája

el akar emészteni, és halott édesanyja menti meg madár képében. Ezzel azonban csak elindul a történet, mely ezután bonyolódik: király és királyfi, tizenkét fejű sárkány, aranydióból kipattanó aranykastély és egyéb csodák követik egymást, amíg a hős és családja végleg megtalálja szerencsáját.

A kötet címadó mese, *A legkisebb leány szerencséje* már címében utal a cselekményre és a megoldásra. Három testvér közül a legkisebb a győztes, de meg is érdemli szerencsáját, mert — és ez a mese tanulsága — néneivel ellentétben dolgos, jószívű, segítőkész. Ez az egyik leggyakoribb népmesemotívum, de itt azzal variálódik, hogy az idősebb leányok nem hallgatják meg a „jótétel helyében jót várj” tanácsot a bajbajutottaktól, és ezért buknak el.

Furcsa, szokatlan a szerkezete *A kedvetlen királyleány* című mesének, mivel — más változataitól eltérően — nem fejeződik be a gyönyörű, de érzéketlen leány megneveztetését előidéző szegény fiú győzelmével, hanem a cselekmény tovább bonyolódik. A szerelmes pár további viszontagságoknak van kitéve, melyeket le kell győznie.

Az igazat éneklő madár tréfás- és álmese keverékének mondható, mivel a sokgyermekes szegény embert csupán egy elfogott varjú káromlása segíti útjában, de szerencséjének megleléséhez hozzájárul saját ravaszsága, találékonysága, amellyel háromszor túljár irigyeinek eszén.

Fordulatokban igen gazdag a *Gyöngyvirág királyfi* című mese. Ez a motívum is eléggé ismert a népmesék világában. A főhőst már csecsemő korában pusztulásra ítéli saját gonosz

apja — aki, mellesleg, király —, de szegény sorsú jó emberek segítségével megmenekül, majd további útjain is egy pásztoember támogatja. Nem hiányzik a történetből a gonosz varázsló sem, de — mint mindig — ezúttal is a jónak kell győzedelmeskednie.

Igazságot szolgáltat a jónak és ártatlannak *Az epret szedő királyleányok* című mese is. Ebben is a legkisebb leány a legügyesebb, ezért nővérei irigységből megölik, de a csoda itt sem maradhat el: a furulya hangja föltámasztja.

Nándor királyfit egy griffmadár segíti győzelemre, de saját ereje is, amivel legyőzi a sárkánykígyót.

Ezek a bonyolultabb szerkezetű, gazdag cselekményű mesék csak jól végződhetnek, mint minden igazi mese — mégis érdeklődést, izgalmat képesek

kelteni a gyermekben, sőt talán a felnőttben is. Ebben rejlik az igazi értékük.

Ezt a kötetet Márton Erika látta el illusztrációkkal.

Király Bözsi hegedűje

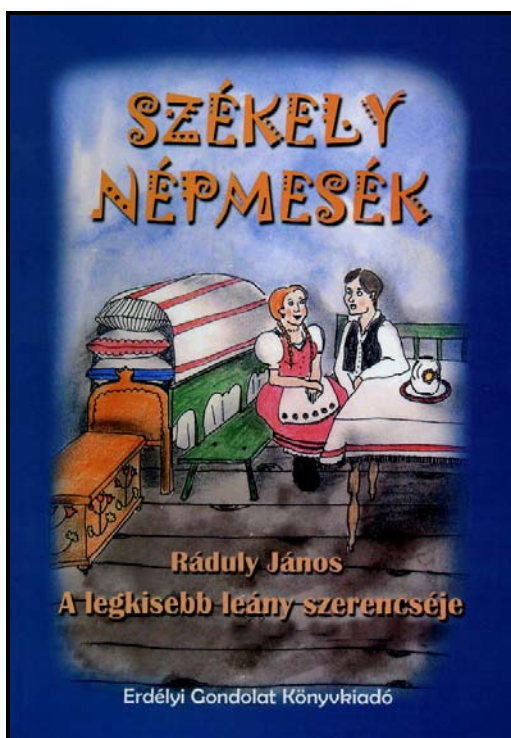
Nyolc tanulságos rövidebb-hosszabb mese követi egymást a kötetben, melyekben keverednek a varázs- és tréfás meselemek.

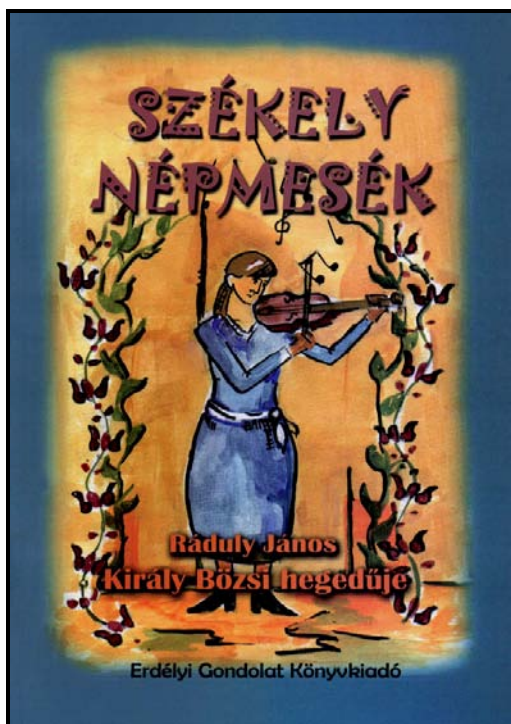
A címadó mese, a *Király Bözsi hegedűje* a hangszerre változott leány motívumon alapszik. A hegedű leányhangon énekel, erről ismernek rá királyi szülei, és így változik vissza az elvarázsolt leány.

Három mese a Mátyás király mondakörből kölcsönzi témáját: *Mátyás király és az okos szántóvető*, mely a talpraesett szegény ember találékonyságára, okos feleleteire épül. A *Mátyás király és az abrudbányai kamarás* címűben a király leleplezi a csaló kamarást — természetesen álruhába öltözve.

A legnagyobb ellenség és a legjobb barát című mesében is ésszel győz a mesehős, bár itt — kivételesen — nem érdemli meg szerencsését, mert a felesége szavai szerint gonosz ember, a kuttyája — akibe viszont belerúgott — megnyalja gazdájának kezét és lábát. Ez a látszat még Mátyás királyt is megtéveszti.

Az elbujdosott gyermek című mese naiv, de tanulságos rövid történet. Gazdagabb cselekményű *A szegény fiú és a sárkány*, melyben a szerencsét próbáló főhős egy ősz hajú öregembertől kapott varázserejű tollseprűvel győzi le az útjába kerülő akadályokat, végül a királykisasszonyt fogságban tartó sárkányt.

Az *Icke-picike* csak egy rövid mondókának felel meg, de a kötetzáró *Bátor Katica* egy hosszabb mese hősről szól. a leány varázseszközök és más csodák nélkül, ésszel és bátorsággal fogja el a házába betelepült 12 betyárt.

A kötet végén a szómagyarázat mellett megtalálható a mesék elmondóinak teljes neve és életkora. Ráduly János a meséket csak nyelvileg egységesítette, cselekményük változatlan maradt. Az illusztrációkat részben Réthi Botond, részben Bodó Hortenzia Kinga készítette.

A borítórajz Réthi Botond munkája.

Székely népmondák

A 2008-as évben három székely népmondagyűjteményt ad ki az Erdélyi Gondolat, majd 2009-ben ezeket köve-

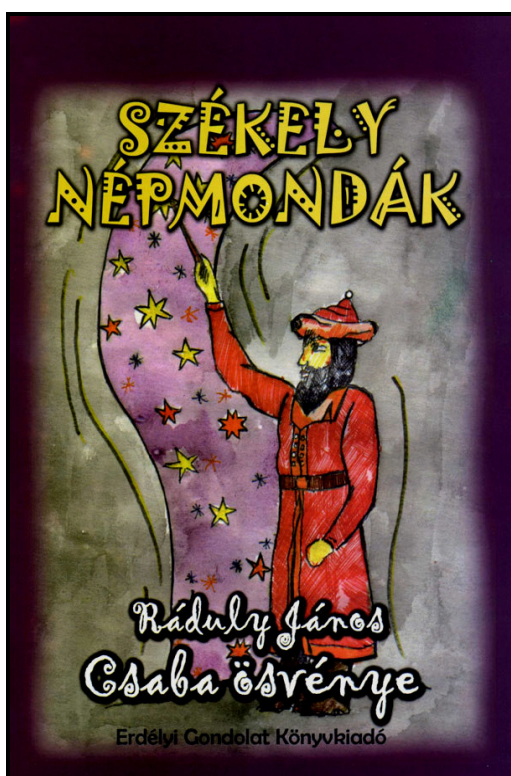
ti a negyedik, valamennyi Ráduly János gyűjtésében. Mind a négy kötet végén megtalálható a szómagyarázat és egy-egy jegyzet, melyből megismerhetjük egyrészt a mese és a monda közötti különbséget („A mese költőibb, a monda történetibb” — ez a leegyszerűsített magyarázat), másrészt az egyes mondák keletkezésének körülményeit és a mesemondók pontos nevét, életkorát, lakhelyét. Az egyes kötetek alcíme: *Székely népmondák a Kis-Küküllő mentéről*, bár Ráduly János főként a Maros megyei Kibédén végzi gyűjtő tevékenységét, a Küküllőig is „eljut”. Mondanyaga történelmi és természeti eseményekből, jelenségekből áll össze.

Csaba ösvénye

A Székely népmondák I. kötetét Kibédén gyűjtötte a szerző.

Bár a mondák meseszerűek — első-sorban varázsmese elemekkel tarkítottak —, mindig valamilyen helybeli, azaz kibédi történelmi eseményhez, a helységek természeti adottságaihoz fűződnek. Az ott lakók rövid kis történetekkel magyarázzák az egyes helynevek keletkezését is.

Ez a kötet általánosan ismert történelmi mondákkal indul Attila hun királyról, Csaba királyfiról, Lehelről, Szent László királyról, Hunyadi Jánosról, Kinizsi Pálról, sőt Rózsa Sándorról is. Ezek a rövid történetek szájról szájra, vidékről vidékre terjedtek, így jutottak el Kibédre is (*Csaba ösvénye*, *Szent László király és a Tordai Hasadék*, *Miért harangoznak délben?*, *A kenyérmezei viadal* stb).

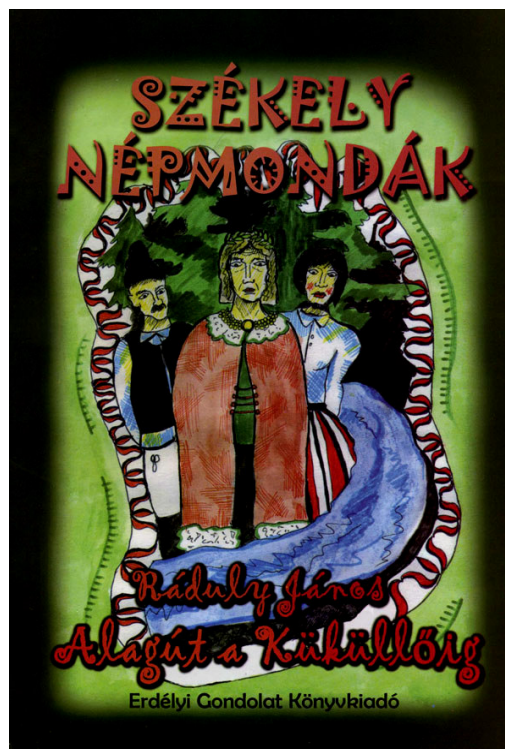
Alagút a Küküllőig

A székely népmondák második kötet szintén történelmi mondákkal indul, de ezek túlnyomó része a tatárjáráshoz fűződik. Az egyes történetek elsősorban a tatárok előli menekülés útjait jegyezték fel, és mondták tovább, így terjedtek szájról szájra, nemzedékeken át. Ilyen darabok a *Veszélytüzek és lármaharangok*, *A kisajtó*, *Alagút a Küküllőig*, *Csombod vitéz* és *a tatárok*. Mátyás királyról is fennmaradt néhány történet: *Mátyás király és a székelyek*, *Markalf a kemencében*.

Rózsa Sándor mint a szegények istápolója él a köztudatban, ezt bizonyítják a róla fennmaradt mondák: *Rózsa Sándor elkötött lova*, *Rózsa Sándor és a kocsmáros*, *Rózsa Sándor követelése*, *Kosuth felvállalta Rózsa Sándort*. Ezek a történetek nyilván más vidékekről kerül-

Mivel Kibéd a tatárjárás idején már létező község volt, ezekről a nehéz időkről is sok emlék maradt fenn, és vált mondává: *Lestető*, *A süttőasszony* és *a tatárok*. A többi történet egyes földrajzi, természeti képződmények — falvak, dűlők, utak, csúcsok, völgyek stb. — nevének keletkezéséhez fűződnek. Ilyen a *Jajgató*, a *Kerülő út feje*, a *Szilás völgye*, a *Sátoroskert*, a *Macskalík* monda és mások. Még a csúfnevek vagy falucsúfolók is mondai magyarázatot kapnak: *Különböztető nevek*, *Lócsösök*, *Vackorosok*, *Csókfalva*, *Atyba*. Ez utóbbi állítólag az „adj hát” követelés ismételtetéséből keletkezett.

32 érdekes, rövid történetet tartalmaz a gyűjtemény, melynek címlapját és illusztrációit nagy Zsolt készítette.

tek Kibédre, viszont néhány rövid monda Seprődi János népzenekutatóról szól, akire büszkék a helybeliek, mert Kibéd szülötte: *Seprődi és az édesanyja, Máté bá és Seprődi, Hatalmadat elismerem.*

Bibliai tárgyú mondák is keletkeztek Kibédén: *Nové és az ördög, A borra változtatott víz.*

Több rövid történet a falubeli szokásokat tárja fel: *Ostoros presbiterek, A három ünnep érendje, Kutvás jegyzőválasztás.*

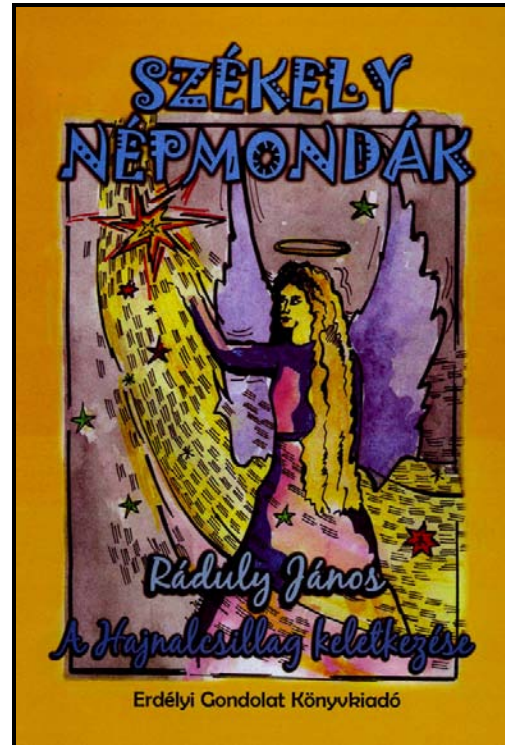
A *Gál pataka* és a *Cigányok temploma* című és más kis történetek a helynevek keletkezését magyarázzák.

Összesen 30 érdekes és értékes rövid mondából áll össze a kötet, melyet szintén Nagy Zsolt látott el illusztrációkkal és a címlap szellemes rajzával.

A hajnalcsillag keletkezése

Rövid történeteket — összesen 31-et — tartalmaz a mondák harmadik kötete is. Ezek a mondák teljesebbé teszik a Kis-Küküllő menti székely mondavilágot. A történelmi mondák között ismét megjelenik Attila, Buda, Botond és Szent István mondája más változatban: *Attila király és az Isten kardja, Így halt meg Buda, Botond kardvágása, Szent István hársfája*, de még inkább az igazságtevő Mátyás királyról szóló több, hosszabb-rövidebb történet (*Mátyás király kukoricavetése, Mátyás király és a napszámos* stb.). Egy érdekes monda szól Kinizsi Pálról (*Kinizsi Pál története*).

Ezek után helynévmagyarázó mondák követik egymást: *Ómalom hátja, Bede völgye, Kevereg, Hallgató dombja, Küsmödi útja*. Történetek örökítik meg a környező községek közötti egykori határ-

vitákat, mint például: *Esküszöm az élő Istenre, A miniszter ítélete* és mások. Egyes történetek a „csavaros székely észjárást” bizonyítják, ilyen a *Fáztak a székelyek* és az *Akinek nincs lova, meheszen gyalog*.

Ebben a kötetben is megjelenik Seprődi János népzenekutató emléke (*Seprődi és a hegedű, Seprődi temetése*), majd a kötetet mesészerű történetek zárják: *Csombod asszonya* és *A boszorkányok tánca*.

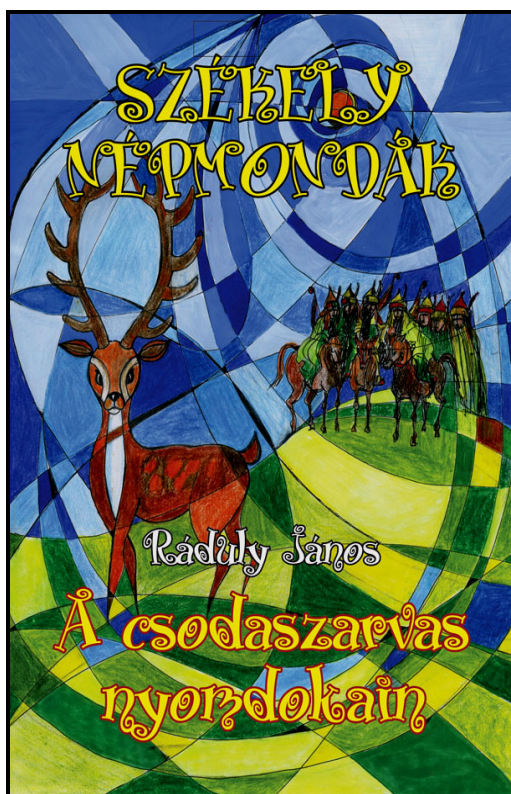
A harmadik népmondakötet illusztrációit is Nagy Zsolt készítette a címlaprajzzal együtt.

A csodaszarvas nyomdokain

Ráduly János negyedik népmondagyűjtemény-kötete az első három után egy évvel, 2009-ben látott napvi-

lágot. A viszonylag vékony kötet 35 mondát, történetet tartalmaz, így — értelemszerűen — ezek egészen röviddek.

A kötet cím azzal magyarázható, hogy a szerző, illetve gyűjtő két történetet is hallott Kibédén a közismert csodaszarvas-legendáról, egyiket a 83 éves Seprődi Józseftől, a másikat a feleségétől, mert a házaspár két tagja nem egyformán tudta a mesét. Ezekkel indul a kötet, majd történelmi mondákkal folytatódik Árpád vezérről, a fehér vezérlőről, tatárokról, törökökről, de a közelebbi múlt eseményeit is megörökítik az adatközlők, így az első és a második világháborút (*Ez kész történelem, Nem megyek a halálba, A szorjjet paradicsomban*).

Továbbá érdekes a falu embereinek életfelfogását tükröző történetek: *Tűz-csiholás diófataplóval, Megtisztult a drága termőföld, Az élet két útja, A kovakő szikrát nyom* stb. Megelevenednek az egykori szűk esztendőik emlékei (*Fagaras, Puliszka és Hastífusz*).

Ez a kötet is tartalmaz helynév-magyarázó szöveget: *Paperdő, Festő utca, Ördögök kútja, Tompa mezéje*.

Az egykori babonás hiedelmekből keletkezett mondák ma is élnek. A betegséget személyesíti meg *A csoma köntöse*. Több változatban él a történet, mely az ittas férfiak elrablásáról szól: *Rigó bát elröpítették, Pundró apó és a kis-asszonyok*. A hiedelemmondákban az ördög is kap szerepet: *Szép Mariska és az ördöglegény*.

A negyedik kötet borítóját és illusztrációit Péter Katalin készítette.

Négy népmondagyűjteményében Ráduly János tudományos igényű és értékű anyagot közöl, elsősorban a helynévkutatás és a falusi népszokások, tovább élő hagyományok felkutatása tekintetében. Az ilyen gyűjtőmunkát más falvakban is érdemes lenne elvégezni, hogy fennmaradjon az utókor számára.

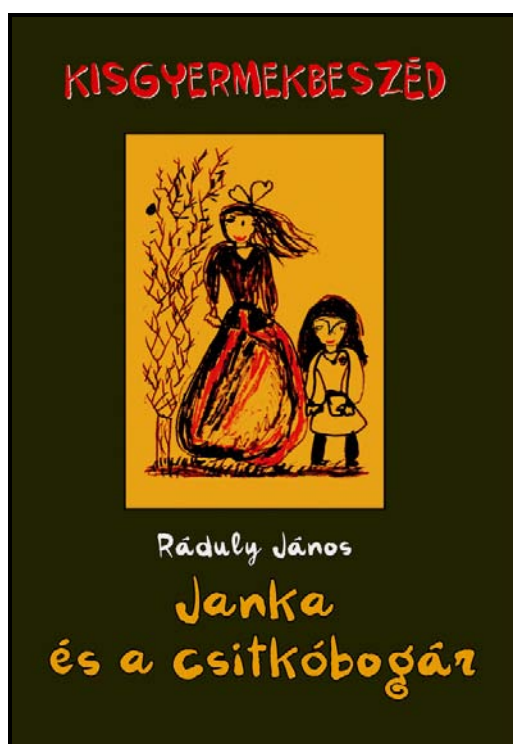
Ráduly János: Janka és a Csitkóbogár

(Kisgyermekbeszéd)

Ráduly János nem csak mások meséit gyűjti, „új műfajt” is feltalált: a kisgyermekbeszédet. Korábban több gyermekverskötetében szerepel kisunokája, Janka. A hozzá írott versek után most megismerhetjük beszédéből a gyermeknyelv sajátosságait. A szerző végered-

ményben itt is „gyűjtőmunkát” végzett: feljegyezte a 3-4 éves kislány érdekes szavait, mondásait, de megfigyelte — ahogyan írja — „a nyelvi jelenség megteremtődésének” körülményeit is, az alaphelyzeteket, amelyekben a gyermek mondandója, „közlése” megnyilvánult. Továbbadja — néha elváltotzatva — a felnőttek szavait, és saját véleményt is formál a körülötte tapasztaltakról.

„Minden gyerek költő” — idézi Ráduly János Kosztolányi Dezső véleményét, és igazat ad neki. A kis Janka is alkot új szavakat, mint: sebement (a sebben képződött var), dióhasító (diótörő), a tücsök „tücsköl”, a reggeli pára „a hideg füstje” (költői metafora!), a homokvár „Jankaház”, a suszter „cipőkopácsoló”, a lepkék „lepelnek”, a szeder leve, ami megfesti a kezét, „a szeder vére”

(ismét egy metafora), a csengő nyelve a „kilógósa” stb.

A gyermek képzelete néha a mesék — esetleg a televízió — világából aszociál: a marosvásárhelyi Kultúrpalotát királyi palotának nevezte, az erdőszentgyörgyi tömbháznegyed látván azt mondta: „Édesanyám, ugyi mi most Amerikában vagyunk”. A Göncölszekérre fel akar „csippeszkedni”, hiszen szekér az is, legalábbis a neve szerint.

A gyermek beszédéből lejegyzett rövid „bemondások” általában szellemesek, ilyenek *Az eldugott csoki*, *A dióbél*, *A Válasz-író*, *a Csíful vagy felöltözve* stb. Nem lebecsülendő a kisunoka őszinte kedvessége sem: nagyapja borotválkozás közben csúfnak mondja saját magát, de a kislány így is szépnek látja (*Úgyis tetszel*).

Azt lehetne hinni, hogy egy ilyen kisgyermek még a mesék vagy a csodák világában él, azaz nem ismeri a valóságot. Ez nem így van. Az *Igazi rendes csokit* című kis történetben előbb játéktelefonon beszél nagyapjával, és azt kéri, hozzon neki csokoládét. Amikor a nagyapa indul a boltba, utána kiabál: „— De tata, nekem igazi rendes csokit hozzál!” Ezzel egyszermind azt is elárulja: tudja, mi a különbség a játéktelefon és az igazi között.

Sólyom Anna: Kenyérbaba

Desági emlékek

Sólyom Anna kötete 2009-ben jelent meg. Kisgyermekkor emlékeiből áll a szerző kötete, melyek — mint a könyv vége felé kiderül — a II. világ-

háború körüli időkre tehetők. A kötet tematikailag két egységre osztható: kellemes, meghitt, az egykori falusi életformát hitelesen ábrázoló békés, majd világháborús emlékekből összeálló történetekre.

Az első részben a főszereplő, az öt év körüli Anka — minden bizonnyal maga a szerző — tapasztalatlan, csetlő-botló kisgyerek, aki nem ritkán pórul jár, mert a maga esze szerint cselekszik, így sok galibát okoz szüleinek és önmagának is, legalábbis ilyen esetekről számol be a könyv írója (*Desági séta, Drótkarika, Vackor*). A kislány megpróbáltatásai inkább humorosak, mint keserűek, hiszen szülei mindig kihúzzák a kellemetlen helyzetekből, és megbocsátják tévedéseit. Más történetekből megismerjük az ötgyerekes falusi család életkörülményeit, szokásait, a gyerme-

kek apró örömeit (*A kis vadnyulak, Eprésszék*). Természetesnek tűnik, hogy a kislánynak már apró gyermekként hozzá kell szoknia a ház körüli munkához, segítséget kell nyújtania szüleinek, nagyszüleinek, pedig még inkább a játékon járna az esze (*Kenyérbaba*).

A kötet második felében a gyermek a világháború napjaira, heteire emlékszik vissza, azokra a veszedelmes időkre, amikor a falujukhoz közeledett, majd át is ment rajta a front. A *Légítámadás* című írása 1944. szeptember 3-án játszódik, ez a veszély menekülésre készteti a családot, de ezekben az időkben nincs biztos hely, ahol menedéket találnának. Így hol felpakolnak és elhagyják házukat, hol visszatérnek, hiszen a felnőttek is tanácstalanok. Ez érződik a *Menekülés* és a *Hazatérés* című írásokból, s bár az ide-oda szekerezés nem „logikus”, mégis érthető. A gyermekek viszont a felnőtteknél is jobban össze voltak zavarodva, így inkább csak félelem és a bizonytalanság hangulata maradt meg bennük emlékként.

A kötet érdeme a közvetlen, eleven stílus, az életszerűség, ami — bár régmúlt időkről szól — olvasmányos, leköti a figyelmet.

Az illusztrációkat és a borítót Péter Katalin készítette.

Csire Gabriella gyermekirodalmi kötetei

Az utóbbi három évben Csire Gabriella folytatta a gyermekirodalom terén végzett értékes munkásságát. Összesen 8 új kötet látott napvilágot, köztük a

tudományos igényű *Csillagregék*, majd a magyar irodalom régebben — főleg a XIX. században — keletkezett híres (vagy kevésbé ismert) műveinek leegyszerűsített, közérthetőbb átköltéseivel, közérthetőbbé, olvasmányosabbá, megközelíthetőbbé tételével szolgálja a gyermekirodalmat, azaz a régi, híres művek megismerését, azzal a bevallott céllal, hogy ezzel ösztönözze az iskolásokat az eredeti művek elolvasására. E kötetek végén természetesen pontos felvilágosítással szolgál a művek eredetére, szerzőjére, keletkezésének körülményeire stb. vonatkozó tudnivalókkal *A kötet maradjára* címmel.

Csillagregék

A 2007-ben megjelent kötet szerzője Csire Gabriella és fia, Csire Gábor.

Az előhangban a szerzők rámutatnak arra, hogy a csillagképek az ősidőktől kezdve foglalkoztatják az emberiséget, mivel alakjukat látszólag nem változtatják, és az emberi képzelet különféle állatokat vagy tárgyakat társít hozzájuk. Ilyen tárgy, például, a Göncölszekér.

Legizgalmasabbnak az ekliptika mentén elhelyezkedő 12 állatövi csillagkép bizonyult. Ezeket mutatja be a kötet tudományos igényességgel, de mese-szerűen is.

Az állatövi csillagképek felfedezése és 12 részre osztása a babilóniai asztronómusoknak tulajdonítható. Az asztrológia (csillagjóslás) és az asztronómia (csillagászat) kezdetben egyaránt betöltötte a horoszkópkészítés szerepét. Így mindkettő azonos névvel illette és illeti ma is az állatövi csillagképeket. A babilóniaktól a

zodiákust (állatövet) a görögök, majd a latinok is átvették, és megtartották a 12 rész elnevezését és sorrendjét is, de a görögök mindegyiknek a keletkezéséhez egy saját mesét vagy inkább mondát (mítoszt) fűztek. Ezekben saját kedvelt hőseik, isteneik, főisteneik, mitológiai alakjaik kapnak szerepet.

Ezek az eredetmagyarázó mondák (mesék, regék, mítoszok) közszájon forogtak, és több változatban is éltek. Ez a kötet a leginkább mesébe illő történeteket választotta ki. A 12 monda hősei istenek és félistenek, elsősorban Zeusz, aki majdnem mindegyikben szerepel, majd Heraklész, aki 12 hőstett véghezvitelét vállalta magára, de jelen van Dionüszosz, Héra, Poszeidón, Kasztor és Pollux, az ikrek, Pélusz, és Telemón, Artemisz, a vadászat istennője, Orion és az utódait fölfaló Kronosz, aki elől legkisebb fiát, Zeuszt

megmentik — hogy csak a legismertebbeket említsük. Természetesen jelen vannak a pozitív hősöket akadályozó szörnyek is: kígyók, sárkányok, gonosz, irigy, féltékeny mesehősök.

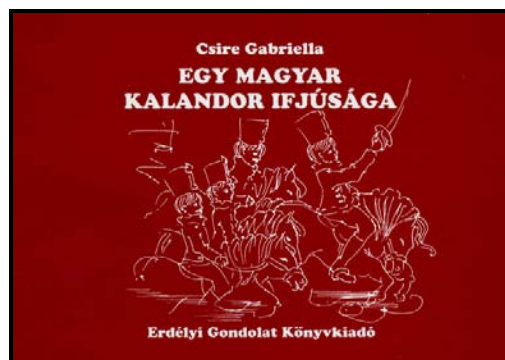
A mondákban — melyek így teljesen meseszerűek — mindig győz a pozitív hős, s így mind a tizenkét mese végén az égre kerülő, csillaggá változó állatok jutalmul elnyerik az örökkévalóságot. Így magyarázza a képzelet a 12 csillag, az állatövi csillagképek keletkezését, melyek közismert magyar elnevezése: Kos, Bika, Ikrek, Rák, Oroszlán, Szűz, Mérleg, Skorpió, Nyilas, Bak, Vízöntő, Halak. A szerzők azonban rámutatnak két téves elnevezésre is: a Zeusz tápláló kecskedajka csillagképeének magyar elnevezése, a Bak, helytelen, hiszen Kréta szigetén honos, jól tejlő nőstény vadkecskéről van szó. A Halak elnevezése sem helyes, hiszen a rege két delfinről szól, és a delfinet csak tévesen hitték halfajtáknak.

A csillagképeket magyarázó regék nagyon színesek, olvasmányosak, de a kötet szerzői nemcsak a gyermekekhez szólnak, hanem csillagászati magyarázatokat és szemléltető rajzokat is csatoltak a 12 csillagképhez. A kötet Fogalomtárral és csillagászok, felfedezőik rövid bemutatásával válik még értékebbé azok számára, akiket az asztrológia közelebbről érdekel.

Egy magyar kalandor ifjúsága

(Gvadányi József Rontó Pál című
elbeszélő költeménye nyomán)

Ez a 2008-ben megjelent kötet az Előhangban (a könyv elején) ismerteti

Gvadányit, a szerzőt, Rontó Pál rejtélyes alakját, melyről csak találgatások és feltételezések alapján sejthetik, kiről mintázták, majd a mű további sorsát, népszerűségét. Az átdolgozás a Gvadányi-mű első részét sűríti prózába, és célja az egykor híres, mára feledésbe merült 18. századi magyar kalandor életének, „csínyja-inak” felelevenítése. A kötet Rontó Pál életének hat kalandját meséli el.

A *Szamárfogat* elmondja a hős születését: szíve fölött kard alakú karcolás látható, ez jelzi, hogy katona lesz, sőt, híres vezér. Rontó Pál már kisgyermekként sem fér a bőrébe, de szülei mindent elnéznek neki. Mégis egy vak koldul szolgálatába áll, aki éhezteni. Pali megfogadja, hogy bosszút áll rajta.

A *Pecsétes levél* című részben az iskolás Palit ismerjük meg. Barátjával, Antallal rászoknak a kockajátékra, ezért pénzt lopnak, csálnak, de végül lebuknak.

A *Lóköltők* című fejezetben Pali újból iskolába kerül, de nem becsüli meg magát. A nyilvános fenyítés elől elszökik, beáll csikósna, és gazdájával együtt lovakat kötnek el. Ezen is rajtavesztenek, megbottozzák őket, de bosszút állnak.

A következő részben, *A sarkantyús huszárb*ban csinos, szép szál huszár válik Paliból, aki megtáncoltatja a lányokat,

asszonyokat. Találkozik régi barátjával, Antallal, akitől értékes ajándékot kap.

Pali a csatában a következő fejezet címe. A háborúban Rontó Pált elsősorban a zsákmányolás érdekli: kifosztja legyőzött ellenfelét, de minden vagyonát elköckázza. Ekkor három társával szarvasmarhát lopnak, de ezen is rajtavesztenek, megbüntetik őket. Pali bosszúból átáll az ellenség táborába.

Az utolsó fejezet címe *A kisasszony bokrétája*. Az áruló Palit elfogják, és halálra ítélik. A helység apraja-nagyja kegyelemért könyörög számára. Egy grófkisasszony bokrétája menti meg. Utána Pali megjavul.

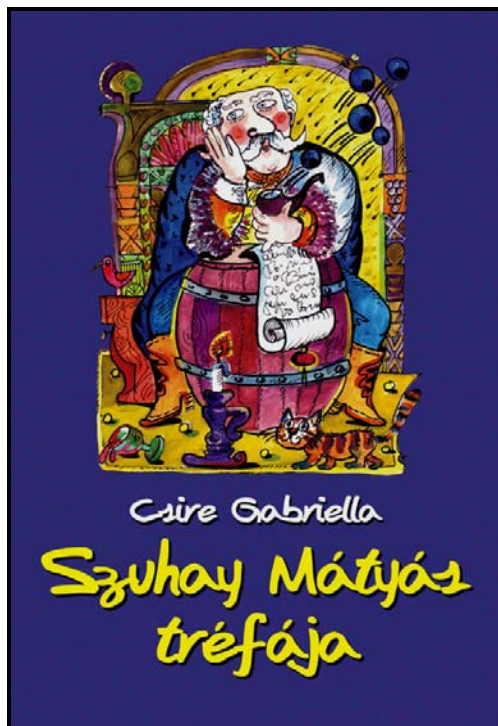
Érdekes, hogy Pali elkövetett törvénysértéseit környezete csínytevéseknek tekinti, és szinte mindenkinek rokonszenves marad. Az olvasó sem tud igazán haragudni rá, mert a szerző — a sorok között — érzékelteti, hogy valójában nem elvetemült, nem gonosz lelkű, csak könnyelmű, szertelen. Persze, azért nem követendő példa, legfeljebb megjavulásának folyamata tanulságos.

A kötet Szómagyarázattal és Csire Gabriella életrajzi adataival fejeződik be. A rajzokat Felszegi Stefánia készítette.

Szuhay Mátyás tréfája

(*Tompa Mihály* Szuhay Mátyás
című elbeszélő költeménye alapján)

E kötetben egy méltatlanul elfelejtett elbeszélő költeményt ültetett át prózába a szerző. Tompa Mihály 1847-ben írta művét a Kisfaludy Társaság pályázatára, melyen Arany János Toldija vitte el a pálmát. A Szuhay Mátyás dicséretben részesült, aztán elfelejtődött.

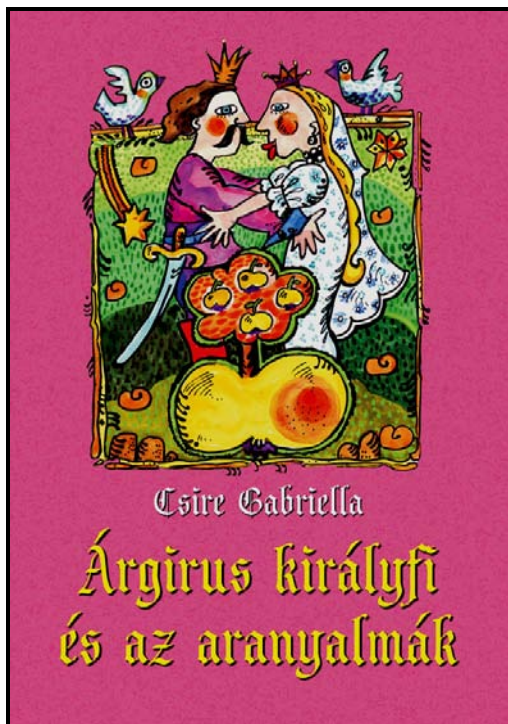

A történetet Tompa a szájhagyományból merítette. A történet a kuruc-labanc harcok korára nyúlik vissza. Szuhay Mátyás kuruc harcos volt, és egy furfangos ötlettel megszerzi unokaöccse, Keszi Pál számára a labanc harcos, Vas Benedek leányának, Annának a kezét. A fiatalok már régóta szeretik egymást, de a zord apa soha nem egyezett volna vele egy kuruc vitézzel való házasságba, ezért kellett cselhez folyamodni. Végül a kicsi unoka megbékíti a nagyapa, Vas Benedek szívét. Az illusztrációkat Keller Emese készítette.

Árgirus királyfi és az aranyalmák

(*Gergei Albert* Árgirus históriája nyomán)

Egy régi tündérmese az alapja az Akléton király kertjében termő arany-

almáról szóló történet, ennek gyümölcse reggelre mindig eltűnik. A király három fia közül a legkisebbnek, Árgirusnak sikerül olyan őrt állítania a fa mellé, hogy megőrzi annak gyümölcseit, de ezért nagy árat kell fizetnie. Hiába változik kezében a hetedik fehér hattyú aranyhajú tündérleánnyá, mikor az öreg szolgáló levág a hajából egy fűrtöt, hogy bizonyosággal vigye a királyhoz, a leánynak menekülnie kell. Csak annyit árul el a kis királyfinak, hogy a Fekete városban lakik, a változóhelynél. Meg kell küzdenie ellenségeivel, elsősorban a gonosz, irigy asszony varázslatát kell legyőznie. Le kell lepleznie saját inasának árulását, furfanggal be kell csapnia az ördögfiókákat. Végül minden akadályt legyőzve megtalálja a tündérkirálynőt. Az utószóban (A kötet margójára) a szerző elmondja, hogy

a széphistória szerzőjéről, Gergei Al-bertről keveset tudunk, de a további 35 kiadás bizonyítja a mese népszerűségét. Műköltészeti feldolgozásai közül Vörösmarty Mihály *Csongor és Tünde* című mesedráma a legnépszerűbb, mely 1831-ben keletkezett. Ebből Weiner Leó 1916-ban hat tételes szvitet szerzett, a szvitzenére balettváltozat is készült.

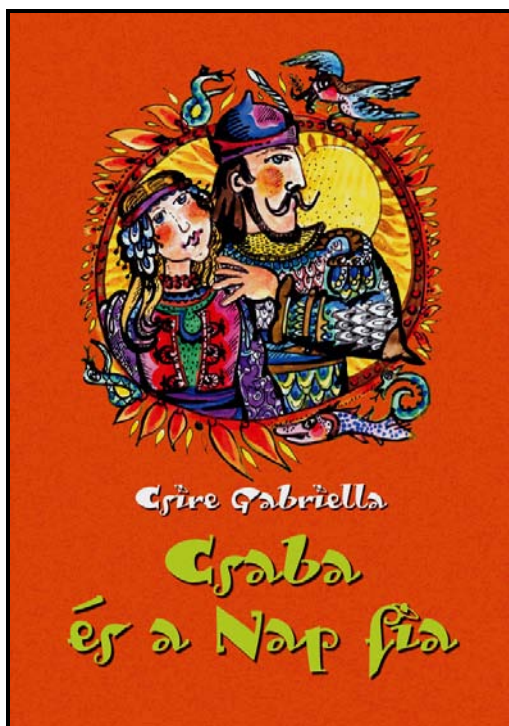
A fedőlap és a kötet illusztrációit Keller Emese készítette.

Csaba és a Nap fia

(Vörösmarty Mihály Tündérvölgy című elbeszélő költeménye nyomán)

Vörösmarty Mihály 1826-ban írta *Tündérvölgy* című elbeszélő költeményét, mely méltatlanul feledésbe merült. Az egykori 200 strófából álló, ódon hangulatú, a szélsőséges romantika jegyében született, mesés, fantasztikus világot ábrázoló művet dolgozta át a szerző, hogy megismertesse a mai gyermekekkel vagy felnőtt olvasókkal.

A 19. század első felében a romantika uralkodott egész Európában, így keletkeztek a nagyra nőtt érzelmekről szóló, csodás, elképzelt tájakon játszódó tündérmesék. Vörösmarty elbeszélő költeménye felerészt hús-vér szereplőkből — Csaba, Döngöre, Dalma, Jeve —, félig varázsmese-elemekből, szereplőkből áll. Ilyen a főhős útjába álló, őt akadályozó vadállatok, kígyók, sárkányok, csodák, mint a tenger keletkezése, majd hirtelen eltűnése, a tündérek birodalma, azaz maga Tündérvölgy, a Nap fia, az elvarázsolt Jeve. Végül a főhős,

Csaba legyőzi ellenfelét, bátor küzdelem után visszaszerzi Tündérvölgyből szép szerelmét, Jevét, aki az ősz bajnok, Dalma leánya. (A Dalma ekkor még férfinévként szerepel Vörösmartynál, valószínűleg ő is alkotta).

Megjegyzendő, hogy az úgynevezett „tündérezés”, azaz a tündérmezei elemek gyakori alkalmazása a korai magyar romantika sajátossága volt.

A kötet margójára című utószóban a szerző felsorolja és jellemzi Vörösmarty néhány kiemelkedő művét.

A fedőlapot és a kötet illusztrációit Keller Emese készítette.

Vitéz Hány János

(Garay János Az obsitos című elbeszélő költeménye nyomán)

Garay János költeménye 1843-ban keletkezett. Hőse, Hány János máig a

nagyotmondó, az ártatlanul, humorosan, szellemesen füllentő ember jellemzésére szolgál, a magyar köztudatban szinte köznévvé, fogalommá vált: a hárijánoskodás mint cselekvés nagyotmondást, dicsekvést, füllentést jelent.

Csire Gabriella átdolgozása visszaadja az eredeti mű sajátos stílusjegyeit, nyelvezetét és hangulatvilágát. Szerepelteti az állandó jelzőkkel ellátott figurákat, az obsitos hallgatóságát: a huncut író, a potrohos bírót és a nagyokat tüsszentő furfangos diákokat, aki kifejezi kételkedését a főhős szavaiban. Hány Jánost azonban nem zavarja a diák viselkedése, tovább meséli elképzelt kalandjait.

A *Regét regéhez ölt* című bevezető fejezetben a falusi kocsmá intim hangulatát idézi, ahol egy asztalnál ülve Hány János elkezd meséit, előlegezve a részletesen elmesélendő hőstetteket, melyeket ivótársai már sokszor hallottak.

A *hatlovas hintó* című fejezetben a főhős részletesen elmondja legnagyobb kalandját: Napóleon foglyul ejtését. A híres hadvezér már csak az életéért könyörög, majd a császárné, Mária Lujza kéri férje szabadon bocsátását. A „lovag” Hány a szép asszony kérését teljesíti, és két ragyogó aranyórát kap ezért ajándékba.

A következő rész címe: *Hibetik is, nem is*. A két aranyóra már nincs meg, Hány elajándékozta mindkettőt, mégis hisznek neki (a tüsszentő diákok kivételével). Ezután elmondja, hogyan vívott meg a hétfejű sárkánnyal, az óriásrákkal, de arra kéri, mesélne el Ferenc császárnál tett látogatását.

A *Király abrak* című rész ezt a látogatást részletezi Bécs városában, ahol a

király régi jó barátjaként üdvözli, vacsorával kínálja, italért küldi a lakájt.

Háry a király gyermekeinek egy-egy krajcárt akar ajándékozni, de az édesapjuk ezt nem engedi, helyette színezüst tallérokkal ajándékozta meg hő-sünket.

Az utolsó fejezetbe, melynek címe: *A bujdosó pobár felborul*, megtudjuk, hogy a tallérok hamar elfogytak, így nincs bizonyítéka az elmondottakra, de így is szívesen fogadják meséit.

A kötethez írt utószóban a szerző megismertet Garay János munkásságával, elmagyarázza az obsitos szó jelentését, és szó van a mű megzenésítéséről, Kodály remekművéről, az előadásról és a baritonszólót éneklő Palló Imréről is.

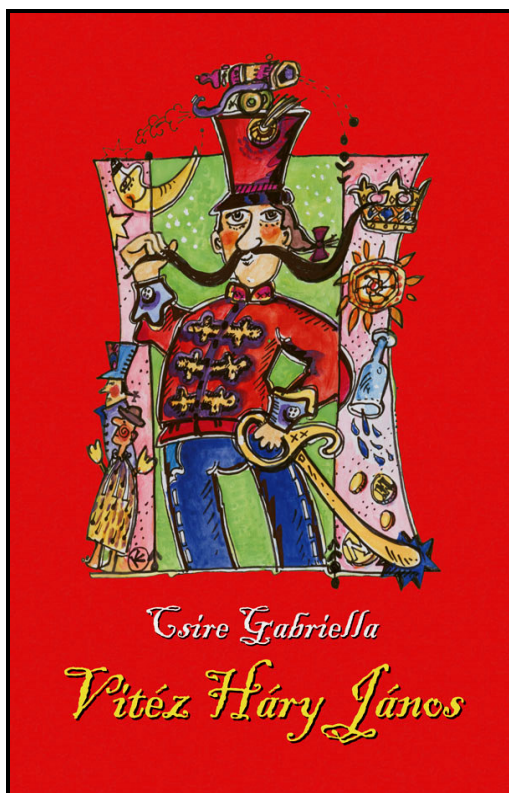
A kötet fedőlapja és illusztrációi Keller Emese munkái.

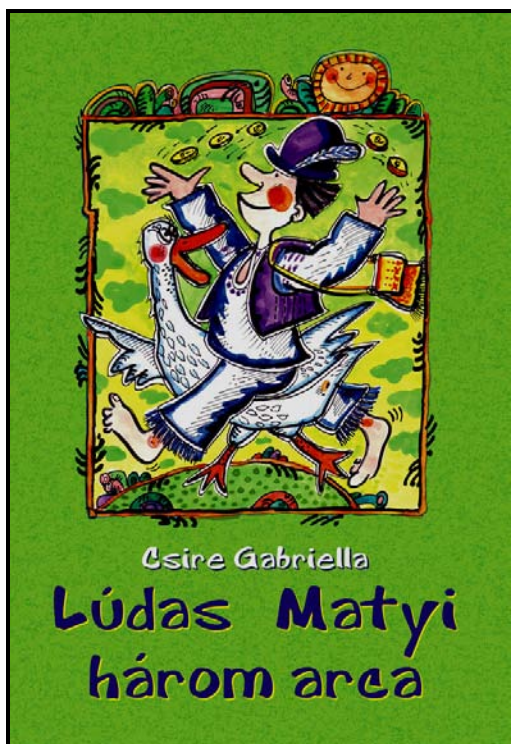
Lúdas Matyi három arca

(Fazekas Mihály Lúdas Matyi című elbeszélő költeménye nyomán)

Fazekas Mihály *Lúdas Matyi* című elbeszélő költeménye nyomán Lúdas Matyi története — melyet Fazekas Mihály dolgozott fel 1804-ben — meglehetősen ismert tréfás mese alapján keletkezett, azaz a főhős a cselekmény során csak furfangos eszét, akaraterejét, kitartását, bátorságát veszi igénybe, hogy legyőzze ellenfelét; varázslatos, csodás elemek nem segítik.

Csire Gabriella mindenütt ragaszkodik Fazekas költeményének cselekményéhez. A kezdetben lusta, naplopó Matyi egy váratlan esemény — a döb-rögi vásárban elszenvedett megalázó verés és lúdjaiak elkobzása — hatására fokozatosan, de gyökeresen megváltozik, nyelveket, mesterségeket sajátít el, világot lát, alaposan előkészül a megtorlásra, valósággal „megszervezi” mindhárom bosszúját, hogy beválthassa Döbröginek tett „ígéretét”, azaz fenyegetését: „Háromszor veri ezt kend Lúdas Matyi vissza”. A cselekmény során szavai — melyeken kezdetben mindenki nevetett, gúnyolódott — valósággá válnak, közben az egyszerű, sanyargatott emberek egyre inkább Matyival rokonszenveznek, úgy, hogy a harmadik bosszújánál már segítenek is neki. A gögös kényúr, Döbrögi, megérdemli a leckéztetést, mert közben kiderül, hogy nem csak gonosz, hanem gyáva és buta is. Háromszor túl lehet járni az eszén, pedig éjjel-nappal őrizteti magát lándzsás katonákkal, és annyira fél Matytól, hogy a ludakat is kiirtatja a faluból. Matyi igazságot szolgáltat

magának, és példát mutat ezzel sok szegény, megalázott embertársának.

A kötet margójára című utószóból megtudhatjuk, hogy Fazekas művének ősforrása a Kr. e. 8. századból származó sumér-akkád kiseposz. Fazekas művéből színdarab, film, zenekari szvit és háromfelvonásos balett is készült.

A fedőlapot és az illusztrációkat Keller Emese készítette.

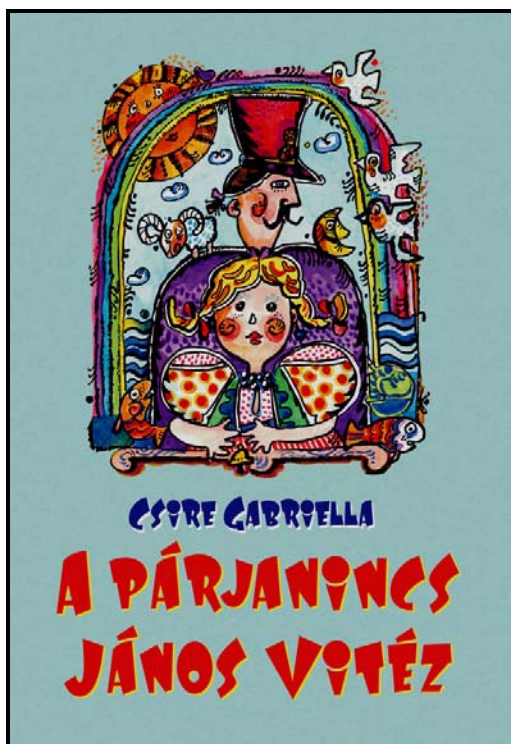
A párjanincs János vitéz

(Petőfi Sándor *János vitéz*
című elbeszélő költeménye nyomán)

Petőfi Sándor 1844 végén írt és 1845-ben megjelent költeménye a magyar irodalom legismertebb műveinek egyike, de a kisebb gyermekek számára

mégsem a legkönnyebb olvasmány. Csire Gabriella átdolgozásának bevalott célja a gyermekolvasók érdeklődésének fölkelte a mű eredeti formája iránt.

A szerző teljes hűséggel ragaszkodott az elbeszélő költemény cselekményéhez, szinte hiánytalanul visszaadja annak minden mozzanatát, némely helyen az eredeti szöveg egy-egy sorát is idézi. Az árva legény, Kukoric Jancsi és a szintén árva Iluska szerelme, valamint a két fiatal mostoháinak magatartása az egykori magyar falu valóságát tükrözik, majd — Jancsi vándorútjával — elkezdődik a kalandok sorozata. A zsványtanya még valóságos is lehet, de a francia királynak nyújtott segítség és a királyleány kiszabadítása már varázsmesék világát idézi (hiszen a törökök nem jutottak el Franciaországig). A mese ezzel véget is érhetne, hiszen bátorságával elnyerheti a királyleány kezét és a teljes királyságot, de csak a János vitéz nevet és a jutalmul kapott zsák aranyat fogadja el, hiszen szülőfalujában várja Iluskája. Csakhogy újabb megpróbáltatások várnak a főhősre: a hajó elsüllyed, a kincs odavész, de otthon ennél is szomorúbb hír várja: Iluska már nem él. Ekkor indul új vándorútjára — már remény nélkül — és itt a varázsmesék több motívumával is találkozunk az olvasó: az óriások országával, a boszorkánytanyával, Tündérországgal, az Élet vizével, Iluska feltámadásával. János vitéz minden akadályt legyőz, hol erővel, hol ésszel (mikor beugrik a sárkánykígyó torkába, és belülről döfi kardját a szörny szívébe). A két egykor elnyomott, ki-

semmizett árva Tündérország fejedelmi párja lesz.

A kötet végén lévő magyarázatban szó esik Kacsóh Pongrác daljátékáról, mely az elbeszélő költemény alapján keletkezett. A költeményt 1939-ben vitték filmre először, majd rajzfilm is keletkezett belőle 1973-ban.

Ezt a kötetet is Keller Emese illusztrálta és a fedőlap rajzát is ő készítette.

LÍRA ÉS PRÓZA

Székely karácsony

Versek és elbeszélések karácsony ünnepéről.
Kisantológia

Az Antológia székely szerzők karácsony ünnepéhez kötődő, ünnepi han-

gulatot árasztó verseit és prózai műveit tartalmazza.

Az itt közölt versek általában hagyományos stílusban íródtak, kisgyermek, akár óvodás korúak is megérthetik, sőt egyiket-másikat — kis segítséggel — meg is tanulhatják, hogy örömet szerezzenek vele hozzátartozóiknak, vagy óvodai, iskolai ünnepélyeken is elmondhatók. Más szóval — anélkül, hogy e versek művészi értékét akarnók csökkenteni — a kötet legtöbb verse felnőttek és gyermekek számára egyaránt „emészthető”, mint például Benedek Elek *Karácsony előtt*, Baricz Lajos *Utat készítettem*, P. Buzogány Árpád: *Csengő kerül a fenyőfára*, *Karácsonyest*, Ráduly János *Karácsonyfa* stb. Beke Sándor néhány idevágó témájú költeménye azért képez kivételt, mert mélyebb, bonyolultabb gondolataik, szabadvers formájuk nagyobb diákok vagy felnőtt olvasók számára szól. Verseiben elsősorban a szülőföld szeretete szólal meg: *Adventi koszorú* *avagy Isten megáld a Hargitán*, *Karácsony a Hargitán*, *Apró örömök*, *A negyedik Gyertya*. *Karácsonyi válasz* című verse kisfiához szól: „Amikor feltetted a kérdést, / megsimogattam arcodat / és ezt válaszoltam neked: / — Az angyal az, / aki szeret téged, kisfiám.” *A szeretet ünnepe* című versében nagy igazságot, őszinte óhajt tolmácsol: „milyen jó lenne / jobban szeretni egymást, / nem úgy, / mint Jézus az embert, / csak mint egyszerű ember / az egyszerű embert —”. Ezzel kimondja, mi az, ami leginkább hiányzik elidegenedett világunkból.

Az Antológia sok értékes prózai írást közöl, melyek az ünnephez kötődnek

tematikailag, de nem mindig vidámak. Ilyen megható történet Nyirő József: *Most már jöhetsz, Jézuska!* című műve. Egy szökött rabról szól, egy szökés közben halálos sebet kapott gyilkosról, akinek utolsó gondolata a kisfia, akiről gondoskodni szeretne, és ez — furcsa, paradox módon — sikerül is neki. Közben a szerző reális képet fest a havasok szegény, igénytelen favágóinak kemény, mostoha életkörülményeiről, amiben még a karácsony sem hoz semmiféle változást, enyhülést.

P. Buzogány Árpád nagyapjának állít emléket *A legszebb fenyőfa* című írásában, melyben gyermekkorának egyik karácsonyát idézi fel, akárcsak Tamási Áron a *Karácsonyi pásztorcskák* című visszaemlékezésben. Az akkor 13 éves legényke a „zsenge pásztorok” vezéréként, hasonló korú társaival a karácsonyi kántálásra vállalkozott. A szerző részletesen leírja a nevezetes hagyomány szépségét, örömet, ünnepélyességét: „Az áradó örömben úgy ringott a völgyben a falu, mint a békesség tava. S a tóban egybegyűlt a tizenkét zsenge pásztor, mint tizenkét aranyhal. Elindultak kövér örömmel, s miközben úsztunk a patyolat estében, felzengett szívünkben az ének. Szállott az ének, s zengedezve hirdette, hogy a betlehemi hírmadár a mi falunkba is hullatott egy tollat. Hullatott egy tollat a kicsi nép ismeretlen falujába; és öröm nyugodott azon, ami hullt, és piros megemlékezés a szegény felől.”

A továbbiakban a szerző a falu karácsony esti hangulatát is lírai képekben festi le. Közli a kántáláskor előadott dal pontos szövegét is, és a „megtisztelt”, azaz felköszöntött gazdák házában folyó vidám, tréfás hangulatot, lakomázást.

Nagyapjának állít emléket Beke György is *Székegy karácsony* című életrajzi írásában. Az egykori öreg jegyző Trianon után nem gyakorolhatta hivatalát, és számára akkor érkezett meg a „székegy karácsony”, amikor — már öregen és betegen — megérte, hogy faluja ismét az anyaországhoz tartozott. Ezt az eseményt csak fél évvel élte túl.

Sütő András a *Hol vagytok, ti csillag játszótarak?* című, szintén önéletrajzi visszaemlékezésében az édesanya a főszereplő, aki egy régi karácsonyon a láthatatlan angyalok érkezését próbálja bizonyítani már kételkedő kisfiának. Végül megérteti vele, hogy „az angyalok bennünk lakoznak”, és a szíve tájára mutatott.

A bibliai időkbe vezet vissza Tamási Áron *Megváltás* című elbeszélése. Leírja Jézus születésének éjszakáját, melyben

egy gazdag és két szegény pásztor hihetetlen jelenségeket tapasztal, és ennek következtében látszatra a vagyonát harácsolással szerzett gazdag pásztor jótékonykodni akar. Úgy ajándékozza meg a két szegény társát juhaival, hogy azoknak teje, húsa, gyapja az övé maradjon. A szegény, együgyű társak nem fogják fel a cselt — hogy számukra így semmit sem ér az adomány —, de „A kisded Gyermekek, odabent a jászolban, valami okból sírni kezdett”.

Az illusztrációkat és a fedőlapot Nagy Zsolt készítette. A *Karácsonyi álom*hoz is.

Karácsonyi álom

Magyar írók és költők karácsonya
Antológia

Ez a kötet a *Székelly karácsony*nál jóval gazdagabb anyagból áll, mivel a 19. századtól, Arany Jánostól, Reviczky Gyulától, a közelmúlt, illetve napjaink irodalmából idéz a legnagyobb téli ünnephez fűződő műveket: költeményeket és hosszabb-rövidebb prózai írásokat. Pontosabban 42 szerzőnek egy vagy több művét gyűjtötték össze a szerkesztők. Köztük egyeseket a *Székelly karácsony* című antológia is közöl: Benedek Elek, Beke Sándor, P. Buzogány Árpád néhány verse, Beke György *Székelly karácsony*, Tamási Áron *Megváltás* és *Karácsonyi pásztorcskák*, P. Buzogány Árpád: *A legszebb fenyőfa* című prózai írásai — melyekről az előzőkben már volt szó — itt is megtalálhatók.

Az Antológia nagy klasszikus költőink többé-kevésbé közismert karácsonyi verseiből válogat, melyek hangsú-

lyozzák az ünnep jelentőségét. Ezek általában a szokványos „alkalmi” versek, de a szó legnemesebb értelmében azok, és általában magukon viselik szerzőik hangulatát, lelkiállapotát. Így, például, Arany János *Karácsony éjszakán* című versét 1849-ben, szinte közvetlenül a forradalom leverése után, válságos hangulatban írta. S bár Tompa Mihály *Karácson estéjén* című verse 1863-ban keletkezett, ugyanúgy magán viseli az önkényuralom kietlen világának hangulatát: az öreg szülők a kivándorolt fiukat látják minden hajlékot kereső hontalanban.

Petőfi 1846-ben írott *Karácsonykor* című verse sem sokkal vidámabb, hiszen a szeretet ünnepén egyedül, születőtől, testvérétől messze van. Nem kevésbé szomorú a nehéz sorsú Reviczky Gyula verse sem (*Karácsonykor*), hiszen a kis Jézus őt „kifelejtette”, neki nem hozott ajándékot, de mégsem panaszkodik, hiszen „...ki szenved, százszor áldott!”

Szabolcska Mihály és Varga Gyuláné hasonló tárgyú, majd Ady Endre és Babits Mihály ismert karácsonyi versei után Juhász Gyula három ideillő költeménye (*Rorate, Karácsony felé, Betlehemes ének*) kelt ünnepi hangulatot. Kosztolányi Dezső *Karácsony* című szonettjében az impresszionista képek varázsolják elénk az ünnepet: „Ezüst esőben száll le a karácsony, / a kályha zúg, a hóesés sűrű; / a lámpafény aranylik a kalácson, / a kocka pörg, gőzöl a tejsűrű.”

Egy barátjának ajánlott *Karácsonyi dal* című verse viszont arról tanúskodik, hogy számukra már az ünnep sem nyújt örömet, mert „kedélyük

kihamvadt, gyertyalángjuk ellohad”. Tóth Árpád verse a tréfás, alkalmi írások közé sorolható (*Karácsonyi emlékek*). Áprily Lajos *Karácsony-est* című rövid verse elégikus hangulatú, Sík Sándor a Trianon utáni elszakított országrészek magyarjai számára kíván békességet: „Csak Pozsony ős Dunáján és Szent Anna taván, / A békeség a kassai harangszó, / S a székely falukon a pásztorok miséje / Kétszerte szent!... / Dicsőség a magasban... Kicsi Jézus, / Tedd, hogy legyen békesség idelent!” (*Magyar karácsony 1920-ban*)

Reményik Sándor négy karácsonyi verse szerepel a kötetben, melyek közül háromban a kivágott fenyő nevében panaszkodik, az „égő fenyőfa égő áldozat, / Akit az Isten ősi otthonából / Emberek öröme elhozat” (A karácsonyfa énekel). Sipos Domokos *Megszületett* és Maksay Albert *Karácsonyfa* című versei következnek, melyek kevésbé ismertek, mint József Attila *Betlehemi királyok* és *Karácsony* című, szintén itt is olvasható költeményei. Újabb keletű és időszzerű Márai Sándor már jól ismertté vált *Mennyből az angyal* című, New Yorkban írt verse 1956 karácsonyán, az egész világ szabadságszerető embereihez intézve szavait: „És kérdik, egyre többen kérdik, / Hebegye, mert végképp nem értik — / Ők, akik örökségbe kapták — / Ilyen nagy dolog a szabadság? / Angyal, vidd meg a hírt az égből, / Mindig új élet lesz a vérből. / Találkoztak ők már néhányszor / — A költő, a számar, s a pásztor — / Az alomban, a

jászol mellett, / Ha az Élet elevent ellett”.

Kevésbé ismert Szemlér Ferenc *Karácsonyra* című verse, mivel a diktatúra idején valószínűleg nem közölhetette: „Vérben, vasban nevedet / rebegik a nemzetek, / suttogják a népek.” — írja a Megváltóról.

Dsida Jenő *Közleg az emberfia* című, szabadvers formában írott műve a megváltó Jézus csodatetteit méltatja, másik verse, az *Itt van a szép karácsony* a gyermekekhez szól. Wass Albert kétrészes „háborús” hangulatú, pesszimista töltetű versének címe: *Karácsonyi versek*. Ez a mű az emigrációban keletkezett 1945–46-ban. Radnóti Miklós: *Lapszéli jegyzet Lukácshoz* és Kiss Jenő *Pásztorok zavara* és *A karácsonyfa előtt* című versei után Jékely Zoltán *A betlehemi csillaghoz* című, 1940 karácsonyán keletkezett művében a visszacsatolt „Pátriát”, Erdély egy részét köszönti lelkesen. Pilinszky János egy világháborús karácsonyt idéz föl *A fényességes angyal* című versében.

Az Antológia gazdag lírai anyagát Nagy Gáspár *Szegények karácsonya*, majd Beke Sándor és P. Buzogány Árpád versei zárják, melyek közül csak Beke Sándor *Karácsony nélkül* című verse nem szerepelt a Székely karácsony című Antológiában is. Ebben a versben a költő csak képzeletben éli át, milyen lenne a karácsony, ha társtalanul kellene ünnepelni: „s én bent / a házban/ nem énekelném, / csupán a rádióból hallgatnám / a Mennyből az angyalt / és elárvultan / gyűjtanám meg/ kezemben tartott gyertyáimat”.

A kötet prózában is igen gazdag, tartalmas. E művek túlnyomó része — akárcsak jó néhány lírai darabé — az ünnep árnyoldalait, a szomorú karácsonyt írja le, olyan emberek ünnepét, akiknek a nyomor, a magány, a betegség vagy egyéb okok miatt fájdalmat (is) jelent e szent ünnep. Ezt a gondolatot Móricz Zsigmond novellájának címe fejezi ki a legtalálóbban: *Karácsonykor jobban fáj*. A cselekmény az I. világháború idején játszódik, és — valószínűleg — József Attila gyermekkorából ihletődött. A 10 éves kisfiú, többféle betegséggel, éppen karácsonykor kerül kórházba, és fáj neki, hogy édesanyja nem látogatja meg még karácsonykor sem, hiszen maga is kórházban fekszik, gyógyíthatatlan kórral. Valóság és fikció keveredik Móricz novellájában.

Nem túlságosan vidám történet Móra Ferenc önéletrajzi ihletésű műve sem, melyben valószínűleg jóval több a valóság, mint a fikció. A *Szép karácsony szép zöld fája* című írásban a szerző a tőle megszokott fanyar humorral mutatja be a kis Ferkó karácsonyi „kalandját”, amikor a hideg templomban kell elszavalnia a tanító úrnak az alkalomra írt költeményét, de utána nem tud elrugaszkodni a hideg kőpadról, amelyen állt, mert csizmájának nincs talpa, és így a sajátja odafagyott. Így aztán életében először úri hintón ült, amivel a városi kórházba vitték, viszont — mint írja —: „...akkor támadt először világítalan kis agyamban az a gondolat, hogy van egy téli Isten is, aki más, mint az az Isten, aki a nyarat mosolyogja.”

Kosztolányi Dezső: *A gipszangyal* című elbeszélésében a tőle megszokott humanizmussal a jelentéktelen kisember, ezúttal egy lenézett rokon csalódását, az ünnephez kötődő bánatát érzékelteti. A rokonaitól műveltségben, tájékozottságban elmaradt tanyai tanító évek óta giccses — ám drága — ajándékokkal lepi meg rokonait, de az úri lakásba nem illő gipszangyal értéktelenségére maga is rádöbben, és ez felidézi benne egész elhibázott életét, a világtól való elzártságát, mely ide juttatta.

Nem kevésbé szomorú Sipos Domokos *Rettenetes angyal* című novellája sem, melyet remekbe szabott lélektani drámának is lehetne nevezni. Egy szegénysorú, elhagyatott anya a tisztességét áldozza fel, hogy kisgyermekének karácsonyi ajándékot vehessen, vagy legalább egy rendes vacsorát tálaljon eléjük, legalább karácsony este. Csűrös Emília *Andriskó* című darabja is a kegyetlen téli világban

játszódik, melyben éhes farkasok fenyegetik az emberek életét, és Isten csodája, hogy a karácsony este elkóborolt három éves kisfiú végül sértetlenül megkerült.

Wass Albert karácsonyai szomorúan teltek el, mert édesapja a megváltozott világban nem volt hajlandó ünnepelni. *Az én titok-karácsonyom* című önéletrajzi írásában elmondja, hogy ez ellen serdülő ifjúként egyszer fellázadt: titokban gyökerestől kiásott egy kis fenyőgát, a szobájába vitte, ügyetlen kezekkel feldíszítette, kis gyertyacsonkokat gyűjtött rajta. „Úgy éreztem, mintha az én kicsi karácsonyfámtól egyszeribe megenyhült volna az élet szigorú arca, s a reménység meg a jövődő beléptek ünnepelni hozzám a szobába.” — írja.

Szomorú karácsonya van Pilinszky János novellahőseinek is, egy öregasszonynak, mivel fia nem tért vissza a háborúból, és egy éve semmit se tud róla. Azóta egyedül él, de az éjféli misén, az Isten házában mégis megvigasztalódik (*Az ünnep angyala*).

Karácsonyok fehérben és gyászban a címe Sütő András ideillő elbeszélésének, mely szintén önéletrajzi fogantatású. A Kemény bárók két helybeli (pusztakamarási) leszármazottjáról, Béláról és

Gézáról szól, akiknek kastélyába csak szentestén juthatott be a betlehemezők csoportjával „Heródesként”. Ebből az eseményből kiindulva árul el a szerző néhány érdekes, de szomorú eseményt a bárók háború utáni megpróbáltatásairól.

Bár sok szomorú karácsonyi történet olvasható a kötetben, a karácsony mégis szép ünnep, boldognak kellene lennie, és sokak számára az is. Ezt bizonyítja Mikszáth Kálmán *Karácsonyi legendák*, Gárdonyi Géza *Legenda a három királyról és az ihászról* című írása, erről szól Csire Gabriella *Megszólal az aranycsengő* című önéletrajzi vallomása, melyben elmondja, hogy már tudta az igazat, nem hitt az angyalban, de nem akarta elrontani szülei örömét. Hasonló tárgyú Bölöni Domokos *Szívünk vígsággal ma bétött...* című írása, mely ugyan bajjal és bánattal indul, de örömmel végződik. Mert — mint Mikszáth írja — „...a karácsony poézise soha meg nem szűnik, meg nem fakulhat, mert a világ legerősebb sziklájára, a gyermekek iránti szeretetre van fölépítve.”

A *Karácsonyi álom* című Antológia viszont inkább a felnőtt olvasókhoz vagy a nagyobb gyermekekhez szól.

Málnási Ferenc

Beszélgetések a barátságról

MACROBIUS: BARÁTI BESZÉLGETÉSEK

(A Saturnus-ünnep)

Fordította, a bevezetőt írta és a jegyzeteket összeállította Szabó György

Erdélyi Gondolat Könyvkiadó, Székelyudvarhely, 2003

Ambrosius Macrobius Theodosius az i. sz. IV. század végén és az V. század elején élt, s alig néhány személyes vonatkozású adat maradt fenn róla. Nem volt római származású, „idegen ég” alatt (Afrikában?) születhetett, Hispániában a hadsereg kötelékében töltött be magas tisztséget, császári főkamrás is volt. Három művéről van tudomásunk, közülük a legfontosabb a töredékben ránk maradt *Saturnalia*. A Saturnus-ünnep i. e. 217-től körvonalazódik, Saturnus Latium legendás királya idején, akinek uralkodását a jólét, a béke jellemezte, ő tanította meg a rómaiakat a földművelés művészetére. Ünnepe az volt a szokás, hogy elomlottak a társadalmi válaszfalak: a rabszolgák együtt étkeztek gazdáikkal, annak a kornak az emlékére, amikor még nem alakultak ki a társadalmi osztályok. Az ünnep idejére szünetelt a hadakozás, zárva voltak az iskolák, s az emberek apró ajándéktárgyakkal lepték meg egymást. Az ünnep hét napig tartott: december 17-től 23-ig.

Macrobius a Saturnus-ünnepből vette műve keretét, a hét könyvre való felosztás is talán utalás az ünnep időtartamára. Macrobius célja volt, hogy fiát, Eustachiuszt gazdagítsa tudásban mindazzal, amit a görög és a római kultúra alkotott, oktatni, nevelni akart, mindazzal, amit tömérdek szerzőtől egy élet munkájával gyűjtött össze. Eljárását a méhekéhez hasonlítja, amelyek sok-sok virág ízét, aromáját szívják ki és alakítják át színmézzé.

A bevezetés után Macrobius ismerteti műve tervezetét, elmondja, hogy Vettius Praetextatus házában, a Saturnus-ünnepen több előkelő és művelt római gyűlt össze, és beszélgetett különféle témákról. A beszélgetésben többen vesznek részt, pl. a régi pogány vallás hívei, szónok, tanár, orvos, egy egykori ökölvívó, öreg és fiatal, római, görög, afrikai, magasabb és alacsonyabb rangú személyek, s az a sokrétű szereplőgárda a lehető legváltozatosabb témákról beszélget.

Az egyik beszélgetésben pl. azt tudjuk meg, hogy az athéniai naplementétől a következő naplementéig számítják a napot, a rómaiak pedig éjféltől éjfélig. „...a harmatos Éj fordul fele útján, / S már a kelő Napnak lihegő lova rám fúj irigyen...” (Vergilius). Szó esik a ruhaviseletről, pl. arról, hogy a *toga praetexta* (egy 5x3 méteres fehér gyapjúsövet, felső ruhadarab) hivatali viselet volt, de az et-

ruszkok elleni háborúban egy 14 éves fiút vitézségéért, aranyos boglárral és egy új praetextával ajándékoztak meg, azóta gyermekek is viselik.

A *rabszolga is ember* c. fejezetben a beszélgetők a címbe emelt állítást bizonygatják, s több példa felsorolása után következtetésük: inkább tiszteljenek, mintsem féljenek tőled. Több pozitív példát is említene: pl. egy rabszolga feláldozta magát ura ruhájába öltözve, másik nem árulta el gazdája félrelépését, egy harmadik meggyilkolt gazdája teteme fölött saját hasát hasította fel. Ide vonták Diogenész esetét, aki rabszolgasorsba jutott, és amikor meg akarta őt vásárolni egy korinthoszi férfi, érdeklődött, hogy mi a mestersége. „Tudok parancsolni a szabad embereknek” — válaszolta Diogenész. A férfi megvásárolta őt, és szabadon bocsátotta, majd rábízta fiai nevelését: „Vedd át a fiaimat és parancsolj nekik.”

Egy másik beszélgetés során különböző személyek tréfás mondásait idézik a beszélgetők. Pl. Cicero, amikor vejét, egy kis termetű embert, meglátta karddal felővezve, megkérdezte: „Ki kötötte oda a vejemet a kardhoz?” Augustus, értesülve, hogy Heródes megölette a két éven aluli gyermekeket, köztük saját fiát is, megjegyezte: „Inkább szeretnék Heródes disznaja lenni, mint a fia.” Egy kereskedő azt kérdezte, hogy üzlettársával miképpen oszthat ketté egy hajót. „Ha kétévágod, sem neked nem lesz hajód, sem neki” — tanácsolták neki.

Írók, színészek mondásaiból, pl. Publius verssoraiból is idézeteket olvashatunk Macrobius könyvében: Úgy barátokozz valakivel, hogy gondold arra: ellenség lehet belőle. Az örökösök sírása álcázott nevetés. A túlságosan sok vitatkozásban elvész az igazság. A veszedelmet sohasem lehet legyőzni veszedelem nélkül.

Rögtön ezután a borról és más testi élvezetekről olvashatunk, majd a rómaiak fényűző étkezéséről: „A vacsora pedig ez volt: tengeri sün, nyers osztriga, amennyit akartak, óriáskagyló, tövises kagyló, fenyőrigó spárgakörítéssel, hízott tyúk, fekete és fehér tengeri makk, tengeri csalán, fűgész, kecske és vaddisznó felsár, lisztbe forgatott hizlalt szárnyas, fenyőrigó. További ételek? Disznótőgy, vaddisznófej, halastál, kacs, vadruca főve, nyúl, pogácsa, picenumi kalács.”

Egy másik beszélgetés során a résztvevők kijelentették: Vergiliust éppen annyira kell szónoknak tartani, mint költőnek. Négyféle beszédmód van, jelentette ki Eusebius: a részletező, amelyben Cicero vezet, a tömör, ahol Sallustius uralkodik, a száraz, amely Frontóra jellemző, a cicomás, virágos, amelyben régen az ifjabb Plinius élte ki magát... Ám egyedül Vergiliusnál találod meg együtt ezt a négy fajtát. Abban is megegyeztek, hogy az egész vergiliusi alkotás mondhatni a homéroszi mű tükörképe gyanánt jött létre. A vihart csodálatos utánzással jeleníti meg, Venus Alkinoosz leányának, Nauszikának helyébe lépett, Pallas siratása olyan, mint Patrokloszé s Aeneas és Turnus összecsapása olyan, mint Akhilleuszé és Hektoré. Szóról szóra idézett verssorokat is idéznek, amelyeket Vergilius Homérosztól fordított...

Miről beszélnek szívesen az emberek? Az egyszerű és a változatos étkezésről, dicsérik azt, a bor természetéről és a részegségről, a női vérmérsékletéről, arról pl., hogy a nőkben a meleg jele a vérbőség, amelynek természete a forróság. A könyvek azt bizonyítják, hogy abban az időben, amikor a halottakat elhamvasztották,

ha úgy hozta a sors, hogy egyszerre több testet égettek el, minden tíz férfitesthez ez nő is tettek, s ennek az egynek, mint gyúlékonynak és ezért gyorsabban égőnek a hozzáadásával a többiek is lángra kaptak.

Kérdések is elhangzanak a beszélgetések során:

Mi az oka annak, hogy az édes víz alkalmasabb a sós víznél a szenny eltávolítására? Arisztotelész már régen felvetette és meg is oldotta: a tengervíz sűrűbb, mint az édes, tele van üledékkel, az édesvíz tiszta és finom. Ennél fogva hamarabb behatol abba, amit mosni kell, és amíg szárad, a szennyfoltokat is magával viszi.

Mi volt előbb: a tyúk vagy a tojás? Disarius válaszol: Én előadom azt, ami mondanám eszembe jut mindkét változatról, meghagyva neked, hogy a kettő közül azt válaszd, amelyik helyesebbnek tűnik... (A két változatot nem idézem, kérem az olvasót, az érdeklődőt, hogy olvassa el Macrobius könyvéből a 145-147. oldalon.)

Macrobius műve sem nem szépirodalom, sem nem tudományos jellegű, hanem a kettőnek sajátos keveréke, mondhatnánk úgy is: művelődéstörténeti enciklopédia, de anekdoták, szójátékok, tréfák is szép számban szerepelnek benne. Egy római keret, római szereplőkkel, szorgalmasan összehordott anyag ügyesen elrendezve, az emlékezet támogatására, összefüggő egységben. Végző soron Macrobius műve az utókor számára megőrzött számos művelődés-történeti adatot, könyve egyike azoknak a műveknek, amelyekre az európai kultúra épült — idézzük Szabó György fülszövegét.

Erdélyi Toll – szervekeknek

Kozma Mária

Marcika-mesék

1.

Csiperke és Pettyes Galóca

Csutak úr mióta világ a világ, az erdőszélen állt kereken-vastagon, gyökérlábalival a földbe kapaszkodva. Csupasz volt Csutak úr sokáig, de aztán megengedte a pihe-puha Moha asszonyságnak, hogy családjával rátelepedjen. Azóta nem volt magányos, megbeszélték az erdő ügyes-bajos dolgait, s amikor Moha asszonyság az ölében szebbnél szebb fehér pettyes piros gombákat dédelgetett, Csutak úr büszkén azt gondolta, ő a legszebben felékesített lakója az erdőnek. Csak akkor döbbsent meg, amikor Marcika arra járt és így szólt:

— Ezek a pettyes galócák szépek, de nem ehetők.

Csutak úr mindaddig nem nagyon foglalkozott ezzel, mert neki eszébe sem jutott gombát enni. Egy napon azonban másféle gomba bújt Moha asszonyság tenyerébe. Csutak úr olyan jelentéktelennek, csúnyácskának látta a sötétbarna aljú, fehér tetejű kalapot, hogy tulajdonosával szóba sem akart állni, csak akkor csodálkozott el, amikor Marcika örvendezve megsimogatta és így üdvözölte:

— Szervusz, Csiperke, nagyon szeretlek téged, úgy szeretlek, hazaviszlek, mind megeszlek, hamm.

És Marcika azután is sokszor eljött, már messziről kiabált:

— Hol vagy, Csiperke? Nagyon szeretlek téged, úgy szeretlek, hazaviszlek, mind megeszlek, hamm.

Pettyes Galóca nagyon irigyelte Csiperkét, azt szerette volna, ha Marcika neki örvendezik, de mindhiába illegette magát, valahányszor Marcika arra járt, a pettyes kalapja rögtön elárulta. Marcika sohasem kereste őt, de ha meglátta, néha megszólította:

— Szép vagy, szép vagy,
kár, hogy mérges,
a kalapod, mint a lépes-
méz csalogat,
de Marcika úgyis itthagya.

Pettyes Galóca mindent megpróbált, hogy hasonlítson Csiperkére. Süttette magát a nappal, mosatta magát az esővel, igaz, hogy piros színe sárgásra fakult, de a pettyei mindig elárulták. Pettyes Galóca tehát bosszút forralt. Addig-addig töprengett, míg eszébe jutott névrokona, Fehér Galóca, aki első pillantásra megtévesztésig hasonlított Csiperkére. De csak első pillantásra! Mert igaz, hogy ő is fehér kalapot viselt, de a kalap alját semmiképpen nem tudta barnára festeni. Hófehér volt az és nem szép barna, mint Csiperkéé. A lábán pedig hatalmas bocskort hordott. Azt jól elrejtette a földben. Csak kuncogott, amikor figyelmetlen sétálók, tudatlan gombagyűjtők összetévesztették Csiperkével és hazavitték:

— Úgy kell nektek! Ha én kellek!

Fehér Galóca annyira gonosz és veszélyes volt, hogy akik őt ismerték, Gyilkos Galócának hívták.

Pettyes Galócának ez az álnok, alattomos rokona jutott eszébe, meghívta őt vendégségbe. Az esőkérő madárral üzent, mert vele minden gomba jóban volt.

Fehér Galóca vendégségbe jön

Fehér Galóca még aznap megkapta rokonának, Pettyes Galócának az üzenetét. Jött volna örömmel, hogyne jött volna, hiszen nagyon szeretett vendégségbe járni, de nem nagyon volt barátja. Néha közeli rokonával, a hozzá hasonlóan gonosz szándékú Párducgalóccával tereferélt: azon töprengtek, hogyan lehetne a gombáskönyvekből kiirtani nevük mellől a nagy fekete keresztet, vagy más könyvekben a halálfejet... — a csontarcot, ahogyan Marcika nevezte ezt a képet —, hogy még több gyanútlan gombászó gyereket becsapjanak. Fehér Galóca sokszor hívatlanul is megérkezett ide-oda, a gombák társaságába, és nem akarta észrevenni, hogy borzadva elhúzódnak tőle. Hogyne ment volna most, amikor hívták!

De nem volt sem autója, sem szárnya. Észrevette azonban, hogy Szél anyó éppen dühösen kergeti a kakasát. Szél anyó azért haragudott meg a kakasára, mert azt hallotta Marcikától, hogy Marcika kakastejet ivott reggelire, az ő kakasa pedig semmiképpen nem akart neki kakastejet adni. Fogta hát a seprűt, hogy elnásópáolja az engedetlen kiskakast. Ám a kakas akkor sem gondolt a tejadásra, amolyan valódi szélkakas volt, nem is az udvaron élt a tyúkokkal, hanem magányosan fenn, a háztetőn, nem is értette, Szél anyónak mi jutott eszébe ezzel a kakastejjel, hiszen ilyent eddig soha nem kért tőle. Gondolta, ha már így forgatja, kergeti, nyikorgatja őt Szél anyó, hát ő világgá megy. Volt egy kicsi kígyócskája, azt a nyakára tekerte és elindult világgá. Pontosabban elrepült, de Szél anyó mindenütt a nyomában volt a seprűvel.

— Hú, hú — riogatta.

— Szi — sziszegett a kígyó.

— Zu — zúgtak a fák levelei.

— Su — susogtak a füvek.

— Zi — zizegtek a kórók.

Volt nagy hangzavar, hajlongás az erdőben. Fehér Galóca gyorsan felkapaszkodott a seprűre, gondolta, amíg tart a Szél anyó dühe, addig éppen odaér a rokonához.

Csutak úr nem hajlongott, nem nyöszörgött Szél anyó seprűje alatt, a mellette magasodó hatalmas hangyavárat figyelte: micsoda sürgés-forgás volt ott.

— Mindig így van eső előtt — gondolta Csutak úr —, a hangyák minden kaput, ablakot becsuknak, nincs az a sűrű eső, ami behatolna a várukba.

— Klííí, klííí — énekelt az esőkérő madár.

— Énekelj csak, lelkecském, énekelj — mondta Csutak úr —, kérjed az esőt. Nekem is jólesne, jólesne, ha az eső jól esne.

Csutak úr szilárdan állt a posztján, Szél anyó meg nem cibálhatta, kígyócska sziszegése meg nem rémisztette. Csak magában esdekelt esőcskének szívszorongva: ha esőcske cseppjei bebújhatnának hámló kérge alá, talán fölébresztik az alvó csírákat és ő újra megifjodik, ágak ágaskodnak majd a nap felé, zöld leveleket hajtanak.

— Csudaszép lenne — sóhajtott —, de ha ez mégsem lehetséges, legalább megítatják a szomjas Moha asszonyságot, aki minél többet iszik, annál pihepuhább.

Ki tudja, ki mire gondolt?! Csak azt tudjuk, hogy Szél anyó nyomában nem-sokára jött a hosszú szálú eső.

Fehér Galóca, hopp, egy esőcseppel máris megérkezett a rokonához, Pettyes Galócahoz.

Az az igazság, hogy Pettyes Galócán kívül senki sem örvendett az érkezésének. Csak Csiperke mondta szelíden csodálkozva:

— Jaj, hogy hasonlítasz rám! Talán rokonok vagyunk? Mi lesz, ha Marcika összetéveszt bennünket?

— Pontosan ezt akarjuk — kacagott gonoszul a két Galóca.

Csutak úr kéregkönnyeket sírt ijedtében, Moha asszonyság szinte elsárgult tehetetlen bánatában. Tanakodtak, hogy mit tehetnének, hogyan figyelmeztessék Marcikát.

A nagy eső után kisütött a nap, jött Marcika, persze, hogy Csiperkét kereste:

— Hol vagy, Csiperke? Nagyon szeretlek téged, úgy szeretlek, hazaviszlek, mind megeszlek, hamm.

Megpillantotta Gyilkos Galócát, egy szemvillanásnyi ideig azt hitte, hogy Csiperke várja őt, de aztán rögtön rájött a csalásra. Megnézte az alul-felül hófehér kalapot, a cipője orrával megbillentette az álnok, szemfényvesztő gomba lábát, s hát fordul is ki a földből a nagy, tömzsi bocskor. És Marcika azt mondta neki:

— Hiába fehér kalapod,
És csiperkés az alakod,
Nem vagy te ehető gomba,
Nem kerülsz a lábosomba.

Varjúfi a hangyavárban

Varjúfi repülőóvodába járt, de aznap megunta a levegőben való bukdácsolást, a sok jobbra szállj, balra szállj utasítást, mert sehogyan sem tudta megjegyezni, merre van a jobb felé és merre van a balra. Gondolta, könnyebb lesz a földön tipogni-topogni, meg azt a nagy hangyavárat is szerette volna közelebbről szemügyre venni, amit fentről látott. Leszállt hát a hangyavár mellé. Ott tipegett-topogott és unatkozott, nézte a vár hangyaszorgalmú lakóit, ahogyan jönnek-mennek. Egyszer csak elkezdett mondikálni nekik:

— Kár, kár, kár,
áll a vár.
Áll a váratok,
Na, csak várjatok!

Maga sem tudta, hogy mit akar, de egyre mérgesebb lett, hogy a hangyák ügyet sem vetnek rá.

— Kinek a vára ez a vár? — kérdezte nagy ravaszul Csutak urat, pedig jól tudta, hogy kié.

— Hát a hangyáké — mondta Csutak úr. — Annyit dolgoznak, sűrögnek-forognak, hogy már a nézésükben elfárad az ember.

— Miféle ember? — értetlenkedett Varjúfi.

— Hát a Csutakember — sértődött meg Csutak úr, és hátat is fordított volna Varjúfinak, de hát a gyökerei földbe cövekelték a lábát.

— Na, majd én megmutatom nekik! Elfárasztani a Csutakembert, a Varjúfiembert! — mondta Varjúfi. — Áll a váratok? Na, csak várjatok!

— Bántani akarod őket? — kérdezte Marcika.

— Hát persze!

— És miért akarod bántani őket? — kíváncsiskodott Marcika.

— Csak mert fárasztanak minket, engem és Csutak urat. És mert olyan kicsik, sokkal kisebbek, mint én. Náladnál is sokkal kisebbek. Ha akarod, te is bántathatod őket. Megböködheted a botoddal. Így, ni!

Ezzel Varjúfi gőgösen közelebb sétált, majd az egyik szárnyával (nem tudta, hogy a jobb, vagy a bal szárnya ez) belecsapott a hangyavár kellős-közepébe. Jajongott a sok hangya, de olyan iciri-picirik voltak, hogy a hangjukat rajtuk kívül senki sem hallotta. Sokan megsérültek a beomlott lakásokban, a felső emeletek teljesen el is tűntek. Futottak a mentő hangyák hordágyért, kiabáltak orvosért, kötözték a sebesülteket. Varjúfi büszkén nézte a művét, és már másodszor is oda akart csapni a másik szárnyával (most vajon melyikkel?), de akkor honnan, honnan nem, előtűnt a hangyák halálra szánt népe. Bátran meneteltek a számukra óriás Varjúfi felé, aztán fölkésztek a lábán, be a tollai közé, míg elérték a bőrért és csípni kezdték. Libabőrös lett Varjúfi a sok csípéstől, hiába rázta a szárnyát, csapdosott jobbra-balra, balra-jobbra, a hangyák, s velük a csípések csak szaporodtak.

— Látod, látod — mondta Csutak úr —, miért bántottad őket? Most jól megjárta. Kisebbek ugyan, mint te, de többen vannak, és a házukat védik.

Ezt azonban már alig hallotta Varjúfi, kotródott vissza a levegőbe. Amikor már biztonságban érezte magát odafenn — és a hangyákat is lerázta, az a néhány pedig, ami a tollai között maradt, nem tudott csipdesni, mert kapaszkodnia kellett, hogy a szörnyű magasból le ne essen —, Varjúfi akkor így kiabált a hangyák népének:

— Áll a hangyavár,

Áll a váratok.

Engem oda már

Sose várjatok!

Jancsik Pál

Mókus-iskola

Zöld erdőben, tölgyerdőben
Mókus Misi könnyedén
szökken, illan ágról ágra.
Szép időben, rút időben
egyensapkával fején
megy a mókus-iskolába.

A legvénebb tölgyre, melynek
ezer ága és boga,
gyűl a sok, sok mókusgyermek —
ez a mókus-iskola.
Híres tanítója van,
neve Bagoly Bertalan.
Tanítja a mókus nyelvet
meg a mókus történelmet,
erdőrajzot, a légtornát,
s ő tartja az énekórát.
Amiképpen mondtam már,
mindezt szépen megtanulni
Mókus Misi ide jár.

Azazhogy... nem éppen így van.
Misi kissé rossz gyerek.
Jegyei közt négyes is van,
csavarogni is szeret.

A múltkor is — szedte-vette! —
mókusunk eszébe vette,
hogy ő többet nem tanul.
Nézzétek csak a kis bugrist,
inkább fáról fára ugrik...
Tanuljon, ki gyáva nyúl!
Dorgálta őt Bertalan:
„Mért vagy oly haszontalan?!”

Sok az intőd, rossz jegyekkel
van tele a katalógus.
Ha így haladsz, sohasem lesz
belőled jó agronómus!”
De Misi a dorgálásra
nem is ügyel, rá se hajt,
mindegyre az erdőt járja,
halmozza a csínyt s a bajt.

Fékomadta, teremtetten,
egyik híres-jeles tette
Misikének, lám, mi volt:
fölmászott egy fa ormára,
s Medve Márton nagy orrára
ejtett egy fenyőtobozt.
Kárörvendőn nézte Marcit,
aki olyan hangosan rítt,
hogy körben a sok morózus
tölgy mind hangját visszhangozta,
mint valami énekkórus.

Nemrég épp az énekórán
tört ki miatta a botrány.
Bagoly Bertalan tanár úr
hegedűjén szólt az „á”-húr,
és a hangot így megadván,
valamennyi kis tanítvány
az ő vezénylese mellett
harsány hangon dalba kezdett,
s mint az énekes rigók,
jókedvűen énekelték
mind a mókus-indulót.

De bozontos bundájába
Mókus Misi most se fért,
rikoltozott, mint a kánya,
lökdösődött és beszélt.
Énekében minden tónus
oly szörnyű volt, oly hamis,
hogy ettől már végleg bosszús
lett jó Bagoly Berci is.

Intőt írt be Mísike
ellenőrző füzetébe,
s hazaküldte ízibe.

Mókus papa, mókus mama
meg az egész família
összedugta a fejét,
tanakodtak, mint tanítsák
móresre a csemetét.
Végezetül a nagyapja
mondta ki a döntő szót:
„Mókus Misi nem kap másképp
édes bélű mogyorót,
csak ha minden egyes leckét
szorgalmasan megtanul,
nem csavarog, nem verekszik...
egyszóval, ha megjavul.”

Az a huncut mókusgyerek
mit tehetett egyebet,
sorra, szerre kijavított
minden egyes rossz jegyet.

Az évzáró után Misi
szalad haza boldogan,
mutatja a bizonyítványt,
s öröme nem oktalan,
mert az csupa jeles, érte
hangos szóval megdicsérte
maga Bagoly Bertalan.

Mivel erdei barátunk
így a helyes útra tért,
e nyúlfarknyi mókus-mese
egykeddtőre véget ért.

Mert ugyebár, gyerekek,
olyan nem volt soha még,
hogy egy ilyen torkos mókus
édes bélű, csörgő-zörgő
mogyoróból ne egyék.

A tó, a szarka meg a gyűrű

Volt egyszer, hol nem volt,
olyan régen, hogy az égen
akkor még tán hold sem volt,
volt egy tó az erdőszélen.

Egy napfényes reggelen,
a magasban, messze fenn,
csőre között gyűrűt tartva
arra járt egy tolvaj szarka.
Amint szállt a tó felett,
a szép fényű aranygyűrű
a csőréből kiesett,
leesett,
beesett
a tó közepébe.

A szarka csak nézte.

Majd megszólalt, s szép szavakkal
kérlelte a nagy vizet,
adja vissza a kis gyűrűt,
hoz helyette más tizet.
De a tó tudta jól,
ezt is lopta valahol,
tolvaj szarkák szava hamis
s aki lop, az hazudik is.

Nem adta a gyűrűt.

Szarkánk elkeseredett,
a könnye is megeredt,
tó tükrére ráesett,
de az bizony nem sajnálta,
s hogy a szarkát megtréfálja,
gyűrűt vetett — ezeret.

Péter, Pál meg a szarkapár

A hosszú farkú szarkapár
a vezeték drótjára száll,
ott leül vagy inkább megáll
— ki tudhatja, hogy mit csinál? —,
de onnan már tovább nem áll.

Nézi Péter, és lesi Pál,
hogy hátha mégis tovaszáll,
de erre mindhiába vár,
mert nem mozdul a szarkapár.

Hát akkor mégis mit csinál?
Az egyik megfordul s kaszál
araszos farkával, akár
a földműves ott a határ
közepén, míg aratva jár.
A másik meg csak áll, csak áll
és csörög, egyre csatarál
— ki érti, hogy mit povedál? —,
de tova egyikük se száll.

Mivel az idő délre jár,
korog Péter-Pál gyomra már,
de csak csörög a két madár,
s így lenn is, fenn is áll a pár.

Végül Péter, ki nem számár
(legfeljebb csak csacsi) — talál
egy követ, dob, s bár nem talál,
mehet mindenki haza már,
mert elrepült a szarkapár.

Csire Gabriella

Árgirus királyfi és az aranyalmák

Gergei Albert *Árgirus históriája* nyomán

Az *Árgirus királyfi és az aranyalmák* Gergei Albert *Árgirus históriájának* a prózába való korszerű átültetése.

A széphistória szerzőjéről, Gergei Albertről nem sokat tudunk: nevét a versfőkből ismerjük. A mű keletkezési ideje is bizonytalan. Legrégebbi teljes kiadása 1749-ből származik.

Népszerűségét tanúsítja a századok során megélt több mint 35 kiadás és a XVIII–XIX. századi számos ponyvakiadás. Az eredetileg énekes epikus költemény dallamára Kodály Zoltán talált rá gyűjtőútján. *Árgirus nótája* (1920) című írásában így ír felfedezéséről: „Hogy Árgirus históriája nemcsak mint olvasmány, de mint eleven ének máig megélt a nép közt, 1914 tavaszán bukovinai gyűjtőutamon, Isten-segítsen tudtam meg. (...) kérdőzködésekre elmondták, hogy hosszú

téli estéken, tollfosztás közben szokták énekelni; megneveztek olyanokat, akik többet tudnak belőle. Valakinél könyvben is látták. Meggyőződhettem róla, hogy Istensegítsben és a szomszéd Hadik-fálván még azok is ilyen néven ismerik („ez Árgyélusé”), akik a szövegből semmit sem tudnak.”

A téma műköltészeti feldolgozásai közül Vörösmarty Mihály *Csongor és Tünde* (1831) című mesejátéka a legértékesebb. Sikere máig töretlen. Színpadi kísérőzenéjét Weiner Leó szerezte (1916). A zene részleteiből összeállított hat tételes szvitje a szimfonikus koncertek kedvelt műsor-száma lett. A szvit-zenére Márkus László balett-változatot készített, melyet 1930-ban mutatott be a budapesti operaház.

Pompás kővárban lakott Akléton király, feleségével és három fiával. A várhoz kőkert tartozott: gyümölcsfái között folyó hullámszórt át.

Egy szép napon, amint kertjében sétált a király, virágba borult fát pillantott meg jól ismert fái között. Lába földbe gyökerezett a csodálkozástól. Az ágakon különös virágok ringatóztak: arany volt a színük s kelyhükben csak úgy szikráztak a drágagyöngyök. Akléton azonnal hívatta a kertészt, hogy kérdőre vonja, hogyan került ide a fa. De a kertész éppúgy elámult, mint a király a káprázatos növény láttán.

Az almafa háromszor virágzott napjában. Éjszaka gyümölcsöt érlelt, ám reggelre eltűnt a termése. Akléton azt hitte, meglopja valaki, ezért öröket állított a csodafához. Alig várta a hajnalt, hogy kertjébe siessen. Reménye megint szerte-

foszlott. Az ágakat kopaszon találta, s mély álomban az öröket. A király dühösen rázta föl a szolgákat. A halálra rémült emberek megvallották, hogy szemük láttára kezdtek gömbölyödni, fényesedni az aranyalmák. De ahogy megértek, hűs szellő támadt. Fuvallatára bűvös álom szállt szemükre.

A nyugtalanító jelek miatt Akléton jövendőmondójához fordult tanácsért. Filarinus három napi töprengés után így szólt:

— A fát az ültette, aki termését elviszi. Az aranyalma egyedül gyermekedé lehet. De ne örülj, nagy király! Fiadra bujdosás vár, hosszú, gyötrelmes út.

Mit gondolt, mit nem, a király kényelmes ágyat hozatott, és megtette őrnek a legnagyobb fiát. Az ifjú ámuldozva figyelte, mint gömbölyödni, fényesedni az aranyalmák. Ám alighogy megértek, hűs szellő támadt, és a királyfi nyomban elaludt. Reggelre kelve egyetlen almát se talált a fán. Másodízben Akléton a középső fiát küldte őrködni. Az ifjú úgy tett, mint a bátyja. Ledőlt, és figyelte az aranyalmák érlelődését. Amikor már gömbölyödtek s ragyogni kezdtek, a királyfit hűs szellő altatta el. Reggel egyetlen alma se ringott már a fán.

A király méregbe gurult. Filarinusra támadt, és kétségbevonta jóslatát. A mindentudó jövendőmondónak védekezésre se maradt ideje. A király egykettőre lefejeztette az udvari jóst.

De ez mitsem enyhített saját bánatán. Aklétonnak nem volt már se éjjele, se nappala. Minden gondolata a bűvös almafa körül keringett. De amikor eszébe jutott, hogy legkisebb gyermekén a sor, szíve elszorult. Így hát mély hallgatásba merült, szavát se lehetett venni. Egész nap búsan járt föl-alá a palotában. Hanem egyszer legkisebb fia, Árgirus toppant eléje.

— Bátyáim hiába őrizték a fát — mondta a királyfi. — Az örök is szégyent vallottak. Engedd, jó apám, hogy próbát tegyek.

— Nem, nem lehet! — komorult el a király.

— Hidd el, édesapám — kötötte meg magát Árgirus —, hogy igaza volt a jövendőmondónak. Éjszaka álmodtam. Most már biztosan tudom: miattam ültették az almafát.

Akléton hallani se akart arról, hogy legkedvesebb fia is őrt álljon.

— Inkább vesszen oda a híres fa almástul, mindenestül — kiáltotta —, mint-hogy beteljesüljön Filarinus jóslata!

— Ne haragudj rám — szólt szelíden Árgirus —, de én mégis virrasztani fogok még ma éjszaka. Nem tehetek másképp. Hiszen nekem termi aranygyümölcsöt a csodafa.

Hiába próbálta Árgirust visszatartani a király. Alkonyattájt az ifjú kiment a kőkertbe. Reménykedve figyelte a virágok hullását és a szépséges gyümölcsök gyors érlelődését. Csak attól félt, nehogy őt is meglegyintse a bűvös szellő, mint fivéreit. Már gömbölyödtek, pompásan tündököltek az aranyalmák, amikor a királyfi halk suhanásra lett figyelmes. Fölkapta a fejét, és hat fehér hattyút látott a fára szállni. A hetedik hozzá repült, és a fejénél megpihent.

Árgirus óvatosan kinyújtotta a karját, és elkapta a hattyú lábát. A madár megrázkódott, mire társai a magasba emelkedtek, és eltűntek a királyfi szeme előtt.

— Nem akarok rosszat neked! — szólalt meg a hattyú emberi hangon.

A királyfi ámulatában elengedte a hattyú lábát. A madár ismét megrázkódott, és az ifjú szeme láttára tündérré változott. Árgirus szinte megrémült a lány ragyogó szépségétől.

— Miattad ültettem apád kertjébe a fát — mosolygott rá az aranyhajú tündér.

— Neked termi gyümölcsseit! Ha megszeretsz, veled maradok. S hogy tudd, ki vagyok, már most elárulom: a tündérek királynője áll előtted.

Alig tudott Árgirus szóhoz jutni a boldogságtól. A lány szép volt, csodaszép. Bokájáig ért aranyhaja. Sudár-karcsú természetére hófehér ruha simult. Fejét piros színű lenge fátyol ékesítette.

— Szép vagy, vidám, kedves! — kiáltott föl Árgirus elragadtatással. — Ha szeretsz, légy a feleségem! Nélküled én már élni se kívánnék ezentúl.

A tündérlány kék szemében a boldogság könnye csillogott. Rendre elmesélte, hogyan kedvelte meg Árgirust szépségeért, okosságáért és bátorságaért. A távolból figyelte szüntelen, és mindent tudott róla. Árgirus átölelte a tündért, s együtt dicsérték most már az almafát, amiért összehozta őket.

Hajnalban kifutott az álom a király szeméből. Fölugrott ágyából és kinézett a palota ablakán. Csodák csodája! A fán csillognak-villognak az aranyalmák! Megörvendett Akléton, és feleségéhez futott a jó hírrel. De a folyosón belebotlott egy csellengő vénasszonyba.

— Szép ajándékot kapsz tőlem — szólította meg az öreg szolgát Akléton —, ha mihamarabb hírt hozol fiamról.

A vénasszonynak tetszett a megbízatás! Belopózott a kőkertbe, hogy meglesse a kis királyfit. Osonó léptei neszére sem Árgirus, sem a tündérlány nem ébredt fel. A banya közelebb lopakodott, ám a lány szépsége láttán szinte összezsugorodott a kezét. Arra gondolt, ha hírül vinné, hogy tündöklő tündér a királyfi kedvese, nagyotmondónak tartaná a király. Így hát valami bizonyítékot keresett. Vigyázva, nehogy felriadjanak az egymást átölelve tartó fiatalok, lenyesett egy tincset az aranyhajból, és Aklétonhoz igyekezett vele.

— Színarany! — rezzent össze a király a hajfürt láttán. — Bizonyára tündér szerette meg a fiamat.

Eközben kiröppent az álom a szerelmesek szeméből.

— Hajamat levágták! — ugrott talpra a tündérkirálynő. — Megloptak, tönkretettek!

— Hogyan, mikor? — kesergett Árgirus. — Akárki volt, megbűnhődik! — kiáltott fel. — Mondd meg kedvesem, kire gyanakszol?

De a tündérrel már nem tudott szót érteni. Egyre csak azt hajtogatta kedvese, percig se maradt volna itt, ha sejtí, mit forralnak ellene.

— Én elmegyek! — sóhajtott. — A tündér-törvény úgyse engedné meg, hogy itt éljek, apád udvarában.

— Ne menj még! — kérlete Árgirus a gyönyörű tündért. — Vagy, ha nem maradhatsz, mondd meg legalább, hol, merre keresselek!

— Hiába mondanám meg — könnyezett a tündérkirálynő —, országodból senki nem jöhet oda, ahol én lakom.

Ám távozóban mégiscsak mondott valamit:

— A fekete várost keresd, Árgirus! A változóhelynél megtalálsz.

A királyfi, amint kedvese elszállt, mint az álom, eszméletét veszítette bánatában. Így találtak rá a szülei.

— Jaj, gyermekem! — hajolt föléje az édesanyja.

— Fiacskám! — élesztgette az édesapja Árgirust.

A kis királyfi nehezen tért magához. Sápadt volt az arca és szomorú.

— Bántott valaki? — kérdezte a király.

— Ne kérdezz semmit, úgyse válaszolok — jutott eszébe hirtelen a keserű csalódás. — Miattad vagyok most szerencsétlen!

— Szerencsétlen? — zokogott fel a királyné.

— Igen! — támadt Aklétonra Árgirus. — Tolvajt küldtél utánam. Meglopták szerelmemet! Aranyhajából lenyesett valaki egy fürtöt. Emiatt hagyott el a tündér. Különben hozzám jött volna feleségül.

A szép, vigasztaló szavak nem segítettek már az ifjún. Addig emésztődött, búslakodott a királyfi, míg meg nem érlelődött benne az elhatározás: útra kel és megkeresi a tündért. Búcsút vett szüleitől, két bátyjától, és inásával együtt odahagyta a kővárat.

Ment, mendegélt hegyeken-völgyeken át. Egyre csak azt kérdezte: hol, merre van a fekete város? De senki nem tudta megmondani. Egyszer csak, amint erdő borította hegyen kelt át, sziklabarlangot pillantott meg, a közelében pedig egy óriást. Megrettent Árgirus a szörnyű nagy óriás láttán, de már nem tudott visszafordulni. Az egyszemű óriás is észrevette őt. Sebj — bátorította magát a királyfi —, úgyse kedves már az életem! Odament hát nagy merészen az óriáshoz, inásával együtt.

— Kik vagytok? — zengett föl hatalmasan az egyszemű óriás hangja.

Árgirus királyfi elmondta, hogy mi járatban vannak, és megkérdezte, merre van a fekete város.

— Sok helyet bejártam már életemben — válaszolt jóindulatúan az óriás —, de a fekete városnak hírét se hallottam. Várj reggelig! Hajnalban dolgos tündérek érkeznek hozzám. Ők megfordulnak mindenütt. Hátha valamelyikük útba igazít.

Az egyszemű óriás gazdagon megvendégelte a vándorokat, és kényelmes szállással kedveskedett. Másnap reggel megjöttek a dolgos tündérek, akik rengeteg ajándékot hoztak az óriásnak. Ám az egyszemű kérdésére egyikük se tudott válaszolni. Csak a vállukat vonogatták. Épp akkor állított be egy sánta ember, s hallja, hogy a fekete várost emlegetik.

— Jaj, tudom én, hol van a fekete város! — kezdett rögtön óbégatni. — Ott sebesítették meg a bal lábamat.

— Ha így van — mondta az óriás —, kísérd oda vendégeimet.

— Nem tehetem — rémült el a sánta ember. — Sok kárt okoztam abban a városban. Farkas képében barmokat raboltam ott, dúltam-fosztogattam. Végem van, ha felismernek.

— Ne mondjam kétszer! — toppantott az óriás. — Velük mész, hogy megmutasd az utat!

Mit volt mit tennie a sánta embernek! Nagy kelletlenül elindult és úttalan utakon vezette éjjel-nappal a vándorokat. Amint kiértek mind a hárman egy magas hegycsúcsra, így szólt a sánta ember:

— Ott lenn van a fekete város, a hegy aljában. Én egy tapodtat se megyek tovább. Járj szerencsével, Árgirus!

Megköszönte az ifjú a segítséget, és inasával együtt bement a városba. Meg is állt az első háznál, hogy szállást kérjen. Az özvegyasszony szívesen fogadta, és rögtön kifaggatta: honnan jön, hová tart? S már föl is tette magában, hogy Árgirushoz adja a leányát. A királyfi semmit se gyanított, így hát megkérdezte: merre van a változóhely?

— A városon túl. Nincs is messze — felelte készségesen az özvegyasszony. — Arról nevezetes, hogy a gyönyörű kertben szokott mindennap megpihenni a tündérkirálynő.

Megörvendett az ifjú, hogy ilyen közel van már kedveséhez. Alig várta, hogy kimehessen a kertbe: a hajnal is ébren találta. Honnan tudhatta volna, hogy éjnek idején gonosz cselt szőtt ellene az özvegyasszony? Az inasnak megmutatta egy függöny mögül a leányát, s azt mondta:

— A feleséged lehetne!

Az inas csinosnak találta a lányt, még csinosabbnak a házat, s a beígért hozományt. Ezért így felelt:

— Álmodni se mernék ilyen nagy szerencsét!

— Tied a lányom — nyájaskodott az özvegyasszony —, ha megteszed azt, amire kérek.

— Bármire kész vagyok! — felelte az inas.

— Vedd akkor magadhoz ezt a tömlőt meg a kenőcsöt. Amikor bementek a kertbe, és a királyfi lepihen, fújj rá a tömlőcskével. Meglásd, azonnal elalszik. Ha a tündér elhagyja a kertet, szemhéját kend be a kenőccsel, s rögtön magához tér a gazdád. Annyiszor tégy így, fiam, ahányszor Árgirus a tündérre vár. Ha szót fogadsz, hozzád adom a lányomat.

Az inas elrejtette a varázsszereket, és a királyfival együtt kora reggel a változóhely felé igyekezett. Amint a vándorok meglátták a kertet, lábuk földbe gyökerezett a csodálkozástól. Árgirus azt gondolta: az otthoni kőkert is szép, de ehhez foghatót elképzelni se lehet. A kertet zöldellő borostyán folyta körül. Ciprus, puszpáng és narancsfa termett benne. Liliom és balzsam illata járta át a levegőt. A magas cédrusfák mély árnyékot vetettek. Széles medrű csendes folyó hullámzott a kerten át. Színe olyan volt, mint az olvasztott aranyé. A zöld pázsit köze-

pén forrás tört fel a mélyből. A tisztáson túl lenge fátylas ágy fehérlett. Árgirus rögtön a fekvőhelyre hanyatlott, és a tündérről kezdett álmodozni.

Az inas óvatos, puha léptekkel a királyfi mögé lopakodott, és a tömlőből álmot bocsátott rá. Alig nehezedett el az ifjú szempillája, amikor a tündérkirálynő, hat társával együtt megérkezett. Aranyhaja bokáját érintette. Lenge piros fátyla a zöld pázsitot simogatta. Hófehér ruhája meg-meglobbent az enyhe szélben. Karcsú lábfeje olyan sima volt, mint a hattyú tolla.

A tündérlány az ágyra nézett, és örömeiben felsikoltott.

— Árgirus! — borult a királyfira forró öleléssel.

De hiába szölongatta kedvesét, hiába simogatta. Mély álom nyűgözte Árgirust.

— Mondd meg gazdádnak, ha felébred, hogy itt jártam — hagyta meg a tündér az inasnak. — Még kétszer eljövök. Ha nem beszélhetek vele, soha többé nem találkozhatunk.

A tündérkirálynő és hat társa gyorsan távozott. Akkor az inas bekente bűvös kenőccsel az Árgirus szemhéját. Az ifjú azonnal felébredt.

— Itt járt szép kedvesed — mondta az inas. — De hiába szölongatott, hiába kérelt, te tovább aludtál. Azt mondta, még kétszer eljön. Ha nem beszélhet veled, soha többé nem találkozhattok.

Búsult Árgirus, hogyne búsult volna. Csak az vigasztalta, hogy másnap újra itt lesz a tündér. Elmúlt az éj, el a reggel. Lassan már dél felé járt az idő. Elbágyadt a királyfi a nagy melegtől, s ledőlt az ágyra. Az inas épp erre számított. Elsétált mögötte, és tömlőjéből álmot fújt rá. Megint elaludt a királyfi, holott a tündérlány messziről szölongatta már, széleseben repült hozzá, hogy átölelje. Sírva szölongatta, s lehelt arcára, szemére csókot. Mindhiába. Az ifjút, aki rezzenéstelen arccal feküdt, gonosz varázs nyűgözte le.

— Látom, most is veszedelmes álom kerítette hatalmába — sóhajtott a tündér. — Mondd meg Árgirusnak — fordult az inashoz —, csak egyszer jöhetnek még. Ha akkor se beszélhetek vele, elválnék egymástól örökre.

Amint elsuhant a tündérkirálynő, hat társával együtt, az inas bűvös kenőcsével felébresztette a királyfit.

— Megint itt járt szép kedvesed — újságolta. — De te ki se nyitottad a szemedet. Meghagya, mondjam meg: még egyszer eljön, de ha akkor se beszélhet veled, örökre elváltak egymástól.

Árgirus azt se tudta, hová legyen bánatában. Ha megint elnyomja az álom, kárba vész minden fáradsága és reménye. Izgatottan járkált a kertben föl-alá. Szemernyit se aludt azon az éjszakán. Reggel éberen virrasztott. Amint közelgett a délidő, a perzselő meleg ellenére se feküdt le. Ám a ravasz inas, amint elhaladt a királyfi mellett, tömlőjéből harmadszor is álmot fújt a gazdájára. Az ifjú a fűre hanyatlott s mély álomba merült. A tündérkirálynő villámgyorsan repült hozzá, de megint elkésett. Könnyes szívvel nézte mélyen alvó kedvesét.

— Lemondtál miattam apádról, anyádról — zokogta —, lemondtál gazdag országodról. Bolyongtál, szenvedtél eleget. Kiálltad a próbát. Mégse lehetünk egymásé, édesem, hiszen az álom tőlem örökre elrabolt.

Megsimogatta a tündér a királyfi arcát, ajkára csókot lehelt és fülébe így sutogta:

— Ó, ha hallanád szavam! Még minden jóra fordulna, egyetlenem!

De a királyfi mélyen aludt tovább.

— Mondd meg szerelmes rózsámnak, ifjú Árgirusnak — fordult az inashoz a tündérkirálynő —, hogy többé nem szabad idejönnöm. Mondd meg az én virágomnak, holtig kísér a bánat. S add át utolsó üzenetemet is: ne keressen többé, úgyse találna rám!

Elindult a tündér, de fájó szívvel vissza-visszanézett.

— Tudom, őt is bántja, hogy nem láthat — mondta az inasnak. — De bosszút állhat árulóján.

— Hogyan? — kérdezte az álnok inas.

— A kisebbik szegről vegye le szablyáját, a nagyobbik szegre tegye a kardját. Mert, ha eddig oda tette volna, most egyikünk se keseregne.

Hat társával a tündérkirálynő elsuhant. Az inas pedig bekente a bűvös szerrel a királyfi szemhéját.

— Itt járt? — ült föl Árgirus.

— Itt bizony — bólintott az inas.

A királyfit elöntötte a düh.

— Miért nem költöttél fel? — ragadta vállon az inast.

— Költögettelek! Ajaj, de még mennyire! Csak a tündér a megmondhatója. De ki tehet arról, hogy olyan mélyen alszol?

— Megérdemlem a halált — nézett maga elé komor arccal a királyfi. — Háromszor kerestem, egyszer se talált meg.

— Azt mondta — fontoskodott az inas —, jobb neked hazatérned apád országába, mert őt hiába keresnéd ezentúl. Utoljára azt üzente, hogy a kisebbik szegről vegyed le szablyádat, s függeszd a nagyobbikra, ha meg akarod bosszulni ezt a gonoszságot. Mert, ha eddig is oda tetted volna, most egyikőtök se búsulna.

Gondolkodóba ejtette a királyfit a rejtélyes üzenet. És hirtelen észbe kapott. A tündérlány arra céloz, hogy inasa volt az áruló. Kardot rántott a királyfi, és a szolgájára támadt:

— Te árultál el! Te fosztottál meg a boldogságtól!

A legény rémületében mindent bevallott Árgirusnak.

— Hát nem volt rád gondom? — háborgott az ifjú. — Azt hitted, csak a bujdosásban lettél volna társam? Megosztottam volna veled minden javamat, ha nem fordulsz ellenem.

— Irgalom! Kegyelem! — esdekelt az inas.

De hiába vágott már siralmas képet. A felbőszült királyfi kardjával oltotta ki az áruló szolga életét. Egyedül futott ki a kertből, s átkozódva bolyongott tovább.

Addig ment, mendegélt, míg sose látott meredek kősziklák közé nem jutott. A sok keserűség már úgy ránehezült, hogy jártányi ereje se maradt. Nagy bújában bánatában szívéhez illesztette a kard hegyét. Jobb lesz mindenkinek, gondolta, ha a kardjába dől. Ám ekkor énekszó ütötte meg a fülét. Egy sugárzó szépségű lány tűnt fel a sziklacsúcson.

— Deli ifjú! — szólt hozzá zengő hangján. — Meg ne öld magad! Tudd meg, sorsod jóra fordul.

Árgirus azt hitte, káprázat játszik vele, és megint szívéhez illesztette a kardját. De iszonyú üvöltés dermesztette meg, hogy mozdulni se tudott. Vad oroszlánok tépik egymást? A hangorkán a barlangból süvített ki. A sziklaüreg felé tartott az ifjú. Ha már úgyis halnia kell, az se baj, ha vadállat szaggatja szét.

A barlang félhomályában három ördögfiókat talált. Azok ordítottak, üvöltöttek s tépték egymást veszett dühvel.

— Mi történik itt? — szólt rájuk Árgirus.

Az ördögfiókák elengedték egymást, és panaszkodni kezdtek a királyfinak.

— Testvérek vagyunk — hebegték-habogták. — Apánktól ostort, palástot és bocskort örököltünk. De nem tudunk megegyezni. Mert a három holmi csak együtt repít föl a levegőbe.

— A levegőbe? — kételkedett az ifjú.

— Aki fölveszi a bocskort meg a palástot — magyarázták egymást túlharsogva —, és háromszor magára sújt az ostorral, majd azt mondja: „Hipp-hopp, ott legyek, ahol akarok!”, a kívánt helyen terem. A legnagyobb baj mégis az, hogy középső testvérünk akkor szállíthat le a magasból, amikor csak kedve tartja.

Árgirus figyelmesen végighallgatta a civakodókat, majd azt tanácsolta, hogy verekedés, marakodás helyett inkább fussanak versenyt az örökségükért. Tetszett az ördögfiúknak az okos beszéd, és megegyeztek, hogy háromfelé szaladnak a másik hegyig, s onnan vissza. Az nyeri el a bűvös tárgyakat, aki elsőként érkezik meg. De amíg az ördögfiókák versenyt futottak, Árgirus fölvette a bocskort, vállára kapta a palástot, majd háromszor magára sújtott az ostorral.

— Hipp-hopp — kiáltott nagyot —, ott legyek, ahol akarok!

Nyílként repült a királyfi hegyek-völgyek fölött. Jó utat tett már meg a levegőben, amikor az ördögcsemeték a versenyfutásból visszatértek. A középső testvér rögtön rájött, hogy a királyfi túljárt az eszükön, ezért varázsigt mormolt, és le szállította Árgirust a magasból.

Az ifjú kopár hegyháton kötött ki. Nem volt körülötte semmi, csak sziklabérc. Éhét-szomjúságát patakvízzel enyhítette. Így barangolt tovább, s kapaszkodott fel a hegycsúcsra. Ott büszke várat pillantott meg. Gondolta, legalább lesz, ahol meghúzza magát éjszakára.

Amint a vár felé haladt, egy lánnyal találkozott. A lány felsikoltott, és berohant előle a várba. A tündérkirálynőhöz szaladt jelenteni, hogy Árgirus közeledik. A tündér azt hitte, csúfot űz belőle a lány, és arcul csapta szolgáját. De már jött a második lány is a jó hírrel. A tündérkirálynő ezt is felpofozta. A harmadiknak se hitt, s azt is felképelte. De azért furdalni kezdte a kíváncsiság és kísértelt a várból.

A szemének se akart hinni. Árgirus az, aki feléje tart, senki más! Örömeben kitérta karját, és átölelte kedvesét. Várába vitte, és rendre megmutatta neki szépséges birodalmát: fényes palotáit és pompás kertjeit.

Így hozta össze az aranyalmákat termő csodafa Árgirus királyfit és a tündérkirálynőt. Boldogság várt mindkettőjükre, szívbeli öröm és nem múló ifjúság.

Keller Emese illusztrációja

P. Buzogány Árpád

Fűzfa hegyén fütty

Fűzfa tetején seregély,
patak fölött szundít a nyár.
Szúnyogot les apró béka,
két tücsök éppen arra jár,

ők mégis játsszák a nótát,
víg élet van a fűz alatt.
Rigó lesi: merre lehet
az a két zenélő falat?

vidám zenészek, dalt kezdnek,
visszhangzik a vízpart tőle,
szitakötő bámul rájuk,
a patak vízirendőre,

Füttyszóra vége a nótának,
lapul a két derék zenész,
senkit se lát már a fűzfa
hegyéről a nap, ha lenéz.

Fűzfán füttyülő rigó és
szitakötő meg a béka
azt lesik, hová bújt vajon
a víg dallam maradéka?

Alamuszi nyuszi

Szundi Gyuszi
ez a nyuszi,
de mint nyuszi
alamuszi.

Csakhogynem kell a
száraz füvecske —
egye meg azt a
mekegő kecske!

Egy helyett kettőt
sohase ugrik,
csúfolják is az
ugri-bugrik.

Hatalmas levelű
répára vágyik,
keresi folyton
ároktól — ágyig.

Hajnal helyett
fölkel délben,
kezdi mindjárt
az ebéden.

Mire megtalálná,
elszundít már Gyuszi —
étlen maradt megint
ez az alamuszi!

Minek kell fejfa a lónak?

Megállt a szekeres lova,
nem nézte, ide vagy oda,
keresztbe feküdt az úton,
elaludt láncon és rúdon.

A gazda nem lelte helyét,
vakarta nagyon a fejét:
Odavan a napi bérem,
mi lesz a lovammal, kérem?

Jött három fiatal legény:
Meghótt a paripa, szegény!
Micsoda gazdája vagy?
Miért is ütötte agyon?

Ütött az utolsó óra,
szedjük le a hámot róla.
Van ott egy hatalmas gödör,
belefér éppen a csődör.

Nem jár ez többet már táncot!
Elkezdik húzni a láncot.
Olcsó a lóbőrnek ára,
nem elég festett fejfára.

Minek kell fejfa a lónak?
Elviszi a sintér holnap.
Vegyük le a patkót róla,
jó lesz majd egy másik lóra.

Húzza a gazda a szeget,
szidja a földet s az eget.
Megébred erre a lova,
rúg egyet, nem nézi, hova.

Nem egyéb, még meg is harap —
gurul a földön a kalap,
gurul a gazda is vele...
Igaz volt, ha nem több, fele!

Udvari koncert

Repedt fazék csörömpölget —
szarka ül az ágon,
legjobb énekesnek tartja
magát a világon.

Ház tetején galamb hallgat,
rigó füttyent halkan,
csupán másodhegedősök
lennének a zajban.

Visszafelel a kotló
s a kutya is morog:
kié ez az erőlködő
csiricsaré torok?

Mi történik, gigágágá?
Csend legyen hát, háp-háp!
Tán a szólóénekesünk
elkapta a náthát?

Kecske helyett káposzta

Kecske ment a kertbe,
káposztára,
nem is vette észre
a gazdája.

Falogatta csendben,
eszegette,
egyiket is, mást is
meg-megkezdte.

Másnap a gazdasszony
megy a kertbe,
haragvós lett egyben
már a kedve.

Mi a csoda lett a
káposztával?
Szalad be a házba
üres tállal.

Jön a bajszos gazda,
nézelődik:
le van a káposzta
rágva — földig.

Odalettek mind a
szép, nagy fejek!
Vajon ki tehette
ezt meg velek?

Meglelték a nyomát
a kecskének,
lett nagy veszekedés,
nem is ének:

előntötte a tűz
a menyecskét,
úgy szidta az urát
meg a kecskét.

Mire harangozták
már a delet,
elővette gazdánk
a kötelet,

elvitte a kecskét
a vásárra
s elcserélte szekér
káposztára.

A rozsdafarkú elbúcsúzik

Augusztusi estéken
hűvösödik már itt benn.
Rozsdafarkú hirtelen
tornácunkra libben.

Búcsút venni érkezett,
nekünk most az hírel:
szeptembernek nagy zsákja
hidegekkel lesz teli.

Botár Emőke

Évszak-versek Milánnak

Ősz

sárgára váltott a gesztenye lombja
arcába vág a hajnali dér
idetarkállik hét falu dombja
kémények füstje mind égis ér

kikerics húzza fázósan szirmát
bársonypuha kis bibe köré
csengőhang moccan hajtja a csordát
az esti harangszó hazafelé

Tél

Egy macska surran a friss puha hóban
bajuszkáján is csupa fehér
hópelyhek ülnek katonás sorban
prüszköl vagy hármát míg ideér

s már az ölemben alussza álmát
a mancsa moccan, egeret űz
lomha szürkület gyújtja a lámpát
s kacagva lobban, pattan a tűz

Tavaszi

csengve, kacagva jött ma a hajnal
azt a mosolygós márciusát
madárfütttyel és csengettyűzajjal
tavasz-szomszédnak átkiabált

temesd a telet tavasz-kacajjal
virágba borítsad a határt
cinegedallal virulni csaljad
napcsókolt dombon az ibolyát

Nyár

a margaréta a rózsára sandít
hahó királylány gyere csak át
fürödjünk együtt míg fel nem issza
a mohó nap mind a hold sugarát

a körömvirág csak mosolyog rajta
egy éji lepke libbeni át
s a szálló magvak zizzelve súgnak
Milánnak újra jó éjszakát

Altató

A seregélyek a fészükre szállnak,
tavaszi fuvallat a dombon elül,
napocska ásít, hegy mögé bújik,
felhőpárnáján elszenderül.

Milán is álmos, pillája rebben,
mosolyog s lassan álomba ring,
Bodri is álmos, a holdat morogja,
s a hold kacsint, még visszakacsint.

Alszik a város a hegy puha hátán,
aludj, majd holnap szebb napra kelsz.
Virraszt a költő, hogy szép legyen álmod,
gyér lámpafénynél készül a vers.

Beke Sándor

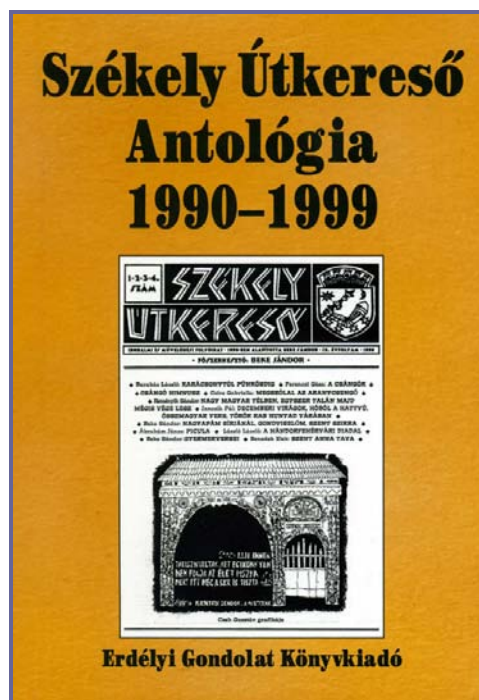
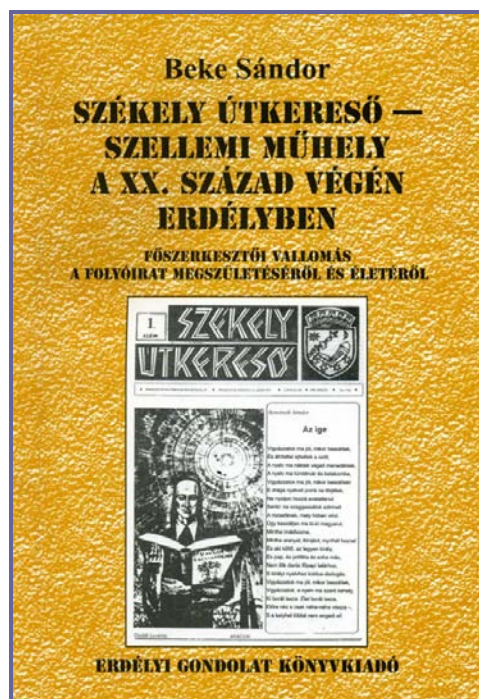
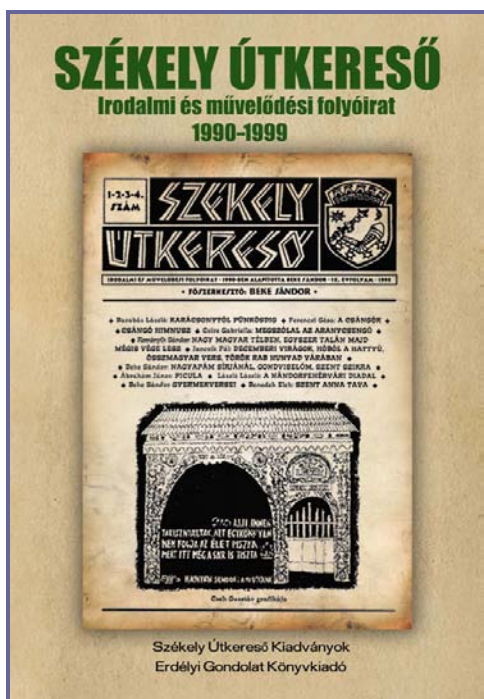
Villásfarkú barátaim

Rövid nadrágban üldögéltem
a pajta eresze alatt.
Nagyapám féloldalra dőlve
kalapálta a kasza élet,
s én némán búslakodtam
szüleim után,
vagyakoztam az óvárosi hangulatért,
focizó pajtásaim után.
Hiányzott a hegy,
a város fölé emelkedő Cenk,
s a hegy alján meghúzódó
kis kápolna,
ahová gyakran eljártam imádkozni...
Nappal
— a falu völgyében visszhangzó —
hangokat hallgattam:
kotkodácsoltak, gágogtak,
bégettek és bőgtek keservesen
a háziállatok gazdáik után,
akik a mezőn robotoltak napestig;
esténként pedig a szunnyadó falu fölött
a Göncölszekeret szemléltem.
Mégsem voltam sokáig egyedül.
A ház és a csűr között
kifeszített villanydróton
hangosan csiviteltek
a villás farkú fecskék,
az én örök barátaim.
Nekik vallottam meg
búmat-bánatomat,
ők vitték-hozták a hírt,
és kórusban adták a jó tanácsot,
s együtt búsultak velem,
amikor torkomon akadt a keserűség.

Ősszel
nem tudtam elbúcsúzni tőlük.
Amikor indulni készültek
vándorútjukra,
én már otthon voltam a nagyvárosban:
a salakpályán szaladtam
a kerek bőrlabda után,
futballsztárnak képzelve magam.
De álmaimban
sokszor megjelentek barátaim,
a villásfarkú fecskék:
az eresz alól, együtt indultunk
a nagy égi mezőkre,
én hajtottam a Göncölszekeret,
ők meg fejemet röpködték körül,
én álmodoztam,
míg ők hangosan csiviteltek.

Az Erdélyi Gondolat Könyvkiadó új kiadványai:

BECSÜLD A NÉPET!

A Székely Útkereső
irodalmi és művelődési folyóirat
gyermekirodalmi antológiája

Erdélyi Gondolat Könyvkiadó

AZ ÉLŐSZÓ DICSÉRETE

Kritikák, recenziók, beszélgetések
a Székely Útkereső hasábjain

Erdélyi Gondolat Könyvkiadó

Magyar, székely és csángó örökség

A SZÉKELY ÚTKERESŐ KIADVÁNYOK
ANTOLÓGIÁJA
(1991–2006)

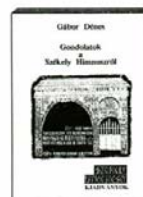
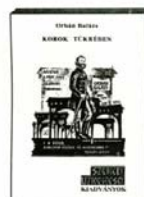

Székely Útkereső Kiadványok
Erdélyi Gondolat Könyvkiadó

P. BUZOGÁNY ÁRPÁD

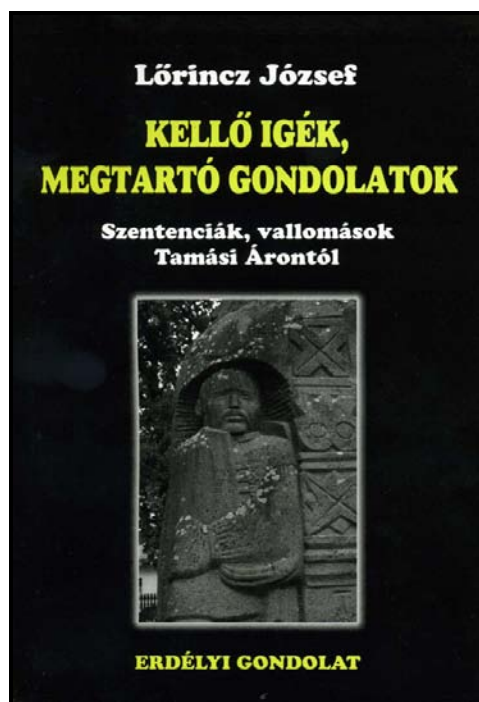
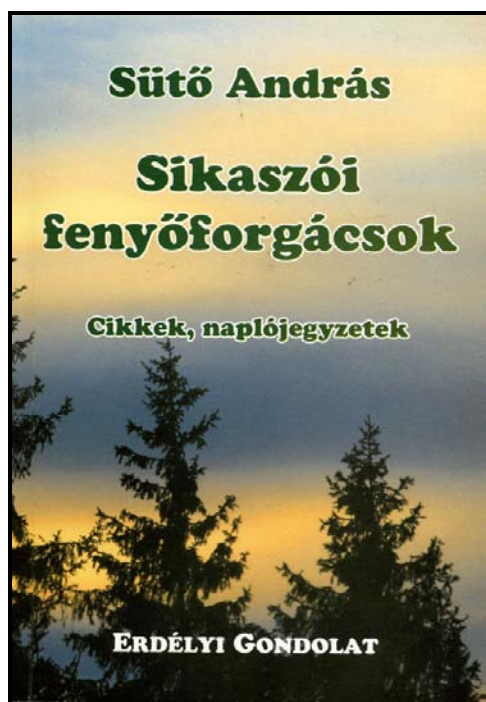
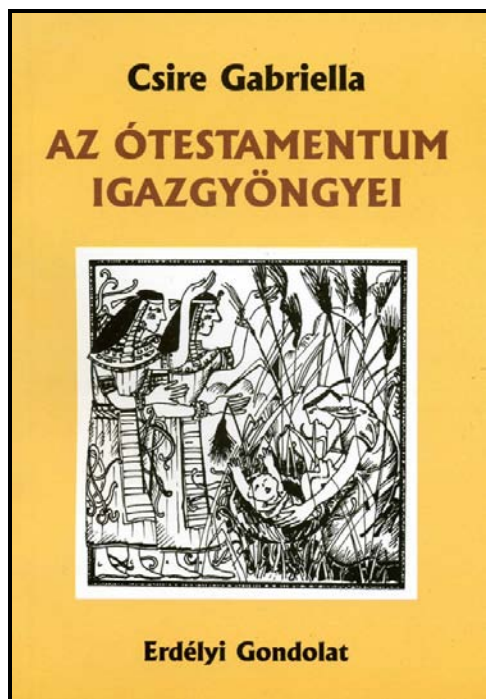
A SZÉKELY ÚTKERESŐ KIADVÁNYOK MŰHELYÉBEN

HAGYOMÁNY ÉS HELYSMERET KÖZELKÉPBEN

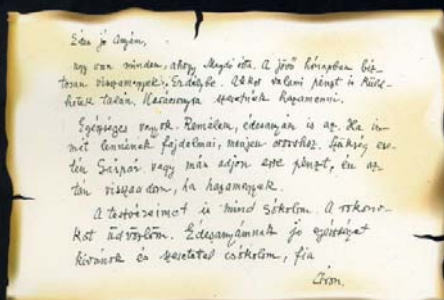
SZÉKELY
ÚTKERESŐ
KIADVÁNYOK

ERDÉLYI GONDOLAT KÖNYVKIADÓ

Kedves otthoniak

Tamási Áron levelezése
a farkaslaki családdal

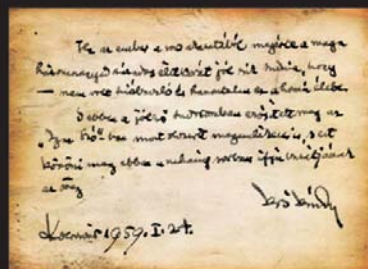

Erdélyi Gondolat Könyvkiadó

Leveleskönyv lapjai

I.

A címzett: Nagy Pál

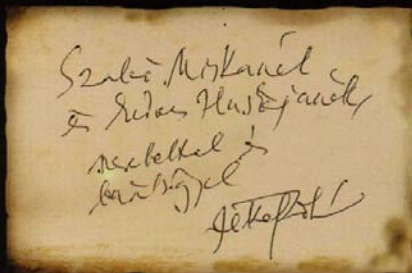

Erdélyi Gondolat Könyvkiadó

Hajdani erdélyi tájakon

Jékely Zoltán
kiadatlan leveleiből

Közzéteszi
Ráduly János

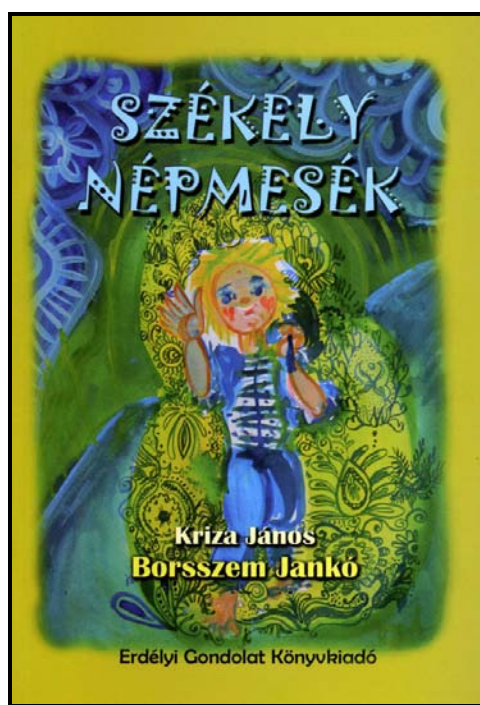
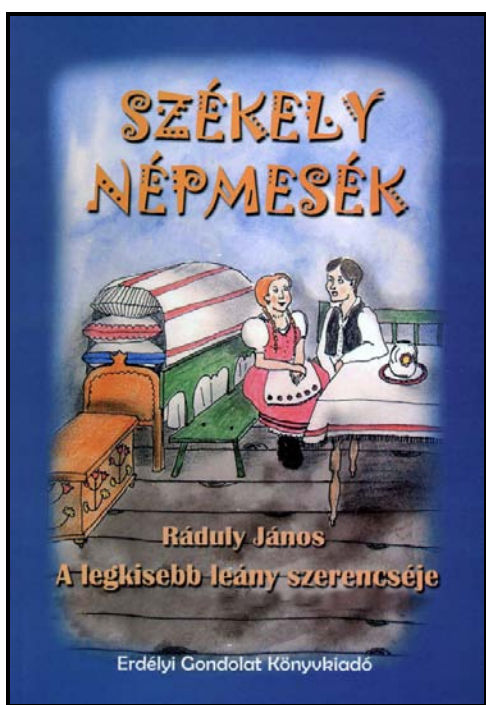
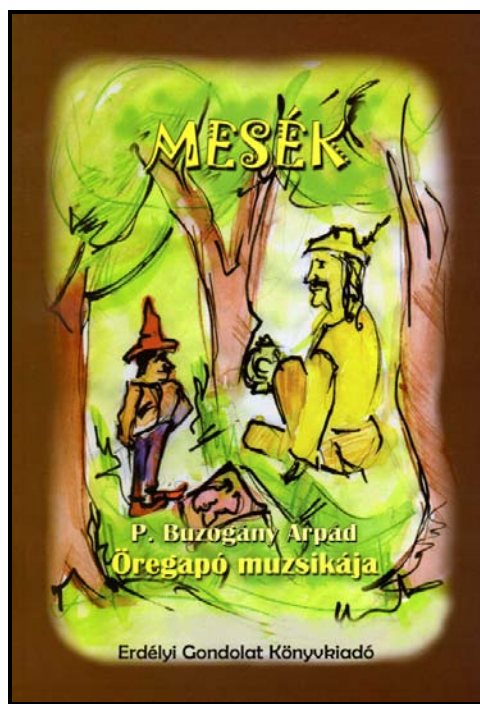
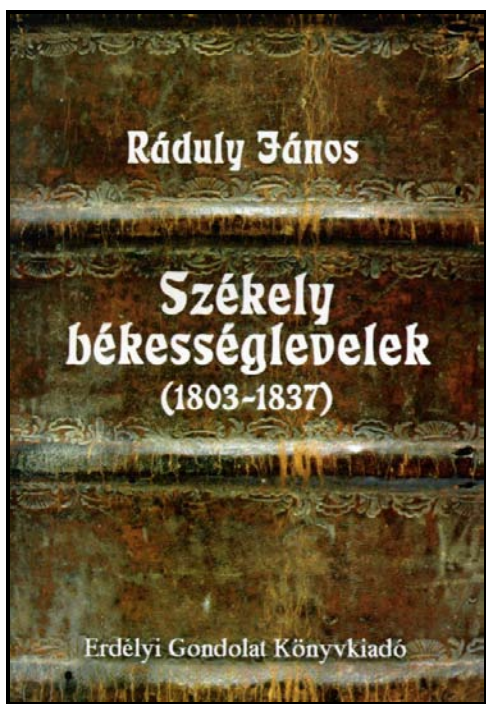
Erdélyi Gondolat Könyvkiadó

Beke Sándor Ráduly János

SZÉPIRODALOM, NÉPRAJZ, ROVÁSÍRÁS

Két íróbarát beszélgetése
életpályájukról
és munkásságukról

Erdélyi Gondolat Könyvkiadó

A könyvek megrendelhetők a kiadó honlapján (www.erdelyigondolat.ro) vagy a postacímén:
Erdélyi Gondolat Könyvkiadó, 535600 Székelyudvarhely, Tamási Áron u. 87